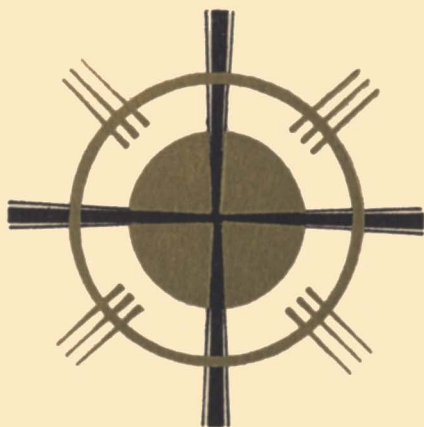

S Z U N Y O G H • X • F E R E N C • O S B

A • S Z E N T • Z S O L O Z S M A

K O R D A • K I A D Á S A

A SZENT ZSOLOZSMA

TÖRTÉNETE, SZERKEZETE, SZELLEME ÉS
MAGYARÁZATA

EGYHÁZI ÉS VILÁGI HIVŐK SZÁMÁRA

ÍRTA:

SZUNYOGH X. FERENC O. S. B.

BUDAPEST, 1942

K O R D A R. T. K I A D Á S A

A képeket rajzolta:
Kákonyi Mária Constantina iskolanővér, Baja.

Nihil obstat. Budapestini, die 23. Aprilis 1941. Dr. Polycarpus Radó O. S. B. cens. deputatus. — Nr. 473|1941. Imprimi permittitur. In S. Monte Pannoniae, die 24. Aprilis 1941. Chrysostomus Kelemen archiabbas. — Nihil obstat. P. Joannes Hemm S. J. cens. dioec. Nr. 2965|1941. Imprimatur. Strigonii, die 13. Maii 1941. Dr. Joannes Drahos vicarius generalis.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csepregy-utca 2.

Sacrosanctae et individuae Trinitati,
Crucifixi Domini nostri Jesu Christi humanitati,
Beatissimae et gloriosissimae semperque Virginis Mariae
faecundae integritati,
Et omnium Sanctorum universitati
Sit sempiterna laus, honor, virtus et gloria
Ab omni creatura.

A szentséges és oszthatatlan Háromságot,
A megfeszített Urunk Jézus Krisztus emberiségét,
A boldogságos és dicsőséges, mindenkoron Szűz Mária
termékeny szűzességét,
És minden szentek egyetemességét
Örökké dicsérje, tisztelje, magasztalja és dicsőítse
Minden teremtmény!

ELŐSZÓ

Húsz esztendővel ezelőtt egy nagyon kedves pozsonyi Notre Dame-apáca megígérte, hogy minden zsolozsmáját értem fogja elmondani, — de arra kért viszonzásul, hogy tanítsam meg őt a szent zsolozsma jó végzésére. Nagy dolgot kért, mert húsz évvel ezelőtt nem tudtam megtenni. Kellett a magam számára is két évtizednek tanulása és tapasztalata, elmélkedése és átélése, hogy neki merjek fogni imádkozó testvéreimnek, imádkozó nővéreimnek segítségére ehhez a tárgyhoz. Tudom, hogy most sem tökéletes és most sem teljes, amit adhatok. De azt is tudom, hogy magyar nyelven még egyetlenegy könyv sem jelent meg erről az olyan fontos kötelességünkről. A magyar liturgikus apostolság ebben az irányban még nagyon keveset tett. Van hazánkban is vagy tízezer lélek, akinek kötelessége a szent zsolozsma végzése és vannak még sokkal többen, akik szívvel-lélekkel csatlakoznának önként ezeknek seregéhez, ha tudnák, mi az a szent zsolozsma és volna könyvük annak végzésére.

Megható részletet olvashatunk egy XVII. századbéli jámbor papnak, Roussier Antalnak az életében. Mindig nagy buzgóságot fejtett ki a szent zsolozsma iránt. Egyetlenegy alkalmat se mulasztott el, hogy ne szólt volna nagy értékéről és ne igyekezett volna megszerettetni. Halála előtt napi zsolozsmáját hangosan végezte el a papságért. Befejezte ezzel a könyörgéssel: „Uram, add meg papjaidnak a kegyelmet, hogy mindig jól mondják el a breviáriumot.” Nagyobb kegyelmet és áldást aligha kívánhatott volna ennél!

Szent De Paul Vince kedves tanítványának, Perboire atyának életrajzában pedig a következő részletet talál-

hatjuk: Egy napon kispapokkal sétált. Azok követték őt, hogy épüljenek tanításán. Ő pedig arról beszélt, hogy milyen sok világosság sugárzik a szent zsolozsmából! Azt mondotta, hogy ez minden erénynek az iskolája. A Mester, akit ebben az iskolában hallgatunk: a Szentlélek maga, mert ő oktat minket minden igazságra. De tanítanak még benne a próféták, az apostolok és a szentek. Ez mind együttvéve adja az élet könyvét, a Fölséges tanúbizonyosságát és az igazság megismerését. Ki tudná felmérni ezt a nagy kegyelmet!...

Azután hozzátette: Gyakran jut eszembe az a gondolat, hogy a breviáriumra is lehet alkalmazni az öreg Simeonnak az Úr Jézusra mondott szavait: Ime, ez tételett sokak romlására és sokak feltámadására Izraelben. (Lk. 2, 34.)

Ruina! Resurrectio!

Romlás! Föltámadás!

Mily megdöbbenő ez a két szó egymásmellett! Szeretnék ezzel az írással hozzájárulni, hogy a szent zsolozsma ne a papok romlása, hanem föltámadása legyen.

Nem a saját tudományomat akarom mutogatni ezzel a könyvvel. Összeszedtem mind, amit a szent zsolozsmáról írt könyvekben szépnek, jónak, hasznosnak találtam. Bäumer, Casel, Brinktrine, Parsch, Bacuez voltak főmestereim. „Csalárdság nélkül tanultam, irigység nélkül adom tovább, nem rejtem el gazdagságát.” (Bölcs. 8, 1.) Azért közlöm majd a művek jegyzékét; közülük a gyakrabban felhasználtakat ki is emeljük, meg a megfelelő helyen a lap alján is pontosan részletezzük, hogy hol használtuk.

De nemcsak papok és szerzetesek számára szántuk ezt a könyvet, hanem a világi hívők lelki hasznára is gondoltunk. A jó Isten kegyelméből az ő számukra is feltörhettünk már egy hét pecséttel lezárt liturgikus könyvet: a Misszálét. Ugyanilyen lezárt könyvnek láttuk a zsolozsmás könyvet is és egy-egy pecsétjét megpróbáltuk feltörni, amikor a nap megszentelésére külön füzetben kiadtuk a primát és a completóriumot (melyet azután más

testületek is újra kiadtak). Majd később egy második pecsétet akartunk feltörni, amikor az *Officium Divinum*-ban a teljes vasárnapi állandó részt közöltük, hogy legalább ezen a napon csatlakozhassanak a buzgó hívők a helyettük és érettük imádkozó Egyházhoz. Egy harmadik pecsét volt, melyet feltörtünk, mikor ugyanott minden vasárnapra és ünnepre közöltük a teljes vecsernyét, himnuszait és zsoltáiraival, hogy legalább az ünnepek délutánját az örökösen egyforma litániák helyett az Egyház változó és mindig megfelelő hangulatú vesperájával szentelhetnének meg.

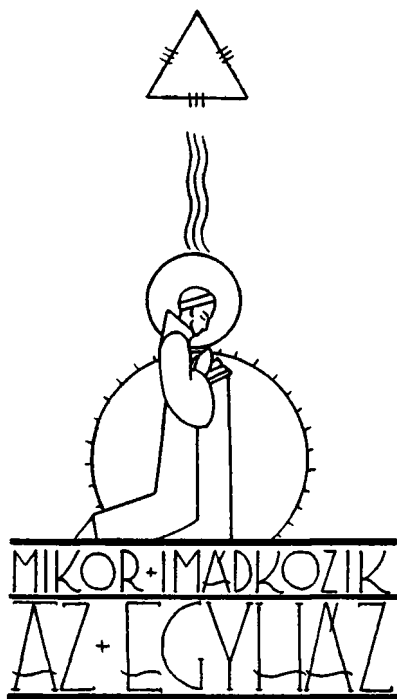
Hála Istennek, hogy mások is beálltak azután a liturgikus apostolság ezen munkájába és a helyett, hogy újra azt fordítanák és azt adnák ki, amit már nem is egy szerző megtett, az Egyház főbb ünnepeire kiadták a zsolozsmás könyvet latin és magyar nyelven. Természetesen a legnagyobb feladat itt is az lenne, ha legalább a teljes psalteriumot kiadhatnók, akkor nálunk is megvalósulhatna, amit a külföldi liturgikus apostolságban láttunk megvalósulva.

Angliában "Society of the Magnificat" néven 1927-ben katolikus laikus hívők, akik néha különböző vidéken laktak, lelki közösségben egyesültek és ennek a közösségnek középpontja a breviárium. Nyolc-nyolc résztvevő alkot együtt egy-egy világi konventet; ennek a kis konventnek mindenegyik tagja magára vállalta, hogy naponként elvégzi a zsolozsma egy-egy óráját. Így tehát az egész kis konvent naponként az egész zsolozsmát elimádkozta, mégpedig latin nyelven. Szombaton este minden résztvevő tag a következő óra elvégzését vállalta magára az új hétre, mégpedig úgy, hogy a legutolsó óra elvégzője újra az elsőt kezdte el. Így tehát nyolc hét múlva ennek a kis lelki kolostornak minden tagja egyszer minden órán átment. (Olyanforma egyesülés tehát ez, mint az „Élő Rózsafüzér Egyesület”.) Ez a társaság megkapta az egyházi jóváhagyást is a westminsteri bíboros-érsek és több más püspök részéről és követésre talált Franciaországban is, ahol a „Bulletin Paroissial Liturgique” 1936-ban

tett felszólítást és meglepően nagy eredményt ért el. Minálunk megpróbáltam megvalósítani az én lelki vezetésem alatt álló obláták között és így nálunk is megvan már ez a kis „lelki bencés apátság”. Részletesebben később szólunk erről az ötödik részben. Ott megadjuk a „Magnificat-szövetség” szabályait, hogy hazánkban még több ilyen „lelki apátság” és „lelki káptalan” keletkezhessék és így mi is hozzájárulhatunk, hogy a Te Deum szava a magyar földön is valósággá lehessen: „Téged a föld kerekségén szent Egyházad vall és dicsér!” Mégpedig papok és világiak a szent zsolozsmában egyesülve egyforma hittei, reménnyel és szeretettel.

Quod faxit Deus:

I. RÉSZ

I. FEJEZET

A HÓRÁKRÓL ÁLTALÁBAN

Legelső helyen az imádságra szentelt idők kialakulását és lelkét akarjuk megismerni, mert a zsolozsma jó végzésének talán legelső szabálya, hogy *ne egyszerre, hanem részekre osztva és lehetőleg mindent a maga idején végezzünk el.*¹ Legfeljebb szükség esetén, előrelátásból előbb is elmondhatunk belőle valamit (anticipálhatunk), de általános szabálynak kellene lennie, hogy ha csak lehet, soha utána ne végezzük. Nagyon szépen mondja Hugo a S. Victore: „Az idő előtt imádkozni előrelátás, a meghatározott időben imádkozni engedelmesség: de az időt elmulasztani hanyagság.”

Bérulle kardinálisról fel van jegyezve, hogy amikor az imádság ideje elérkezett, azt szokta mondani: „Venit hora” — és a legnagyobb pontossággal végezte a maga idejében a zsolozsmát. Amint az Úr Jézus Krisztus is, amikor eljött az órája, melyet az Atya számára meghatározott, megtette az Atya akaratát. A bencés történelemben pedig Szent Damiáni Péter ad példát nekünk erre a pontosságra. Egy szentség hírében meghalt püspökről írja egyik levelében, hogy halála után megjelent egyik paptestvérének és megmutatta, hogy a tisztítóhelyen keményen szenved azért a szokásáért, hogy földi életének sok gondja és munkája között az egész napi officiumot reggelenként egyszerre szokta elmon-

¹ M. Schaller O. S. B.: Zum Lebenskern des kirchlichen Stundendienstes: die wirkliche Zeitordnung und Zeitgemeinschaft, Der Seelsorger, 1925, 75–76. — Ugyanezt mondja Pr. Bernharde: Lästige Pflicht oder —? u. o. 50–52.

dani. (Mit szóljunk akkor azokról, kik szintén egyszerre mondják el az egésztest, de az est utolsó órájában, azzal a fohással elkezdve: Deus ad festinandum me adiuva!?)

Bizony, az imádságra szentelt idők megismerésébe és átélésére annyira rá kellene magunkat nevelnünk, hogy lelkiismeretvizsgálatkor ne az fájjon, hogy „a *tertiát*” még nem mondtunk el, hanem hogy „*tertiakor*” nem imádkoztunk. De hogy ezt megvalósíthassuk, legelőször is azokat az indításokat kell ismernünk, amelyek végül is elvezettek az imádságos órák végső kialakulásáig.¹ Ez az első öt század alatt ment végbe és az első törvénybefoglalójuk és rendszerezőjük Szent Benedek volt, aki meg is okolta a ma is szokásos időbeosztást:

A próféta ezt mondja: „Napjában hétszer mondd neked dicséretet. (118. zs. 164.) Mi ezt a szent hetes számot úgy fogjuk betölteni, ha reggel, azután az első, harmadik, a hatodik és a kilencedik órában, a vecsernyekor és az esti lefekvés idején végezzük el köteles szolgálatunkat. Ezekről az órákról mondotta ugyanis a próféta: Napjában hétszer mondd dicséretet neked. És ugyancsak a próféta az éjjeli szolgálatról azt mondotta: Éjjélkor felkelek, hogy neked hálát adjak. (118. zs. 62.) Ezekben az időkben mondjunk tehát hálát mi is a Teremtőnek igazságos ítéletei miatt (118. zs. 164): azaz hajnalban, azután az első, harmadik, hatodik, kilencedik órában, vecsernyére és kompletóriumra; — és éjjel is keljünk fel őt dicsérni.” (Reg. 16. fej.)

Ma is ez a nyolc óra van a szent zsolozsmában:

matutinum = az éjtszaka órája,

laudes = a hajnali dicséret,

prima = a nap kezdete (reggel 6 óra),

tertia = a délelőttre (9 óra),

sexta = a nap közepére (12 óra),

nona = a délutánra (3 óra),

¹ I. Schuster O. S. B.: Delle preci orarie nel Nuovo Testamento e nei due primi secoli della chiesa. Rass. Greg. 1914. 219—246.

vesperae = a szürkület idejére (6 óra),
completorium = a nap befejezése (lefekvésre).

A szentmisében mindennap mondja az Egyház a prefáció szép felszólítását: „Valóban méltó és igazságos, illő és üdvöt szerző, hogy mi mindenkor és mindenhol hálát adjunk az Istennek.” Ez a két szó: *semper et ubique*, az időben *mindenkor* és a térben *mindenhol*, ez lett a liturgia szent idői kialakulásának egyik mozgató ereje. Azt mondhatnók, hogy *a teret megszenteli a szentmise áldozata*; hiszen majdnem egy félmillió szentmisét mutatnak be mindennap a földkerekségen és így nyugodtan mondhatjuk, hogy talán egy perc sincsen, amelyben valahol a földkerekségen egy pap éppen abban a pillanatban ne mutatná fel az ég felé a kenyérruhába öltözött Úr Jézus Krisztusunkat, hogy az Istent benne, vele és általa dicsőítse és a föld számára benne, vele és általa megszerezzen minden kegyelmet. Viszont a szentmise köré fonódó *szent zsolozsmát jogosan tekinthetjük az idő megszentelésének*, mert nincs a napnak olyan ideje, hogy valahol a földön egy szerzeteskórus ne kezdene el a „*laus perennis*”-t, Isten örök dicséretét az időben vagy legalább egy magános szerzetes vagy felszentelt pap ne vetne keresztet ajkára, hogy megnyithassa azt Isten dicséretére.

Az idő megszentelését is az Úr Jézus Krisztus rendelésére vezethetjük vissza. A zsolozsmánál is azt látjuk ugyanis, mint a szentmisénél és a szakramentumoknál, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus megadta a magot, melyből azután a Szentlélek Isten napsugara alatt kifejlődhetett a szentmisének, a szentségeknek és a zsolozsmának is a gyönyörű virága. A zsolozsma magját az Úr Jézus azon parancsában találhatjuk, melyben elrendelte, hogy mindenkor és szünet nélkül imádkozzunk. Ez a *mindenkori* és ez a *szünetnélküli imádság lebegett eszményként* mindazok előtt, akik a zsolozsmával akarták megvalósítani az Úr parancsát.

Kétféle módon gondolták ezt betölthetőnek. Az egyiket Szent Ágoston tárja fel, amikor azt mondja,

hogy bár szoros értelemben szavakkal és tényleges istentiszteleti cselekedettel nem imádkozhatunk a napnak mind a 24 órájában, de imádkozhatunk mindig vággyal. Szívünk állandóan Isten felé irányulhat, mint a napra-forgó a nap felé. Egész valónk úgy élhet a természetfeletti lelkületben, mint ahogy fizikai valónk él a levegőben. Minden pillanatban, tudatos rá gondolás nélkül is folyton utána vágyódhatunk, benne élhetünk.

A másik megoldást is a szentatyák írásaiban találhatjuk meg, akik azt mondták, hogy mindig imádkozik az, aki az imádságra rendelt szent időket gondosan és pontosan megtartja. És ez az utóbbi elgondolás alakította ki az imádságra szentelt időket, melyeket latinos szóval *hóráknak* nevezünk el.

Ezeknek a *hóráknak* a kialakulását és szellemét szeretnénk tehát megmutatni. A történetnél fontosabbnak tartjuk azonban a lelkületnek, a szellemnek megismerését, már csak azért is, hogy ha a zsolozsmát nem sikerül mindig a megfelelő időben elmondani, azért mindig megtehetjük, hogy a megfelelő hangulatban, az illető *hórához* illő lélekkel végezzük el azt.

A világi hívők számára annyiban lesz hasznos ez a fejezet, hogy először is megtanulják ismerni a *hórákat*, vagyis a liturgiának imádságra szánt időit, hogy lehetőleg maguk is ezekben az időkben imádkozzanak. De azután a szellemét megismerve, ők is ugyanilyen lelkületet iparkodhatnak magukban kialakítani.

A *hórák* történetének megértéséhez legelőször is a régi népeknek, elsősorban a zsidóknak, azután a latin és görög népeknek időszámítását kell megismernünk.

A természetes népek¹ általában úgy érzik, hogy egy-egy napjukat az este fejezi be. Így tehát az éjtszakát ők már a következő naphoz tartozónak tekintik. Így gondolkodik még ma is természetes ösztönével a gyermek, amikor azt számlálja, hogy hányszor kell még aludni, míg eljön a kis Jézus. Ebből következik, hogy

¹ M. P. Nilsson, *Primitiv Time-reckoning*. — Lund—Leipzig, 1920.

fontos napoknak már az előestéjét is mintegy a következő napnak a hangulatában töltik el. Ez a természetes szemlélet látszik meg a zsolozsmában is, mikor általában az estével, nagy ünnepeken pedig már az előző nap késő délutánjával kezdi az ünneplést.

A napnak és az éjtszakának a felosztásában is természetesebb volt a régi népnek a számítása. Igaz lehet csillagászati szempontból, hogy éjféltől éjfélig osztják be a napnak óráit, de a valóságos naphoz igazodó és nem a zsebóra szerint élő természetes ember mégis csak reggeltől-estig vette egésznek a napot és így osztotta be annak részeit. Mégpedig eleinte még ebben a beosztásban sem érvényesült az oly sokat elrontó gépieség és egyformaság. Nem hatvanperces órák szerint osztották be a maguk idejét, hanem a nap járásához igazodtak. Erre mutatnak a régi elnevezések, melyek közül a liturgia is sokat megtartott.

Nox media: az éjfél kb. 2 óráig tartott; jelentette tehát az éj közepét vagy mélyét.

Gallicinium vagy *gallicantus canticinium* volt az első kakasszó ideje. Maga az Úr Jézus Krisztus is erre az időbeosztásra gondolva mondotta Péternek, hogy mielőtt a kakas szól, háromszor tagadsz meg engem. Ez nyáron mintegy 2 órától, télen pedig mintegy 5 órától kezdve a hajnali szürkületig tartott.

Diluculum: a napfelkelte első fénye, a hasadó reggel ideje volt.

Mane névvel nevezték el a kora reggelt a napfelkelte után; tehát nyáron 5-től 7-ig, télen 8-tól 10-ig terjedő időt.

A nap középpontját természetesen a dél, a *meridies* alkotta és az előtte és utána következő időt ma is róla nevezzük el délelőttnek s délutánnak, régen ad meridiem és post meridiem néven.

Suprema a világos nap utolsó ideje volt.

Vesperae: a naplemente és az esti csillag feljötte közti időt jelentette.

Crepusculum: esti szürkület, tartott egy félóráig még a vecsernye ideje után.

Lucernarium, prima luce, luminibus accensis: a lámpagyújtás ideje volt; magában foglalta a nyári időn kívül az éjszakának is az első két vagy három óráját.

Ez után következett a *concubitum*: a lefekvés órája; télen 7-től 9-ig, nyáron 10 óra tájban.

Intempesta nox: az éjszaka mélye; télen 7 órától, nyáron 10 órától kezdve éjjelig.

Ezt a természetes felosztást, amelynek párját megtaláljuk hazánkban is az alföldi pásztorok között, kik nem hordanak maguknál órát, már a rómaiak idejében (159. táján Krisztus előtt) megzavarta a mechanikus időszámítás. Ekkortájtban kezdték alkalmazni ugyanis a vízórárt és a homokórát. Egy edényből egy bizonyos mennyiségű vizet vagy homokot egy meghatározott idő alatt engedtek át egy szűk nyíláson és ezzel az időt egyenlő órákra osztották fel, reggel 6-tól este 6-ig. De amint Szent Benedek Regulájából kitűnik, a közhasználatban ez az órabeosztás még nem lett egészen gépszerű és bizony egy-egy nyári óra a mai számítás szerint kb. 75 perc is volt, de viszont télen a nappal órái alig 50 percesek voltak. Ezeket az órákat azután egyszerűen a sorszámmal jelölték: prima, secunda, tertia, quarta . . . első, második, harmadik, negyedik, stb. órának.

Az egyes órák közül némelyek nagyobb jelentőségre tettek szert, azt megérthetjük megint csak a zsidó meg a görög-római régiségtanból; mégpedig a katonai életnek az ismeretéből. Általános szokás volt, hogy nappal négyszer volt őrségváltás s így a tertia, sexta és nona, mint az őrségváltás ideje is, jelentősebb lett. Egy-egy ilyen háromórás őrségállást neveztek *stációnak*. Ennek emlékét őrzi a liturgia ma is a stációs-templo-mokban és a stációs napokban. Az éjszakát viszont háromszor négy-négy órán át tartó virrasztásra (*vigilia*) osztották. Ez a virrasztás is átment a liturgiába és ma is, ha nem is virrasztunk, legalább beszélünk vigiliáról és vigiliás bójtról.

A természetből és a történetből meg a régiségtanból felhozható magyarázatok mellé más motívumok is

társultak a liturgia fejlődése folyamán. Mégpedig a kialakulása idején az üdvösség történetének fontos mozzanatai voltak az első imádkozók benső indítói. Mert pl. a *tertia* óra (=harmadik óra), mai időszámítás szerint a délelőtt 9. órája volt a Szentlélek-Isten eljövételének órája, *sexta* hórakor, vagyis délben emelték fel Krisztus Urunkat a keresztre és circa horam nonam — 9 óra tájban, vagyis a mai délután 3 órakor hajtotta le fejét és adta át lelkét mennyei Atyjának.

A középkor azonban nem értette meg sem a természetes gondolatát az egyes hórának, sem a történeti magyarázatot nem ismerte, hiszen történeti szemlélete nem volt, de még az üdvtörténeti események helyett is különféle allegóriákat erőszakolt bele a maga magyarázatába. Ezzel azonban a zsolozsma igazi átélését is meggátolta, úgyhogy a liturgikus apostolság kötelessége visszatérni újra az eredeti gondolat megismeréséhez és átéléséhez.

A legkedvesebb allegóriájuk volt az Úr Jézus Krisztus szenvedését hozzáfűzni a zsolozsma hóráihoz. Nagyon sok breviáriumban megtaláljuk ma is ezt a kis emlékeztető verset:

A matutinum megköti Krisztust, a bűneinket megváltót;
A prima köpéssel fedi be; s halálra adja a *tertia*;
Keresztre szögezi a *sexta*; nona oldalát megnyitja;
Keresztről leveszi a *vesperae* és sírjába helyezi a
[completa:]

Ez, amiért hét órában zsolozsmázunk.

Ez a szemlélet eljutott mihozzánk is és egy magyarországi névtelen költőnek „Hóra-énekét a Hétfájdalmú Szűzről” megtaláljuk Babits Mihály virtuóz fordításában is. Az eredetijét a Kajoni-féle énekeskönyvben találjuk meg, de hogy a külföldi hatást magyarrá tette az ismeretlen költő, mutatja a balladás ritmus.

Jóság anyja aki volt, tövistelen rózsa,
sírva lelte Máriát a *hajnali óra*.
Fülébe ért szent Fia elfogattatása:
ment Jeruzsálembe, hogy szülöttét meglássa.

S látta megtört tetemét az első hórában,
összeverve és gonosz kötelek jármában,
Pilátushoz vitetvén iszonyú lármában;
egész teste remegett ő nagy fájdalmában.

Harmadhórán hallotta népek üvöltését:
„Feszítsd meg!” és szívében nőtt a keserűség.
Szent Fia kereszt alatt, töviskoszorúval!
Ment, ment a Kereszt után telisteli búval.

Vasszögekkel szögezve hatodik órára
szeme előtt vonták a magas Keresztfára.
Meggúzva szent tagjait, folyt a vér belőle;
s búbanattal töltözött a Világ Úrnője.

Kilencedik óra jött. Hangosan kiáltva
akkor bús lelkét az Úr Atyjának ajálta.
Amikor szent oldalát átfúrta a dárda,
vashegye a Szűzanya szívét is bejárta.

Keresztről levétegett vecsernye óráján:
úgy hevert a Királynő karja közt a Bárány;
ki míg vérző sebeit könnyeivel mosta;
kinban a vér őt magát fecskelte pirosra.

Komplétának idején, mikor sírnak adták
szent testét, a Szűzanya jajjai siratták.
Sírt, hogy egyedül maradt, vigasztalás nélkül,
s így kell megfosztatnia égi Szülöttétül!

E szent órák énekét szeretet jelébe
ajánlom föl, Mária, kínod érdemébe,
hogy ki Fia keresztjét viselte lelkébe',
vezessen majd Krisztusa örök örömébe.

Lehet, hogy néhanapján segíthetett ez az allegória
a zsolozsma jobb végzésében, de mily erőszakoltnak
tűnhetik ez fel karácsony, húsvét, pünkösöd ünnepén.

A másfajta allegorikus magyarázatokra csak egy példát
hozunk fel: Szent Bonaventuráét. A zsolozsmáról szóló tanítá-
sában azt ajánlja, hogy az éjtszaka órájában gondoljunk a
kis Jézusra, ki éjtszaka született Szűz Máriából, hajnalban
álljunk az ítélszék előtt lévő Jézus mellé, reggel gondoljunk
a feltámadott Úr Jézusra, a harmadik hórában az ő megosto-

rozására és arra, hogy ebben az órában küldte el a Szentlelket az apostolokra, sextakor nézzük az értünk keresztre feszítettet, nonakor a kereszten értünk meghaltat, vesperae idején adjunk hálát az utolsó vacsoráért és az Oltáriszentségnek alapításáért, a completoriumkor köszöntsük az eltemetett Üdvözítőt. Ebben a magyarázatban legalább egy kicsit felcsillan a történeti mult megértése, de lényegében ez is erőltetett és alkalmatlan.

Az erőltetett magyarázás lehetett az oka annak, hogy később semmit sem magyaráztak, hanem az imádságoskönyvek, köztük Pázmány Péter imakönyve is, pusztá elnevezésként megtartották a zsoltosma elnevezéseit, de ezen a címen egészen önkényes imádságokat állítottak össze Szent Alajos, Szent Nepomuki János és más szentek tiszteletére.

A mi törekvésünk minden óra magyarázatánál arra irányul, hogy megmutassuk a történeti fejlődést, azután kiemeljük a természetes és a nap járásával összefüggő vonását és megadjuk harmadszor az üdvösségtörténeti hátteret.

Mielőtt azonban áttérnénk az egyes órák magyarázatára, megemlítjük, hogy ebben a mai breviáriumbot és nem a történeti fejlődést követjük. Egész röviden ugyanis a breviárium kialakulásában három egymásután következő állomást különböztethetünk meg.

a) Az első században alakult ki a matutinum, laudes és a vesperae. Mind a három imádságos idő (melyet „horae maiores”-nek, azaz idősebb, vagy ha úgy tetszik, nagyobb óráknak nevezhetünk), a zsidóknál szokásos reggeli és esti imádság, azután az ugyancsak náluk meg a pogányságnál is meglévő esti imádság volt az alapja.

b) Az ú. n. kis órák vagy fiatalabb órák a II. században alakulnak ki, amikor az Apostolok Cselekedetében említett, de később elfeledett szokást felújították.

c) A harmadik állomás a szerzetesi kolostorokban volt, ahol korábban kezdték a napot és szükséges lett a prima beiktatása mint reggeli imádság. És hogy a

szent hetes szám betöltessék, Szent Benedek megalkotta a completoriumot.

Részletesen ezekről az egyes órákról emlékezünk meg, itt csak azt említjük meg, hogy a hetes számot nem mindenhol tartották meg. Így pl. az örmény rítus a vesperae és completorium mellett ismer egy harmadik esti imádságot. A görög rítusban megtaláljuk a prima, tertia, sexta és nona kettőzését. Azonkívül, mert a görögöknél a vigilia és a laudes összetartoztak, kialakult egy új éjtszakai istentisztelet, a „Mezonüktikon”. Hasonlóképpen a mozarabikus rítusban is megvan a órák kettőzése.

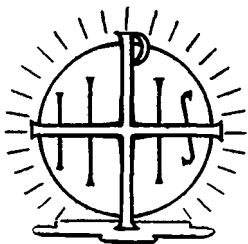
Táblázatba foglalva áttekinthetjük a fejlődést:

1. szd.	Matutinum	Laudes			Vesperae	
2. szd.				Tertia Sexta Nona		
3. szd.						
4. szd.						
5. szd.			Prima			Comple- torium

A szent hetes számnak a liturgikus szolozsmában is misztikus jelentőséget tulajdonítottak. Már Illés próféta azt mondja Námánnak: Mosd meg magad hétszer a Jordán szent vizében. De eleinte ezt a számot nem vették szoros értelemben, hanem inkább csak annyit jelentett, hogy gyakran, nagyon sokszor. Így értelemben mondja a Szentírás: Az igaz is hétszer botlik. (Péld. 24, 16.) Maga az Úr Jézus Krisztus is ehhez alkalmazkodik, amikor azt tanácsolja arra a kérdésre, hogy hányszor kell megbocsátanunk az ellenünk vétőknek: „Nem azt

mondom, hogy hétszer, hanem hogy hetvenszer hétszer." (Mt. 18, 22.) Később azonban szám szerint pontosan vették és összehasonlították majd az Úr imádságának hét kérésével, majd a szentségek hét folyójával, melyeken keresztül Isten kegyelme lelkünkbe jut, hogy általa a hét főbűnt legyőzhessük és lelkünkbe ültethessük a hét főerényt, azaz az Istenre irányuló hármasság erényét: a hitet, reményt és szeretetet, meg a négy sarkalatos erkölcsi erényt: az okosságot, igazságosságot, mértékletességet és lelki erősséget.

Ime, ennyi tényező hatott az imádságos órák kialakulására: az Úr Jézus tanácsa, a nap természetes járása, az ókori népek időszámítása, az üdvösségtörténetnek nagy eseményei, a középkor allegória-szeretete. Mindezeket tudatosítanunk kell, ha meg akarjuk teljes valójában ismerni a órák lelkét.

II. FEJEZET

AZ ÉJTSZAKA HÓRÁJA

Az éjtszaka arca kettős. Az egyik arcon elcsitulnak a nap gondjai, kisímulnak a barázdák, megszűnnek a gondok, pihenést hoz magával a nap sok fáradalma után. A másik arc azonban ijesztő, rémes arc: — hol a halál képét ölti magára és ijeszt azzal, hogy az álom nem más, mint kis meghalás; — hol a kísértőnek rémes alakjaival zaklat, mint Szent Antalt üldözte a rémek serege a pusztaságban; — hol pedig a gonosznak képét ölti fel, amint feni törét és készül gyilkolásra, rablásra, parázñaságra, mert azt hiszi, hogy az éj leple eltakarja gonoszságát, pedig csak abban van igaza, hogy bűne is olyan sötét, mint néha a csillagtalan éjtszaka.

Az imádkozó ember lelkében benne van az utóbbi kép is. Ezért kéri maga számára Isten kegyelmét az éjtszaka ártó hatalmaival szemben, azután kéri az ég oltalmát az ártatlanok számára is és a megtérés kegyelmét a bűnösöknek. A liturgiában is halvány alaphangulatként megtaláljuk ezt az érzést is, de a matutinum egész gondolatvilágát más tényezők alakították ki.

Elsőnek vehetjük az *Úr Jézus Krisztus példáját*, akiről a Szentírás nem egy helyen megemlíti, hogy az egész éjtszakát imádságban töltötte. Az ő példáját követték egész napjainkig a szentek és a nagy emberek. Prohászka püspökről is megírja életrajza, hogy hosszú órákat töltött az éjtszaka csendjében az Úr oltára előtt.

Az üdvösség történetének nagy eseményei az éjtszaka csendjében történtek meg. Az egész földön zűrzavar, sötétség és éjtszaka volt, mikor elhangzott a teremő szózat: *Fiat lux* — legyen világosság és meg-

született az éjtszakában az első fény. Sokak szerint éjtszaka volt, mikor a názáreti Szűz csendes elvonultságban könyörgött a Messiás eljöveteleért és az Úr anyaga köszöntötte őt, az áldottat az asszonyok között. A szentmise oly gyönyörűen mondja karácsony éjtszakájáról, hogy míg mélységes csönd volt az éjjel közepén, leszállt a földre és testet öltött az Ige. Az éjtszaka látta az anyagot leszállni az égből, elhengergetni a követ a sírról és feltámadni az élet Urát. Nem csoda tehát, hogy ujjongó himnuszában bőségesen árad az Egyház szívéből az éjtszakának dicsérete:

Ó, valóban boldog éj, mely egymaga volt méltó tudni az időt és az órát, melyben Krisztus halottaiból föltámadott. Ez az az éj, melyről írva áll: És az éjjel oly világos lesz, mint a nappal és az éj világosságot derít rám gyönyöreimben. Ennek az éjnek megszentelő ereje elűzi a gonosztságot, lemossa a bűnöket és visszaszerzi az elesettnek az ártatlanságot, a szomorúaknak a vigasztalást; elűzi a gyűlölséget, kieszközli az egyetértést s megalazza a birodalmakat.

Nem csoda az sem, hogy keresztény őseink ezért is szerettek éjtszaka imádkozni. De erre biztatta őket *nemcsak a múlt nagy eseményeinek a gondolata, hanem a jövőbe vetett tekintet is.* Az egyházatyáknál nem egyszer találjuk azt a figyelmeztetést, hogy az Úr Jézus Krisztus éjjel jön el a második eljövetelekor. És mivel az őskeresztények lelkületére jellemző ez az eschatologikus vonás, vagyis a világ végét váró és sóvárgó lelkület, azért akarták az okos szűzek módjára égő méces mellett, imádságban várni az Eljövendőt, akinek megjelenését sokan nem is tartották olyan messzi lehetőségnak. Ez volt a főmozgatója a matutinum kialakulásának.

Mellékes indításként hozzájárulhatott és megerősíthette az a tény is, hogy a keresztényüldözések idején *kénytelenek voltak éjtszaka, titokban összegyűlni a keresztények és a pogányok szeme elől elrejtve bemutatni áldozatukat.* Azt azonban kevésbé tudjuk elfogadni, hogy a pogány misztérium-kultuszokban szokásos

„pannüchides”: egész éjszakán át tartó és titokzatos szertartások lettek volna hatással a matutinum kialakulására. Inkább fogadjuk el azt a nézetet, hogy talán a zsidók szokása volt hatással. Ők ugyanis azt hitték, hogy a Messiás a Pászká ünnepe (húsvét) éjjelén fog megjelenni. Továbbá a zsidóknál megvolt az a szokás, hogy a nagy ünnepeket éjszakai tisztelettel vezették be. Erre céloz Izaías szava: „Énektek leszen nektek, mint a szent ünnep éjszakáján.” (30, 29.) És erre biztat a zsoltáros: „Emeljétek föl éjjel kezeiteket a szent helyen és áldjátok az Urat.” (133, 2.) Josephus Flavius pedig világosan megírja, hogy a papok az éjjelt is a templomban töltötték, szent tiszteletet tartva. Még a Misna is megemlékezik a sátoros ünnepek alkalmával szokásos éjszakai istentiszteletről.

Erre céloz a pogány és keresztény misztériumok nagy tudósa: Odo Casel is.¹ „Az éjszaka a maga homályával, mély hallgatásával, a csillagokra való tekintéssel, az elrejtettségnek és a borzalomnak az érzéseivel az emberi kicsiséget, de e mellett a lélek nagyságát hatalmas módon tudja egybefoglalni, — a keresztény ember számára elvesztette ijesztő jellegét, melyet a meg nem váltott emberiségre gyakorolt, de megtartotta édeségét, összeszedettségét és enyhe borzongását. Így tehát valóban az imádságnak, vagyis a léleknek az örök Istenhez való felemelésének idejévé lehetett. A nap fáradságos munkája elmúlt. Az érzékeket nem zavarja a külső világ, a fül gyönyörködhetik a fölséges csöndben és az örök csillagok nyugodt fényükkel belesugározhatnak a szembe. Valóban, az örökkévalóság fénye csillog az éjszaka fölött. Mintha az idő megállna. Ezért nevezték a rómaiak az éjszaka közepét „*intempesta nox*”-nak, azaz időtlennek. Ezért már a pogányok is nagy szerepeltetést helyeztek az éjszaka idejére a valóban rejtett istentiszteleteiket. A pogány misztériumokat ugyanis,

¹ Odo Casel: *Das christliche Kultmysterium*. Pustet. (é. n.) Regensburg, 166—168. l.

melyekben az istenséggel való egyesülést remélték, éjtszaka ünnepelték meg, amikor csak a fáklyák bizonytalan fénye világította meg a helyet, míg föl nem ragyogott végül a misztérium fénye és nem hirdette az istenség közeledését.

Az Egyház is legnagyobb misztériumait, az emberrélevést és a föltámadást, melyek egykor az éjtszaka homályában történtek meg, a csendes és titokkal teljes éjtszakában szereti megünnepelni. Később minden nagyobb ünnepet éjtszakai virrasztással, vigiliával vezetett be. Amint már a görögök ismerték a „Pannüchisz”-t, az egész éjtszakán át tartó ünnepséget, ugyanúgy virrasztott az ősegyház is minden nagyobb ünnep előtt. Egész éjtszakán át imádkozott, énekelt és szent olvasmányokat hallgatott.

Különösen szentséges volt előttük *húsvét éjtszakája*, a feltámadás és a Krisztusba való belekapcsolódás, a krisztusivá való felszentelés éjtszakája. Lactantius fejezi ki az őskeresztények Krisztus-várását: „Ez az az éjtszaka, melyet a mi Királyunknak és Istenünknek eljövetele végett (adventus, parúzia, újraeljövetel) éjtszakai virrasztással ünnepelünk meg; kettős ennek az éjtszakának a lényege: szenvedése után ezen az éjjelen tért vissza az életbe és később majd ezen az éjtszakán fogja élvezni az uralmat az egész földkerekség felett.” Ebből a misztikus várásból maradt meg valami minden vigiliában.

A keleti szerzetesek eleinte minden éjtszaka tartottak ilyen vigiliát, de mert ekkor már nem volt lehetséges, hogy mindig és végig ébren maradjanak, az éjtszakának néhány óráját használták fel erre. És már nem is egészen a Krisztus-várás parúziás lelkületével ünnepelték meg, hanem a szemlélődésnek szentelték, mert a kora reggel, a matutinum órája erre volt alkalmas. A lélek elmélkedve, imádkozva és szeretve behatol a végtelen Isten-gondolatba, küszködik Isten lelkével, mint egykor Jákob küzdött az angyallal a hajnal hasadásáig, míg meg nem szerezte Isten áldását és az Izrael: Istennel küzdő nevet. Így megerősítve odajárulhat most már a

lélek a szentmise nagy, misztériumos cselekedetéhez és azt megértéssel és méltósággal végezheti.”

A magunk részéről inkább szeretjük Krisztus példájára visszavezetni ennek a órának keletkezését, mert bizonyos, hogy a „vigilia vigiliarum”, a legelső éjtszakai virrasztás a keresztény hívők közt is húsvétkor kezdődött el, amikor részben a feltámadás nagy csodájáról emlékeztek meg, részben pedig az Úr második eljöveteletét, a végső és diadalmas megjelenését várták egész éjtszakai közös imádságban. Csak később vitték át ezt a szokást a vasárnapokat és a mártírok ünnepeit bevezető éjtszakára.

Ezekből a körülményekből meghatározhatjuk már a *matutinum* jellemző vonásait.

Az éjtszaka beálltával megszűnik a nappal munkája és üzleti tülekedése. A lelkét nem akadályozza tovább a nap sok munkája, gondja. Van ideje, hogy az imádságnak és az isteni igazságok szemléletére szentelje magát. Ezért a *matutinum*on végigvonul bizonyos széles-ség és kiterjedtség. Gondoljunk csak az ünnepélyes *invitatorium*ra, a három *nocturnum*ra, a sok *zsolttára* és a hosszú *olvasmányokra*. Még szembeötlőbb ez, ha a három *nocturnum* hosszúságát összevetjük a három nappali óra, a *tertia*, *sexta* és *nona* rövidségével és tömörségével.

Az éjtszaka csendje továbbá magától is komolyságra int, imádságra szólít és az örök igazságokról való elmélkedésekre vezet rá. Ezért kellene — bármikor is mondjuk el ezt a órát — *csendesen magunkba térni*, mentől jobban kiszakadni a napi gondokból és elfoglaltságból és magunkat a *zsolttárókban* egészen az imádságnak és az *olvasmányokban* az isteni igazságok szemléletének szentelni. Ha nem is tudjuk az éjtszaka csendjében végezni, meneküljünk, ha tudunk, a lármából és valahol csendes helyen, nyugalomban próbáljuk elimádkozni ezt a órát.

De a természetes hangulathoz hozzájárul még az őskeresztény világból bizonyos *ádventi hangulat* is. Mégpedig az ősi értelemben vett *ádventi hangulat*, mely nem

annyira az első, történelmi eljövételnek megünneplésére készült, hanem a jövő, második eljövételt várta a „Maranata” érzelmével. Mi is sötétben élünk a földön és mi is várjuk Krisztusnak, az igazság napjának eljövételét.

Ezzel kapcsolatban gondolhatunk az *utolsó dolgokra* is, amint az invitatorium oly nyomatékosan figyelmeztet is minket: „Ma, ha az ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek szíveteket”, mert lehet, hogy ez az utolsó nap, mely után jön a halál s a halál után jön az ítélet s az ítélet után jön az örök élet, de ki tudja, hogy hol? Ez a gondolat is segíthet ennek a hórának bensőségebbé végzésére, amint nem egy szent imádkozó próbálta azzal serkenteni magát a zsolozsma jobb végzésére, hogy hátha ez az utolsó, amit még a földön elmondhat.

Legmélyebben azonban akkor járunk, hogyha az öskereszténység parúziás, azaz az Úr eljövételét váró lelkiületével végezzük. Erre mutat rá nagyon szépen Parsch Piusz is¹:

„Éjtszaka van. A nap zaja elnémult; csend van körülöttünk. Az Egyház imádkozik; megemlékezik Jegyesének éjtszakai imádságairól, megemlékezik az első krisztusi hívők éjtszakai imádságáról a katakombákban. Ha az idők változtak is, az Egyház ragaszkodik ahhoz, hogy az éjtszaka nemcsak az alváshoz való, hanem az imádsághoz is. A matutinum volt hajdanában az Egyház parúzia-imádsága, mellyel Krisztus visszatérését várta. Az éjtszaka a földi élet jelképe. A jegyeshez hasonlítunk, aki az istenszeretet mécsesével vár a Vőlegényre.”

Hallgassuk meg, hogy a római hívők Krisztus után 200-ban hogyan gondolkodtak a matutinumról! Szent Hippolytus írja az Apostoli hagyományok című könyvében (32, 19–27.): „Éjfélkor kelj fel ágyadról, mosakodjál meg és imádkozzál; mosakodjál meg tiszta vízzel. Ha feleséged van, imádkozzatok felváltva együtt. Ha ő még nem hívő, vonulj vissza magad, imádkozzál egyedül s azután térj vissza helyedre. De ha házasságban vagy, imádkozzál együtt a feleségeddel.”

¹ Pius Parsch: Der Wochenpsalter. Volksliturgisches Apostolat. 1936. Klosterneuburg. 10—11. lap.

sági viszony köt is, ne hagyj el az imádságot; mert nem vagytok tisztátalanok . . . Szükséges, hogy ebben az órában még egyszer imádkozunk, mert a régiak hagyták ránk ezt a szokást és tanítottak bennünket arra tehát, hogy megmosakodjunk. Mert ebben az órában pihen az egész mindenség és dicséri Istent. A csillagok, fák és vizek csendben állnak, az angyalok egész serege istentiszteletet tart az igazak lelkeivel együtt. Dicsőítik a mindenható Istent ebben az órában; ezért imádkozzanak a hívők is ebben az időben. Így szólt az Úr, aki ezt bizonyítja: Éjjélkor kiáltás hangzik: Ime, a Völegény jön! menjetek elébe! És még hozzátett valamit, midőn ezt mondotta: Legyetek tehát éberek, mert nem tudjátok sem a napot, sem az órát, amikor eljön az Emberfia."

Mégis azt kell mondanunk, hogy ma a matutinum minden óra között *a legkevésbé óra-imádság, tehát meghatározott időhöz kötött* jellegű. Nincs igen az éjtszakai imádság idejéhez kötve, ezért minden különösebb veszteség nélkül lehet az előző napon vagy reggel imádkozni. Az időhöz, órához kötött gondolatok helyébe lép az ünnep gondolata, mely az olvasmányokban és a breviárium egyéb változó részeiben kerül kifejezésre. Ünnepeken a matutinum elmélkedés, imádság-drámája az ünnepnek; ha az ünnepet tanulmányozni akarjuk, a matutinumot kell átelnékednünk. Némelyik ünnepi matutinum az imádság művészetének mesteri alkotása (pl. az elhúnytak, a templomszentelés és Úrnapjának matutinuma és nagyhét három utolsó napja).

A hét folyamán imádkozott matutinumok legnagyobb részét imádságos szemlélődések Isten országáról, melynek a felszabadulás napját kell megelőznie. A matutinumnak főlséges bevezetése az invitorium és ünnepeken, örömet ünneplő vasárnapokon és húsvéti időben nagyszerű befejezése a Te Deum. Az invitorium (a bevezető ének) a 94. zsoltárral liturgikus mestermű; hogy az invitorium megrázó benyomását érezzük, azt a liturgia teljes pompájában, kifejtettségében kell hallanunk, tehát éjtszaka és elénekelve. Itt zeng pl. a jó hír: Christus natus est nobis — Krisztus született nekünk (karácsony ünnepének invitoriuma), mint örömteli hír-

női szózat, igazi „evangelium” az éjtszakai csendben. Ez valóban fölséges nyitánya a nap ünneplésének. A Te Deum az egész Egyház dicsérő éneke a Háromegy Istenhez, s főleg Jézus Krisztushoz és bensőséges imádsággal végződik. A Te Deum szép átmenet a laudeshez.

Kétféle módon szeretnők még elmélyíteni a matutinum megismerését. Az egyik egy kép, a másik egy leírás.

A képeket Mária Constantina nővér rajzolta mély megértéssel és kifejező finomsággal. Minden óra kapott egy teljes képet, s később a harmadik részben jellemző szimbolumot.

Matutinum szimbolikája. A régi vigiliákban és a belőle fejlődött mai matutinumban régente az őskeresztény parúzia-gondolat uralkodott: az Úr újra való eljövetele utáni vágyakozás. Az éjtszaka a földi élet jelképe, a reggeli világosság pedig az ismét eljövő Krisztus képe, aki a szent Eucharishtiában misztériumos valósággal előre megvalósítja a maga parúziáját. Szívesen hasonlították össze ezt a órát magyarázatként az okos és a balga szűzekről szóló hasonlattal . . . A mellékelt kép ehhez a parabolához és a parúziaváráshoz kapcsolódik. Látjuk az öt okos szűzet mint kórusközösséget, amint imádkozza: „Jöjj, Uram Jézus.” Mindegyik égő lámpást tart kezében. Imádkoznak és hallgatnak. (Olvasmány és zsoltározás a matutinum főrészei.) Menyegzős öltözetben vannak és korsóik olajjal telve. Felettük az elkészített trón a visszatérő és reggel az Eucharishtiában megjelenő Úr részére. A *matutinum* tehát *parúzia-óra* is és előkészület a jövő napra.

A leírás pedig Schneider munkájából való: Ebben¹ főként a liturgia óráinak megvalósítását ismerteti a benedeki napirend keretében, amint a francia cím is

¹ Edward Schneider: Néhány óra a bencések között. Fordították: Tóth Pelbárt és Szunyogh X. Ferenc. Budapest. (é. n.) Athenaeum. 44—52. l.

mutatja: „Les heures bénédictines”, azaz „benedeki órák”. Leírja, hogy mit érzett, amikor először vett részt egy bencés apátságban a matutinumon.

„Manapság, mikor az istentiszteletre hívó csengő vagy harang megszólal, egy szerzetes lámpával a kezében celláról-cellára jár s e szavakat mondja: Benedicamus Domino, mire belülről rögtön felhangzik a felelet: Deo gratias.

Bármennyire megváltoztak is azonban a viszonyok, a matutinum mostanig is megőrizte az első idők friss szépségét. Éneklésében most is a hajdani szabályokat követik. Mindíg az Isten segítségül hívásával kezdődnek: Deus in adiutorium meum intende (Isten, siess a segítségemre) és a Domine labia mea aperies (Uram, nyisd meg ajkamat) kéréssel, amely úgy emelkedik a templom ívei közt az ég felé, mint a gyermek esdő kiáltása atyja felé, hogy nyissa meg ajkait, hadd öntse ki előtte imádságában a lelkét. És az egész kórus a csengő Gloria Patri-val hirdeti a korai foglalkozás célját.

Majd hirtelen az imádság hulláma csap a templom homályba borult boltozata felé s azokon áthatolva a mennyekebe.

Két fiatal szerzetes közeledik az olvasó-emelvényhez és elkezdik a Venite exultemus zsoltárt: Jöjjetek, örvendezzünk. Ez az invitatorium, mert ezzel szólítják a testvéreket Isten imádsására. Mindegyik érzi lelkében az újraéledő hit hevét.

Az álmos éjtszaka utolsó árnyai tűnedeznek, az istentisztelet kifejtheti teljes pompáját. Tizenkét zsoltárt énekelnek el, megemlékezve ezáltal az Örök Város tizenkét kapujáról s az éjtszaka tizenkét órájáról.

A zsoltárok között mindig megismétlődik a Gloria Patri dallama. Tömör, magasztos dallamával mintegy az örökkévalóság előéneke. Doxológiának, dicséretnek nevezzük és a szerzetesek is, kik eddig állottak, most mélyen meghajolnak s egy rövidke imát mondanak magukban.

A kar válaszul a lekcióna, responsoriumokat éne-

kel a kántorral fölváltva. Az apát áldást ad, a hetes az imádságokat mondja el; valamennyien az oltár felé fordulva meghajolnak s egy pillanatilag magukban buzgón imádkoznak; ez olyan megindító jelenet, hogy fogalma sem lehet róla annak, aki még sohasem lépte át egy kolostor küszöbét. Majd fejükbe húzva a csuklyát, újra leülnek a helyükre, míg csak el nem kezdik Szent Nicetasnak, Dácia hittérítő püspökének ősrégi, nagy-szerű himnuszát: a Te Deum-ot.

Majd egy akolithus kinyitja a szent könyvet s az apát a gyertya reszkető fénye mellett hangosan olvassa a napi evangéliumot. A templom bolthajtásaiban, a csúcsívek és oszlopfők között még homály borong, de a matutinum utolsó szavainál már ezernyi finom hang hirdeti a hajnalpirkadást, az egész rejtelmes természet csengő himnuszokat zeng: a hajnalt sóhajtják a félig nyílt virágkelyhek . . . Mintha az örök élet szent fénye ragyogna fel a hajnalban . . .

Még az éjtszaka virrasztott szobámban, mikor alig észrevehető zaj ébresztett fel. Sajátságos, elnyújtott mormogásféle volt, mely éppen hogy eljutott a fülembbe s ott elhalt a nélkül, hogy ki tudtam volna venni, mi az, merről jött.

Gyorsan felöltöztem, elhagytam cellámat s nesz-telenül lépkedve, lélekzetviassafojtva indultam el, s feszült figyelemmel osontam a mormoló zaj irányában. Ez a mormolás olyan volt, mint valami földalatti forrás buzogása, csaknem néma, alig kivehető, el-elhalkuló zümmögés. Időnkint teljes hanggal csapott fel, mint a fájdalmas siráncokzás, de azonnal újra csöndbe halkuló, hangjavesztett visszhanggá lett. Néha teljes, síri csend. Végül egy kapuhoz jutottam s kivettem, hogy e mögött remeg az imádság halk zümmögése. E kapun átjutva, egyszerre egy alacsony boltív alatt találtam magam, tátongó mélység partján, dallamos, összehangzó ének hullámozott felém, mely valami rendkívül- finom ritmus-sal lüktetett.

A boltozat, amely alatt álltam, egy régi karzat boltíve volt; a kórus két oszlopának a gyámkövein nyu-

godott. A mélység a pompás templomhajó volt, melyet a templomban meghúzódó homály még terjedelmesebbnek mutatott. A hangok a stallumokból törtek fel, de a homályba burkolt szerzetesek elmosódó körvonalait nem tudtam kivenni, bár a kántorok emelvényén lámpa égett.

Ez volt az én első benyomásom a matutinumról.

Emlékeim homályából most egyszerre élesen rajzolódott ki egy régi katekizmus-óra emléke, amelyen gyengéd, ráfeledkező figyelemmel szívtam lelkembe szeretett hitoktatónk szavait a régi keresztények vigiliáiról. Éjnek idején összegyűltek a keresztények Isten dicséretét zengeni. A hosszú római utakon, a sötét fasorok és sírhelyek közt láthatták őket a megkésett pogányok, amint csendes sziluetjük lopva surrant tova és mivel nem tudták elképzelni éjtszakai bolyongásuk célját, a leggonoszabb vádakot találták ki ellenük.

Hajdani keresztény összejövetelek! E szavak lelkem mélyén valami titokzatos szépséget sejtettek. Az éjtszakai összejövetelek, ez az istenimádásra szentelt élet, mely a hajnal pírját is meg akarta előzni, ez a sok szent szív, melyeket az a vágy dobogtatott, hogy előbb üdvözljék választott Mesterüket, mint a nap királyi sugarai köszöntik őt: mindez szent ábrándozásba ringatta megigézett képzeletemet.

A hajnal friss hangulata cirógatott meg. Körülöttem a hangok úgy szárnyaltak, mintha sohasem sejtett magasságokba akartak volna magukkal ragadni és ebben az édes, bódító forgatagban a szent dallam fehérszárnyú szavakat sodort felém; mintha gyermekkorom emlékei gyűltek volna ki újra, a langyos, lelki légkört lehelő oltárgyertyák. „Deus meus ad te de luce vigilo”, „Istenem, hozzád ébredek virradatkor”; „Prae venerunt oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua”; „Feléd fordítom szememet napvirradatkor, hogy jótéteményeiden elmélkedjem”.

A hajnalnak, mint a kezdődő lét szimbolumának idején mondott matutinum, mintegy a messze múlt és a távoli jövő küszöbén áll. Valami természetfelettség su-

gárzik ezekből a legelső századok óta szüntelen tartó éjszakai istentiszteletekből. A kereszténység örök jelene él bennük: mindig ugyanazok a mozdulatok, mindig ugyanaz a hajnali ima, a mostani hajnalé és az örök életé. És ez a Lélek örökké égő lámpása is: mikor az álom már egy gomolyagba kever mindent, ez a szűzi láng virraszt fáradhatatlanul, az emberek üdvéért itt túl e titokzatos küszöbön.

És e titokzatos küszöb, melyre gyakran aggódó lélekkel gondolunk, innen a kolostorból nézve, boldogító fénnel ragyog. A remény remeg itt lázas örömmel, a szeretet dalol itt lélekformáló hangon. Az imádság ideje, ezek a percekből nőtt órák, túlszárnyalják az időt: az örökkévalóság időtlen idejébe olvadnak. És a világ nem is sejti, hogy a kolostorok lakói, akik előbb ébrednek, mint a jó Isten madarai megmozdulnának fészükben, hogy ezek az emberek az álomba merült, nagy, szegény emberiségnek a fiai.

Mikor első ízben hallgattam kolostorban a reggeli zsoltározást, eszembe jutott Krizosztomosz, aki oly lelkesedéssel írt az antiochiai szerzetesekről: „Alig kelnek fel, Dávid zsoltárait zengik és micsoda édes dallammal! Sem hárfa, sem fuvola, sem bármi más hangszer nem tud olyan harmóniát elővarázsolni, mint aminő a magány csendjében száll ég felé e szent ajkáról. Mikor az angyalokkal, igenis: az angyalokkal együtt énekelik a Laudate Dominum de caelis-t, ezalatt mi, világi emberek, még félálomban szendergünk vagy ügyes-bajos dolgainkat tervezgetjük.”

Az is eszembe jutott, hogy a régi időkben nemcsak papi emberek vettek részt az éjszakai istentiszteleten, hanem laikus hívők is. Bizonyítja ezt egy jámbor gallo-román asszony, aki a IV. században a Szentföldön járt, s útjáról írt kedves naplójában ezeket írja: „Mindennap — írja Aetheria apátnő, mert róla beszélek — minden nap, a kakas kukorékolása előtt megnyílnak a Szent Anasztáz-templom kapui s belépnek a monazontes, azaz aszkéták és a parthenae, azaz szűzek és nem csupán

ezek, hanem egyszerű hívők is, nők és férfiak, akik részt óhajtanak venni a vigilián."

A mai szerzetesek tehát csupán a régi hagyományt folytatják, mikor a hajnali órákat Isten dicsérésére szentelik, ugyanazt teszik, amit az első keresztény századokban Jeruzsálemben, Antiochiában s másutt az aszkéták.

Ezek az érzelmek s gondolatok járták át lelkem eme éjszakán, amelyen egy kis harang hangja s a zsoltározás visszhangja ébresztett fel álmomból, mikor a természet maga még mély álomban szendergett. Gyermeki örömet éreztem szívemben, mert hiszen nem csupán egykori hittanóráim emléke csendült meg lelkemben, hanem azok a szent órák is, melyeken Jézus első barátai, Krisztus legelső hívei énekeltek Mesterüknek. A gyermekkorom volt ez, de több is, mint az én gyermekkorom: egy egész nagy, szent családnak, az egész kereszténységnek a gyermekkora . . .

A matutinum üde imádsága együtt emelkedett ég felé a harmat illatos gőzével, mely a gótikus ablakíven át beáradt, együtt a hanga balzsamos illatával, a friss széna, a virágok, a patakok, tavak, az álomba merült erdők párájával. Ezek illata áradt szét a kolostor udvarán, a hosszú folyosókon, a kórus csendjén, finom lehelletük beleolvadt a szent dallamok harmóniájába, s az alázatos lelkű testvérek velük a tiszta ég lehelletét lélegezték be.

Hogy most viszontlátlak benneteket, árván, a jó testvérektől elhagyottan, úgy érzem, hogy a ti illatokból, békés életetekből is hiányzik valami fontos dolog . . . Ti is együtt énekeltétek a hajnali officiumot . . .

Ezt jelentette számomra a matutinum, ezeket az emlékeket ébresztette. De mindezt csak az értheti meg igazán, akinek a lelkében visszhangra talált az imádságra hívogató kis harang szüzi hangja s az isteni kegyelem harmata.

III. FEJEZET

A HAJNAL HÓRÁJA

A matutinummal a legszorosabb kapcsolatban áll a *laudes*.¹ Ez a kapcsolat oly szoros, hogy a hivatalos és nyilvános karimádságban nem szabad elválasztani. Kivétel csak karácsony éjtszakája, amelyen a matutinum, az éjféli mise és a rákövetkező *laudes* alkotnak egy egységet.

A régi időkben ennek is a neve matutini vagy matutinae volt, mert kora reggel a felkelő nap első sugaránál imádkozták. De mivel ennek a órának a végén rendszeresen a 148—150. zsoltárt imádkozták, amelyet latinul *laudesnek*, görögül *ainoi-nak* neveztek, lassan az egész órát *Laudes matutinae*-nek nevezték el. Később a matutinum név átment a régi vigiliára és a három *nocturnumot* nevezték így el összefoglaló néven, azért az eredeti „*hora matutina*” pedig egyszerűen a *laudes* nevet tartotta meg.

Eredetére nézve a valószínűbb és elfogadhatóbb magyarázat szerint, az *ószövetség szokásából* lehet levezetni a *laudest*.² A zsinagógában ugyanis reggel és este, napfelkeltekor és szürkületkor szokásos volt az illatáldozat bemutatása. Ezt mindig a soron levő pap végezte egy héten át. Egy ilyen alkalommal jelent meg Zakariásnak is az Úr angyala és jelentette neki fia születését. Hogy ez a zsinagógai liturgia lehetett ennek a két órának a megindítója, bizonyítja az a tény, hogy a zsolozsma ünnepélyes végzésénél ebben a két órá-

¹ C. Callewaert, *De Laudibus Matutinis*, Brugis, 1928.

² Joh. Hempel, *Gebet und Frömmigkeit im Alten Testament*, Göttingen, 1922.

ban mutat be az Egyház is illatáldozatot: a laudes végén a Benedictus elmondása alatt és a vecsernyében a Magnificat éneklése közben.

A történelem maga azonban nem mutatja meg nekünk ennek a órának a lelkét. Ismernünk kell a liturgiának a természethez való viszonyát is, mely ebben a órában is gyönyörű szépen megnyilatkozik. Erről a viszonyról írja Casel, hogy a pogány *politeizmus*, a sokistenhívés a természet erőit istenítette és magát alájuk vetette. Az elemeknek ez a szolgálata gyakran tele lehetett érzéki örömmel, de végül a gonoszban és a titokzatos természeti hatalmaktól való borzongásban végződött, az embert lerántotta magához és rövid gyönyör után elpusztította. A *panteizmus* már másként nézi a természetet. Magát egynek érzi a mindenség egész szövédékeivel; de ez az érzelem is a szelleminek szolgásgabavetésére vezet az emberben, az érzékiség igájába kerít és „páni félelmet” kelt a vadállatok iránt, melyek a meg nem váltott természetben leskelődnek. A *romantikus természet-átézés* többé-kevésbé panteisztikus és ezért oly nyugtalan és oly bánattal teli, ezért oly „szentimentális”. A *gnosztikus* pedig a természet veszélyeit túlozza, a természetet gonosznak nézi, fél tőle és menekül előle, tele világfájdalommal. A *krisztusi lélek* azonban tudja, hogy a természet az emberrel együtt sóhajt a bűn terhe alatt és hogy vágyódik a megváltás után, mely számára is eljön az Isten gyermekeivel együtt. De tudja azt is, hogy a természet Isten műve. Ebben az értelemben szereti a természetet, mert meglátja benne az Isten nyomát.

A természet örök könyvét forgatni ne szűnjél
Benne az Istennek képe leírva vagon. (Vörösmarty.)

A krisztusi ember tehát a természet fölött áll; számára a természet eszközzé lesz és a lelki dolgok jelképévé. A liturgia kezdettől fogva így szemlélte a természetet, amióta az Úr a kenyeret és a bort tette a miseáldozat alkotó elemeivé. Az Egyház nem fél átvenni azokat a természetes szimbolumokat, miket a pogányok is alkalmaztak a maguk kultuszában, mert meg tudta

adni azoknak igazi értelmét és a megfelelő helyre tudta állítani. Ezzel megajándékozta az Egyház a külső természetnek a megdicsőülés első sugarát, melynek az Isten gyermekeiből ki kell áradnia a természetre úgy, amint magát az emberi testet is a szakramentumokkal és az istentiszteletben gyakorolt testtartásokkal megszentelte.

Különösen a fény és világosság szimbolikáját kell figyelembe vennünk, mely elsősorban a nap pályájához kapcsolódik.¹ Különösen délvidéken ez a hatalmas természeti jelenség valóban úgy tűnik fel a természetes ember előtt, mint áldást is, de meg rémületet is terjesztő király az égen. Mint „Sol invictus”, — legyőzhetetlen nap, ahogyan főként Mitrast, a napistent tisztelték és nevezték a régiek. De így mutatja be a napot a 18. zsoltár is. Félelmetes fönséggel világít és izzik az égről felénk, életet ébreszt és életet öl. Világosságot áraszt, de megvakítja a belétekintő vakmerő szemet. Nem csoda, hogy a keletiek és később a Földközi-tenger partlakói a napkirályt tisztelték legfőbb istenként. Még a filozófia is meghódolt ezen kultusz előtt. Platon ugyan a látható napot csak a jó ideájának szimbolumaként nézi, de a későbbi neo-platonizmusban és az első keresztény századok idején meglévő pogány vallásokban a legyőzhetetlen napisten lett a kultusz középpontja. Ez jutott kifejezésre imádságformáikban is.

Mégpedig a hajnalfény volt elsősorban, amelyet mint valami istenit tiszteltek. Az északi ember jobban szereti a megtört színeket, a félhomályos hangulatot, melyekben a képzelet és az érzelem kiáradhat. Az antik emberben volt érzék a tiszta és igaz, a valódi és az egész iránt és azért a reggeli fényt becsülte elsősorban, melyet még semmi sem akadályoz meg ragyogásának teljességében, hanem oly pompás, mint az első nap, mintha éppen most került volna ki Isten kezéből és az

¹ Fr. Boll, Die Sonne im Glauben und in der Weltanschauung der alten Völker, Stuttgart, 1922.

előbb még homályban fekvő tájra szerteárad, mindent láthatóvá és világossá tesz, életet, örömet, tevékenységet ébreszt. A keletiek számára így lett az isteninek a jelképe, sőt így lett maga az isten. Ezért fordultak feléje szeretettel, amikor imádságban keresték az istenséget. De a nap futásának többi mozzanata is jelentős lett a kultuszban és az estét is a reggelhez hasonlóan szerették az imádságnak szentelni.

Az Egyház ezeket a gondolatokat felkarolta, amennyiben azok jók, de megtisztította „az elemeknek való szolgálattól” és nem maradt a teremtetnek a körében. Számára a látható égítést nem az istenség, de amint már Platon megérezte: a lelki napnak szimboluma, az emberré lett Logosnak a jelképe, aki a természet életében éppúgy, mint a természetfölötti világban életet ébreszt és világosságot terjeszt, amint ő mondotta magáról: „Én vagyok a világ világossága.” (Ján. 8, 12.) A zsoltosma többi órája a napnak változó pályafutásához alkalmazkodik és ezzel kap új, csodálatos szépséget és igazi belső mélységet. Itt is érvényesül a mondás: „A kegyelem a természetre épít.”¹

A történet és a természet mellett a harmadik motívumot az *üdvösség történetének* az eseménye szolgáltatja. Erre mutat rá korunk másik liturgikus apostola, Parsch Piusz. Azt mondja a laudesről, hogy ez az egész napnak talán a legszebb órája, igazi ujjongó, harmatcsöpptől ragyogó óra. Merüljünk csak el vele együtt ennek a órának szimbolikájába.²

„Éjtszaka van. A természet és az ember alszanak. De keleten már szürkül, már pirkad; a hajnalpír, a nap követe felemelkedik és megkezdődik a természet ébredése. De ez csak kép és hasonlat az üdvösség történetének egy más, nagy eseménye számára: ez az óra volt az, melyben az Üdvözítő a halál bilincseit széttörte. A feltámadás megünneplése az üdvösségtörténeti háttér.

¹ Casel, id. mű: 161—164. l.

² Parsch, id. mű: 11—13.

De ez a két pompás kép figyelmeztet minket egy harmadik felébredésre is: az *ember lelki feltámadására*.

Tehát három feltámadás alkotja azt a hátteret, mely előtt a laudest imádkoznunk kell: felébred a természet, az üdvözítő feltámad halottaiból s az ember megünnepli lelki feltámadását. Ennek a hórának a gondolata tehát kimondottan a dicséret. Aki ezt a három egymásba fonódó gondolatot és képet engedi, hogy igazában lelkére hasson, aki maga is beáll ebbe „a felkelésbe”, aki engedi a természetet magával együtt imádkozni, együtt dicsérni, együtt ujjongani, aki általában ezt a hórát jó korán és lehetőleg a természetben imádkozza, azt hatalmas erővel kell átjárnia ezeknek a gondolatoknak.

Éppen a laudes kitűnő példa arra, hogy mit jelent a zsolozsma hórának ájtatos imádságára a természet és az üdvőtörténeti háttér figyelembevétel. Ezért vannak a laudesben összegyűjtve a dicsérő zsoltárok. Ezért találunk abban természeti motívumokat. A feltámadás gondolata legtöbbször a laudest keretbefoglaló antifonában jelenik meg, melyben újra és újra felcsendül az Alleluja. Különösen figyeljük meg vasárnapon, a feltámadás tulajdonképeni napján, hogy mint találkozik össze a feltámadás napja és a feltámadás órája; és háromszoros erőt nyer ez a gondolat húsvét ünnepén!

A matutinummal összehasonlítva a laudes nem olyan széles, mert pl. a hosszú olvasmányok helyett csak egész rövid capitulum van. A zsoltárok elhelyezése is mintegy emelkedő vonalat mutat és mintegy utánozza a nap felkeltét. A különböző imádság-részletek (capitulum, himnus, versiculus, canticum, preces) gyorsan váltakoznak a második és befejező részben, melyet az elsővel ellentétben állva mondunk el. Minden arra vall, hogy a matutinum és laudes végéhez közeledünk, jön már, akit az utolsó ének köszönt: „Áldott, ki az Úr nevében jön” (Benedictus) és így előkészíti a laudes az Úr megjelenésének az útját. Ha a matutinumban még sokszor az ószövetség prófétáit halljuk szólani, a laudesben már Keresztelő Szent Jánost látjuk rámutatni az

utána jövőre, ki előtte volt. Ezért iparkodjunk ezt a órát még a mise előtt elmondani, mert kevés jobb „praeparatio ad missam” — a misére előkészítő imádság van, mint a laudesnek átértett és a fentebbiek alapján átértett elmondása.

Befejezésül — hogy az elmondottak jobban bevésszék — nézzük meg a fejezet elején közölt képet. A kora reggeli dicsérő imádságnak, a laudesnek alapmotívumai tehát a nap feljötte és a feltámadás. Hármass feltámadást látunk: Krisztus feltámadását (ez az üdvösségtörténeti háttér), a természet feltámadását és az ember lelki feltámadását (a hora gondolata). Ez a három gondolat fonódik egymásba a laudesben. A laudes csúcspontja Zakariás éneke, a Benedictus, melyben Krisztust mint „Oriens ex alto”-t, a magasságból felkelőt, mint a kegyelem napját üdvözöljük.¹ Ezt mutatja be a kép, mely a fehérbe öltözött Krisztus Királyt ábrázolja. Felhőkön trónol, melyek a hajnali rózsaszínben világítanak. Ez fejezi ki, hogy Krisztus a megváltás napjának fénylő Napja, aki az Eucharisziában számunkra fölkel és kegyelmeivel meglátogat.

Ó, bár mindig a szentmise előtt reggel és ily feltámadó lélekkel tudnók ezután imádkozni ezt a órát!

¹ A. Manser O. S. B., Christus im Gleichniss der Sonne. Bened. Mschr, 1925. 407—447. — U. a.: Christus als Morgen- und Ostersonne. U. o. 1926. 89—96.

IV. FEJEZET

A REGGEL HÓRÁJA

Ha az első két óra fölé ezt írhatnánk: *Vigilate et orate*: legyetek ébren és imádsággal szenteljétek meg a virrasztást, mert valóban a matutinum és a laudes az Úr Jézusnak ezt a parancsát teljesíti, — akkor a következő négy óra fölé, melyet összefoglaló néven kis órának is neveznek, ezt lehetne odaírunk: *Ora et labora* — imádságos lélekkel dolgozzál és munkádat szakítsd meg, szenteld meg az imádsággal.

Elmúlt ugyanis az éjtszaka, megszűnt a nyugalom és kezdődik a küzdelem, a megpróbáltatás. „Dolgoznunk kell, amíg a nap tart.” (Ján. 9, 4.) Ez az Isten rendelése! De nem szabad úgy elmerülnünk a munkába, hogy tekintetünket közbe-közbe az égre ne vetnénk. A mai ember nem mindig érti meg, hogy mit jelent akárcsak egy percnyi csend, befelé fordulás, mert megfertőzte gondolkodását az „amerikanizmus”, a „taylorizmus”, melyet betetőzött aztán a Bedaux-rendszer. Pedig a munkának is a célja csak az lehet, hogy Istenhez vezessen minket. Azért ma is életprogramm maradhat Szent Ágoston szava: „Szükséges, hogy az ember gondolkozzék és megismerje, mint járjon az égbevezető úton, hogy el ne maradjon vagy vissza ne forduljon, hogy el ne tévelyegjen és ne is sántikáljon.”

Az Úr Jézus Krisztus, mikor meggyógyította a tíz belpoklost és azok közül csak egy tért vissza hálát adni, számonkérte, hogy hol van a többi kilenc. Mintha ugyanezt a szemrehányást érezhetnők ki az evangéliumnak egy másik helyén felvetett kérdéséből: „Nemde, tizenkét órából áll a nap” (Ján. 11, 9.) és ebből vajjon

mennyit szenteltünk Istennek? A liturgia mind a tizenkettőt legalább azzal akarja megszentelni, hogy közbeilleszt „teremtő szüneteket”, mikor néhány percre az égre tekint, megtelítődik a természetfölötti szellemével és úgy folytatja a napi munkáját.

A nap 12 óráját, mint fentebb már láttuk, négy-szer három-három órás csoportra osztották a régiek és egy ilyen részt Ausonius feljegyzése szerint *trihoria*-nak neveztek. Egy-egy ilyen szakasznak a kezdete az első, a harmadik, a hatodik és a kilencedik órára esett, de a régiek számítása szerint. Ezt a négy időszakot szentelte meg a liturgia is rövid imádsággal.

Tudjuk azonban, hogy ezeknek a kis óráknak kialakulásában sok más körülmény is közrejátszott, de úgy érezzük, hogy az igazi krisztusi hívők lelke előtt mindig ott lebegett az *Úr Jézus Krisztus parabolája* a családatyáról, ki szállójéba munkásokat keres és éppen ezekben az időkben az első, a harmadik, a hatodik és a kilencedik órában ment ki a piacra, hogy munkásokat találjon. Azt akarták, hogy amikor jön az Úr és keresi szolgálait, őket mindig az imádsággal foglalkozva találja.

Érdekes megjegyeznünk azt a tényt, amiről később részletesebben szólunk, hogy ezeknek a kis óráknak mindegyike 3—3 zsoltárt foglal magában, összesen tehát 12 zsoltárt, tehát a nap mind a 12 órájára esik így egy-egy kis részlet és betölthetjük a Szentlélek szándékát: „Szünet nélkül imádkozzatok” (I Tessz. 5, 17.).

A nap kis órái közül az első tehát az, amelynek neve is „*Prima hora*” (első óra). Eredete a szerzetes-intézményre vezethető vissza. Cassianus († 435) meglátogatta a keleti szerzetes-laurákat (kolostorokat) és ő beszéli, hogy Palesztina kolostoraiban az volt a szokás, hogy a nocturnumok és a laudes elvégzése után a szerzetesek celláikba vonultak vissza, hogy ott pihenjenek és imádkozzanak. Hivatalos elfoglaltságuk ugyanis tertiáig (vagyis a mai számítás szerint a délelőtti 9-ik óráig) nem volt. Eleinte az ellenőrzés hiánya kedvezett a lus-

táknak és azok bizony inkább aludtak, a helyett, hogy imádkoztak vagy a Szentírást olvasták volna. A buzgók ezen megbotránkoztak és elhatározták, hogy ennek megakadályozására még egy közös imádságot iktatnak közbe. Ezt írja többek közt Cassianus: „Régóta szokás a tertiát és sextát megünnepelni, hogy megvalljuk a Háromságban való hitünket, de közbeiktatunk egy másik imádságot is a munka megkezdésére és ebben három zsoltárt és több imádságot mondunk el.” Ez történt Betlehem kolostorában a 382. év tájékán. Cassianus ezt a gyakorlatot „novella solemnitatis, altera matutina” (új istentisztelet, második reggeli imádság) névvel jelöli. A „prima” nevet Szent Benedek adta Regulájában és attól kezdve ez a név terjedt el.

A prima sajátosságosan kiválik a zsoltózsa egészéből. Míg a matutinum és laudes elsősorban a megünnepelt titkokról elmélkedik, a többi órákban pedig a természetbe kapcsolódás és az üdv történeti háttér érvényesül, addig a primában mindebből semmit sem látunk. Napról-napra, ünnepről-ünnepre talán két vagy három sor kivételével mindig ugyanaz. Legjobban akkor értjük meg, hogy ha annak tekintjük, amit a keletkezéséről mondott történeti adat mutat: „*a munka megszentelésének*”. Ezért írja Casel a következőket: „A nap emelkedni kezd, a világosság munkára szólít, a nap terhének és forróságának elviselésére. Ez tehát az első óra, a prima. De mielőtt a munkához látna, a krisztusi ember megegyeszen az imádsággal vérteli fel magát. Egyszerű, igénytelen imádság ez, tele a munkára való gondolattal, a munka komolyságának megfontolásával és tele kéréssel, hogy segítséget kapjon minden akadállyal szemben, mely a gonosz lelkek és az emberek részéről egyformán érheti. A kis órák valamennyien erősen kérő imádság jelleggel bírnak, de főként ilyen a prima. Az éjtszakai és a hajnali istentiszteletnek mély értelme és lélekkel telítettsége nem szűnt meg, csak a szívekbe elrejtve szunnyad. Most ugyanis a feladat a gyakorlati munka. A nap már nem úgy símog, mint amikor az

első sugára bearanyozta a földet. Forróbban ragyog ránk az égről, de benne érik a gyümölcs.”¹

Sem pap, sem szerzetes, sem világi hívő számára alkalmasabb és szebb reggeli imádságot keresve sem találhatnánk a primánál. Akik nincsenek kötelezve a zsolozsma végzésére, ezt azok is elimádkozhatnák. Akiknek pedig kötelességük ez a szent isteni szolgálat, azoknak legmegfelelőbb időpont a hivatásbeli munkájuk megkezdése.

Hogy még mélyebben belehatoljunk ennek a hórának lelkébe, hallgassuk meg Parsch magyarázatát is: „A prima az Egyház második reggeli imádsága, de nagyon különbözik a laudestől. Ez utóbbi az ideális reggeli imádság, a teremtésnek és az Egyháznak feltámadási imádsága; — a prima a bűnös ember reggeli imádsága, valóban alanyi imádság. Alapgondolata a jószándék vagy a nap harcára való felkészülés. Ez a gondolat vonul végig az egész órán. Üdvtörténeti háttérrel nem találunk benne. Az alapgondolat, a nap munkájára való felkészülés annyira igénybe vesz minden figyelmet, hogy az ünnepi gondolat még magukon az ünnepnapokon is majdnem teljesen háttérbe szorul.”²

Ha a szoros értelemben vett üdvtörténeti gondolat nem is ad ennek a hórának olyan aranyos háttérrel, mint amilyen a mozaikképeken a szentek mögött aranyló háttér, azért az *Úr Jézus Krisztus életéből* találunk olyan mozzanatokot, melyek segíthetnek megaranyozni munkára készülésünket. Szent János írja, hogy az Úr Jézus Krisztus „diluculo” a nap első sugarának fölcsillanásakor elment imádkozni a templomba. (Jn. 8, 2.) De gondolhatunk arra a pillanatra is, mikor az Úr ott volt a főpap börtönében és ellenségei korán reggel, „mane facto” tanácsot tartanak, hogy adják őt át a halálnak; — Jézus pedig csendben készült, hogy elfogadja a döntést és bemutassa az Atyának magamagát mint áldozatot. Még kedvesebb lesz ennek a hórának a hangulata, ha

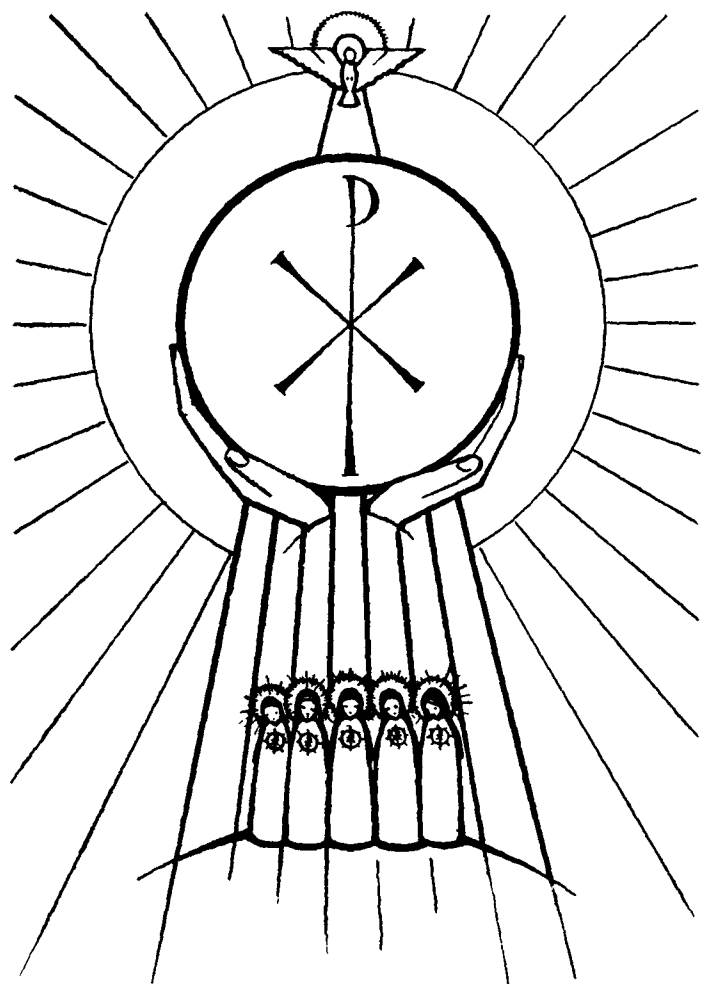
¹ Casel, id. mű: 169—170. l.

² Parsch, id. mű: 13. l.

arra a jelenetre gondolunk, mely az Úr feltámadása után játszódtott le a tó partján. Ott várta az Úr gondoskodó apostolait lakomájával (gondolhatunk mi a szentmisére) és azután azt mondotta nekik: „Vessétek ki a hálót.” (Jn. 21, 4.) Nekünk is, akiket az emberek halászaivá tett, a most következő napon is ki kell vetnünk a hálót.

„Napunkat és munkánkat vezesse a mindenható Isten az ő békéjében.” Az áldásnak ezekben a szavaiban találjuk a második reggeli imádságnak: a primának az értelmét. Míg a laudest teljesen az Isten dicsérete tölti be, addig a prima inkább az emberre gondol, annak harcaira, de napjának munkáira is. A prima tehát a munka megáldása, felfegyverkezés a mindennapi harcra és jószándék.

A kép ennek a órának gondolatait a szőlőhegy munkásairól szóló parabolába öltözteti (Mt. 20, 1. s köv.) A szőlőhegy az Egyház, a misztikus Krisztus. Isten naponta hív ide bennünket munkára. „Menjetek az én szőlőmbe.” Napi munkánk legyen részvétel Krisztus megváltói munkájában. Isten áldása vezesse a napnak munkáját.

V. FEJEZET

A NAPPAL KIS HÓRÁI

Az éjtszakai istentiszteletnek, a matutinumnak három részlete van, a három éjtszakai vigyázatnak, *vigiliának megfelelő három nocturnum*. Ehhez hasonlóan a nappali istentisztelet is a három órállásnak, *stációnak megfelelően három egyforma hórúra* oszlik, amelyek egész fölépítésükben és hangulatukban is egymáshoz teljesen hasonlítanak.

Már az őszövétségben megtaláljuk a napi háromszori magános imádságot. Legalább is a babiloni fogság idején a jámbor zsidók között megvolt ez a szokás, mert Dánielről fel van jegyezve, hogy „napjában háromszor térdre borult és úgy dicsérte Istent.” (Dán. 6, 10.) A fogság után a nyilvános istentiszteletben is mind a jeruzsálemi templomban, mind a szerteszét levő zsinagógákban közös imádságra is összegyűltek a buzgó hívők.

Az Apostolok Cselekedetei könyvben mind a három imádságos hóráról találunk megemlékezést. *Tertia hora* (a délelőtti 9 órája volt), amikor az apostolok a Szent Szűz köré imádságra jöttek össze a coenaculumban és megkapták a Szentlelket (2, 15.). — *Sexta hora*, a nap közepe volt, amikor Péter Jaffában imádkozni ment a ház lapos tetéjére; itt látomást kapott és ezzel megindult a pogány világ megtérítése első képviselőjében, Cornelius centurióban (10, 9.). — *Nona hora*, a délután közepe volt, amikor Szent Péter Szent Jánossal együtt felment a templomba a közös imádságra és ott a templom ajtajában meggyógyította a születésétől fogva béma koldust

és a csoda hatására ötezer ember tért Krisztus megváltására.

Úgy látszik azonban, hogy egy időben *megfeledeztek erről a szokásról*, de rövidesen ismét felújították, mert Alexandriai Kelemennél már ezt találjuk: „Ha valaki megszenteli az imádságra szánt órákat, amelyek a harmadik, a hatodik és a kilencedik óra, akkor az egész életét imádságban tölti, mint gnosztikus bölcs.” Ebből a szövegből az következik, hogy újra, legalább is magános imádsággal megszentelték ezeket a hórakat. Tertullianus azt írja: „Ezek az órák a legfontosabbak az emberéletben, mert ezek osztják fel a napot, a nyilvános életben ezekhez igazodnak a hivatalokban, ezeknek kell tehát imádság által megkülönböztetett helyet adni.” És ő már misztikus elmélkedést is fűz ehhez a három hórához; a fentemlített három eseményt idézi ő is az Apostolok Cselekedetéből, de azután hozzáteszi: „Naponként háromszor kell imádkoznunk, hogy lerőjünk köteles adónkat az Atyának, Fiúnak és a Szentlélek Istennek.”

Ami a harmadik században a hívők számára még *csak tanács* volt, az *lassan kötelességgé* vált azok számára, akik remeték vagy szerzetesek lettek, mert átlátták, amit Szent Krizosztomosz János kételkedve kérdez hallgatóitól: „Lehetséges-e, hogy egy világban élő ember, akit bilincsekbe ver hivatásának teljesítése, kiszabaduljon napjában háromszor is, hogy elmenjen a templomba?”

Voltak azonban már ebben az időben is férfiak és nők, akik bár megmaradtak családjuk körében, mégis kötelezték magukat a tisztaság megőrzésére, a bűntök megtartására és a naponkénti imádságra. Ezeket hívták „*monazontes*” és „*parthenae*”-nak, vagyis aszkétáknak és szűzeknek. Ezeknek az is kötelességük volt, hogy összejöjjenek a templomban, mégpedig nemcsak a hivatalos vigiliákon, hanem minden nap. Aranyszájú Szent János megcsodálja őket és az idézett homíliájában elmondja, hogy az angyalokkal dicsérik az Istent a kakas szólásakor (nocturnum), a nap felkeltekor (laudes), a

harmadik, a hatodik és a kilencedik órában (kis órák) és végül az esti szürkületkor (vesperae).

Ez az imádság még szabad választás dolga volt és inkább tanácsjelleggel bírt az egyszerű hívők számára, akiket meghívtak, hogy egyesüljenek az ő imádságukkal a tőlük telhető mértékben.

Hogy mikor lett a magánájtatosságból az Egyháznak hivatalos órája ez a három időpont, arról a történettudósok vitatkoznak. Mi az elméletek ismertetése helyett inkább ezeknek a óráknak a lelkét szeretnénk megmutatni.

A tertia óráról Casel ezt írja: „A nap Istentől eredő élete, melegítő, mindent megérlelő erejére gondoljunk ebben a órában, mely az isteni Pneumának, a „calor Verbi“, az Ige melegének eljövetelét ünnepli meg, amint a himnuszban énekeltük: Lobogjon fel lángokban a szeretet és hevével járjon át. Ezzel ellentétként azonban a zsoltárok a száműzetés és számkivetés nyomorúságáról, az otthon után való vágyódásról, az üdvösség örök hegyeire való pillantásról, az Úr városáról, Jeruzsálemről énekelnek.”¹

Másik liturgikusunk, Parsch pedig ezt írja: „Az Egyház azt kívánja, hogy napi munkánk közepette rövid időre emeljük fel szívünket Istenhez. Ez az értelme a kis óráknak. Lélekzetvételek ezek a lélek számára, oázisok az élet pusztaságában vándorlóknak. Éppen ezért kellene nem egyszerre elimádkoznunk valamenynyit, hanem mindegyiket a maga idejében, hogy a nap megfelelő óráját megszenteljük. Hisz éppen azért olyan rövidke ezek a órák, mert a nap tulajdonképpen a munkáé.

A tertiában az üdvtörténeti háttérnek is szerepe van. Ebben az időben szállt le pünkösdi ünnepén a Szentlélek-Isten az apostolokra és felavatta az első Krisztus-hívőket. (Pünkösdkor ezért énekeltük a tertiára a Veni Creator himnusz.) Az üdvösség történetének erre az eseményére emlékszik vissza az Egyház ebben

¹ Id. mű: 170. l.

a órában. Ezért a tertia a bérmlás, a megerősítés a nap küzdelmére. Valóban, Veni Sancte Spiritus a napi munkánkra.”¹

Gyakorlatban kipróbálva ajánlhatjuk, hogy a primához kapcsolva, ily lélekkel imádkozva, összefüggő egész alkothat a két óra és amit a prima kér, a tertiában a Szentlélek-Isten mintegy már meg is adja, hogy felkészülve állhassuk életharcunkat.

Vasárnapokon és ünnepeken a liturgia előírásai szerint ehhez a órához kapcsolódik a szentmiseáldozat bemutatása; tehát a tertia az utolsó előkészület a szentmisére. Végül pedig ez a óra a megáldása a következő három órának (9—12 óráig).

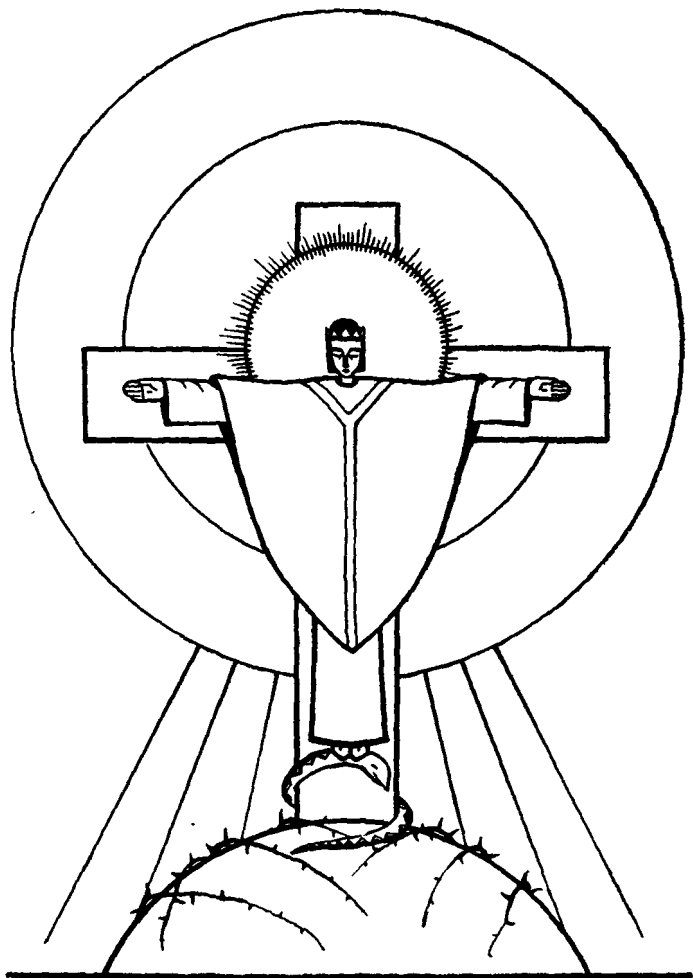
A mellékelt kép összekapcsolja a Szentlélek-Isten eljövételének misztériumát a szentmise hatásairól való megemlékezéssel. A Szentlélek-Istent az Egyház közli a hívekkel a megváltói áldozat erejében és a papságban. A pap a szentáldozatot mutatja be, melyben a Szentlélek által a bor és kenyér Krisztus testvé és vérévé változik. Azonban a krisztusi hívő az általános papság révén szintén cselekvően vesz részt a szentáldozat bemutatásában.

* * *

A sexta órát a természettel való együttérzés és az üdvösség történetének eszünkbe idézése tudja lélekkel átjárni.

A természetben itt van a dél fülledt órája, melyben a „daemonium meridianum”, a lustaság ördöge körüljár, hogy megrontsa az ember testét-lelkét. Az imádság, tehát kéri az enyhülést a gyilkos forrósággal szemben, a felfrissülést a folytatódó harcra, egészséget a test és lélek számára. Mindezt pedig egyedül az Úrtól várhatjuk. Valóban „a nap küzdelme tetőponton áll, a szenvedélyek forrósága is a legerősebb. A pokol erőszakot vesz az emberen. Az alacsonyabb ember felül-

¹ Id. mű: 14. l.

kerekedik". Kell, ó de mennyire kell a kegyelem erejét kérni!

Az ég magaslatán trónoló nap azonban eszünkbe juttatja a mi Urunk Jézus Krisztust, akit ellenségei ebben a órában emeltek fel a keresztre. Mintha órajta is győzött volna a gonosz és diadalt aratott volna a pokol. De a liturgia valahányszor a kereszten látja az Urat, szívében érzi csengeni az Úr szavát: „Ha engem felmagasztalnak, mindeneket magam után vonzok.” Ha tehát a küszködő, vergődő, a maga erejéből felfelé törekedő ember imádsága a dél küzdelmeinek közepette csak az lehet: „Ne vigy minket a kísértésbe és szabadíts meg a gonosztól”, — a liturgiából és a liturgiával élő és így természetfelettien gondolkodó ember a diadalmas Királyt is köszönti az egek trónján.

Égi királyunk földi életében is találunk néhány mozzanatot, melyek segítenek ennek a órának az átlelkesítésében. Ez volt az az óra, melyben az Isten Fia elfeledkezett arról, hogy magának is szüksége van táplálékra és nyugalomra és Jákob kútja mellett oktatta a szamariai asszonyt az igazságnak és üdvösségnek útjára. Kérhetjük mi is őt: „Adj nekem innom!”, — mert mint ő szomjazott a kereszten, mi is szomjazzuk a segítséget a magunk keresztyén.

Ha eszünkbe idézzük még, hogy ebben az órában küldötte el Péter apostolt a Lélek, hogy megkezdje a világ megtérítését, akkor találunk még újabb motívumot ennek a órának lélekkel való imádkozására.

Összefoglalva mindezeket, imádkozzuk tehát Jézus Krisztussal egyesülve ezt a órát, necsak a magunk vesztélyére gondolva, hanem a lelkek megszentelésére, az Anyaszentegyház terjedésére és Isten akaratának beteljesedésére a földön.

A képen Krisztust mint főpapot és királyt látjuk a kereszt trónján. Ahogy a nap a természetben életet és növekedést hoz létre, úgy adja a Megváltó keresztáldozatával „az élet teljességét”. Szétzúzta a pokoli kigyó

fejét. Az egész kép az isteni Napnak üdvözítő erejét állítja elénk.

* *

A nona óra idején a nap már hanyatlani kezd. A tertia még szentlelkes örömmel, bémálási lelkesültséggel készült a nap munkájára, a sexta még részben ennek az örömnak hatása alatt tekintett az égre, de már abba is beleszövődött a következő óra mélabús hangulata, mert a nona már egészen szomorú hangulatú. A zsoltosma minden órája között a legfátyolozottabb. De nemcsak sötét, hanem olyan, mint a „chiara oscura” Rembrandt képein, a világosságnak és az árnyéknak csodás egybeszövődése.

A nap már hanyatlóban, enyhül a forróság, közeledik az este. Az ember szívében megerősödik a vágy a béke, a harmónia, az egység után.

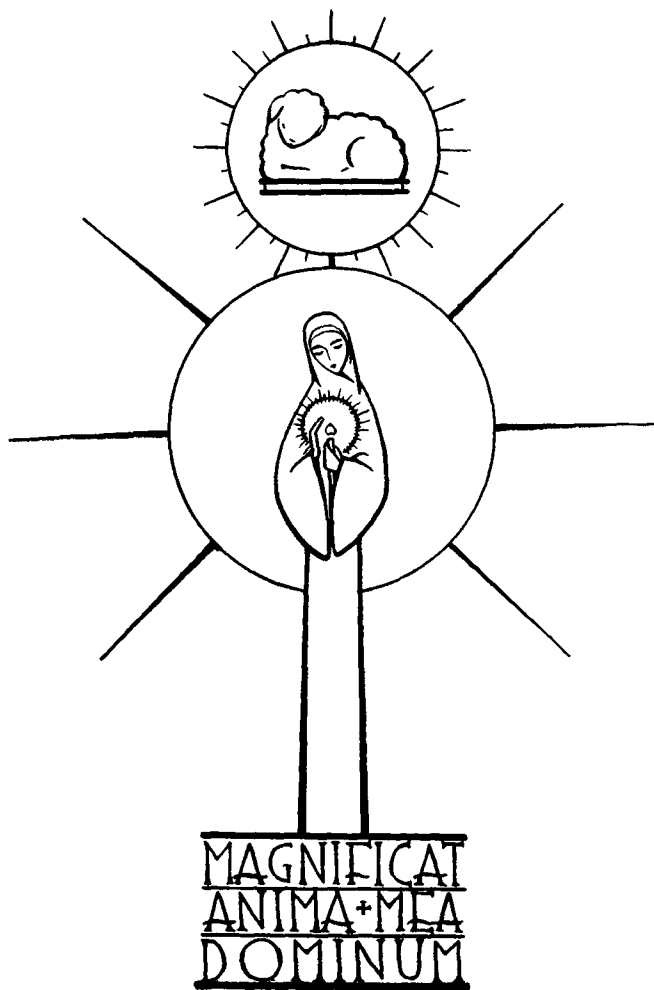
A hanyatló nap újra és újra eszünkbe juttatja, hogy egy nappal közelebb van életünk vége. A lelki életet élő ember előtt felmerül a kérdés: Kitartok-e mindvégig? És ha a természetes ember nem tudna erre felelni, a természetfeletti ember rátekinthet a keresztre és megnyugvást talál. Ez az az óra, melyben elhangzott az Úr ajkáról a két utolsó szó: „Elvégeztetett.” „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet.” Utána lehajtá fejét és kiadta lelkét. (Mt. 27, 50.)

Ekkor lett teljessé a kereszttáldozat. A Megváltó átdöfött szívéből vér és víz ömlött. Ez az Egyház szimboluma a keresztségben és az Eucharisziában. Mint egykor Éva az alvó Ádám oldalából lépett elő, úgy született az Egyház, Krisztus jegyese öbelőle, a második Ádamból. A nona az utolsó nappali óra (3—6 óra) és gondolatainkat a halálra irányítja és „a szent halál örök jutalmára”. Állhatatosságért könyörgünk.

A képen a bevégzett szenvedésnek szimboluma a kereszt a győzelmi pálmával. Az Egyház úgy lép elő Krisztus oldalából, mint ifjú menyasszony, fehér ruhát visel. Hajócskán evez az örök kikötő felé. A hajó régi szimboluma a másvilágra való átmenetnek, de az Egy-

háznak is. A hajóban látjuk az örök „felajánlás” adományait. Ily gazdagon tér haza az Egyház, hogy az örök jutalmat megkapja, melyet Isten sugároz feléje.

MAGNIFICAT
ANIMA+MEA
DOMINUM

VI. FEJEZET

AZ ESTI SZURKULET HÓRÁJA

A liturgia imádságos szent idői közül a legkedvesebbé a *vesperae* vált a magyar nép előtt is.¹ Mutatja az az egy tény, hogy míg a többi órának nincs magyar neve, ezt magyaros alakban *vecsernye* néven emlegeti a nép is. Hogy sokáig megvolt még falun is a *vecsernye*, azt tudom abból, hogy gyerekkoromban egy kis palóc faluban, a nógrádmegyei Tereskén hallottam Nagyboldogasszony ünnepén a néptől is énekelni az ünnepi *vecsernyét*.

Korunk liturgikus apostolsága már a kezdetén egyik feladatául tűzte ki a *vecsernye* felújítását.² Megokolása nagyon egyszerű: a hivatalos előírás megengedi, hogy *vecsernyéhez* szabad hozzáfűzni litániát és szentséggel való áldást. A megengedett hozzátétel azután elnyomta a főrészt magát. Természetes tehát, hogy ismét azt akarják, hogy a liturgia eredeti elgondolása érvényesüljön és amint a délelőtti legszebb órája az ünnepélyes szentmise, úgy szentelje meg a vasárnap-délutánt is a *vecsernye* szép, ünnepélyes elmondása.

Egy gyönyörű példáját át is éljük ennek. Az Eucharisztikus Szentév megnyitása alkalmával a Szent István Bazilikában 3000 ember énekelte buzgón és lelkesülten a megnyitó *vecsernyét*. És talán az éjtszakai szentségimádáson kívül kevés hasonló szép emlék maradt ezek-

¹ C. Callewaert, *Vesperae antiquae in officio praesertim Romano*, Bruge, 1929.

² P. Bayart, *Pour sauver les Vêpres*, Vie et Arts lit. 1925, 505—515.

ből a szent ünnepekből. Kár, hogy csak emlék! (És kár, hogy a felújító kísérletek nem járnak nagyobb sikerrel.)

A vecsernye elnevezése a latin *vesper* szóból származik és ez elsősorban jelentette az esti csillagot, de azután magát az estét is. Eredetileg ugyanis abban az időben imádkozták ezt a órát, mikor az esti csillag feljött az égre. Unnepélyes alkalmakkor fényesen kivilágították a templomot erre a órára, azért nevezték lucernariumnak is; ugyanezt jelenti a görög neve is „lychnikon”, vagy „epilychnikon”. Egyes breviáriumokban még ma is van külön imádság a világosság gyújtására. Cassianus a vesperást „*Eucharistia lucernalis*”, „*Gratiarum actio vesperlina*” névvel említi, tehát esti hálaadásnak, gyertyafényes köszönetnek nevezi.

Története messze időkbe nyúlik vissza és sok változáson ment keresztül.¹ Már az ószövetség is ismert reggeli és esti áldozatot, megemlékezve a Genézis szaváról: „Lőn este és reggel és lett az első nap.” (1, 5.) Mózes pedig a következő rendeletet írja le: „Áldozz az oltáron két egyestendős bárányt minden nap; egyik bárányt reggel, másikat este . . . ezeket áldozd fel, amint mondatott, kellemes illatul.” (2 Móz. 29, 38—41.) Érdekes, hogy a Genézis az estét a reggel előtt említi és valóban, az üdvösségnek sok eseménye történt este. Így este jelent meg Gábor arkangyal Dánielnek és tárta föl előtte Isten titkait. (Dán. 9, 21.) Ezdrás este térdelt Isten színe előtt és imádkozott bűnös népéért. (1 Ezdr. 9, 4—5.) Dávid király zsoltárában így énekel: „Jusson imádságom, mint jó illatszert a te színed elé, kezeim felemelése legyen mint az esti áldozat.” (140, 2.) Ennek az esti áldozatnak bemutatása alkalmával jelent meg az angyal Zakariásnak (Lk. 1, 9—10.) és ezt az esti áldozatot tette az Úr örökké tartó, szent és tiszta, vérontás nélküli áldozattá, mikor megalapította nagycsütörtök estéjén a szent Eucharisziát.

¹ M. Löhr, *Das Räucheropfer im Alten Testament*. Halle, 1927.

Nem lehet csodálkozni tehát, ha az első krisztusiak a napnak ebben az órájában szerettek összejönni, hogy imádkozzanak, amint Szent Pál inti is őket: „Tanít-sátok és intsetek egymást zsoldárokkal, dicséretekkel és lelki énekekkel, hálát adva énekeljeteK szívből az Istennek.” (Kol. 3, 16.) Különösen szombat este tették ezt meg, de kiterjesztették ezt a szokást más napokra is, amint Origenes mondja: „Az igazi krisztusi meg van győződve arról, hogy számára minden nap vasárnap, az Úrnak a napja.” Már az „Apostoli Konstitúciók” azt kívánják a hívőktől, hogy „napjában kétszer jöjjenek össze a templomban, reggel és este, hogy ott zsoldárokat énekeljenek és imádságokat végezzenek.”

Míg tehát a *tertia*, *sexta* és a *nona* hosszú időn át magános imádság volt és közösen legfeljebb a stációs napokon mondták a hívők, máskor csak az aszkéták és szűzek, a *vesperae* mindig nyilvános istentisztelet volt.

Kialakulására nagy hatással volt, hogy különböző időben más-más szimbolumot láttak benne. Így ősi magyarázat szerint az este jelképezi a bűnbánatot, bőjtöt, könnyeket és a munkát. Esti osztályrészünk a könny, de a reggel az öröm órája. Az est munkája, ennek az életnek megpróbáltatása és szenvedése nélkül azonban nincs örök reggel, nincs mennyei boldogság. — Az este szimbolizálja még a világ végét is, azt az órát, amelyen az Úr megfizet mindenkinek munkája szerint, amint előre jelezte ezt azzal, amikor két angyalát küldötte el este látogatóba a bűnös Szodomába. — Végül az este a mi halálunk órája. Betakarva már most a sötétségbe, sóhajtozunk az örök nap hajnala után, mert életünk minden napja előkészület erre az utolsó estére.

Egész más szimbolizmust rejt a „*lucernarium*” név. A hívek egybegyülekezése a világosság gyújtásának idején kezdődött, mikor a kihúnyó nap fényét kellett így helyettesíteni. Az ünnepek napjain ez a kivilágítás valóban ragyogó volt. Igen, de Krisztus magát nevezte a világ Világosságának és valóban az is az Úr: a vécsernyét tehát neki szentelték, a megváltó világosság-

nak, mint ahogy a reggeli laudes a teremő Isten felé fordul.

A természettel való egybekapcsolódás is erre mutat rá. A vecsernye a nap befejezésének officiuma. A nap letűnik a látóhatáron, árnyék földi be a földet, eljött a nyugalom órája. Azt érzi minden ember, amit a magyar költő oly szépen kifejezett:

„Hála Isten, este van megint,
Mával is fogyott a földi kín . . .
Kis kacsóid összetéve szépen
Imádkozzál édes gyermekem.”

Igaz, hogy a városi esték nem ilyenek. Kigyulladnak a mulatóhelyek csábító hirdetései, az emberek gyönyörködni akarnak. De a természettel együtt érő és vele együtt élő egyszerű ember még ma is ezt az imádásos hangulatot érzi. Isten szolgálai pedig még mélyebbre látnak és bensőségesebben gondolkodnak. Látják ők is, hogy a sötétséggel felszabadul és a földre ront a gonosz szellemek csapata. Érzik, hogy az éjtszaka a veszedelmes megpróbáltatásoknak és az egyedüllétnek az ideje; az embert bágyadtság lepi meg lelkében is, mikor a test álmra készül. Az akarat meggyöngyül, a képzelet csapongóbbá válik, a lelkiismeret ingadozóbb lesz . . . nagyobb erőre van tehát szükség, hogy a gonoszlelket visszakergethessük, a kísértésnek ellenállhassunk, a gyarló test felett a lélek legyen az úr. Ezért bensőségesebben, buzgóbban kell imádkozni, amikor eljön a „sacrificium vespertinum”, az esti áldozatnak sejtelmes órája.

Nem szabad megfeledkeznünk ezek mellett a történeti és természetes motívumok mellett az üdvösség történetének nagy eseményéről, melynek elbeszélését így kezdi az evangélista: „*Vespere facto* — estére hajolván az idő, asztalhoz ült tanítványaival.” Az utolsó alkalom volt, hogy velük együtt lehessen; lelkében a legmagasabbra csapott a szeretet lángja; kigondolta, amit emberszív csak nem is sejtethetett és megtette, amit csak

Isten tudott megtenni: itthagytta örök zálogul a szent Eucharisziát.

Estére hajlott már az idő, akkor is, mikor az Úr a két tanítvánnyal együtt Emmausba ért. És amit az utolsó vacsorán tanítványainak hagyott meg, hogy cselekedjék az ő emlékezetére, legelőször ő maga tette meg. Képzeljük el magunkat az emmauszi tanítványok lelkületébe, hogy mily buzgón kérték az Urat: *Mane nobiscum* — maradj velünk, mert esteledik — és akkor megtaláljuk, hogy milyen lélekkel kell nekünk is mondanunk a vecsernye imádságát.

Foglaljuk össze tehát ezeket a gondolatokat: „A vecsernye az Egyház esti imádsága; mind felépítésében, mind alapgondolatában nagyon hasonlít a laudeshez. Az Egyház visszatekint az elmúlt napra, mely a megváltás napja az ő gyermekei számára és tele van a megváltás kegyelmeivel, azért most bensőségesen hálát ad. A hála tehát a fő gondolat, azért a vecsernye legmagasabb pontja a Magnificat: az Egyház nagy hálaadó imája. Az Egyház vagy a lélek az, aki mondja és a maga hálás érzelmét Mária ajkára adja. Az időponttal adódó gondolat tehát hála az elmúlt megváltási napért, mind az egyes lélekben, mind az egész Egyházban, hála minden megváltói kegyelemért.”¹

A teljes megértés kedvéért azonban tudnunk kell, hogy a főbb ünnepeken két vecsernyét ismer az Egyház, az egyiket az ünnep szombatján tartja, másikat magán az ünnepen. A kettőnek hangulata nem egészen egyezik meg, azért külön is meg kell tekintenünk. A régebbi az első vesperás, és a legtöbbször az is a szebb. A második abból a vágyból származott, hogy a nagy ünnepek esti óráját is ünnepélyesebben megüljék. De ez csak a római rítus területén és ott is csak a nagyobb ünnepeken tudott érvényesülni. Eredetileg ugyanis a szentáldozat bemutatásával befejeződött az ünneplés.

Liturgikus szempontból még ma is az első vespe-

¹ Parsch, id. mű: 15. l.

rás nagyobbbrangú, mint a második. Így pl. a „Caerimoniae episcoporum”, a püspökök szertartáskönyve a második vecsernye bemutatását a püspök tetszésére bízta, az elsőnél azonban kifejezetten megkívánja, hogy azt ő maga mutassa be. Régente a nép is inkább az első vecsernyén vett részt, még pl. Amalarius idején is, aki azt írja, hogy az első vecsernyét a nép nagyobb részvételével szokták tartani. Ma a nép számára a második vecsernyének van nagyobb jelentősége, mert kiveszett a köztudatból, hogy az ünnep már az előző nap vecsernyéjével kezdődik.

A régi ember természetszemlélete érvényesült ebben, melyet még nem a géppel és tudományos eszközökkel megállapított órabeosztás irányított, hanem aki-nek a számára a naplementével befejeződött az előző nap és kezdődött már az új nap. Így az az istentisztelet, melyet az esti szürkület idején tartottak, időben ugyan még az előző naphoz tartozott, de már átvezetett a következő nap megünneplésére. Így tehát az első vecsernye mintegy előre megízlelése az ünnepnek, amint kitűnő példa erre karácsony első vecsernyéje. Tehát valami örvendetes várakozás hangulata vonul rajta végig. Ezért régente csak az örvendező zsoltárokat imádkozták ezen alkalommal.

A második vecsernye ellenben mintegy utóünnepelés, ezért nem egyszer mintha fáradtabb és bágyadtabb is lenne. Ez természetes is, hiszen a szentmise misztériuma után emelkedés már nem lehetséges a liturgiában sem. Ezért legfeljebb úgy tudjuk élettel átjárni a második vecsernyét, ha összekapcsoljuk a reggeli szentmiseáldozattal és mint eucharisztikus, hálaadó imádságot végezzük el az elmúlt kegyelemért.

A második vecsernyének ezzel a jellegével függ össze az is, hogy valami komolyság, nehéz lelkület vonul rajta végig, ellentétben az első vecsernyével, mely az ünnepnek örvendező megízlelése. Ezzel szemben a második vesperás már búcsúzás az ünneptől és búcsúzni mindig fáj.

Arra int a legnagyobb ünnepen is, hogy minden földi

ünnap elmúlik itt a földön és per omnia saecula saeculorum, minden korokon keresztül majd csak ott, a más-világon ünnapelhetünk, szünet nélkül, vég nélkül.

Ezt érezte Lisieuxi Szent Terézke is. Önéletrajzában így ír: „Visszatérek az én vasárnapomra. Ez örömteljes napnak is, mely oly gyorsan múlt el, megvolt a maga mélabús vonása: a vecsernyéig zavartalan volt a boldogságom, de az esti ájtatosság után mélységes szomorúság borította el lelkemet; arra gondoltam, hogy holnap újra megkezdődik a hétköznapi élet, dolgozni, tanulni kell újra és teljes szürkeségében éreztem azt, hogy a föld siralomnak völgye; az ég nyugalomára áhítoztam és a mennyei város örök „vasárnapjára” vágyakoztam!”

Nézzük itt is befejezőként a fejezetet bevezető mélyértelmű képet. Azt a gondolatot szeretné lelkünkbe vésni, hogy a vesperae az Egyház esti dicsőítő imádsága, főként pedig köszönet a megváltás napjáért. Udvösségtörténeti háttérként gondolhatunk az utolsó vacsorára; ezzel kapcsolódik ez a óra az Eucharishtiához és úgy foghatjuk fel, mint végső hálaadást a szentmiséért, szentáldozásért. A vesperae csúcspontja a Magnificat, az Egyház hálaimeádsága Krisztus bennünk lakásáért, mint ahogy Szűz Máriának hálaadó imádsága volt az istenanyai méltóságért.

A képen látjuk az apokaliptikus Isten Bárányát, napszerű dicsfény veszi körül. A nőalak az Egyházat jelképezi, aki a megváltás kegyelmeiért Magnificatot énekel a Báránynak. A nő azonban Isten Anyja is, akinek Gábiel arkangyal Isten üzenetét hozza.

A bencés apátságokban különösen szépen fejtik ki a vecsernye pompáját. Schneider így írja le a maga átélését:¹

„A nap már hanyatlóban van, s magával viszi a horizont felé a nappal ragyogó fényét is. Békés csend borul a kolostorra. Szinte azt hinné az ember, hogy a

¹ Id. mű: 121—123. l.

természet lüktető szíve megszűnt dobogni. Ezt az időpontot nevezi Szent Ambrus „hora incensi”-nek, vagyis amikor lámpát kell gyújtani, ez a régiek lucernariuma, amikor az első lámpák kigyulladnak, ez a vesperae, az alkonyat órája; ekkor mondták az apostolok idejétől kezdve a vesperae-t. Ezt a órát az Egyház a zsidó szertartásból vette át, mert a zsidók ekkor mutatták be az esti áldozatot, az illat- és tömjénáldozatot.

Az első krisztusiak napnyugtakor hálát adtak Istennek a tőle nyert jókért. Arról sem feledkeztek meg, hogy ezen időtájt alapította Jézus az Eucharisztia szeretet-áldozatát. A vesperae-hoz fűződő megható emlékek gyönyörű himnuszokban és ragyogó, fényes istentiszteletben jutottak kifejezésre. Meggyőződhetünk erről, ha elolvassuk Aetheria apátnő idevonatkozó szavait: „A tizedik órákor, amit itt *lycnian*-nak neveznek, nálunk pedig lucernare néven ismerős, a nép az Anastasis-ban gyűl egybe. Minden gyertyát meggyújtanak s ettől az egész templom fényárban úszik. Először az esti zsoltárokat éneklik el, a psalmi lucernares-t, amik igen hosszú antifonákkal végződnek. Alkalmas pillanatban értesítik a püspököt; aki lejön és leül a többenél magasabbra helyezett székére, a papok pedig köréje. Ezalatt a diakonus névszerint említi mindegyiket, s a pisinni, azaz a nagyszámú fiatalság, mindenegyes névnél Kyrie eleison-t mond. Ez a felelet szinte végtelenszer ismétlődik. Mihelyt a diakonus befejezte az elsorolást, a püspök elmond egy imádságot: ez az egész népért mondott imádság; a jelenlevők mindnyájan, a hívők is, a katekumenek is, lehajtják alatta a fejüket. Majd a katekumenekért imádkozik a püspök s ekkor csak ezek hajtják le a fejüket. Végül a püspök a hívőkért imádkozik s most ezek hajtják le a fejüket a püspöki áldás alatt. Ezzel az istentisztelet bevégeződik: kiki kezét csókol a püspöknek s eltávozik . . . ekkorra már sötét éjtszaka van.”

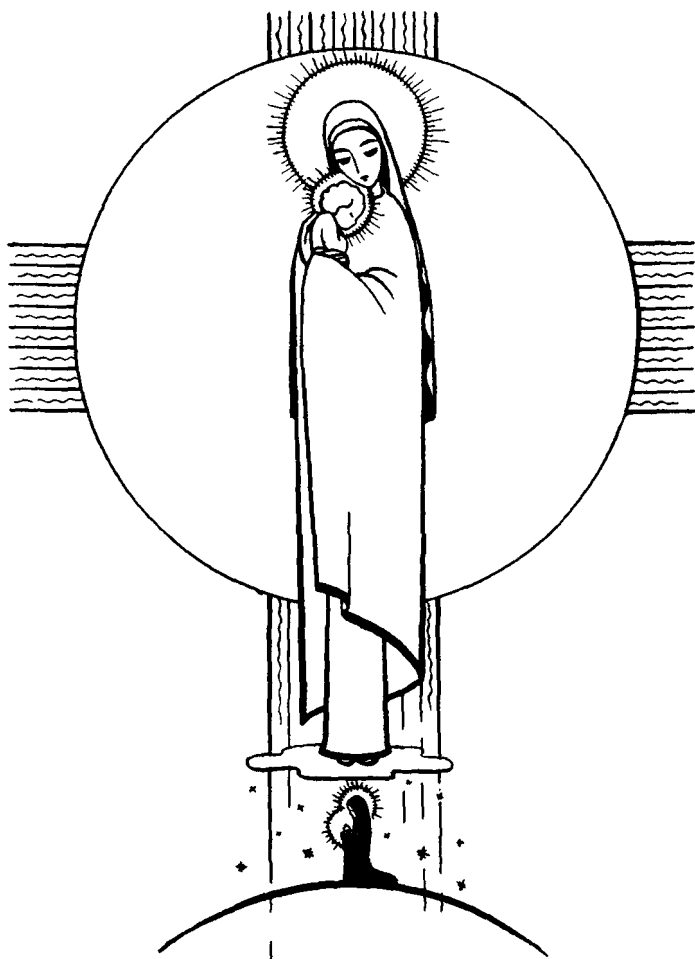
Igy folyt le az estéli istentisztelet, a vesperae, Jeruzsálemben a IV. század vége felé.

Cassianus a vesperae-t még esti imádságnak tartja, ezért lucernaris hora-nak, azaz: a lámpagyújtás órá-

jának nevezi, jelezve a névvel, hogy meglehetősen későn mondták. Szent Benedek által lett a vesperae a délutáni időszak imádsága. Fényét azonban ő is, fiai is hűen megőrizték, sőt gyarapították gyönyörű himnuszokkal, a keresztény tradíció legbájosabb dallamaival. Így a vesperae is, testvérével, a korai laudessel együtt a benediktinus liturgia fényes, pompás alkotása . . .

A haragszó elhangzott már, a nonát is elénekeltek már. Pluviáléba öltözött papok és akolitusok lépkednek az oltár felé. A kezükben levő gyertyák fénybarázdát vágnak a tömjén sűrű, illatos füstjében. Az orgona hatalmas hangja megtölti az egész templomot. Majd hirtelen csend áll be, a celebráns ajkáról elhangzik az első antifona s utána rögtön a „Dixit Dominus Domini meo” messzianikus zsoltár következik. Ennek a zsoltárnak az örökéletű, dicsőséges szövege már a bibliai kortól kezdve mindig megdobogtatta a hívők szívét. A kórus ajkáról egyik sora a másik után pereg le, mint megannyi igazgyöngy, hol gyorsabban, hol lassabban. Mintha csak a kórus kebléből szakadna ki; mintha Izrael lelkének továbbélő dala volna ez a zsoltározás; egyfolytában, megszakítás nélkül jön egyik zsoltár a másik után, mindegyik végén a doxológia, aminek békés végtelenségébe szinte belevész minden zsoltár.

A zsoltárok után rövidke lectio következik, responsorium és a himnusz, majd a Magnificat, a Szent Szűz öröm-éneke, amelyben az alázatosság felmagasztalása, a dicséret, boldogság, imádás oly nagyszerű, oly mámoros, oly mélységes kifejezésre talál, hogy énekléséhez valamennyien tisztelettel felállanak, és az elején keresztet vetnek magukra. A pap is, az oltár felső lépcsőjén, a tabernákulum előtt tömjént áldoz; sűrű, illatos füstje ég felé száll az égő gyertyaszálak között, mint a szeretet és tisztaság szimboluma.”

VII. FEJEZET

AZ ESTE HÓRÁJA

A nap utolsó órája éppúgy a szerzetesi élet alkotása, mint a prima hora volt; a világi papság azonban átvette és beillesztette a kánoni officiumba. Nyugaton általában Szent Benedeknek tulajdonítják a completorium bevezetését. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy ő adta meg a mai alakját és valószínű, a régi lucernarium officiumából átvett néhány elemet, hogy a completoriumot azzal gazdagítsa és részben a nap befejező imádságává, részben pedig az éjtszakára való előkészületté tette. Utána még néhány kis változtatás történt és így nyerte el azt a csodálatos szép felépítését, amelyet ma is megcsodálunk.

Neve is Szent Benedektől származott, de a kiválasztásában a szent rendalapító szívében visszacsenghetett a misét befejező imádságnak régi neve: *ad completum*. Volt még egy másik, ma már elfelejtett neve is: *conticinium*, mert Szent Benedek utasítása nyomán minden kolostorban a completorium után szigorú csendet kellett tartani.¹

A történetből csak annyit említünk meg, hogy valami esti imádságot már Szent Vazul is említ: „Miután a vecsernyét elimádkoztuk, ismét imádkoznunk kell az éjtszaka kezdetekor, hogy gáncs nélkül és minden fantáziaképtől szabad nyugalmat élvezhessünk. Ebben az időben tehát a 90. zsoltárt kell imádkoznunk.” Ebben a rendelkezésben kell látnunk legalább is a magot, mely-

¹ Callewaert, De Completorio ante s. Benedictum. Collat. Brugenses, 1930. 225—230.

ből a későbbi completorium kifejlődött. Keleten Konstantinápolyban már az V. század elején volt egy kánoni óra, melyet „*prothypnia*”-nak neveztek és megfelelt a mai „*apodeipnon*”-nak; mind a két szó befejező esti imádságot jelent.

Pusztán külsőleg tekintve a completorium a primával mutat fel szerkezetében is sok hasonlatosságot, nemcsak keletkezésében. Amint a primában a nap kezdetét, a completoriumban a végét szenteljük meg imádsággal. Így felfoghatnók hálaadó imádságnak is az elmúlt nap folyamán kapott jótéteményekért, de ez a gondolat háttérbe szorul és mint láttuk, inkább a vesperaeban érvényesül.

Jobban előtérbe nyomul azonban egy másik gondolat. Amint a prima az utána következő napnak és a nap munkájának a bevezetése, hasonlóképpen a completorium a közeledő éjtszakára való előkészítés. Mivel pedig éjjel nagyobb veszélyek lesnek az emberre és teste-lelke jobban rászorul az őrizetre, azért nagyon kell az isteni oltalmat kérni az egyes ember számára. De a liturgia az énes gondolaton mindig felülemelkedik és mindig gondol a lelkek közösségének érdekeivel, azért a completorium is utal arra, hogy a sötétség a gonoszlélek birodalma és a sötétség fedelmével szemben kell nekünk Krisztus királyunk mellé állnunk. Ha jól átimádkozzuk, akkor talán ezt találjuk a leguralkodóbb gondolatnak.

Csodálatos azonban, hogy a liturgiában milyen zökkenés nélküli átmenetek vannak. Példának elég csak az egyházi év utolsó és első vasárnapjára rámutatnunk és meglátjuk, hogy az Úr második eljövételének várása mily természetesen fonódik össze az első eljövételéről való megemlékezéssel. Hasonlót látunk a zsolozsmában is, mert a completorium nemcsak befejezi az előző napot, hanem már készít a következő nap zsolozsmájára, mikor figyelmeztet: „Testvérek, józanok legyetek és vigyázzatok.” Vigilate! — hangzik a felszólítás és bekapcsol mindjárt a következő nap vigiliájába, éjtszakai zsolozsmájába.

A completorium abban is hasonlít a primához, hogy állandó jellegű. A liturgikus év változó gondolata szinte egyáltalában semmiféle hatással nincs rá. Így tehát szerkezetében olyan zárt és kerek egészet alkot, mely ebben a tekintetben az összes órákat túlszárnyalja.

Rá lehet mutatnunk még arra a párhuzamra is, ami a laudes és prima, meg a vesperae és completorium között fennáll. Az első kettő reggeli imádság, de a laudes az Egyház egyetemes dicsérő imádsága, a prima az egyes embernek a munkára készülődése, szubjektív reggeli imádsága. Hasonlóképpen a vesperae az Egyház egyetemes hálaadó esti imádsága, míg a completorium az egyes embernek, a bűnös léleknek szubjektív imádsága, mielőtt az Úrban elpihenne.

Szép a completorium szimbolikája, melyre Parsch mutat rá:¹ „A óra közvetlenül, bevezető imádság nélkül kezdődik, lelkiismeretvizsgálatot tart és bánatot kelt. A világosság és a nap a Szentírásban éppúgy, mint a liturgiában is, kedvelt képei és hasonlatai az istenségnek, Krisztusnak és az isteni életnek. Krisztus az isteni nap, a krisztusi hívő pedig a napnak gyermeke. Ezeket a gondolatokat gyakran találjuk a órákban. De a világosságnak az ellentéte, az éjtszaka, a sötétség is szívesen használt szimbóluma a bibliának, liturgiának a pokol sötét hatalmainak megfestésére. Ez az éjtszakai gondolat uralkodik az egész completoriumban. Az imádkozó a sötétségben az ördögnek elemét látja, az éjtszaka a világon uralkodó bűnös hatalomnak köpenye. Isten gyermeke, mint világosságból lett lény, fél az éjtszaktól, s mint csibe a keselyű elől a tyúk szárnyai alá, úgy menekül a sátántól Isten oltalmába. Legyünk figyelemmel arra is, hogy a liturgikus imádságban nemcsak magunkra gondolunk, hanem embertestvéreinkre is, akiknél „este” lesz, a kísértés, a bűn, a halál estéje. És valójában, gonosz ellenségünk mily szívesen hasz-

¹ Id. mű: 15. l.

nálja fel az éjszakát a csábításra! Mintha a sötétség beálltával a pokol elnéptelenedne, a földre küldené követeit, hogy behálózzák az embereket. Mennyi bűnt takar az éj fátyola! A pap esti imádságában ezért oltalmat kér a pokol hatalmával szemben a maga és testvérei számára.

Az alvás a halálnak is képe, szimboluma; mikor aludni megyünk, önkénytelenül is a halálra gondolunk s így a completorium „életünknek esti imádsága” is, boldog halál kérése; éppen ebben a vonatkozásban fölséges gondolatokat rejt magában. Röviden és hatásosan fejezi ki az esti imádságnak ezt a kettős jelentését a completorium kezdetén az áldás. „Most nyugalmas éjszakát és egykor boldog véget engedjen nekünk a mindenható Úr.”

Végül imádságunknak üdvösségtörténeti háttere az Úr Jézus Krisztusnak halálküzdeldeme az Olajfák-hegyén. A completoriumot életünk és testvéreink életének ilyen küzdelmes óráiért is imádkozzuk. Komoly kérő imádság ez! Főelemei: megbánás, védelemért való könyörgés, mélységes bizalom. Különösen szép a zsoltárok után következő állandó rész. A himnusz követi a szép capitulum: „Uram, te itt vagy közöttünk!” Jézus van közöttünk, az ő nevében gyűltünk össze. „Ne hagyj el minket”, ez a főgondolat, a főkérés, ehhez kapcsolódik a rákövetkező responsorium. Most két képet akar belénk rögzíteni. Az első a responsoriumban van: Jézus a kereszten függ és utolsó szavait mondja: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet!” Ismételjük átélmélkedve ezeket a bensőséges szavakat: Ó Megváltóm, neked ajánlom lelkemet e napnak, az életnek és a léleknek éjszakáján! Az utána következő versiculus a két legkedvesebb éjszakai képet adja: Először őrizz meg engem, mint szemed fényét! Olyan nagy szükségem van a védelemre, mint a szemnek, de szeretnék számodra is olyan kedves és drága lenni, mint a szem. Azután mint kis csibék menekülünk oltalmazó szárnyaidd alá!

A halálnak másik képét az evangélium canticumban találjuk: az agg Simeon hattyúdalát énekli; a kis

Jézust tartja karjaiban, sóvárgó vágya beteljesült; látta a Megváltót, most már kéri Istent, hogy bocsássa el földi szolgálatából. Az imádkozó ugyanilyen helyzetben van; a misztikus Udvözítőt tartja kezeiben és a napnak megváltói kegyelmeit hordozza szívében; szemei megint „látták az üdvösséget”, az isteni „Fény” ragyogott fel számára, Krisztus lett az ő „dicsősége”. Kéri, hogy szolgálatából elbocsátást nyerjen, vége a napi munkának, talán az élet munkája is megszűnik. Hiszen Isten nap-számosai vagyunk és minden nap készen kell lennünk arra, hogy ő „elbocsát” bennünket.

A halál e két képének nagyszerű hatása van. Simeon énekének keretverse szintén nagyon gazdag gondolatokban; testi és lelki örökös és álom szövődnek össze: Védj minket, amikor ébren vagyunk (nappal), őrizd bennünket, amikor alszunk (éjtszaka), hogy Krisztussal virrasszunk (az életben, a kegyelem által) és békében nyugodjunk (a boldog halálban). Itt is látjuk, hogy a completorium nemcsak esti, hanem egyben a halálra is előkészítő imádság.

Az oráció mindezeket a gondolatokat rövid, magvas kérdésbe foglalja össze. Négy gondolatot találunk itt: 1. *Látogatás*. Meghívjuk az Urat, hogy lakjék nálunk, kegyelmi jelenlétével és védelmével. Ahogy az ószövetségben a pusztaságban népe között lakott, úgy látogasson meg minket is és maradjon nálunk! 2. *Kérés*. Isten azonban a lélek várának védője is, tartsa tőle távol az ellenséget. 3. *Közbenjárás*. A jó angyalok, az őrzőangyal lakjanak ebben a házban. Onkénytelenül Jákob pátriárkának álmára gondolunk, a mennyei létrára; az angyalok fel- és lejárnak rajta. Felviszik az imádságot és a jócselekedeteket, lehozzák a kegyelmet és meghallgatást. 4. A mennyei Atyának *áldása* legyen egész éjtszakán át rajtunk. Így halkul el lassan az esti imádság: egynéhány vers, a mennyei Atyának áldása, a ház Urának áldása!

Elmondjuk még égi Anyáknak esti köszöntésünket, a Mária-antifonát. Egyik szebb, mint a másik. Azután csend lesz a kórusban. Az imádkozók csendben, magános imádságként elmondják a Miatyánkot és a

Hiszekegyet; ez utóbbival végződik az egész officium, amint a matutinumban ezzel kezdődött: a hit éppúgy kezdete, mint vége egész életünknek.

Képünk a completoriumot befejező Mária-antifonához kapcsolódik. Amint a Szűzanya elaltatja keblén kis Jézusát, úgy szeretnénk mi is az ő oltalmában nyugovóra térni. Az utolsó hangosan mondott vagy énekelt rész a Szent Szűz köszöntése, és valóban, aki a liturgia szellemében imádkozik, annak ez az ének visszhangzik lelkében utolsó elsímuló akkord gyanánt.

Ennek a varázsos hatású órának egész szépségét csak a liturgiát teljesen megvalósító bencés apátságokban élhetjük át. De aki csak egyszer átélte, soha nem tud megszabadulni hatásától. Hallgassuk csak meg, mit ír róla az, aki ezt megtapasztalta:¹

Eszembe jut egy csendes szeptemberi este. A természet borongó, melankolikus nyugalom ömlött szét, bágyadt mosollyal búcsúzott minden a nyártól. Valami meghatározhatatlan, átmeneti este volt ez, mikor a csipős őszi szelek még nem zörögnek az elsárgult levelek között, de érezzük, hogy a nyár búcsút int, olyan szép, hangulatos este, mikor az ember úgy érzi, hogy más lélek van a lelke helyén, mikor a titokzatos percek titokzatos hangulata könnyet csal a szemünkbe.

A költők kedvenc témája ez az este, s a betegek bágyasztó, melankolikus estéje. De ez a completorium ideje is, mikor megszűnnek a fáradalmak, megenyhülnek a bajok, szenvedések, elszunnyadnak a gyötrődések. S ez Krisztus órája is, az az idő, amikor a sírban pihent drága teste . . .

A küszöböt átlépve, egyenest a templomba akartam menni, amikor megláttam, hogy mindenfelől szerzetesek jönnek mélyen a szemükbe húzott kámszával, nesztelen léptekkel s hosszú, kettős sorban helyezkednek el a bejárat mellett. Ez a statio, a gyülekezés az ünnepélyes bevonulás előtt.

Az apáttól adott jelre a menet csendben megindul. Az ajtóban egy novicius áll szenteltvízzel, mindenki meghinti magát vele s elfoglalja a stallumát.

Erre magam is beléptem a templomba. A főhajó is, a mellékhajók is homályban voltak. Hirtelen valami végtelen nyugalom, természetfeletti béke érzése vett rajtam erőt. Mind-

¹ Schneider, id. mű: 135—138. l.

össze egyetlen lámpa próbálta gyenge fényével megvilágítani a templomot; az öröklámpa imbolygó lángja úgy vergődött, mint egy nyugtalan, lázas lélek.

A szerzetesek stallumaik előtt egy rövidke imára térdeltek le. Csakhamar, az apáttól áldást kapva, a lektor felment emelvényére s Szent Gergely egyik homiliájából olvasott fel egy fejezetet, majd utána Cassianus híres gyűjteményéből, a *Collationes*-ből egy részt. Innen vette a nevét az esti étkezés: a *collatio*, mert ezt olvasták régente a könnyű, rövidke esti étkezés alkalmával.

Néhány perc múlva az apát jelt adott s erre a lektor azonnal abbahagyta az olvasást e szavakkal: *Tu autem Domine miserere nobis. Az apát hozzáfűzte: Adjutorium nostrum in nomine Domini. Mindnyájan feleltek: Qui fecit caelum et terram.*

E szavakra a szerzetesek felálltak. Elérkezett a *completorium* ideje. *Completorium* annyit jelent, mint: befejezés. A régi szerzetesek még nem ismerték, mert ezt az istentiszteleti órát Szent Benedek hozta be. Csak a hatodik században hangzott fel először a csendes estéken a *breviárium*nak ez a része, mely a kora reggeli imádsággal, a *primával* rokon. A *completorium* a fáradtságnak, a csendes szomorúságnak a órája.

Mert mi más is rejtőzik a zsoltárai mélyén, mint a közeledő éjtszaka remegése, mint Krisztus kereszthalálának az emléke?

Zsoltárai, himnuszai, imádságai is nemde azért esdekelnek oly nagy hévvel, hogy elűzzék az éjtszaka ismert rémeit? — „Békés éjtszakát adjon nekünk az Isten, adjon nekünk boldog kimúlást!” hangzik az apát szava. És a testvérek rákezdik a zsoltárt: „Mivel bennem bízott, mondja az Úr, én fogom védelmezni; én leszek a védelmezője, mert ismerte nevemet.” Ezek az elhangzó ósrégi szavak biztatóan átfogják az összekulcsolt kezeket, békecsókot lehelnek az ajkakra, megnyugtatták a szíveket.

Mennyi áhitat van ebben a *completorium*ban! . . . Mikor először jártam a kolostorban, mindjárt a megérkezésem utáni éjtszakán meghallgattam a matutinumot: a zsoltározás halk zümmögése maga után csalt, felmentem a kórus fölötti erkélyre. Egészen egyedül voltam; alig tudtam a homályban megkülönböztetni a stallumokat s a szerzetesek sziluettjeit. A templomhajóban ének szárnyalt s ég felé törő útjában engem is megcsapott. Nem láttam, csak hallottam és éreztem . . .

Ez a hangulat támadt most fel bennem, mikor a comple-

toriumon résztvettem. Ez az istenházában a legbensőségesebb óra, mikor a szív felszabadul, a lélek kibontja szárnyait s túlrepül a természetszabta korlátokon.

Mennyi gyönyör van a homályban! Valami titokzatos tűzhelyből meleg árad, mely bőségesen ontja édes, cirógató sugarait a hívő lélekre, s azt egy más világba ragadja, átalakítja. A szív fiatalos tüsszel telik meg s úgy érzi magát az ember, mintha angyalajkak oktatnák a hit titkaira. A szavak lánggal égneek, jelentésük természetfeletti fényben ragyog.

Majd hirtelen, mintha mély örvény nyelte volna el a kórust, mélységes csönd állt be; a lehajtott homlokokra meleg, boldog áldás hullt a sötét ívek öléből.

Mennyire emlékszem én mindenre!

Ezután az apát keresztet vetett a testvérek felé. Erre egy ének zendült fel, egy utolsó ének; páratlanul szép, hiszen akkordjait a szeretet szötte, melódiájában könnycseppek csillognak, benne zokog a szeretet öröme és bánata: ez a Szűzanya éneke, a Salve Regina; a hit által ihletett emberi szív kiapadhatatlan, nagy, gyermeki bizalma és ereje szólal meg benne.

Micsoda sohasem sejtett távlatokat tár fel előttem ez a telt hangú, finom gregorián ének! Az esdeklés, a remény szavai, Mater misericordiae, Vita, Dulcedo, O clemens, O pia, előbb a kórus felett keringtek, majd könnyed szárnyukon fölröppentek a templomhajó ívei közé s ott eltűntek Isten felé törő útjukon!

Még néhány imádság következett, megemlékezés az elhunytakról, Szent Benedekhez s beállt a teljes csend, az éjtszaka szilenciума.

Szobámba visszatérve láttam, hogy negyedkilenc van, a szerzetesek lepihenésének az ideje. Ekkor tűnt fel mégcsak igazán a csend, melybe az egész kolostor elmerült, ez az abszolút csend, mely annyira nyugtalanítja a vendég szívét, ki először tartózkodik kolostorban.

Csak a toronyóra ütése hallatszik negyedóránként.

Lámpámat fejem fölé emeltem s elolvastam az ágyam fejére írt szavakat: Salva nos Domine vigilantes, custodi nos dormientes: „Ments meg bennünket, Urunk, ébrenlétünkben, őrizz bennünket álmunkban.”

Szívem túláradt, szinte megfájdult ennyi benyomástól, ennyi bensőséges lelki élménytől, aminek tanúja és alanya voltam és semmi kedvem sem volt gondolkodni. Csak a „Lelkek útjára” gondoltam, amit oly gazdag színekkel írt le Avilai Teréz.

Elképzelttem, hogy milyen lehet a misztikus elragadtatás első összeborzongása, az ekstázis első ihlete. Majd eloltva lámpámat, az ágyba bújtam s még hallottam néhány pillanatig lelkem visszhangját, mely dallamosan, csendesen, elhalkulóan suttogetta: completorium, completorium . . .

S azóta is sokszor csendült már meg szívemben ez a borongós, alkonyi szó. Mikor az est leszáll s árnyékában elpihennek a nappal fátadalmi, sokszor hallom fülemben megcsendülni ezt a dallamos szót, mely úgy él tovább a lelkemben, mint a tengeri kagylók mélyén a tenger zúgása. S ilyenkor feltámad előttem az egész mult, minden kedves benyomásával és szinte szentségtörésnek tartom, mikor a lámpát meggyújtják s ezzel szétszaggatják ezt a kedves délibábot.

Végezetül két tanácsot szeretnénk adni. Az egyiket a világi hívők számára. Régi szokás és a bencés oblatások számára mintegy kötelesség is volna, hogy a nappal hét liturgikus órája idején a következő kis imádságot ismételjék el. Rövid az egész; nyugodtan el tudják tehát a megfelelő időben mondani. Az pedig, hogy mindig ugyanaz marad, ne zavarja meg őket, mert csak a földi ember kíván mindig újat, mindig változót, az égben örökké egy lesz lelkünk minden vágya, hogy szünet nélkül dicsérhessük Istent.

V. Istenem, ügyelj segítségemre.

F. Uram, siess megsegítésemre.

V. Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek.

F. Miképen kezdetben volt és van most és lesz mindig, mindörökkön-örökké. Amen.

116. zsolt. Dicsérjétek az Urat minden nemzetek: dicsérjétek őt minden népek.

Mert megerősödött rajtunk az Ő irgalmassága: és az Úr igazvolta mindörökké megmarad.

V. Dicsőség az Atyának . . .

F. Miképen kezdetben . . .

V. Adjunk hálát az Úrnak!

F. Hála legyen Istennek.

V. A megholt hívek Isten irgalmasságából békességben nyugodjanak.

F. Amen.

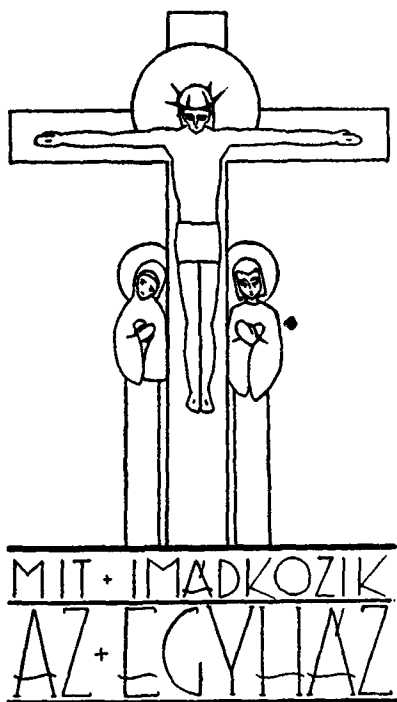
A papok számára pedig azt ismételjük el, amivel ezt az egész részt kezdtük. Végigelmélkedve ugyanis az imádságos órák történetét és szellemét, most el tudják fogadni tanácsunkat:

a) Lehetőleg mindig, minden órát a maga idejében imádkozzunk el.

b) Ha ezt nem tehetjük meg, akkor inkább előre végezzük el és majdnem soha későbbben.

c) De mindig és minden körülmények között a most megismert lelkülettel mondjuk.

Ehhez segítse el minden olvasómat a bennünk imádkozó Szentlélek Isten!

A KRISZTUSI HIVÓK LEGELSŐ IMÁDSÁGAI

Az első részben láttuk, hogy mikor imádkozik az Egyház, — most azt szeretnők összefoglalni, hogy ezen alkalmakkor mit imádkozik. Mégpedig legelőször azokat az „imádság-magokat” kell megismernünk, amikből a századok folyamán kifejlődött az Egyház liturgikus élete. Ezeket pedig megtaláljuk a Szentírásban, mert Jézus imádsága lesz a legfőbb példa és maga a Biblia lesz a legelső anyagforrás.

Nézzük meg először az Úr Jézus példáját és szedjük össze magának az Úrnak valamennyi imádságát, hogy levonhassuk belőlük a tanulságot.

Mikor a tanítványok kérték a Mestert, hogy tanítsa meg őket imádkozni, akkor Jézus ezt mondotta:

Ti így imádkozzatok: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved; jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, miképen mennyben, azonképen itt a földön is. Életünkre szükséges kenyerünket add meg nekünk ma és bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek; és ne vigy minket a kísértetbe, de szabadíts meg a gonosztól. Amen. (Mt. 6, 9—13.)

De vannak az Úrnak más imádságai is. Így fel van jegyezve egy hálaadása: „Hálát adok neked, Atyám! mennynek és földnek Ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcséktől és okosaktól és kinyilatkoztattad a kisdedeknek. Igen, Atyám, mert így tetszett neked.” (Mt. 11, 25.)

Lázár sírjánál is hálát adott és így imádkozott: „Atyám, hálát adok neked, hogy meghallgattál engem. Én ugyan tudtam, hogy mindenkor meghallgatsz, csak

a körülálló népért mondtam, hogy higgyék, hogy te küldöttél engem.” (Ján. 11, 41—42.)

Jeruzsálemben vonulásakor mondotta a következő imádságot: „Most az én lelkem megrendült; és mit mondjak? Atyám, ments meg engem ettől az órától. De hiszen azért jöttem ez órára. Atyám! dicsőítsd meg nevedet.” (Ján. 12, 27—48.)

Főpapi imádsága azonban a legszebb és leghosszszabb. Olvassuk el imádságos lélekkel: „Atyám! Eljött az óra, dicsőítsd meg Fiadat, hogy Fiad is megdicsőítsen téged; aminthogy hatalommal ruháztad fel őt minden test fölött, hogy mindenkinek, akit neki adtál, egykor örök életet adjon. Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldöttél, Jézus Krisztust. Én téged megdicsőítettelek a földön, a munkát elvégeztem, melyet rám bízál, hogy azt megtegyem; és most te dicsőíts meg engem, Atyám, tenmagadnál, azzal a dicsőséggel, mely enyém volt nálad, mielőtt a világ lett.

Megismertettem nevedet az emberekkel, kiket e világból nekem adtál. Tied voltak és nekem adtad őket és a te beszédedet megtartották. Most már megtudták, hogy minden, amit nekem adtál, tetőled vagyon; mert az ígéket, melyeket nekem adtál, átadtam nekik és ők elfogadták és az igazságot megismerték, hogy tőled jöttem ki és elhitték, hogy te küldöttél engem. Én őéretük könyörgök, nem a világért könyörgök, hanem azokért, akiket nekem adtál, mert ők tied és az enyémeik mind tied, és a tied enyémeik és én megdicsőültem bennük. Én már nem vagyok a világban, ők meg a világban vannak, én pedig hozzád megyek. Szent Atyám, tartsd meg őket a te nevedben, kiket nekem adtál, hogy egyek legyenek, mint mi. Míg velük voltam, én tartottam meg őket a te nevedben. Akiket nekem adtál, megőriztem és senki sem vezett el közülük más, mint a kárhozat fia, hogy az Írás beteljesedjék. Most pedig Hozzád megyek és ezeket beszélem a világon, hogy az én örömöm bennük teljes legyen. Én a te ígédet közöltem velük és a világ gyűlölte őket, mert nem

e világból valók, amint én sem vagyok e világból. Nem kérem, hogy vedd el őket a világból, hanem hogy óvd meg őket a gonosztól. Nem e világból valók ők, amint hogy én sem vagyok e világból. Szenteld meg őket az igazságban. A te igéd igazság. Amint te küldöttél engem a világba, úgy küldöttem én is őket a világba. És én őérettük szentelem magamat, hogy ők is meg legyenek szentelve.

De nem csupán őérettük könyörgök, hanem azokért is, akik az ő szavuk által hinni fognak én bennem, hogy mindnyájan egyek legyenek, amint te Atyám, én bennem és én tebenned, úgy ők is egyek legyenek bennünk és így elhiggye a világ, hogy te küldöttél engem. Én pedig a dicsőséget, melyet nekem adtál, közöltem velük, hogy egyek legyenek, amint mi egyek vagyunk, én őbennük, te meg én bennem, hogy tökéletesen egygy legyenek és megismerje a világ, hogy te küldöttél engem és szeretted őket, miként engem is szerettél. Atyám! akiket nekem adtál, akarom, hogy ahol én vagyok, ők is velem legyenek, hogy lássák az én dicsőségemet, melyet nekem adtál, mert szerettél engem a világ alkotása előtt. Én igaz Atyám! a világ nem ismert meg téged; én pedig ismertelek téged. Ezek is megismerték, hogy te küldöttél engem. És én megismertettem velük a te nevedet, hogy a szeretet, mellyel engem szerettél, bennük legyen és én őbennük."

Az Olajfák-hegyén megrendítő az Úr vérkönnyes imádsága: „Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár, mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te. (Mt. 26, 39.) Abba, Atyám, minden lehetséges neked, vedd el tőlem e poharat; de ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te.” (Mk. 14, 36.)

A keresztfán függve is csak imádkozott az Úr, hogy példát adjon: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.” (Lk. 23, 34.) „Eli, Eli lamma sabaktani?” Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem? (Mt. 27, 46.) „Atyám, a te kezeidbe ajánlom lelkemet!” (Lk. 23, 46.)

Ime, ezek az Úr Jézus drága ereklyéi. Gyöngy-

szemek az ő imádságos lelkéből. De termékeny szemek voltak, mert ezekből sarjadzott ki az egész krisztusi imádság, húsz évszázad eget kereső és kegyelmet leesdő szíváradása. Ez a néhány szó kevésnek látszik, de súlyt ad neki az Úr Jézus példája.

A szent evangéliumok hetvenháromszor említik azt a fölséges tényt, hogy az Isten-ember imádkozott! Jézus sokat imádkozott egyedül. Tanúja ennek az imádságnak legtöbbször az éjtszaka csillagserege volt. Emberi fül nem hallotta meg, mily ima szállt Jézus lelkéből az ég felé. Az örökkévalóság fölsége borul erre a felmérhetetlen hallgatásra egészen az Úr eljövetele napjáig. Akkor majd kinyilvánul, hogy ezeknek a szent éjtszákáknak hallgatásaiban mi hozta le az eget a földre.

De ebben a néhány imádságban is találunk valami szilárd külső formát és felismerjük tisztán a krisztusi lélek imádságos magatartását. Először is valamennyi az Atyához szól. Mindaz, amit az emberi értelem elgondol, ami után az emberi szív vágyódik szeretetben, jóságban, irgalomban, gondoskodásban, vigasztalásban és bizalomban, az Úr keze megrajzolta a mennyei Atya képen. Az Atya maga a teljes szeretet és boldogítani akarás. „Az Atya nem ítél el senkit.” (Ján. 5, 22.) Kezében van az örök élet jutalma és ő ajándékozza a kiválasztottság kegyelmét. Senki sem mehet Jézushoz, ha csak az Atya nem vonzotta őt, ha az ember szívét és akaratát megelőző kegyelmével nem tette alkalmassá.

Másodszor Jézusban megvan a teljes megadás. „Legyen meg a te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is.” „Az én életem, hogy annak akaratát tegyem, aki engem küldött.” (Ján. 4, 34.) A jövőben tehát az ember szentségét nem a teljesített munka szerint méri; aki egész nap fárad és dolgozik, az is kénytelen elismerni: haszontalan szolga vagyok! De mentől jobban megadja magát az emberi akarat az isteni akaratnak, annál nagyobb lesz a tökéletessége.

Az Egyház nyilvános liturgikus imádságában követi Mesterének és Urának példáját. A mennyei Atyához fordul és a hívők szívét akarja kitágítani és bizalomra

indítani. Azután az imádkozó Egyház lelke is alázattal és megadással teljes. Mindíg alázatosan áll az isteni Fölség színe előtt. Az Egyház imádságaiban van igazság és tartalom, erő és nagyság. Földi életének napjaiban így imádkozhatott az Úr maga. Az ő imádságának folytatása csupán az Egyház imádsága a szent zsolozsmában.

Ugyanígy imádkozott a Boldogságos Szent Szűz is, akinek legelső feljegyzett szava is már igazi imádság: „Ime, az Úr szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint.” (Lk. 1, 38.)

Gyönyörű szép azonban Istenhez ujjongó hálaadó imádsága. Oly szép, hogy azóta nincsen nap, melyen az Egyház el ne mondaná a vecsernye sejtelmes, hangulatos hórájában.

Találunk azonban az evangéliumokban értékes gyöngyöket, imádságos fohászokat. Zakariás énekét (Benedictus, Lk. 1, 68—79.) és Simeon imádságát (Nunc dimittis, Lk. 2, 29—32.) elhagyjuk most, csak az evangéliumi fohászokat szedjük csokorba.

Péter bűnvallomása ez volt: „Uram, menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok.” (Lk. 5, 8.)

A poklos kérése így hangzott: „Uram, ha akarod, megtisztíthatsz engem.” (Lk. 5, 12.)

A két vak kérése a jerikói út mentén ez volt: „Dávid fia, könyörülj rajtunk!” (Mt. 9, 27.)

A százados imádságát örökön ismételjük szentáldozásaink előtt: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak szóval mondjad és meggyógyul az én szolgám.” (Mt. 8, 8.)

A vámos imádsága nekünk is megszerzi a megigazolást, ha az ő lelkével mondjuk: „Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek.” (Lk. 18, 13.)¹

A tanítványok felsikoltása a mienk is lehet, valahányszor bajba kerülünk: „Uram, segíts rajtunk, mert elveszünk!” (Mt. 8, 25.)

¹ E. Stolz, Jesu, fili Dei, miserere mei! Ein biblisches Stoss und Ablassgebet. Rottenburger Mschr. f. Theol. 1923, 257—261.)

Keresztelő Szent János hitvallása is újra meg újra felhangzik a litániákban: „Ime, az Isten Báránya, ki elveszi a világ bűneit.” (Ján. 1, 29.)

Péter biznyságtétele a mi hitünk sziklaszilárd alapja: „Te Krisztus vagy, az élő Isten Fia.” (Mt. 16, 16.)

Az ismeretlen asszonynak Szűz Máriáról mondott dicsérete pedig Mária-tiszteletünk alapja: „Boldog a méh, mely téged hordozott és az emlők, melyeket szoptál.” (Lk. 11, 27.)

A jobb lator bánata a mi szívünkbe is belevág: „Uram, emlékezzél meg rólam, midőn eljössz királyságodba.” (Lk. 23, 42.)

Szent Tamás apostol vallomását ismételjük minden misében az Ürfelmutatáskor: „Én Uram és én Istenem!” (Ján. 20, 28.)

Szent Istvánnak a halál előtti imádsága megtanít minket is megnyugvásra: „Uram Jézus, vedd magadhoz lelkemet.” (Ap. cs. 8, 59.)

A Szentírás zárószava pedig az ókeresztyének parúzia-vágyának szép kifejezése: „Jöjj el, Uram Jézus.”

Az Egyház legrégibb multjából majdnem kizárólag nyilvános imádságok maradtak ránk. A magános imádságnak magától értetődően csak néhány nyomát találhatjuk. Ilyenek ezek a fohászok, főként a két utolsó. Ime, ahol ezekkel a nyomokkal találkozunk, megihlet minket is az érzelemtől átjárt szent izzás és a bensőséges kapcsolat az Úr Jézushoz. Ebből a két alapvető tulajdonságból nőtt ki az imádságos életnek csodás virágzása, melynek egyik legszebb alkotása a szent zsolozsma.

A hívőknek is voltak imádságaik az ősegyházban. Azokból is néhányat idézünk a Szentírásból:

„Urunk, te vagy az, ki alkottad az eget és a földet, a tengert és mindent, ami ezekben van. Aki Dávidnak, a mi atyánknak, a te szolgádnak szájával a Szentlélek által mondtad: Miért agyarkodnak a pogányok és török fejüket hiábavalóságokon a népek. A föld királyai felkeltenek, a fejedelmek egybegyülekeztek az Úr ellen és Fölkentje ellen. Mert valóban egybegyültek e városban a te szent Fiad, Jézus ellen, akit felkentél: Heródes

és Poncius Pilátus a pogányokkal és Izrael népeivel, hogy végrehajtsák, amiről kezded és akaratod elhatározta, hogy megtörténjék. Most tehát, Urunk, lásd fenyegetéseiket és add meg szolgálidnak, hogy teljes bizalommal hirdessék igédet. Te pedig nyujtsd ki kezedet gyógyításokra, hogy jelek és csodák történjenek) szent Fiadnak, Jézusnak neve által." (Ap. csel. 4, 25—30.)

„Szent, szent, szent az Úr, a mindenható Isten, aki volt és aki van és aki eljövendő." (Apok. 4, 3.)

„Méltó vagy, ó Urunk, Istenünk, hogy tied legyen a dicsőség és a tisztelet és a hatalom, mert te teremtetted mindent, és a te akaratod által jöttek létre és teremtettek." (Apok. 4, 11.)

„Udv a mi Istenünknek, aki a trónon ül, és a Báránynak! — Amen. Az áldás és a dicsőség és a bölcsesség és a hálaadás, a tisztelet és a hatalom és az erősség a mi Istenünké, örökkön-örökké. Amen." (Apok. 7, 11—12.)

„Méltó vagy, Uram, hogy elvedd a könyvet és megnyissad annak pecsétjeit, mert megöletted, és megváltottál minket Istennek önvéréddel, minden törzsből és nyelvből és népből és nemzetből, és királysággá és papokká tettél bennünket Istenünknek, és uralkodni fogunk a föld felett!" (Apok. 5, 9—10.)

„Méltó a Bárány, aki megöletted, hogy övé legyen a hatalom és istenség és bölcsesség és erő és tisztelet és dicsőség és áldás! A trónon ülőnek és a Báránynak áldás és tisztelet és dicsőség és hatalom, örökkön-örökké." (Apok. 5, 12—13.)

„Most lőn az üdvösség és az erő és a mi Istenünknek a királysága és az ő Krisztusának hatalma, mert levettetett a mi testvéreinknek vádlója, aki vádat emelt ellenünk Istenünk színe előtt éjjel-nappal. Azok pedig legyőzték őt a Bárány vére és tanúbizonyságának ígéje által; és nem kímélték önéletüket mindhalálig. Ezért örvendeztetek egek, és akik azokban laktok! Jaj a földnek és a tengernek, mert hozzátok szállt le az ördög nagy haraggal, tudván, hogy kevés ideje vagyon!" (Apok. 12, 10—13.)

„Nagyok és csodálatosak a te műveid, ó Uram, mindenható Isten! igazságosak és igazak a te utaid, ó századok királya! Ki ne félne téged, ó Uram, és ki ne magasztalna nevedet? mert te vagy egyedül szent, mert minden nemzet eljő és leborul színed előtt, mert ítéleteid nyilvánvalók lettek.” (Apok. 15, 3—4.)

Szent Pál fohászaiból és ima-áldásaiból is következtethetünk az imádság ősi anyagára: „Kegyelem nektek és békesség.” (I Tessz. 2, 1.)

„Kegyelem és békesség nektek Istentől, a mi Atyántól és az Úr Jézus Krisztustól.” (II Tessz. 1, 2.)

„Az Úr igazgassa szíveteket az Isten szeretetére és Krisztus béketűrésére.” (II Tessz. 3, 5.)

„A békesség Ura adjon nektek örök békességet. Az Úr legyen mindnyájatokkal. Urunknak, Jézus Krisztusnak kegyelme legyen mindnyájatokkal. Amen.” (II Tessz. 3, 16—18.)

„Kegyelem nektek és békesség az Atyaistentől és a mi Urunk Jézus Krisztustól, ki önmagát adta bűneinkért, hogy kiragadjon minket a jelen gonosz világból Istennek és a mi Atyánknak akarata szerint, kinek dicsőség mindörökkön-örökké. Amen.” (I Gal. 1, 3—5.)

„A békesség Istene, aki a halálból kivette a juhok nagy pásztorát az örök szövetség vérében, a mi Urunkat, Jézus Krisztust, tegyen tökéletessé titeket minden jóban, hogy megcselekedjétek az ő akarátát, azt munkálván bennetek, ami előtte kedves, Jézus Krisztus által, ki a dicsőség örökkön-örökké. Amen.” (Zsid. 13, 20—21.)

A krisztusi imádság csírái ezek a szavak. Belőlük nőttek ki azok a virágok, melyek a zsolozsma anyagát alkotják.

A legősibb idők imádságait valami igazán katolikus, azaz mindenkit és mindent felölelő szellem jellemzi.¹ Ha erről a lelkületről igazán lenyűgöző képet akarnánk kapni, olvassuk el a nagypénteki könyörgéseket és

¹ I. Weiger, Der Charakter der altchristlichen Gebete, Seele, 1923, 145—148.

megragad az ősegyház imádságos lelkülete. Szent Egyházunk egyetemes volta sehol sem lép elragadóbban elének. Voltak az Egyház ősidejében a világban is bölcs emberek, kik az általános emberszeretetet hirdették és élt bennük valami halk, távoli sejtés azokról a fölséges és szent dolgokról, miket a mi Urunk ajka suttogott bele egyszersmindenkorra az emberiség szívébe. A szentatyák az Írás szellemétől vezetve hirdetik, hogy az Isten Fia nem jött el előkészítés nélkül a megváltás után sóvárgó emberiséghez. A pogány emberiség szíve is a vágyakozás szent lelkével várt; ez irányította tévelygő lelkük célnélküli ingadozását az út felé, melyen át az örök végzés szerint Isten irgalmához közeledniök kell. Az Egyház univerzálizmusa a Szentlélektől való; nem a fontolgató észből, nem a hasznos számításból. Az Egyház egyetemessége az Úr Jézusban, mint az Isten Fiában és az egész világ Udvözítőjében való hit. Ez a krisztusi imádságnak, tehát a szent zsolozsmának is legmélyebb gyökere.

A szent szeretet, a közösség lelke, a magasabb összetartozás tudata is átjárja krisztusi őseink érzelmvilágát. Ez is kiviláglik imádságaikból. Nincs egyházi állás, földi hivatás, emberi állapot, életviszony, hogy az Egyház nyilvános imádságaiban helyet ne kapna. Király és koldus, pap és házasember, szűz és özvegy, katona és polgár, remete és utas, gyermek és elaggott, egészséges és beteg — mindegy, az Egyház egyformán ajánlja valamennyit Isten irgalmasságába. Nincs itt pogány, sem zsidó, sem görög, sem barbár, mindnyájan egyek lettek az Isten Fiában való hitben. A szent Eucharisztia bora és kenyere élő jelképe lett mindenki Krisztusban testvérré válásának. Mint a kenyér is egykor a kalászokban szétszórva volt a földeken és lett egy kenyér és amint a bor is a szőlőhegyeken szerte-szét volt oszolva a fürtökben és lett egy ital, úgy gyűjti egybe Isten mindenható keze a hívőket a világ minden tájáról Egyházába, hogy Krisztus misztikus testét felépítse belőlük.

A liturgikus imádságokban az egyén személyes

kapcsolatai Istennel felolvadnak az imádság nagy tárgyában. Közös imádságok lévén minden személyi vonatkozás a legcsekélyebbre szorult. Abban a határozottságban, mellyel az őskeresztény imádságában lemondott szinte teljesen személyes érzelmének és hangulatának kifejezéséről, van valami benső nagyság. Ezzel aztán imádságuknak igazán katolikus fogalmazást adtak és ez volt oly nagyvonalú, hogy a személyes élet sokszerű szükségleteinek is helyet adjon. Mint az ókori épületek csak a lényegesre gondoltak és csak a gyakorlati célra törtek és éppen ezáltal egyszerűséget és biztonságot nyertek, olyanok ezek az imádságok is. Az eszmény az marad tehát, hogy úgy bele tudjuk magunkat élni az Egyház imádságos lelkébe, hogy azokat a saját érzelmeink és hangulataink hamisítatlan kifejezésévé tudnók tenni. Az Úr a samariai asszony előtt a megváltott emberiség lelkét oly forráshoz hasonlította, mely az örök élet felé árad. (Ján. 4, 14.) Ilyen az Egyház imádsága is. Az egyes lelkek imádságai pedig virágok, melyek Isten éltető lehelletére az egyházi imádság kristálytisztá folyója partján teremnek.

Ha azonban az itt idézett szentírási imádságokat összevetjük a későbbi zsolozsma közös imádságaival, több eltérést fogunk találni. A Szentírás imádságai szívvel telítettebbek, mintha frissebben és közvetlenebben fakadnának. Az Egyház közös imádságaiban a zsolozsmában lesz valami gondolattal megrakott, ünnepélyes lassúság; mintha régi előkelő családok tagjaival érintkeznénk: zárkózottság és kíméltség található bennük.

Mégis mind a két imádság együtt nőtt és fejlődött. Sokkal jobban egybekapcsolódnak, mintsem a felületes gondolkodás az első pillanatra meglátná. A teremtető imádságos élet és a kötött imádkozási mód szétválaszthatatlan szerves egésznek alkotnak. A Szentírás imádságai (és a nyomukban fakadó egyéni imádságok) az édes, finom, ízes mag; — az Egyház imádsága (melyek a Misszáléban, a Breviáriumban és a Rituáléban vannak) a kemény héj, mely az érzékeny, értékes magot óvja. A teremtető imádság Isten nagy kegyelme és

mint a húsz századon át, úgy ma is a Szentlélek-Isten jelenlétének élő tanúsága. Az ősegyházban tavaszi erővel tört ki a lelkekből. Szent Pál első levele a korintusiakhoz csodás dolgokat mond el az ősegyház teremő imádságos életéről. De mutatja azt is, hogy mint dolgozott az apostol, hogy a teremő pillanat áradó gazdagságát megragadja és csatornába vezesse, hogy a tapasztaltak a közösség hasznára legyenek.

A teremő imádság karizmája az Egyházban sohasem szűnt meg; az egyházi közös imádságok formáinak szent fegyelme alatt tovább terjed, egészen a világ végezetéig. A teremő imádság a közös imádság lelke, de az Egyház mély bölcseséggel a közösségben nem adta meg neki a vezetős szerepet. Az apostol példájára rendezi és az egyesek megtapasztalta kegyelmi tényeket az egész test épülésére használja. „Isten nem a rendetlenség Istene, hanem a békéé.” (I Kor. 14, 33.) A Szentlélek-Istentől adott nagy törvény szerint csak az Egyház áldó keze ad a hívők imádságainak termékenyítő erőt. Ez Szent Benedek élettapasztalata is, pedig őt elsősorban a liturgikus imádság és a belőle fakadó életstílus szentjének tekinthetjük. A teremő imádságot saját megtapasztalásából ismerte meg, a közös imádságnak pedig legelső megszervezője és törvénybe foglalója. (Az igazi szentbenedeki imádságos életet a későbbi századokban is ennek a kettőnek egységbe olvadása, harmóniája jellemezte. Innen tanultuk meg mi is azt, amit ezzel a könyvvel is szeretnénk ismertetni: egyéni, papi lelki életünket nem „praeter” liturgikus, sőt nem egyszer „contra” liturgikus magán áhitatgyakorlatokkal fejleszteni, hanem maguknak a kötelező erővel megparancsolt liturgikus ténykedéseknek megfelelő végzésével.)¹

* * *

Mikor az egyéni teremő imádság kezdett hivatalos, közös és kötött imádság lenni, akkor a Biblia lett ennek

¹ V. ö. E. Roeser, Liturgisches Gebet und Privatgebet. Herder. (é. n.) Wien, 6—19. l.

a folyamatnak a szabályozója is, de főként anyagot bőségesen szolgáltató kincsebányája.¹ Az egész őskereszténység, de a mai liturgia és a belőle táplálkozó liturgikus lelkiség egyik főforrása a Biblia volt. A Szentírásnak minden könyve a Genezistől kezdve egészen az Apokalipszisig megvan a szent zsolozsmában a liturgikus év folyamára szétosztva. A szent zsolozsma jórésze a zsolnárokból és a szentírási olvasmányokból áll; de a többi rész is sokszor való a Bibliából. Régebben ez még világosabban meglátszott, mert akkor a ma már csak megrövidített alakjukban meglévő részeket még teljes egészében énekelték. A szentírási szakaszok is jóval hosszabbak voltak a mainál, majdnem teljesen elolvasták az egészet. Akárhány liturgikus könyv nem is állott másból, mint csupa szentírási részből. (Psalterium, Lctionarium, Evangeliarium.)

Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a liturgiában csak a Bibliából vett rész lehet, mert ez protestáns és janzenista felfogás lenne. Szent Pál levelei bizonyítják, hogy már a legősibb időkben is voltak a szentírási olvasmányok és zsolnárok mellett himnuszok és imádságok. Mégpedig olyan imádságok, melyek Isten Lelkének sugallatára közvetlenül fakadtak a hívők szívéből, ott rögtönözték azokat. Olvasmányokat is választottak a mártír-akták kincsestárából vagy a szentek életéből, esetleg az atyák írásaiból.

Tanulság tehát, hogy a Biblia könyvei az őskeresztény és liturgikus ájtatosság főforrásai. Az Egyház minden időben itt kereste a maga imádságának lényeges részét. Ezen nem is lehet csodálkozni. A hívő a Biblia minden könyvét a Szentlélektől sugalltnak tekinti és mindegyikben elsősorban Isten szavát látja. A Bibliával imádkozni annyit jelent tehát, mint Isten nyelvét használni arra, hogy Istenhez szóljunk. Mintegy visszaadjuk saját szavait Istennek, amiket ő egykoron az embereknek mondott.

¹ Cabrol—Pletl, *Die Liturgie der Kirche*. Kempton, 1906. I. fejezete: A Biblia a liturgiában. 1—18. l.

A Biblia csodálatos könyv még azok előtt is, akik nem ismerik el az Egyház tekintélyét; mert azt meg kell vallaniok, hogy soha ember ajkáról ékeesebben szóló és fenségesebb kifejezés nem szállt Istenhez. Soha nép még úgy nem imádkozott, mint Isten választott népe. Az ószövetségi ember bele tudta imádságába vinni az alázatos könyörgés, a dicséret, a tisztelet, a szeretet és bensőség hangját. Ki tudta fejezni felváltva a lélek félelmét Isten ítéletétől, a rossztól és a bűntől való irtózását, a bűnös remegését Isten színe előtt, de ugyanakkor a végtelen bizalmat is az ő ítéletének irgalmasságában, a gyűlöletet Isten ellenségeivel szemben, az Úr művei iránt való csodálatot, a teremtmény tehetetlenségének átérzését az isteni mindenhatósággal szemben. Ha tehát meg akarunk tanulni az Egyház szellemében imádkozni, akkor a Szentírás olvasásából kell anyagot merítenünk imádságunk számára.

Megállapítható, hogy a krisztusi hívők az imádság adományát az ószövetség népétől kapták örökségül, de azután híven megőrizték ezt a drága örökséget. De természetesen magának is voltak imádságai. Ha a kétfajta imádságot összehasonlítjuk: az örököltet és a maga lelkéből fakadottat, — akkor az újban is megtaláljuk a régi bizalmat, imádat, de a krisztusi imádság általánosabb lett. Többé nem egy népnek az imádsága, amely nép Ábrahám, Izsák és Jákob Istenét hívja, hanem minden népé, az Egyházba meghívott minden embernek, görögnek és rómainak, zsidónak és barbárnak imádsága lett. Igazi katolikus imádság, mely az Úrhoz, az örök, mindenható Atyaistenhez fordul, — és ha előfordul is benne az Izrael és Jeruzsálem elnevezés, már átvitt értelmű van és az egész Egyházra vonatkozik.

Kevesebb ezenkívül az ellenség megbüntetését kívánó imádság, mert a régi bosszú és átok megszűnt.

A legfőbb jellemzője pedig egy egészen új vonás, a krisztusi imádságnak legsajátosabb vonása: hogy mindent „a mi Urunk Jézus Krisztus által” kér, „ki az Atyával és Szentlélekkel uralkodik mint Isten mindörökkön-örökké”.

Van azonban az ószövetségi Szentírás könyvei közt egy, melyről külön fejezetben kell még elmélkednünk: a zsoltárok könyve. Ez egész különösen az imádságnak szentelt könyv, azért lett nemcsak az ószövetségben, hanem krisztusi őseinknél a legkedveltebb imádságos-könyvvé.¹

¹ Szép gyűjtemény ős krisztusi imádságokból: Karrer: *Der mystiche Strom. Arsa Sacra*, Müller; — u. a.: *Heiliger, starker Gott*, — u. a.: *Altchristliche Gebete*, Mainz. (é. n.) Grünewald; — (Ennek bevezetését használtam fel ebben a fejezetben.) — Stangfeld S. J.: *Das Dankgebet der Kirche*. Freiburg. (é. n.) Herder. — Magyarul is sajtóra készen áll egy gyűjteményem: Az első krisztusi századok imádságaiból. (Terv szerint megjelenik a most kezdődő szentatya-sorozatban jövőre.)

II. FEJEZET

A ZSOLTÁROK ÉS BIBLIAI ÉNEKEK

A *Szentírás* valamennyi könyve közül elsősorban a zsoltárok könyve lett teljes egészében a zsolozsma főalkotórésze. Míg a *Szentírás* többi könyve csak részletekben és a legtöbbje egy évben csak egyszer fordul elő, addig a zsoltárok könyvét teljes egészében imádkozzuk. És mióta Szent Benedek Regulájában kimondta elvként, hogy bármint osszuk is be a zsoltárokat, a fődolog az, hogy a hét folyamán mind a 150 zsoltárt elimádkozzuk, azóta ez minden breviárium-reform alap-gondolata maradt.

Annyira lényeges része a zsolozsmának a zsoltárok mondása, hogy nagyon sokszor azonosítják a kettőt egymással és zsolozsmát mondani helyett azt mondják „psallálunk”. Ez a szó: psalmus, a görög psallein igéből származik és annyit jelent, mint pálcával egy húros hangszernek, a psalterionnak húrjait ütögetni. Tehát eredetileg a zenei kíséretet jelentette az énekhez, később vette fel azután azt az értelmet: valamilyen vallásos éneket húros hangszer kíséretével énekelni.

Tudjuk, hogy a zsoltároknak imádságként való fel fogása több nehézséget foglal magában és azoknak jó-részt itt eloszlatni nem is tudjuk, csak rámutatunk a nehézségekre és arra, hogy hol találunk rá feleletet.¹

A *legelső nehézséget* az okozza, hogy nem az eredeti zsidó szöveget énekeljük, hanem annak görög után

¹ Összefoglalóan lásd: Jos. Dillenberger, Für oder gegen die Psalmen? Kath. Kirchenzeitung, 1931.

készült latin fordítását, mégpedig elismerjük, hogy nem a legjobb fordítását.

A zsoltárok könyve (*Liber psalmodum*) 150 éneket tartalmaz, melyek közül mintegy a felének szerzője valószínűen Dávid király. Ezeket a zsidó énekeket kb. Krisztus előtt 130 táján más ószövetségi írásokkal a héber összövegből görögre fordították; majd Krisztus után a második század első felében görögről latinra fordították. Eleinte ezt az ősi latin fordítást használták a római liturgiában. Később azonban I. Damazusz pápa meghagyására Szent Jeromos († 419) gondoskodott ennek a latin fordításnak egy új kiadásáról s azt Róma liturgiájába is bevették, ezért ezt az átdolgozást nevezik *Psalterium Romanum*-nak. Tíz évvel később, 392 körül ugyancsak Szent Jeromos egy második átdolgozást is kiadott, ezt pedig főként a gallikán egyházban fogadták el s ezért *Psalterium Gallicanum*-nak nevezik. Szent Jeromos azonban egyik átdolgozásában sem mert a maga kitűnő latinságával hozzányúlni a régi és a szokástól megszentelt szöveghez, főként mert a nép is énekelte azokat és az éneklés általában megrögzíti a köztudatban a régebbi szöveget. Ezért bizony több kifogásolnivalót lehet találni mind a két psaltériumban, — igaz, hogy csak nyelvészeti szempontból.

Mikor V. Pius pápa († 1572) elrendelte a *breviarium* reformját, a zsolozsma számára a *Psalterium Gallicanum*-ot rendelte el, míg a *Psalterium Romanum* megmaradt a misekönyvekben, továbbá a római Szent Péter- és a milánói Szent Ambrus-templom liturgiájában. Innen van az, hogy a zsoltárok szövege nem egyszer más a Misszáléban és más a breviáriumban.

1907-ben X. Pius pápa megbízott egy, a bencés rend tudósaiból alakult bizottságot, hogy a különböző kéziratok alapján tudományosan dolgozzák át Szent Jeromos fordításait. Ezen kutatások eredménye felett azonban, ha a liturgiában változást okozna, az Egyház dönt.

Hogy a közhasználat megtart régi formákat, azt magyar

példával is lehet igazolni, hiszen még ma is van falvakon öreg előimádkozó asszony, aki azt mondja: Áldott vagy te az asszonyi állatok között. Az imakönyvekben is a legújabb időkig a VII. parancs így hangzott: Ne orozz!

Más nehézséget okoz a zsoltároskönyvnek mint zsidó irodalmi alkotásnak a megértése.¹ Meg kellene ismernünk annak nyelvi sajátosságait, világfelfogását és történetiszemléletét. Azután mint költői művet is műfaj és ritmus szerint elemezni kellene, de ezt a munkát már kitűnően elvégezte Horváth Konstantin, így mindenkít az ő munkájához tudunk utasítani.

Itt csak a költészeti sajátosságából egyet emelünk ki: azt, amit már Cabrol is megemlített. A zsoltárok, mint már mondtuk, a zsidó lírai költészet körébe tartoznak és a legnagyobb kritikusok ítélete szerint nincs nép, — a görögöket sem véve ki — amely ebben a műfajban ily magasra emelkedett volna. Így De Maistre joggal írhatja: „Pindaros ódái ma már holt alkotások, a lélek örökre eltávozott belőlük. Nincs többé Olympus, sem Elida, sem Alfeos, Dávid ellenben legyőzi a tért és időt, mert nem alkalmazkodott az időhöz és körülményekhez. Csak Istenről énekelt és az igazságról s ezek halhatatlanok. Jeruzsálem nem tűnt el számunkra. Ott van a szent város, ahol mi vagyunk, s Dávid az, ki elénk tárja.” — Nincs egyetlenegy lírai költőben oly merész és hatalmas lendület, mint Dávid és a próféták írásaiban és nincs erősebb, tisztább és jobban a szívből fakadó hang, mint az övék.

Ami a külső szerkezetet meg a zsidó költészet ritmusát illeti, erről a tudósok vitatkoznak, de eredményre jutni még nem tudtak. Egy költői sajátyságot azonban ki kell emelnünk, mert éppen ez tette a zsoltárokat alkalmassá a liturgiában való felhasználásra: és

¹ A legjobb és legértékesebb ebből a szempontból Fr. S. Schellauf, Handlicher Schlüssel zum Psalterium Christianum. Graz, 1927. Szent Ágostonra támaszkodva megmutatja az ószövetségi zsoltárok keresztény értelmét.

ez a *parallelizmus*, melyet valaki éles elmével a gondolatok és érzelmek rímjének nevezett.

(Nekünk magyaroknak könnyű ezt megértenünk, mert a magyar ősköltészet alapformája és a népi költészetnek ma is lényeges alkotóeleme ez a gondolat-ritmus.)

Ez a párhuzamosság abban áll, hogy két-két mondat mindig megfelel egymásnak. Vagy kiegészítik egymást vagy megerősítik vagy az ellentétbeállításal egy gondolatot tesznek hatásosabbá. Példának a legismeretebbeket hozzuk fel: Uram, hallgasd meg könyörgésemet — mondja az egyik mondat — és kiáltásom jusson eléd — erősíti meg a második fele. A mélységből kiáltok, Uram, hozzád — mondja az első fél — és még erősebben visszhangzik a másik részben: Uram, hallgasd meg szavamat.

Ez a párhuzamosság, melyet a Biblia más könyveiben is megfigyelhetünk, gyakran bír megragadó hatással. Az állandó váltakozás, a gondolatoknak lépésről-lépésre való haladása és ismétlődése mintegy belesimul a lélekbe. Máskor meg a váratlan ellentét riaszt fel és érezteti költői erejét. A kimondott gondolat ezen forma által gyakran kap nagy erőt és csodálatos szépséget. S ha majd megismerjük a zsoltárok előadási módját, akkor látjuk meg, hogy ezzel milyen szépen egyezik ez a gondolatritmus.

Harmadik problémaként felvethetjük, hogy miért lettek a zsoltárok az istentisztelet anyagává. Erre feleletül először a zsidók szokására, az Úr Jézus példájára és az őskeresztények gyakorlatára mutathatunk rá.

Már az ószövetségben a zsoltárok a liturgikus istentisztelet énekei voltak és ezért lettek az újszövetségben is Szent Ambrus szavai szerint az Egyház hangjává. De a keresztényekre talán nem is annyira a zsinagóga szokása, mint inkább az Úr Jézus példája volt a döntő hatású. Az ószövetségnek ezeket a szent énekeit Krisztus Urunk különös szentséggel és magasabb erővel töltötte meg azáltal, hogy ő maga gyermekkorától kezdve a

zsoltárokat imádkozta. A názareti ház csendes magányában, Galilea és Judea zsinagógáiban, a sabbath-esti összejöveleteken, a Jeruzsálembe való zarándokutakon, magában a jeruzsálemi templomban az ószövetség nagy ünnepein, a mi Istenemberünk ajkán ezek a zsoltárok hangzottak fel. Zsolozsmázó ajka csak akkor szűnt meg ezeket énekelni, amikor a kereszten a szörnyű áldozatban az Úr legszentebb Szívének hárfája összetörött. De még itt is a 21. zsoltár szavával kiáltott fel: Eli, Eli, lamma sabaktani! És ugyancsak a zsoltáros szavával mondotta: Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet. Azért ezeket az énekeket szinte úgy tekintette az Egyház, mint Urának ereklýeit és ma is mintegy az Egyházban továbbmüködő Krisztus fohászaiként szállanak az égbe.

Ezeket a zsoltárokat énekelték a szent apostolok missziós vándorútjaikon. Belőlük merítették vigasztalást és erőt az első keresztények a börtön gyötrelmes éjt-szakáiban és a mártírhalál elé tartó diadalmenetükben. A zsoltárok éneke zsongta körül még sírboltjaikat és a katakombák homályában. Valóban a zsoltárok könyve tulajdonképpen a keresztény értelmezésben és az Egyház alkalmazásában érte el isteni rendelését. Az Úr Lelke különös varázst lehelt a zsoltárokba és azt mindig üdítõ forrássá tette, amelybõl minden kor jámbor imádkozója új meg új áhitatot, serkentést, megvilágítást kapott. Ezért mondja Szent Vazul: „A zsoltár éneke felvidítja a szívet, elúzi a gondot és a bánatot, megengeszteli a gyûlölséget, sarkallja a lanyhákat és a bûnösökben bánatot kelt.”

A zsoltároskönyv lett a keresztények imakönyve és maradt azután majdnem egyedüli könyve is egészen a késõi középkorig. Egy Szent Mechtild, Gertrudis, Hildegard, azután késõbb Klára, majd századok múlva Nagy Szent Teréz mélységes istenszeretetüket annál a szent tüznél gyujtották meg, mely a zsoltárokból lángolt. Árpádházunk legszebb virága, Szent Erzsébet tiszta lelkét már zsenge gyermekkorában a zsoltárok jámbor versével élesztgette, melyekben a legfõbb Úrnak minden

teremtménye énekel és játszik, melyekben az ég Istentől mesél, a föld neki ujjong, a hegyek ugrálnak és a kis patakok róla csobognak. Az őskeresztény korban Szent Vazul szava szerint a zsoltárok éneke a gyermekkor menedékét, a virágzó fiatalság ékszerét, az aggasztán vigasztalását és az asszony legnemesebb ékszerét jelentette. Szent Ambrus pedig azt mondja a zsoltárénekekről: „Aggastyánok, ifjak, szűzek és fiatal lányok fölemelik hangjukat. A zsoltár az egyenetleneket egyesíti, az ellenséges lelkületűeket kibékíti. Mert ki nem akarna megbocsátani, mikor egy és ugyanazon kérést küldi fel ő is Istenhez?”

Elmondhatjuk mi is, hogy a vallásos élet szegényedését és mérhetetlen hiányát mutatja, hogy a katolikus világiak nem imádkozzák eléggé a zsoltárokat és igen sokan még csak a nevüket sem ismerik. Pedig nincs az az imádságoskönyv, melyben a lélek megtalálná azt az imádságos lelkületet, ennek a lelkületnek olyan szép kifejezését és ebből a lélek átizzását, mint a zsoltárok könyvéből.

A zsoltárokat a liturgiában kétféleképpen használták. Az egyik szerint a zsoltárok a legszorosabb kapcsolatban voltak az elhangzott olvasmánnyal és azokkal váltakoztak. Természetesen ehhez mindenkor a legmegfelelőbb zsoltárt választották ki. Ennek a szokásnak felel meg a szentmisében a szentlecke után felhangzó Graduale, mely nem más, mint lerövidített zsoltár; továbbá a zsolozsmában az olvasmányokat követő Responsoriumok, végül az ú. n. Capitulumok.

A második mód nem kapcsolta össze a zsoltárokat az olvasmányokkal, hanem önmagukban használta fel. Néha ugyan csoportosították valami közös gondolat szerint, de akárhányszor csak egymásután mondták el azokat, mint pl. még ma is a vecsernyében a 109, 110, 111, 112. zsoltár így következik és csak a későbbi magyarázók iparkodtak valami összefüggést beleolvasni ezekbe. A szentmisében is megtaláljuk ezt a módját a

zsoltárok alkalmazásának a pünkösdi utáni vasárnapokon, amikor — tekintet nélkül a szentleckére és evangéliumra — az Introitus és Communio egymásután, számszerint veszi a zsoltárokat.

Egyes zsoltárok között találunk valami megegyező vonást, azért lehet így alkalmazni a liturgiában. Ilyen pl. az ú. n. hét bűnbánati zsoltár. (6, 31, 37, 50, 101, 129, 142.) Tartalmuk alázatos bűnvallomás, mélységesen átértett bánat és bizalom az Isten irgalmában. Ezért már az első egyházatyák így ismerték és így alkalmazták. Közülük ma is a leginkább használt és legjobban ismert az 50-ik: Dávid *Miserere*-je és a 129-ik: a *De Profundis* zsoltár.

Egy másik liturgikus zsoltárcsoport a 119-től 133-ig tart. Ezeknek felírása minden Szentírásban: *Canticum graduum* — lépcsőének. Az ószövetségben zarándokénekül szolgáltak a jeruzsálemi ünnepekre felmenő hívők számára. A keresztény liturgiában a clunyi bencések használták és hajnalban, a mise előtt imádkozták.

Ugyanígy összefüggenek az utolsó zsoltárok, melyek mind Istent dicsérik s ezért a hajnali istentiszteletben használták fel s tőlük kapta ez a óra a *laudes* nevet is.

Az összes zsoltárbeosztások közül talán legjobban a maurinus bencések felosztása találta meg a zsoltárok-nak értelem szerint és közös gondolat szerint való csoportosítását. Ezt a zsolozsmát azonban most már csak a magyarországi bencések használják, pedig nyugodtan mondhatjuk, hogy minden reform számára mintaképül szolgálhatnának ebből a szempontból. — Mint érdekeséget megemlíthetjük, hogy maguk az alkotók aligha imádkozhatták már ezt, mert közvetlenül a francia forradalom előtt lettek készen ezzel a gyönyörű munkával, de a forradalom az egész kongregációt megszüntette. Talán ez az oka, hogy nem vált általánosabban ismertté.¹

Az előadás módjában is találunk különbségeket, amelyekből azután önálló rész is lett a zsolozsmában.

¹ Részletesen méltatja: W. Denk, *Zur Gesch. des St. Blasianerbreviers*. St. u. Mitteil. des Benediktiner-Ordens. 1914, 245—280.

Az egyik mód már az első keresztényeknél használatos volt, mert valószínűleg a babiloniak, a görögök, a zsidók hasonló módon imádkoztak és így a zsinagóga szokásából közvetlenül átjöhetett a keresztény liturgiába; ez az ú. n. *responsorialis*. Az első keresztény századokban ugyanis a nép közös kincse volt a zsoltárok könyve. Már a gyermekek megtanulták kívülről, a remetéik között sokan voltak, kik naponként az egészet elimádkozták. Az ősegyház nem is tudott elképzelni liturgikus ünnepet, amelyen a zsoltáréneke ne foglalt volna el tiszteletreméltó helyet. Mégpedig mint egy vagy több előénekes magános éneke, „szólója”. Hamarosan azonban a nép is résztvett minden szakasz után egy ismétlődő válaszában (*responsorium*) közbeszúrásával. Erre példa ma is még minden zsolozsma invitatoriuma.

Példának a legismertebbet hozzuk fel, melyet a temetésekről a nép is ismer. A mai temetési szertartásunk első része ugyanis a régi halotti zsolozsma bevezető része. Ezért éneklék a kántorok a 94. Venite zsoltárt, a résztvevők pedig minden szakasz után közbefűzik a *responsoriumot*: „Circumderunt me . . .”

Ez az ú. n. *cantus responsorius* már Tertullianus idejében megvolt, mert ő is említi és talán az apostolok vagy az apostol-tanítványok hozták be a latin Egyházba.

A másik éneklési mód: az *antiphonalis*. Szíriában és Antiochiában a zsoltárokat váltakozó karban énekeltek, mégpedig volt egy férfikar és annak mélyebb énekére egy női és gyermekkar egy oktávval magasabban válaszolt. Antiphona ugyanis eredetileg oktávát jelent. Nyugaton ezt az éneklési módot Szent Ambrus vezette be Milanóban és onnan terjedt el egész Nyugaton. Rómába Celesztin pápa († 432) vezette be oly módon, hogy a papság a néppel felváltva mondotta. Mivel azonban a nép nem ismerte kívülről az egész zsoltárt, antiphona gyanánt a legjellegzetesebb mondatát ismételtették. Ebből alakult ki a mai használat, amikor a zsoltár elején és végén mintegy keretbe foglalja az antiphona az egész zsoltárt.

A harmadik módja volt a zsoltáréneklésnek az ú. n. „cantus in directum” vagy „directaneus”, amikor a zsoltárt elejétől végig válaszénekek közbeszúrása nélkül énekelték el. Ebből a három énekmodból fejlődött ki a most is használatos liturgikus éneklési forma, sőt a liturgikus népének is.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy először a zsoltárok költői formája, a gondolatrítmus tette alkalmassá liturgikus használatra a zsoltárokat, másodszor pedig ez a most ismertetett három éneklési mód. Igaza van azonban Cabrolnak, hogy ez magában nem lett volna elégséges, mert a zsoltárokat valóban nemcsak a költői kifejezőmód és nem is csak a nép között elterjedt előadásmód tette imádságoskönyvvé, hanem elsősorban a tartalma.¹ Szent Vazul mondja: „A zsoltárok könyve egész teológiát magában foglal.” Mégpedig milyen teológiát! Isten, az égnek és földnek teremtetője, a Mindenható, ki csak egy szót szól, hogy „legyen” és meglesz minden, áll előttünk ezekben a zsoltárokbán. Ő az igaz Isten, a mi Istenünk, a mi Urunk és parancsolónk; ő az Isten, aki mindent hall, mindent lát, mindenütt jelen van, mindörökké lesz. Ő alkotta meg testünket; az ő lehellete a lelkünk. Ismer minket, mert ő teremtett, megvizsgálja lelkünk legmélyebb redőit, tudja legtitkosabb gondolatunkat. Előtte van lelkiismeretünk harcaival, gyöngeségeivel és vétségeivel mint nyitott könyv, melynek lapjait tetszése szerint forgatja; egyetlen hajlamunk sem kerüli ki figyelmét. Nem, valóban ő nem a holtak Istene, hanem az élőké, ő maga az élő, személyes Isten, rettenetes igazságosságában, félelmetes bosszújában, aki megsemmisíti ellenségeit, porrá teszi őket.

De ő a jó Isten is, az irgalmas, akit a bűnösnek imádsága és könnye meglágyít. Ő az Isten, aki erősít, vigasztal, gyógyít és megment. Titokzatos sötétjéből su-

¹ Cabrol, i. m. 2. fejezete: A zsoltárok a liturgiában. 18—29. 1.

garak áradnak széjjel: a Messiásnak, a megígért Megváltónak hírüladása, aki az Atya jobbán ül, akinek a föld minden nemzetségét odaadta. A messiási zsoltárok hirdetik Jézus Krisztus eljövendő országát, Egyházának általánosságát, az igazi Jeruzsálemet, melyben minden nép otthonra talál.

Ő az Isten, aki az embereket alkotta, életrehívta, aki e földön minden lépésüket figyelemmel kíséri, mindig mellettük van mint társ, jóbarát, nemritkán mint tanácsadó, mint bosszúálló vagy rettenetes bíró.

Mi az ember Isten előtt? Virág, mely elhervad, fűszál, mely elszárad.

Ez minden zsoltárnak a tárgya, alapjában véve az egyetlen tárgya, mely méltó anyaga minden igazi filozófiának: Isten és az ember az ő Istenével szemben. A zsoltár a léleknek Istenhez való kiáltása, a dicséret, a hála, a félelem, a bánat szava; a megpróbált embernek kétségbeesett kiáltása, a nyomorúságos emberi létnek keserű könnye, melyet hatalmas ellenségek zúznak össze; olyan, mint a madár a madarász hálójában; egyedül Isten mentheti ki fogságából; Isten az ő menedéke; annak az embernek, aki Istenben bíz, nem kell semmitől sem félnie; Isten az ő erőssége és reménye; csak egytől fél, hogy Isten elfordítja tőle arcát.

Hogyan adjon hálát Istennek minden jótéteményért? Az Úr fölségét, nagyságát, jóságát hogyan dicsérje? Az ember érzi tehetetlenségét. Isten dicséretére hívja fel az ég angyalait, a napot és a holdat, az egek egeit, minden vizeket az ég alatt, a jégesőt, a havat, az esőt, a vihart, az ég madarait, a hegyek vadait, végül mind az embereket, a föld királyait és minden népeket, az ifjakat és a szűzeket, a gyermekeket és aggokat — hogy dicsőítsék mindnyájan az Úr nevét.

Cabrol ezen gyönyörű szavaihoz hozzátehetjük mi is az ő intését, hogy a krisztusi hívők, akik a liturgiába behatolnak és imádságukat az Egyház imádságával egyezővé akarják tenni, vegyék bizalommal telve a zsoltárok könyvét és olvassanak belőle naponként! A szentek a zsol-

tárokban találták meg a saját imádságuk legjobb formáit és minden krisztushívő nemzedék ezeket a magasztos dicsérő énekeket zengte, melyekben az imádság a legkülönbözőbb hangokon emelkedik az ég felé, majd mint Isten dicsérete, majd mint alázatos könyörgés, egyszer őszinte töredelemként, máskor forró kérés gyanánt és mindig mint a teremtmények legmélyebb megalázódása Isten előtt.

„Fiam, tanulmányozd ezt a könyvet; ha sírsz, ved fog sírni; ha örülsz, meg fogod benne találni az örömmel énekeit; ha bűneid reád súlyosodnak, fog neked szavakat adni, melyekkel fájdalmadat és bánatodat kifejezheted; ha lelkedet kétségek aggasztják, mikor érzed minden emberi dolgoknak semmiségét, a zsoltárok megnyitják szemeidet az égi remények világosságának; ha atyádat, anyádat, gyermekedet, ifjúságod barátját, férfikorod társát elvesztetted, ezeken a lapokon találsz szavakat, melyek a te fájdalmadat mondják el; ha úgy érzed, hogy lelked olyan Isten előtt, mint a terméketlen föld, melyből nem fakad imádság, nyisd fel ezt a könyvet és megtanulsz imádkozni.”

A legfontosabb kérdés a mi szempontunkból, hogy hogyan kell nekünk a zsoltárokat imádkoznunk. Erről két nagy rendalapító és az imádságnak két nagy mestere: Szent Benedek és Assisi Szent Ferenc szóltak és rámutattak két legfontosabb állásfoglalásra. Szent Benedek azt mondja Regulájában: „A zsoltárok imádságánál úgy kell viselkednünk és arra kell iparkodnunk, hogy lelkünk összhangban legyen hangunkkal, — *„ut mens nostra concordet voci nostrae”*. A liturgikus lelkiség ősatya szerint tehát maga az illető zsoltár az iránytadó és lelkünknek hozzá kell igazodnia. Így tehát elsősorban az utánzás mozzanata lesz fontossá. Ez az eszköz könnyű, csak tiszta, alázatos és készséges szívet tételez fel. Azonkívül alkalmas nemcsak a lelki életben előbbre haladottak számára, hanem a kezdőknek is jó s így megfelel egészen Szent Benedek szellemének, mert a nagy pátriárka bölcsen tudott alkalmazkodni az emberi természet gyöngeségeihez.

Szent Ferenc részben Szent Benedekre támaszkodik, de részben tovább is fejleszti az átvett gondolatot.¹ Ezt írja: „Kérlek azért titeket minden erőmből, hogy az isteni zsolozsmát ájtatosan végezzétek az Úr előtt s végzése közben ne annyira a hang dallamára, mint a szív harmóniájára ügyeljete, úgyhogy hangotok a lélekkel, a lélek pedig Istennel egyesüljön, — *ut vox concordet menti, mens vero concordet cum Deo* — és így a zsolozsmátok a lelkiismeret tisztasága által Isten tetszésére legyen, ne a nép fülének hízelegjen hangotok lágyásával.” Szent Ferenc tehát ellenkező úton halad, mint Szent Benedek; ő nem az imádságból indul ki, hanem az ember lelkéből, illetve Istenből: A hangnak a lélekkel, a léleknek Istennel kell egyesülnie. Lelkemnek kell tehát úgy egybekapcsolódnia Istennel, hogy ez az egyesülés természetes kifejezését találhassa meg Isten sugalmazott szavaiban. Így lesz gyönyörű az összhang: Isten, a lélek és a szent ének között. Az imádkozó tehát Szent Ferenc módját követve, inkább lesz öntevékeny, mint a Szent Benedektől ajánlott imádság mód követésekor. Szent Ferenc eszköze tehát magábanvéve nehezebben alkalmazható, mert feltételezi az Istennel való egybekapcsolódás magasabb fokát.

Mások ismét más módot ajánlanak. Cassianus inkább Szent Benedekhez hasonlít, mikor azt kívánja, hogy úgy imádkozzák a zsolnárt, mintha ők maguk alkotnák abban a pillanatban. A modern liturgikus megint más utakat ajánl. Hallgassuk csak meg az ő szavát.

A breviárium imádkozását — mondja Parsch² — oly széppé, de oly nehézé is a zsolnárok teszik. Gyümölcsöző zsolnármázásnak sarkalatos kérdése: hogyan imádkozzam a zsolnárokat? Hiszen azok a régi időkben származó, a zsidó gondolatvilágból való imádságok, énekek; ezenkívül fordításuk tökéletlen, olykor bizony rossz is. Ha a zsolnárok inspirált imádságok is, még mindig kér-

¹ W. Lampen, La pietà liturgica di S. Francesco d'Assisi Riv. Lit. 1926. 257—263.

² Parsch, id. mű: 19—23. „Das Psalmenbeten.”

dezhethjük: lehetnek-e azok az én imádságos életemnek kifejezői? Az az eledel, amit nem tudok magamhoz hasonítani, nem táplálhat. Kérdezhethjük tehát: tudjuk-e imádságos táplálékként magunkévá tenni a zsoltárokat? Nem kell tagadnunk, hogy ezek a megfontolások, kétségek komoly nehézségek lehetnek. És láthatjuk a valóságban is, hogy nem egy zsolozsmaimádkozó — bocsánat a kifejezésért — a megemésztetlen eledellel elrontja a gyomrát, azaz a meg nem értett zsoltárok imádkozásával lelki életét veszélyezteti. — De ezeket a nehézségeket mégis le lehet győzni. Tény az, hogy egyik zsoltárt könnyebb, másikat nehezebb imádságos életünkbe beleilleszteni. De lehetséges, csak mintegy a sajátunkká kell tenni azokat. Mert minden időben a zsoltárok adják azt a sokhúrú hárfát, melyen oly sokfajta imádságos szükségletünket kifejezhetjük és szívünknek minden hangját, minden rezdülését eljátszhatjuk. Ennek feltétele csak az, hogy megtanuljunk ezen a hangszeren játszani, s ehhez a menyei vezetés nem hiányozhatik.

Bizonyára nem kell sokat mondanunk a zsoltárok esztétikai szépségeiről; vannak köztük olyanok, melyek a világirodalomban díszhelyet foglalnak el. Azt sem kell különösebben hangsúlyoznunk, hogy a zsoltároknak előttünk, Krisztus hívei előtt kedveseknek kell lenniök, mert azokat az Úr és az apostolok imádkozták s mert a liturgia ősi alkotóelemei. Kell-e emlékeztetnünk arra, hogy azok inspirált imádságok, vagyis Isten szavát adják és a Szentlélek-Isten imádságformái? *Ezeket gyakran kell emlékezetünkbe idézni, hogy nagy tisztelettel tudjunk a zsoltárokra tekinteni.*

Érdekes volna követni a zsoltárimádkozás és a zsoltármegértés történetét. Az első krisztusi századokban valóban a zsoltárok voltak az imádságos életnek jóformán egyedüli kifejezői; ebből az időből származik az Egyház szava: Minden héten az egész psalteriumot! Amidőn olvassuk, hogy Szent Jeromos idejében a földművelő az eke mögött, a kézműves műhelyében zsoltárokat énekelt, nekünk ma hallatlannak tűnik. A zsoltárokat tehát

nemcsak a papok, hanem a laikusok is teljesen a magukévá tették. És hogy a zsoltárokat nemcsak gépiesen elmondották, hanem azokat átélték, azt bizonyítják a keresztény ókorból Origenes, Szent Őzséb, Nissai Szent Gergely, Szent Hilarius, Aranyszájú Szent János, Szent Ambrus, Szent Ágoston zsoltár-homiliái. A nagy egyházatyák kora után a zsoltárimádkozás és megértés mindinkább megszűnik. De az Egyház erősen tartja, hogy az objektív imádságos élet a zsoltárokon épül fel.

Kérdezzük: a zsolozsmát imádkozók minden időben a zsoltárokat tették benső imádságos érzelmeik kifejezőivé? Nagyjában — általában igennel lehet felelni erre a kérdésre, de nem mindig, mert bár az officiumot mint az Egyház imádságát nagyra becsülték, mégis sokan tulajdonképeni imádságos életüket sokszor más formákba öntötték. Ma a papok nagyrésze gépiesen, megértés nélkül imádkozza a zsoltárokat; ha áhítattal és buzgón akar imádkozni, akkor a rózsafüzért végzi vagy más ájtatosságot. Igen, sokszor kötik a lelkükre, hogy a kötelességszerű breviáriumon kívül elmondják ám az esti és reggeli imádságot. Ebből a tanácsból kitűnik, hogy a zsolozsmát már nem mint órákhoz kötött imádságot ismerik. Pedig a pap a zsolozsmában elég sok imádságos formát talál, melybe beleöntheti lelki életét, a legideálisabb formában találja meg minden imádságos igényének kielégítését, — csak meg kell tanulnia, hogy az officiumot a maga idejében és jól végezze. A papnak a zsolozsmán kívül tulajdonképen még egy *Miatyánkot sem kellene elimádkoznia*. Imádság-formát talál itt eleget és imádság-tartalmat — hisz egyedül ezen fordul meg minden — annyit önthet bele ezekbe a szép formákba, amennyit csak akar; ha hosszabb imádkozásra érez ösztönzést, akkor kétannyi időt fordítson zsolozsmája elmondására. Meg kell tanulnunk újra, hogy imádságos életünket a zsolozsmába, a zsoltárokba öntsük.

Kérdezzük mégis, hogyan tehetjük azt az imádság-formát, mely egészen más gondolatkörből, az öszövétség-ből való, benső életünk kifejezőjévé? A zsoltárok az

imádságos érzések egész skáláját adják és használhatom azokat a magam számára is, ha két dologra ügyelek: 1. Ki kell vennem azokat a konkrét szituációból s egy általános és nekem személyileg megfelelő értelmezésben kell használnom (vagyis: kiveszem a zsidó történelem harcaiból és alkalmazom az én szívem harcaira vagy Isten országának küzdelmeire); 2. Ha az eszméket és gondolatokat krisztusivá teszem (ezt nevezik az egyes helyek teljes értelmének). Ez lehetséges éppen azért, mert az ószövetség nem különbözik olyan áthidalhatatlanul az újtól és mert ugyanaz a Szentlélek szól ezekből az énekekből, aki a mi szívünkben is imádkozik. — Tartsuk magunkat ehhez az alapelvhez: *igyekezzünk lehetőleg megérteni a zsoltárok betűszerinti tartalmát; a betűszerinti tartalomból hozzuk ki azt, amit kihozni tudunk és sokat fogunk találni, ha komolyan vesszük a dolgunkat.*

Sokan megütköznek az aránylag nagyszámú kérő, panaszkodó, fájdalmat kifejező és átkozódó zsoltáron. Első tekintetre úgy tűnik, mintha ezeknél nem találhatnánk semmi lelki kapcsolatot, mert az imádkozó rendszerint nincs kitéve olyan üldözéseknek és áskálódásoknak, mint a zsoltáránekes.

Ezeket ki kell emelnünk a történelmi és személyes vonatkozás szűk keretéből: ezek a zsoltárok a pokolnak az Isten országa elleni harcát (az Egyházban és a lelkekben) állítják eléink. Minden időközön át tombol a pokol harca Isten ellen és az ő országa ellen, minden időközön át imádkozza az Egyház a szolozsmában a Miatyánk három utolsó kérését, de bő körülírással: bocsásd meg a mi vétkeinket, ne vígy minket a kísértésbe, szabadíts meg a gonosztól. És ne feledjük el, hogy mi az Egyház nevében imádkozunk.

Itt még egypár szót az ú. n. átkozó zsoltárokról, melyek a krisztusi hívőnek a legnagyobb nehézséget jelentik. A panasz és a kérés a zsoltárokból gyakran a természetes, törőlmetszett átkozó formába van öltöztetve. A természetes ember a rossz elleni bosszúságát ebben a formában fejezi ki. Hogy mi, krisztusi hívők a javulásra képes bűnösöknek nem kívánunk semmi rosszat, az egészen magától értetődő. A zsoltárok sem személyes ellenségeskedést fejeznek ki. Minden imádságunk tárgya Isten országa és a bűn, és a zsoltárokból az átkozódás csak

eredeti formája a bűn és pokol elleni teljes tiltakozásunknak. Tegyük át tehát az átkozódást óhajtó alakból jelentő alakba; így az átok az isteni igazságosság kifejezése lesz, s akkor nem a mi ajkunkkal mondjuk, hanem Krisztus vagy az Egyház ajkáról fog az hangzani. Az átkozódás így olyan lesz, mint az a nyolcszoros „jaj”, amit az Üdvözítő a farizeusokra mondott. Éppen ezekben az átkozó részekben találunk valami megrendítőt és nagyszerűt: az igazságos Isten és Bíró lép itt az imádkozó elé és óvja a pokoltól. Jól jegyezzük meg a zsoltárimádkozásnál, hogy itt nem életünk kicsinyes, földi, énes céljairól van szó. Állítsuk be egész liturgikus imádságunkat az Isten országa és a pokol közötti harc nagyszerű kereteibe. Így könnyen találunk belső kapcsolatot ennél az imádságnál. Akkor nagy része lesz az imádságunkban az Egyháznak — kinek szívében a lelkek nagy szükségletei helyet találnak — és a léleknek, aki felfelé törekszik az alacsony emberiből az istenihez.

Még egy gondolatot a zsoltárok imádsággá tételéhez: a legtöbb zsoltárt úgy tekinthetjük, mint imádsághasonlatot. A hasonlatok megértéséhez a kulcsot a „tertium comparationis” adja, ezt kell megtalálnunk. Ebből mindjárt következik, hogy mit lehet az imádságba átvinni és mi pusztán csak kiszínezése a képnek. Amint a hasonlatban a képnek minden vonása nem vihető át, úgy a zsoltárokból sem lehet minden verset és minden gondolatot felhasználni. Ha ezt nem vesszük figyelembe, kicsavart és természetellenes, sőt visszariasztó zsoltármagyarázatok jönnek létre. A hasonlatossági pontra való tekintet megóv bennünket ilyen tévedésektől. És ennek a módszernek még az az előnye is megvan, hogy teljesen a betűszerinti értelemre támaszkodik. Mert csak az eredeti képnek teljes felfogása alapján érthetjük meg a hasonlatot. Olykor az összehasonlítási pont csupán egy nagy, erős érzelm, melyet a zsoltárnak kell kiváltania; pl. a 136. zsoltár: Super flumina Babylonis — nagyszerű elégia a fogságból; itt a tertium comparationis talán a hűséges és mély szeretet Jeruzsálem iránt — ezt átvihetjük az Egyházra, az Eucharisziára, az Úr Jézus Krisztusra. Ezt feltételezve, az utolsó két versben foglalt átok nem fog bennünket megzavarni, mert az

csak a képnek színezése, melynek ezt az érzelmet kell kiváltania.

Végezetül még egy tanács: ne legyen valótlan a mi zsoltárimádságunk; ha kérünk, kell hogy legyen kérnivalónk. Ha mi az üldözésben védelmet kérünk, valójában pedig biztonságban és rejtve vagyunk, az imádságunk valótlan. Ha zsoltárt imádkozunk, annak igazi szükségletünk kifejezésének kell lennie, legyen az a lélekben vagy az Egyházban, különben a zsoltár számunkra „zengő érc és pengő cimbalom”. De a szükség mindig megvan, csak fel kell rá figyelni, ha nem az egyes imádkozó lélekben, az Egyházban egészen biztosan.

Azonban a zsoltárimádkozásra fordított minden fáradságunk eredménytelen lesz, ha nem fogunk végre hozzá azokat egyszer alaposan áttanulmányozni. Tulajdonképpen ennek először a szemináriumban kellene történnie. Valamikor a régi időkben senkit sem szenteltek fel, aki az összes zsoltárokat nem tudta kívülről. Ma pedig nem kellene addig senkit felszentelni, míg az összes zsoltárokat jól nem érti. Életünk folyamán még többször kell ismételni ezt a stúdiumot, csak így tehetjük magunkévá a zsoltárokat. Így aztán olyan mélyen hatnának lelkünkre, hogy azt semmi sem tudná többé elhomályosítani s úgy hangolnának bennünket, mint kedves énekünk.

Dolgozzunk komolyan rajta, hogy a zsolozsmáskönyv hamupipőke szerepéből ismét a maga díszhelyére kerüljön és tegyük azt kísérő angyalunkká. Szent örökséget kaptunk, az Egyház imádságos kincsét, készen áll, csak meg kell szerezni a magunk számára és lelki tulajdonunkká tenni.¹

Bármily tetszetős is Parsch gondolata a zsoltárok könyvéről mint imádságoskönyvről, de a régiek tanításával összehasonlítva a felületen marad. Azért szeretnénk most néhány gondolatot a régiek felfogásából is ismertetni, hogy jobban magunkévá tudjuk tenni a zso-

¹ Jó útmutatást ad A. C. Welch, *The Psalter in life, worship and history*. Oxford, 1926.

lozsmáskönyvet és így igazi imádságoskönyvünké válhassék.

Nem lehet eléggé nyomatékosan hangsúlyozni, — főként a kezdő imádkozó előtt — hogy a *zsoltárok könyvét* egészében *kell* tekintenünk, nem szabad belebonyolódnunk a részletkérdésekbe és a nehézségeket még túloznunk is. Az Egyház mindig így tekintette a zsoltárok könyvét és a régi egyházatyák s a lelki élet nagy doktorai mind hasonlóképen gondolkoztak.¹ Úgy érezték, hogy a szentmiseáldozaton kívül a zsoltárok könyve valósítja meg azt a fölséges gondolatot, amivel a szentmise kánonja is végződik: „Általa és vele és benne adatik meg néked, mindenható Atya, a Szentlélekkel egyetemben minden dicsőség és tisztelet.” Ezért elsősorban nem Dávidnak, a költő-királynak az alkotását látták a zsoltárokbán, hanem úgy érezték, hogy az Istenember Szíve dobog azokban és imádkozik bennük az Atyához, akiről minden prefáció hirdeti: „per quem laudant angeli, adorant dominationes . . .” — általa dicsérnek téged az angyalok és imádnak az uraságok. Szent Péter apostol szava, amit Szent Benedek is idéz és bencés jelszóvá vált: „ut in omnibus glorificetur Deus” (4, 1.) — hogy mindenben Isten dicsőíttessék, megoldását abban a kis szóban találja, mit Péter apostol még hozzáfűz, de nem szokták idézni: „per Jesum Christum”.

Ez a gondolat irányítja Cassiodorust is, amikor Szent Benedek tanácsára zsoltármagyarázatokat ír, hogy a szerzetesek „szava megegyezzek a lelkükkel”. Ő mondja egyik helyen, hogy a zsoltárok háromféle módon szólnak Krisztus személyéről. Vannak részletek, melyekről világosan felismerhető, hogy emberségére vonatkoznak, mint pl. „Fölállanak a föld királyai és a fejedelmek egybegyűlnek az Úr ellen és az ő Fölkentje ellen” (2. Zs. 2.). Más zsoltárok úgy mutatják be őt, mint aki az Atyával egyenlő és örökkévaló; pl.: Az Úr mondá nekem: „Fiam vagy te, én ma szültelek téged” (2. Zs. 7.). Végül har-

¹ Tanításaik néhány gyönyörű szép részletét ismerteti Radó Polikárp O. S. B.: A zsoltároskönyv a tökéletes élet útmutatója. Theologia. 1934.

madszor úgy szól róla, mint fejről és vezéréről beszél az Egyház. Igaza van Cassiodorusnak, hogy ha ebbe a lélekbe elmerülünk, akkor semmiféle zavar nem fog minket érni.

De Krisztust nem lehet elválasztani az ő jegyesétől, az Egyháztól. Ebben is megegyeznek mind az egyházatyák, de különösen Szent Ágoston akarja erősen lelkünkbe vésni ezt az igazságot: „Gyakran ajánljuk, mondja, és nem resteljük ismételni, ami számotokra hászanos, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus szól a legtöbbször a zsoltárokból, a saját személyében, de ő a mi fejünk is; azért szól az ő testének a nevében is, ez pedig mi vagyunk és az ő Egyháza; de így úgy foghatjuk fel a zsolozsmát, mintha egy embernek a szájából hangzanának e szavak, ha megértjük, hogy a fej és a test sértetlen egységben állanak egymással s egyiket a másiktól elválasztani nem lehet, azért teljes mértékben áll itt is, amit a házasságról mond az Irás: Lesznek ketten egy testben. Ha tehát felismerjük a kettőt az egy testben, ismerjük fel ezt a kettőt — Krisztust és Egyházát — az egy hangban.”

Még szebben kifejezi ezt a gondolatot egy másik helyen: „Én vagyok; én egy vagyok; velem mindnyájan egységben egyek lesznek . . . Nem akart az Úr különválva imádkozni, mert nem akart tőlünk különválva lenni. Hiszen ő mondotta: Én veletek vagyok mindörökkön-örökké. Ha velünk van, akkor ő szól bennünk, ő szól rólunk, ő szól általunk, mert mi is őbenne beszélünk.”

De ha a zsoltárokat így az Egyház imádságának fogjuk fel, akkor csodálatosan *meg kell éreznünk az Egyház egyetemességét*, mely éppen a zsolozsmában nyilvánul meg. Maguk a zsoltárok sokszor megjövendölték ezt az egyetemes Isten-dícséretet. „Hálát adok neked, Uram, a népek között.” (17. zs. 50.) „Hálát adok neked, Uram, a népek között és dícséretet mondok neked a nemzetek között.” (56. zs. 10.) „Hálát adok neked a nagy gyülekezetben, a sok nép között dícsérni foglak téged.” (34. zs. 18.) „A gyülekezetekben áldalak téged, Uram.”

(25. zs. 23.) „Hirdetni fogom nevedet atyámfiaiinak — *in medio Ecclesiae* — a gyülekezetnek közepette dicsérlek téged.” (21. zs. 23.) Végül: „Igy dicséretet mondok a te nevednek mindörökkön-örökké, hogy teljesítsem fogadásaimat napról-napra.” (60. zs. 8.)

Mindez, amit a térről és az időről hirdet a zsoltár, ez az igazi „*semper et ubique*” nem valósulhatott meg az ószövetségi zsinagóga partikularizmusában, igaz valósággá az egy, szent, apostoli és egyetemes Egyház univerzalizmusában válhatott. Ez kapja meg De Maistre lelkét: „A zsoltárosnak lángoló szavai visszhangoznak a világegyetem minden részében. A nap nem szűnik meg rávilágítani egy-egy templomra, melynek boltívei ezektől a szent énekektől visszhangoznak. Ezeket énekelik Rómában, Genfben, Madridban, Londonban, Quebecben, Quitóban, Moszkvában, Pekingben, Botany-Bayban, ezeket suttogják Japánban.”

Mily két főséges imádkozó imádkozik ezekben! Az egyik tehát a mi Urunk Jézus Krisztus, akiről tetszett az Atyának, hogy „minden teljesség öbenne lakjék”. (Kol. 1, 19.) A másik pedig Jézus örök jegyese, az Egyház, akit soha el nem választhatunk Fejétől. Ezekhez csatlakozhatunk harmadik imádkozóként mi is, egyes emberek, mint egyéniségek is, nemcsak mint a közösségekben eltűnő tagok. De éppen ebből a szempontból állandó feladatunk marad, hogy — *legendo et inhiando* — tanulmányozással és belemerüléssel megértsük a zsoltárok szellemét és titkába belehatoljunk. Akkor ránk is állni fog, amit Cassiodorus mond az első bencések számára írt zsoltármagyarázatában: „*Beatus populus, qui intelligit jubilationem* — boldog az imádkozóknak az a serege, mely érti is az égre ujjongó zsolozsma szavait.”

De igazi elmerülésre van szükség, mert amit Szent Bernát általában mond a Szentírásról, azt nyomatékosabban mondhatjuk a zsolozsmáról, hogy „a belemerülő tanulmányozás oly messze áll az egyszerű elolvasástól, mint amily messze van a barátság a vendéglátástól, a bensőséges közösség a puszta köszöntő viszonytól”.

Hogy rádöbbenjünk ezeknek a gondolatoknak igazi mélységére és kövessük az elhangzott tanácsokat, elmélkedjünk még két gondolat fölött. Az egyiket Szent Krizosztomusz mondotta egyházának híveire, de talán a papokra is elmondhatta volna: „Ti, akik gyermekkorotoktól késő öregségtekig ezt a zsoltárt mondjátok, de örökké csak a szavaknál maradtok, nem ugyanazt teszitek-e, mint aki elrejtett kincsen ül és lepecsételt pénzeszacskót hordoz, mert még csak kíváncsiságtól ösztönözve sem mondjátok: Mi is ez, amit mondunk?”

A másik gondolatnak napról-napra fel kellene ráznia minket, mert napról-napra mondjuk az invitatoriumban: „Ma ha az ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek szíveteket, mint atyáitok megkísértettek . . . negyven évig voltam közel e nemzedékhez és negyven esztendeig bosszantott e nemzedék, azért mondtam: Ezek szívükben mindenkor tévelygenek.” Megeshetik, hogy a zsolozsmában valakihez egy életen át napról-napra közel volt az Úr, de értelmetlen imádságával csak bosszantotta az Urat!

Feleljünk!

Nem állhat ránk is Aranyaszájú Szent János vádjaja? Mi sem kerestük, mi az, amit mondunk?

Azután nem bosszantjuk-e mi is csak az Urat értelmetlen, tehát lélektelen, érzéstelen zsolozsmánkkal? Változtassunk ezen!¹

¹ Csak magyarul tudók számára három értékes munka áll rendelkezésünkre: *Sik Sándor* fordítása megsejtet a zsoltárok költőiségével, *Horváth Konstantin* a héber szövegnek megfelelő értelmébe világít be, *Pataki Arnold* fordítása pedig az új Szentírás kiadásában a Vulgata latin szövegét ismerteti meg. — A németül tudók a következők közt válogathatnak: M. Wolter, *Psallite sapienter! Erklärungen der Psalmen im Geiste des betrachtenden Gebetes und der Liturgie*. 5 kötet. Freiburg³, 1904—1907. (A legterjedelmesebb.) — W. Thalhofer, *Erklärung des Psalmen mit besonderer Rücksicht auf den liturgischen Gebrauch im römischen Breviere*. Regensburg⁸, 1914. (A legelterjedtebb.) — A. Schulte, *Die Psalmen des Breviers nebst den*

A zsoltárokkal kapcsolatban kell szólnunk az ú. n. *Canticumokról*, a szentírási énekekről.¹ Formában hasonlítanak a zsoltárokhoz és megvannak nemcsak az ószövetségben, hanem találunk ilyeneket az újszövetségben is. Összesen 13 canticum használatos a görög és részben a római liturgiában. Ezek a következők:

Mózes két éneke, az egyik a Vörös-tengeren való átvonulás után, a másik a halála előtt mondott éneke.

*Anna asszony*nak, Sámuel édesanyjának az imádsága, mellyel megköszönte Istennek, hogy a hosszú terméketlenség után fiúgyermekkel ajándékozta meg őt. Az első tekintetre a hasonlóság tűnik fel a Boldogságos Szent Szűz hálaénekével. De ha jobban megvizsgáljuk, akkor a különbséget is megtaláljuk, azt a különbséget, mely általában az ó- és az újszövetség imádságai között fennáll. Szűz Mária éneke sokkal egyetemesebb kiterjedésű, nemcsak Izrael népe számára bír jelentéssel, hanem valóban katolikus, azaz egyetemes ének. Benne csak a dicséret, az öröm és a szeretet hangját halljuk, míg az ószövetség canticumába belevegyül az ellenség fölött aratott győzelem hangulata, mellyel vetélytársnőjét maga alatt állónak érzi és ezt vele is éreztetni akarja.

Idetartozik azután *Jónás imádsága*, *Habakuk és Ezekiás* próféták dicsérő éneke. Van azután egy apokrif canticum is, *Manasses imádsága*.

De a legszebb valamennyi között a *három ifjú éneke* a tüzes kemencében. Ebben az énekben a három ifjú felszólít minden teremtményt, hogy segítsenek nekik Istent dicsérni. Talán soha nem talált nagyszerűbb kifejezést az Istenhez való könyörgés, a vallásos lelkesedés, az Isten dicsőségéért való buzgólkodás, mint ebben

Kantika. Paderborn², 1917. — W. Meyer, Die Psalmen des Priesters Betrachtungsbuch. 4 kötet. Paderborn, 1920. — S. Landersdorfer, Die Psalmen. Regensburg, 1922. — N. Peters, Das Buch der Psalmen. Paderborn, 1930.

¹ S. Mearns, The Canticles of the Christian church eastern and western in early and medieval times. Cambridge, 1914. — Alf. Schulz, Von Sions Lieder. Mainz, 1923.

a költeményben. Az ember ebben mintegy az egész teremtes énekese lett. A világmindenség papjává vált az imádkozó, aki az egész természettel kapcsolatba lép és minden létezőt meghív Isten dicséretére. Ebben a fölséges kórusban azonban ő maga lesz az előénekes és így mutatja be Istennek az egész földkerekség dicséretét. Hozzá hasonló költeményt még csak egyet találunk az egész vallásos világirodalomban. Assisi Szent Ferenc gyönyörű Nap-himnuszát, mely azonban nemcsak az új idők emberének vallásos érzését fejezi ki legtökéletesebben még egy Renan szerint is, hanem katolikus párja az ószövetség legszebb énekeinek.

A felsoroltakon kívül vannak más canticumok is még, mélyeket későbbi kor közös könyvbe is összefoglalt és a zsoltárok könyvéhez csatolt. A legrégebb példája az V. századból való Codex Alexandrinus, a londoni British-múzeumban.

Ezeknek az ószövetségi szentírási énekeknek van három újszövetségi folytatása is. Mind a három újszövetségi éneket beleolvasztja a liturgia a zsoltosmába. Zaka-riás énekével, a *Benedictussal* a Laudes végén köszönti a mindennap közénk jövő igaz Napunkat, Jézus Krisztusunkat. Igazi férfias ének ez, keménység, határozottság, előretekintés nyilatkozik meg benne. A *Magnificatban* napról-napra zeng Szűz Mária dicsérete, melyben a Mater Ecclesia magáévá teszi az Istenanyának érzelmeit és édesanyai szívével visszatekintve a napra, egészen meghatózott szívvel mond köszönetet az Úrnak az ő nagy tetteiért. Az öreg *Simeon énekét* pedig a Completoriumban teszi magáévá a liturgia és este a naptól, de lehet, hogy esetleg az élettől való búcsúzásként imádkozza Istenben megnyugodó lélekkel: „Nunc dimittis servum tuum, Domine — most bocsátd el szolgálodat, Uram.”

A nyugati egyház liturgiájában a zsoltárokat és énekeket az ú. n. kis „doxologia”-val fejezik be.¹ „Dicső-

¹ Thurston, The “Gloria Patri” (The Month. 1918, 406—418). — John Binktrine, Zur Entstehung und Erklärung des Gloria.

ség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek, miképen volt kezdetben és van most és lesz mindig, mindörökkön-örökké. Amen." Ennek a Szentháromságot dicsőítő éneknek gyakori visszatérése eszünkbe idézi minden alkalommal, hogy a liturgia legvégső és legmagasabb, sőt úgy is mondhatnánk egyetlen célja a háromszemélyű egy Isten magasztalása. A kórusban mondott zsolozsma alkalmával erre a doxológiára valamennyien felállnak és mélyen meghajolnak a Szentháromság dicsőítésére.

A nagyhét három utolsó napján elmarad ez a záró dicséret. Talán azért, mert nem illik be ennek a három napnak hangulatába, de lehet, hogy azért, mert a zsol-tározásnak régebbi állapotát tartja fenn, amikor még nem használták a doxológiát.

A felnőtt halottakért mondott gyász-zsolozsmában a doxologia helyett azt kérjük Istentől: „Örök nyugalmat adj neki, Urunk és az örök világosság fényeskedjék néki.”

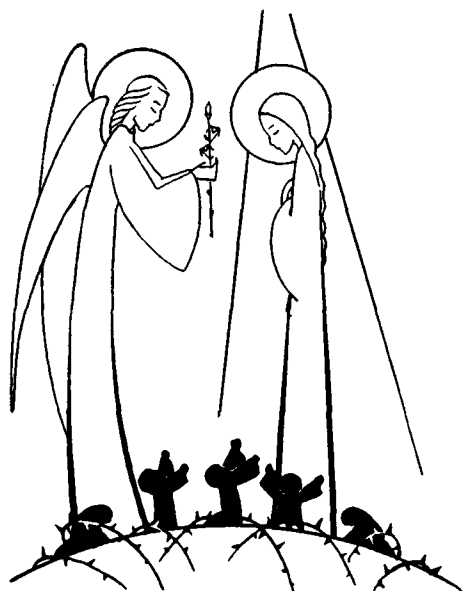
Megtaláljuk ezt a doxológiát tartalmilag a himnuszok befejezéseként is, de kifejezésében és ritmusában a himnusz hangulatához alkalmazza. A leghíresebb és legismertebb ezek közül a „Genitori Genitoque”, melyet a szentségi áldásnál énekelünk és amely tulajdonképpen nem más, mint a „Pange lingua” himnuszt befejező doxologia.

A fentemlített dicsőítést azért hívják kis doxológiának, hogy megkülönböztessék a szentmisében használt nagy doxológiától, a „Gloria in excelsis Deo”-tól.

A doxologia mostani formájában mintegy a IV. század óta használatos a liturgiában és mintegy tiltakozás Arius téves tanítása ellen, aki a Fiú istenségét és örökkévalóságát elvetette. De alapját és előképét azokban a záróversekben kell keresnünk, melyeket a zsolta-rok könyvében találunk több helyen is: „Magasztaltassék az Úr, Izrael Istene mindörökkön-örökké. Amen. Amen.” (40. zs.) Hasonló dicsőítéseket találunk Szent

Röm. Quartal. 1927, 303—315. — A. K. Die grosse Doxologie der Kirche. Bibel und Lit. 1928, 278—79.

Pál leveleiben is; pl. a rómaiakhoz írt levelét így fejezi be: „Az egyedül bölcs Istennek Jézus Krisztus által, kinek tisztelet és dicsőség mindörökkön-örökké. Amen.” (16, 27.; v. ö. még Gal. 1, 5; Zsid. 13, 21.; II Pét. 3, 18.) Különben is minden Krisztus-hívó a háromszemélyű egy Isten nevében nyerte meg a keresztséget. Így tehát a keresztelési formula is hathatott a doxologia kialakulására, és valahányszor mondjuk, hálával köszönjük meg ezzel az életünkben kapott egyik legnagyobb kegyelmet.

PECCATORUM+MISERERE

III. FEJEZET

A HIMNUSZOK

Míg a zsoltárokbán az ószövetség szent és imád-
ságos lelkülete nyilatkozik meg, a himnuszokban az
újszövetség Krisztus szeretetétől lángoló szíve találta
meg a maga érzelmének világszép kifejezését. Nem kell
vallásos embernek sem lennünk ahhoz, hogy ezeknek
a himnuszoknak szépségét dícsérjük és magasztaljuk.
Elég csak olyan fogékony lélekkel bírni és csupán iro-
dalmi szempontból nézni ezeket az alkotásokat, mint
ahogy Herder nézte s el kell vele együtt ismernünk:
„Ezek az évszázados himnuszok hatásukban ma is újak
és teljesek; ezek a szegény emberiség jótevői. Aki énekl
elfelejti fáradtságát; a fáradt, szomorú lélek új lendü-
letre kap.” És amint megcsodáljuk a kölni dómot és e
nagyszerű emlék meghódolásra készítet azon szellem
előtt, mely azt a magasba emelte, hasonló módon a
himnuszok is beláttatnak a nagy keresztény századok
lelki világába.

Elmondhatjuk, hogy a világirodalom legszebb köl-
tői alkotásai közé tartoznak a himnuszok. Az emberi
lélek meghódolását a végtelen hatalmas Alkotó, a leg-
fölségesebb Úr előtt nem lehet szebben kifejezni, mint
ahogy ezek a himnuszköltők megénekelték. Nem lehet
valóban — a szó igazi értelmét véve — művelt ember,
bármilyen vallású is, aki legalább a legszebb himnuszo-
kat nem ismeri, annál kevésbé lehet katolikus művelt-
ségű az, aki nem ismeri vallásának ezeket a legszebb
virágait.

A zsoltárokkal való összefüggésére szépen rámu-
tat Cabrol: „A krisztusi lélek a zsoltárokbán megtalálta

a maga hitének és vallásos lelkesedésének legmegfelelőbb és legékezebben szóló kifejezését. Megéreztek benne a Legfőlségesebbnek dicséretét, az ő hatalmát, igazságosságát és haragját, a Messiás feladatát, lealacsonyítást és diadalát, Jeruzsálemnek, az Egyház előképének dicsőségét, az ellene irányuló támadásokat és a győzelmet minden ellensége fölött. Ezért a zsoltárokat a keresztények minden imádságában és istentiszteletének minden részében kitüntető hely illette meg és azt meg is kapták, mert mint láttuk, a hivatalos egyházi imádságnak fő alkotó eleme.

De ha a keresztények a maguk imádságait a zsoltárok főnséges formájába öltöztették, mégis érezték időről-időre, hogy a belső lelkesedés úrrá lesz fölöttük és a szent zsoltárossal vetélkedve, éneket zengettek ők is és ájtatos érzelmeiket, lelkük szétáradását új költői formába öntötték. Csak Szent Pál leveleit kell olvasni és megtaláljuk abban is, hogy az első krisztusi közösségek vallásos lelkesedésüket imádsággal és énekkel, sőt nem egyszer tagolatlan hangokkal fejezték ki. Így keletkezett a liturgiában az imádságos éneknek és énekelt imádságnak új műfaja, melyet himnusznak neveztek.

A kereszténység kezdetén sok ilyen kompozíció volt. Természetesen csatlakoztak az ősliturgiát alkotó zsoltárokhoz, imádságokhoz és énekekhez. Újabban a tudósok összegyűjtötték az első századnak bizonyosságait és kitűnik ezekből, hogy a kezdet kezdetén mily gyakoriak voltak ezek az énekek, melyek közül nem egynek nyomát megtaláljuk az újszövetségi Szentírás könyveiben is.¹

Helyesen állapítja meg azonban Babits,² hogy ez az áradata a költészetnek, ez a szabadsága az egyéni ihletnek, bizonynyal nem járt teológiai veszély nélkül . . .

¹ Cabrol, id. mű: 160—161. l.

² Babits Mihály: *Amor sanctus*. Bp., 1933. Magyar Szemle Társasága. 13—14. l.

A laodiceai zsinat a IV. század közepén szigorú végzést hozott, mely szerint „tilos a templomokban magakészítette zsoltárokat énekelni vagy az ó- és újszövetség könyvein kívül egyéb könyvekből olvasni költeményeket”. A főokot erre a tilalomra az szolgálta, hogy az eretnekek a maguk tanítását ilyen himnuszokban fejezték ki és a költői kifejezésnek az ujságja és varázsa belopta a szívekbe az eretnek tanítást. Ezért beszél Szent Efrém „édességbe burkolt méregről”. Ebben találjuk meg annak okát is, hogy miért maradt meg több eretnek himnusz részlete ebből a korból, mint a nagyszámú keresztény himnuszból. A tilalom hatása alatt ugyanis mintha egy időre elfelejtették volna ezeket.

Hálát adhatunk azonban a Gondviselésnek, hogy ennek az ősi himnuszköltészetnek két legszebb alkotása azért megmaradt számunkra és felzeng ma is szentmiséinkben a Gloria in excelsis Deo meg a zsolozsmákban a vele rokon Te Deum.

E két ismerős ós-himnusz mellé még két másikat idézhetünk, hogy képünk legyen az egészről.

Az egyik még ma is használatos a bizánci rítusban mint a vecsernye himnusza. Tudnunk kell ugyanis, hogy a legrégibb keresztény himnuszok a görög nyelvterületen keletkeztek. Fordításban így hangzik:

„Szent dicsőségnek vidám fénye
A halhatatlan mennyei Atyának fénye
Szent és boldog Fiú, Jézus Krisztus!

A nap leszáll, kigyúl az esti fény:
Himnuszt zengünk az Atyának, Fiúnak
És a Szentlélek-Istennek.

Méltó vagy te minden időben,
Hogy büntelen ajkak dicsérjenek Téged
Ó Isten Fia, élet adója,
Kit ezért az egész világ dicsér.”

A másik ránkmaradt himnusz is esti imádság volt és a bencés liturgia latin fordításban ma is használja még:

„Dicsérünk téged, éneket zengünk neked,
 Áldunk téged, Király Urunk
 A te nagy dicsőségedért!
 Krisztusnak, a föláldozott Báránynak Atyja
 Téged illet a dicséret, téged illet az ének,
 Tied a dicsőség, mert te vagy az Isten és az Atya
 A Fiú által a Szentlélekben, mindörökkön-örökké.”

A görög himnuszoknak egyrésze *szír fordításban* maradt meg, de a szíreknek is volt nagy himnuszköltészetük. Köztük a legrégebb katolikus himnuszköltő *Aswana*, a legnagyobb pedig *Szent Efrém*. Figyelemreméltó, hogy ebben a metrika a szótagok számán és a hangsúly figyelembevételén alapul. Ez a szír költészet lett azután hatással a görögre is, mert a himnuszköltők a hosszúság és rövidségen alapuló verselés helyett áttértek a szótagokat számoló és a hangsúlyon alapuló metrikára. A legrégebb alkotásokat *troparion*-nak nevezték. Ezekből fejlődött ki a *kontakion*, melynek legnagyobb mestere *Romanos*, a „melodés”, azaz énekes. Aleppóban született zsidó szülőktől és *Anasztasius* császár idejében jött Konstantinápolyba (500 körül). Őt tartják *Dante Allighieri* előtt a keresztény gondolat legnagyobb költői képviselőjének. Később a szír liturgiában más műfajok is keletkeztek, így az ú. n. *canones*-ek, amely műfajnak főképvisezői *Damaskusi János* és mostohatestvére, *Kosmas*.

Nyugaton a himnusztokat poitiersi *Szent Hilarius* († 366) hozta be. Ő maga is irodalmilag tanult neofita volt s filozófikus töprengések vezették a kereszténységhez. A Kelet himnuszköltészetét akkor ismerte meg, mikor magát is Keletre száműzték. De a magával hozott új metrikát Nyugat eléinte nem tudta elfogadni, mert még mindig erős volt *Vergilius* és *Horatius* hatása.

Nagyobb ereje volt és így nagyobb eredményt ért el az első nagy keresztény költő, *Szent Ambrus*, mert költeményeit a nép is átvette és énekelte. Nem papnak készült. Jogot tanult és állami szolgálatba állott be Milánóban. Itt választotta meg a nép fölkiáltás útján püspöknek, bár akkor még meg sem volt keresztelve, csak katechumen volt. Mikor már püspök volt, az arianusok őt és híveit annyira üldözték, hogy egy alkalommal a templomba kellett menekülniök. A hívők vigasz-

talására és lelkesítésére írta meg első verseit és az ariánusok meg is vádolták, hogy azokkal „megboszorkányozta” a hívőket. Ezt maga is elismeri, de azt mondja, hogy ez a boszorkányerő a himnuszokban kifejezett hittitkok varázsa. És hogy mily erős volt ez a varázs, hatását nem kisebb ember rajzolta meg számunkra, mint Szent Ágoston, ki maga is az elvarázsoltak közé tartozott. Birraghi, a nagy himnuszkutató írja ezekről a költeményekről: „Szent Ambrus himnuszai hasonlítanak az őskeresztény köfeliratokhoz; néhány rövid verse is maradandó, mély hatást ért el. Nem lehet lángját látni és mégis izzik a benseje; szinte érezzük az egyszerű, komoly, természetfölötti lelkesedés hévét. A gyengéd vallásos érzelem megéreztetése helyett inkább a kereszt ereje, a hit adta bátorság, az evangéliumnak a világon aratott győzelme jut kifejezésre.”

Sajátos versmértéket is alkotott, a jambikus dimétert (: ◡ — / ◡ — // ◡ — / ◡ —), amelyben azonban csak az utolsó láb jambusára ügyeltek, a többivel nem sokat törődtek. Ettől kezdve az őskeresztény himnuszok klaszszikus formája lett.

Nagy hatására szebb példát felhozni nem lehet, mint azt, hogy egy magyar irodalomtörténész, az egyébként protestáns vallású Horváth János még az ősmagyaroknak tartott versformát, az ú. n. ősi nyolcast is ezeknek a latin himnuszoknak hatására vezeti vissza. Mi talán nem állítanók ezt ilyen határozottan, inkább azt lehetne mondanunk, hogy szerencsésen találkozott a finn-ugor költészetnek ez az ősi formája Szent Ambrus jambikus diméterjével.

Szent Ambrust elsősorban a galliai szerzetesség követte, mint az kitűnik Caesarius regulájából; utána azonban Szent Benedek is bekapcsolta a zsolozsmába. A himnuszok ebben az időben még oly szorosan egybe voltak kapcsolódva Szent Ambrus személyével, hogy Szent Benedek a Regulájában a himnuszt egyszerűen „*Ambrosianus*”-nak nevezi. Szent Benedek hatása azonban csak a kolostor liturgiájában érvényesült, mert a római rítus még századokon át elutasította a himnusz-

kat. Így pl. a Laterán zsolozsmájában még 1145-ben nincs egyetlenegy himnusz sem. A pápa házikápolnájában talált először helyet a liturgiában, onnan jutott be a római breviáriumba. De még ma is megvan ennek a himnuszt nem ismerő régi kornak az emléke a nagyhét három utolsó napjának zsolozsmájában; ebből ugyanis hiányoznak a himnuszok.

Ezek a nyomokon halad a latin himnusz-költészet első korának többi költője is. Valamennyit jellemzi Szent Ambrus szava: Nem kell ügyelnünk a szavakra, hanem merüljünk el a misztériumba. Nem a költői alkotás lebegett szemük előtt, hanem Isten dicsérete, a megünnepelet misztérium objektív tartalma. Még Szent Bernát is azt írja: „Himnuszt szerzettem, de a versmértéket elhanyagoltam, hogy az értelemből semmi se hiányozzék. Nem szabad, hogy a szavak jelentése engedjen a versnek, hanem a versnek kell meghajolnia az értelem előtt, hogy az értelmet a szó ne fossza meg, hanem még termékenyebbé tegye.”

„*Metri negligens* . . .” ez az elv is sokat megmagyaráz, de nem mindent. Babits himnusz-fordítása közt megérezett mint költő egy másik tényezőt és bevezetésében még is mondja. „A jámbor költők — főként a következő korban — nem voltak már rómaiak. Még a nyelvet sem kezelték teljes biztonsággal; s bizonylyan nem csupán az egyszerűség bájáért kerülték a művészből szerkezeteket. A klasszikus versforma azonnal leleplezte volna őket. A szótagok hosszúságát és rövidségét nem jól érezte meg barbár fülük; lelkükben egy másik, vadabb zene zenélt, a saját nyelvük, gyermekkorukban hallott törzsi énekek zenéje. Hexameteraik s sapphoi strófaik rosszak, döcögősek; ritmikus soraikon átüt egy másik ritmus, mely tapogatózva valami barbár anyanyelv hangsúlyába kapaszkodik.”¹

És az új ritmizálás mellett megjelenik a keresztény versnek egy oly alkotása, mely azután diadalmas

¹ Babits, i. m. 20. l.

lett: a rím. Erről is nagyon szépen ír Babits. Szébbet talán sehol sem írtak a rímről és jobban rá nem mutattak keresztény voltára. „Ambrusnál s másutt már meg-megcsendül itt-ott ez a különös csókja a soroknak, még nem szabályosan, de már tudatosan. Ez az édes és méla csend, mely oly tipikusan keresztény és modern. Rím, rím, egy új világ naiv csengettyűje, betlehemi csengő bari-kák nyakán, a megszületett Jézus jászolánál . . .”¹

Szent Ambrus társa volt *Prudentius*. Az egyik munkájában, a „*Kathémerinon*”-ban a nap egyes szakaszaira írt költői imádságokat és ezzel is készítette a lelkekben az „Óra-imádságnak”, a zsolozsmának a kialakulását. A másik versében pedig az ó-kereszténység lelkülete nyilatkozik meg, amelyet szintén megőrzött a liturgia: és ez a vértanúk dicsőítése, „*Peri stephanón*”, a számukra fűzött koszorú. A két ősi költőt összehasonlítva mondhatjuk, hogy *Prudentius* lendületesebb tartalomban, gazdagabb formában, mint *Ambrosius*, akit klasszikusnak neveznek, míg *Prudentius* romantikusnak. *Prudentius* költészetében rejlő erőről, lendületről, tűzről, mély és változatos érzelemvilágáról temetési éneke nyújt igazi képet. Oly mélyen emberi és oly tiszta keresztényi ez a költemény, hogy *Holstenius* bíboros halálos ágyán arra kérte barátját, olvassa fel neki, mert ebben talált vigaszt és erősítést a halállal szemben.

Erről az első korszakról szólva meg kell még emlétenünk *Sedulius*-t, mert az ő hexametera a Misszáléba is utat talált és a Szűzanyát ezzel köszönti több miséjének introitusa.

Venantius Fortunatus írta meg a kereszt diadalmas himnuszát. Királyi jelvényt, diadalmas *vexillum*ot lát benne és mint a király trónja előtt hódol a keresztnek. — Végül a római liturgia nagy szervezője: *Nagy Szent Gergely* pápa is írt mind a mai napig élő himnuszokat. Ezekben a teremtés hat korszakának dicsőségét hirdeti

¹ Tudományosan tárgyalja: W. B. Sedgewich, *The origin of rhyme*. Rev. Bénédict. 1924, 330—346.

s a vecsornyében még ma is ezek a gondolatok élnek, nagyrésztben még az ő fogalmazásában is.

A nyolcadik században megjelenik (lehet, hogy valóban Paulus diakonus írta): az Ave Maris stella éneke. Ebben a ritmus is egészen új, középkori. Szinte pontosan megegyezik a magyar „ösi hatossal”. Lassan a szavak hosszúságán és rövidségén alapuló klasszikus versmértékek eltűnnek és helyükbe lép a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló új verselés. De még az új ritmus törvényeivel nincsenek nagyon tisztában a költők. Prózának nevezték: s ezt a szót profusara vezették vissza, mert a szabályos versmértéktől feloldott és áradóbb lett. De viszont érezték, hogy a prózában is lehet ritmus. — (Segítette ebben talán a liturgia oratioinak szép hullámlása, „cursus”-a, melyről később szólunk.) Egészen modern elvet mondtak ki: ritmus szoros értelemben vett mérték nélkül is lehet, de mérték ritmus nélkül nem létezik. Ez a modern „szabadvers” elvével azonos.

Megindulnak a különböző műfajok. A szentmise allelujájának utolsó a-ja valóságos ujjongássá, jubilussá lesz az énekes ajkán. Ezen hang alá írt szövegből lett a „sequentia”, a szentmisében használt himnusz, amelynek áradatából mindössze ötöt őrzött meg a mai liturgia, de el kell ismerni, hogy talán ez az öt a legszebb. Ugyancsak a misében használták a „tropus”-t, az egyes énekeknek, mint pl. a Kyrienek kibővítését, kicifrázását. De mindezek ellenkeztek a római liturgia igazi szellemével és azért el is tűntek a használatból. A zsolozsma számára pedig megalkották a *rímes-officiumot*, melyekben már több volt a mesterkedés, mint az áhítat, azért nem is maradtak meg.

A középkorban szinte azt mondhatjuk, hogy „felburjánzott” a himnuszköltészet. A világirodalmi remek mellett egyre nagyobb számmal keletkeztek himnuszok, de két hiba is egyre kirívóbbá vált. Az egyik az ellaposodás; a „profusio”, a szentlelkes kiáradás szétterülés, elposványosodás lett. A másik a túlzásba vitt műgond,

amit főként a reneszánsz és a nyomába lépő humanizmus hozott. Jobban ügyeltek a helyes verselés szabályaira, mint az érzés igaz voltára. Még a VIII. Orbán pápa idejében történő breviárium-reformra és abban a régi himnuszok átköltésére is ráillik: *Accessit latinitas, recessit pietas*. Amennyivel jobb lett a latinság, annyi-val csökkent az igazi áhitat és bensőség ezekben a himnuszokban, amelyekben a mennyország olimpuszá vált és más ehhez hasonló „neo-pogány” szólások terjedtek el. A régi mesterek fenséges műveit igyekeztek a humanizmus szellemében kijavítani vagy újjal pótolni. Csak a régi rendek: a bencések, ciszterciták, karthauziak, domonkosok óvakodtak ezektől az újításoktól. S lassan győzött is a helyesebb irány s az újabb kor liturgiájában ismét a régi módon nyilatkozik meg az igazi vallásos szellem.

Hogy a himnuszokat helyesen tudjuk imádkozni, nekünk is rá kell nevelni magunkat arra a lelkeségre, amelyből fakadtak a liturgia örökszép költeményei és amely a lelket sugározta át a századokon minden időkre. Ha mi is „humanisták” leszünk, akkor soha nem tudjuk jól elimádkozni. Nagy különbség van ugyanis világi költészet és vallásos költészet között. A latin nyelv ismerete, az esztétikai érzék, a történelem tudása nem elég a szent könyvek valódi ízének megízlelésére. Szent Ágoston vallja meg, hogy először a Szentírás kifejezéseit Ciceró mértékével ítélte meg és ekkor még csak nagyon keveset értett meg igazi mélységeiből. Ugyanezt mondja Szent Jeromos is magáról, hogy amikor a klasszikus latin írókon kifinomult érzékkel olvasta a prófétákat, akkor keményeknek, nyerseknak találta azokat az írásokat és vak szemmel nem is látta meg a belőlük áradó fényt. De mikor lelkülete megváltozott, akkor meg azt írja a nólai püspöknek: A szentíratok tanulmányozása szerintem maga a földi paradicsom. Szent Ágostonnak pedig igazi tiszta, szűzies örömet adott a Szentírás — amikor a lelke megváltozott.

Magyar példával is meg lehet mutatni, hogy a himnu-

szokkal szemben is milyen lényegesen döntő a helyes lelkület. Napjainkban két nagy költő ajándékozott meg minket a leg-szebb himnuszok fordításával: Babits Mihály és Sik Sándor. De Babits maga vallja meg, hogy csak „irodalmi célja” volt művének kiadásával. Mintha nem érezte volna meg, hogy azok imádságok elsősorban és csak azután költői alkotások. Nem is szánta imádságoknak a maga fordítását. Bravúros munkát végzett; sokszor kell megcsodálnunk a technikáját, verselésben való ügyességét; csak imádkozni nem lehet őket. Tudom, hogy újabban imádságoskönyvekbe is átveszik, de aki oly kanyargós utakon járt, aki az „Eratótól” jutott el az „Amor sanctus”-ig, mint Babits, annál nem lehet csodálkoznunk, hogy éppen az imádságos lelket nem érezte meg és nem tudta megéreztetni fordításában.

Sik Sándor pedig a legtöbb himnuszát egyenesen imádságoskönyv számára fordította le; tehát ez a cél is, de meg a maga imádságos papi lelkülete is segítette, hogy valóban imádkozható fordítást adott. Nagyon várjuk, hogy egy teljes gyűjteménnyel nyujtsen támogatást a zsolozsma helyes imádsága után vágyó lelkeknek.

Még egy utolsó tanácsot szeretnénk adni a himnuszokkal kapcsolatban. Ennek a fejezetnek az elején Cabrollal együtt összehasonlítottuk az újszövetség himnuszait az ószövetség zsoltáraival; de meg kell emlétenünk azt is, hogy nem szabad a himnuszokban valami keresztény zsoltár-félét látnunk. A keresztények zsoltároskönyve Dávid zsoltároskönyve; a próféta-király egyszerre az ó- és az újszövetségnek is az énekese. Csak egy Psalterium van. A himnuszoknak nem az a feladatuk, hogy ezt pótolják; ez a keresztény költő feladatának kínos összeszorítása lenne. A himnuszköltő igazi célja, hogy egy-egy liturgikus ünnepnek az értelmét, egy-egy liturgikus cselekedetnek a jelentését megmagyarázza és hogy az isteni dicséret koncertjébe a költészetet is belevonja. Bizony nagyon sokszor megakadnánk valamely nap vagy időszak liturgiájának a megmagyarázásával, ha a himnuszok a liturgia szívéét fel nem tár-nák előttünk.¹

¹ A himnuszok ismertetését akarja elérni: Szunyogh X. Ferenc: A latin himnuszköltők remekei. Bp., 1924. — A breviárium himnuszai. I—II. Rákospalota, é. n. Szalézi Művek.

IV. FEJEZET

A SZENTOLVASMÁNYOK

A zsoltárok után a zsolozsmáskönyv legjelentősebb részét a szentolvasmányok alkotják. Sőt ha a terjedelmet, vagyis pusztán a lapszámot nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a legnagyobb részt az olvasmányok foglalják el. Ezeket az olvasmányokat részben tartalom szerint figyelhetjük, részben terjedelem és szerep szerint. Az első szempontból megkülönböztetjük a bibliai olvasmányokat, a szentatyák írásait és a szentek élet-történetét; az utóbbi szempontból az ú. n. „capitulum”-ról kell szólnunk. Vegyük tehát egymás alá ezt a négy csoportot.

a) *A Szentírás a zsolozsmában.*¹

A zsolozsmában oly nagy szerepe van a Szentírásnak, hogy nyugodtan elmondhatjuk: a breviárium nem más, mint az elimádkozott Szentírás. „Valóban, mikor a katolikus Egyház imádkozik, akkor az Úr Isten a saját szavát hallja mindenhol!”

Korunk liturgikus apostolkodásának egyik értékes gyümölcse a biblikus apostolkodás, mely különösen Németországban lett valóságos „Bibel-Bewegung”. És így lett újra elevenen ható erő az a gondolat, amit már Origenes így fogalmazott meg: „Az Írásban az Ige testté

¹ I. Herwegen: Die hl. Schrift in der Liturgie der Kirche. Lit. Zeitschr. 1930—31. első füzet. 8—17. V. ö. még Th. Soiron, Das Evangelium als Lebensform des Menschen. Der kath. Gedanke. München, 1925.

lőn, hogy miköztünk lakozzék." Ma ha ezt a szót halljuk: És az Ige testté lőn, csak a Fiú-Isten megtestesülésére, a karácsony szent misztériumára gondolunk. De a régiek, mint Origenes szava mutatja, ismerték az Ige más megtestesülését is. Így Tertullianus szerint Krisztus, az Ige ittmaradt köztünk a leírt Igében, mely az ő második teste. Szent Ágoston még élesebben mondja: Verus Christus in verbo et in carne: Az igazi Krisztus jött közénk a szóban és a testben. És egy modern hittudós szerint „a testté lett Ige” (Logosz enszarkosz) mennybemenetele után két alakban köztünk maradt: az Oltáriszentségben „mint kenyérré lett Ige” (Logosz eucharisztikosz) és a Szentírásban mint szóval kifejezett és a „Könyvek Könyvében” írásba foglalt Ige (Logosz emblosz).

Egyébként, ha a zsolozsma aszkézisét nézzük, ugyanazt a felfogást találjuk meg benne, amit Szent Benedek regulájában. Még nagyon tartja az imádság műfajai közt a tökéletessé lett szóbeli imádságot, melyben a lélek szól Istenhez — s azután elmélkedési módszerek és rendszerek helyett az olvasást hangsúlyozta, mert abban Isten szól hozzánk.

A Szentírásnak a liturgiában való alkalmazása csak a zsinagógai szokásnak a folytatása. Jusztinusz írja első Apológiájában a II. század derekán, hogy az istentisztelet alkalmával először az apostolok emlékiratait Jézusról (apomnémoneumata) s azután a próféták írásait (syngrammata) olvasták fel. Így már korán kialakult bizonyos rend az olvasásban. A római rítus számára valószínűleg Gelasius pápa (Decretum Gratiani c. 3.) állított fel ilyen olvasmány-rendet és nagyjában ez van érvényben ma is. A kialakulás útja a következő lehetett:

A legrégebbi időben a sorrend egyforma volt a zsinagógai istentiszteleten szokásos renddel: először a törvényt olvasták, azután a prófétákat és ehhez fűzték hozzá az apostolok leveleit és az evangéliumot. És ezeket sorban elolvasták, de egészen természetes, hogy ezt a sorrendet meg-megváltoztatták, hogy tehát például az

Úr halála és feltámadása napján nem a soron levő részt folytatták, hanem a nagy eseményeket tárgyaló részeket vették elő. A szenvedés idejére Jeremiás próféta szavai, Izaiás több részlete és Jób könyve ad megfelelő olvasmányt. Mennybemenetel és pünkösdi idején az Apostolok Cselekedetének kezdete mondja el az eseményeket, azért ekkor ezt olvasták. Advent idejének prófétája Izaiás, aki látta már az Emmanuelt szülő Szűzet, míg a megtestesülés felfoghatatlan misztériumát, karácsony mélységes titkát Szent Pál levelei fejtegetik. A Quadregesima tartalma gazdag: a hívők számára az önmegtagadás és bőjt ideje, a hittanulók a keresztségre, a vezeklők az Egyházba való visszatérésre készülnek. Azért ezeknek a nagy céloknak megfelelő olvasmányokat választották ki az ó- és újszövetségből.

A vezeklők és bűnösök tulajdonképpen betegek, illetve a Szentírás hasonlata szerint halottak. Azért nekik szólnak azok az olvasmányok, melyek elmondják a százados szolgájának, a belpoklos Naamannak meggyógyítását, a Sunámi asszony gyermekének feltámasztását Elizeus által, kinek csodáját megismétli Illés; azután a naimi ifjú és Lázár feltámasztása, a tékozló fiúról, az elveszett, de megkerült drachmáról szóló hasonlatok stb.

A katechumeneknek is magukra kellett érteniök Jónás próféta beszédét a niniveiek közt, mert őket is a pogányságból hívta meg a kegyelem. Nekik szólt a három ifjú története a tüzes kemencében; ezek sem akartak a bálvány előtt áldozni, úgy cselekedtek, mint a krisztusiak a pogány rómaiakkal szemben, Sára és Hágár, Izsák és Ézsau mind előképek voltak azok számára, kik a pogányságból nyertek meghívást Krisztus keresztségére stb.

A Genezis és a pentateuchus többi könyve, miket ma is hetvenedvasárnapon kezd el olvasni a liturgia, szintén a hittanulók oktatásának a maradványa, mert ezt az oktatást a teremtes művének ismertetésével kezdték.

Jób panasza és mégis feltörő reménye alkalmas a

halotti officium számára. A zsoltárok közt is vannak olyanok, amelyek inkább a vértanúk ünnepeire valók (32, 33, 88, 111, 115, 138.), míg mások a szűzekre alkalmazhatók (45, 47, 121.). A megfelelő vonatkozásokat könnyű megtalálnunk. A lényeges az, hogy már a legrégibb időkben voltak egyes ünnepekre vagy egyes időszakokra felhasznált könyvek. Ha az ősz-krisztusi lelki-ségbe jobban bele akarunk hatolni, akkor többször kellene elmélkednünk a *miért* felett; vagyis felelnünk kellene, hogy miért éppen ezt a részt vették be keresztény őseink a liturgiába. Ez sok új felfedezést hozna és mindenestre egyben nagy segítség lenne: a liturgikus ünnep jobb megértésében.

Eleinte a püspöknek, sőt a papoknak is nagyobb szabadságuk volt, hogy a Szentírás melyik részét olvassák fel a liturgia végzése közben. És abban is, hogy mennyit olvassanak fel, hogy azután ő hozzáfűzze a maga magyarázatát. Később állandósult bizonyos rend: ma már pontosan meg van állapítva, hogy melyik időben mit és mennyit kell olvasni. Hogy lelki életükben a világi hívők is fel tudják használni, közöljük a római liturgia rendjét.

A liturgia szent olvasmányai

Adventben . . . Izaiás jóvendölései és Szent Pál levelei.

Karácsonyi időben . . . Szent Pál levelei az ősi kánoni sorrendben (rómaiak, korintusiak, galaták, efezusiak, filippi-beliek, kolosszabeliek, tesszalónikaiak számára, Timóteus, Titusz és Filemon számára, végül a zsidóknak írt levél).

Hetvenedvasárnaptól . . . Mózes öt könyve a zsolozsmában, a misében még Izaiás, Ezekiel, Királyok könyve, Eszter, Jónás, Dániel stb.

A szenvedés idején . . . Jeremiás próféta.

Húsvéti időben . . . az Apostolok Cselekedetei, az Apokalipszis, Szent Jakab, Péter és János levelei.

Pünkösd utáni időben . . . a szentmisében Szent Pál levelei, a zsolozsmában a Királyok könyve, illetve

augusztusban . . . a Példabeszédek, a Prédikátor, a Bölcsesség és Sirák fiának könyve.

Szeptemberben . . . Jób, Tóbiás, Judit és Eszter könyve.
Októberben . . . a Makkabeusok könyve.
Novemberben . . . Ezekiel, Dániel és a 12 kis próféta
könyve.

A mai katolikus társadalomnak — papoknak is!
— meg kell találniuk újra az utat vissza a Szentíráshoz.

Az egyik út a Biblia természetes nagyságának meg-
sejtése. Ennek három állomása is van.

Az egyik az Írás különleges szépségeinek megis-
merése. Nem könnyű, mert más idők, más nép, más
földrész adta ezeket a könyveket. De aki egyszer annak
belső, szellemi szépségét megérezte, az nem fog többé
fennakadni a forma idegenségén. Az igazság fénye —
splendor veri — átragyogja és megszépíti a Biblia köny-
veit.

A másik állomás az Írás kultúr-értékeire mutat rá.
Mit köszön neki művészet, tudomány, irodalom, társa-
dalom.

A harmadik állomás az etika szempontjának az
Írásra való alkalmazása. Éppen a világháború mutatta
meg, hogy a harctereken egyetlenegy vallásos könyv
nem „bukott meg”, és ez a Biblia volt, mert valóban az
„élet könyve”. Méginkább látjuk ezt bizonyítva a szent-
tek életében. De ez a megfontolás már átvezet a másik
útira a Bibliához.

Ez a másik út úgy ismerteti meg a Bibliát, mint
szent könyvet, melyről a dogmatika is azt tanítja, hogy
Istentől sugallt könyv. Ennek az útnak is három állo-
mása van és mind a háromra az Egyház maga mutat
rá, mégpedig elsősorban a liturgiában.¹ Az egyházas-
liturgikus útnak ezt a három állomását három idegen
szóval jellemezhetjük: Eucharisztia, szakramentum, misz-
térium.

¹ A következő gondolatokra nézve l. A. Stonner, Bibelle-
sung mit der kath. Jugend. Schöningh, 1936, Paderborn.

Az Eucharisztia és a Szentírás belső kapcsolatát sejtette meg már Kempis Tamás, mikor Krisztus követésében ezeket írja: „A Szentírás lesz vigasztalásom és életem tüköre; s minde nekfölkött pedig szent tested lesz különös orvosságom és menedékem. Kettőt ugyanis módfölkött szükségesnek tartok ezen életben, amelyek nélkül e nyomorult élet szinte elviselhetetlen lenne. Ameddig a test békőiban vagyok, bevallom, két dologra szorulok nagyon: tudniillik világosságra és táplálékra. Éppen azért nekem, erőtlennek szent testedet adtad testem s lelkem táplálására és lábaimnak igéidet adtad szövétnekül. Ezek nélkül jól nem is élhetnék; mert Isten igéje lelkemnek világossága és az Oltáriszentség életemnek kenyere. Két asztalnak is mondhatjuk őket, melyek az Anyaszentegyház tárházában vannak elhelyezve. Egyik az oltárnak asztala; rajta van a szent kenyér, Krisztusnak drágalátos teste; a másik az isteni törvénynek asztala s ezen van az isteni tanítás, mely az igaz hitre oktat s a kárpit rejteke mögé, a szentek szentjébe biztosan elvezet bennünket.”¹

De meggyőzően a szentmise liturgiája vési lelkünkbe az Eucharisztia és a Szentírás kapcsolatát. A szentmise egész felépítése meggyőz minket, hogy a Könyv olvasása, ha nem jönne utána az Eucharisztia, élettelen, holt valami lenne, a múlt idő eltűnt emlékeinek idézgetése, mert a múltból jelenné, az előképből valósággá a szentmise második fele teszi a felolvasott evangéliumot. Amit az evangéliumban hallottunk, az az Eucharishtiában lesz „misztériumos-szakramentális realitás”.

De fordítva is mondhatjuk: ha csak a kenyérben maradt volna köztünk Krisztus és őt, az Isten kimondott Szavát az Írás is nem őrizte volna meg, akkor néma lenne. Mert az Írás útján szól hozzánk a Kenyér és az által mondja nekünk: „Én veletek vagyok . . . jöjjetek hozzám mindnyájan!”

Ha ezt átlátjuk, akkor mi is elismerjük: „Eucharistie, wie Bibel ist Christus-Gegenwart”, mind a kettő, a Könyv is és a Kenyér is Krisztus-jelenlét, éppen azért

¹ V. ö. O. Bauhofer, Corpus Christi und Wort Gottes, Catholica. 1933, 125—140. — Továbbá A. Duhm, Das Wort Gottes im Gottesdienst. München, 1931.

mind a kettő „Heilserfüllte Gegenwart”, üdvözítő erővel teljes, kegyelem-áradással gazdag jelenvalóság. Ez azonban már a második állomás az Egyház liturgikus útján a Biblia felé.

Érdekes azonban megfigyelnünk, hogy az ősi hívő századok írói mennyivel bátrabban szólnak az Írás-olvasás mintegy *szakramentális erejéről*, mint a maiak, akik ha egy kicsit hitből fakadóbb kifejezést találnak mondani, nyomban hozzáteszik az ész hidegebb és lelohasztóbb szavát, „természetesen ezt nem úgy értjük, hogy maga az Írás-olvasása — *ex opere operato* — magának az olvasásnak az erejénél fogva működne, hanem épp az olvasó lelki felkészültségének mértéke szerint — *ex opere operantis* — önt isteni világosságot és isteni erőt a lélekbe”.

De ezzel az okoskodó és szűkkeblű felfogással szemben felvethetjük a következő két kérdést:

Vajjon nem szerez-e bármilyen jócselekedet, bármilyen imádság, bármilyen lelkigyakorlat a cselekvő lelke és buzgósa szerint — *ex opere operantis* — kegyelmet? És erre az első kérdésre azt kell felelnünk: Igenis, szerez kegyelmet! De akkor magától is felvetődik a második kérdés:

Mivel több a szentelmény az említett módon kegyelmet szerző többi jócselekedetnél? Azzal, amit nemigen említenek, hogy az már nemcsak az egyén munkájának minősége szerint *szerez* kegyelmet, hanem az egyénnel közreműködő Egyház erejénél fogva — *ex opere cooperantis Ecclesiae* — *közöl* is kegyelmet. Éppen mert nemcsak kegyelemszerző módok, hanem kegyelem-közlő eszközök, azért válnak a szentségekhez hasonlónak, tehát „kis szentségekké”, szakramentáliákká.

A Szentírásra alkalmazva ezt a két feleletet, két következtetést vonhatjuk le:

Először is a Szentírás magános olvasása is már több, mint valamely más vallásos könyvnek az olvasása. Hasonlóképen ír Nagy Szent Gergely is Theodoros ba-

rátjának, a császár orvosának: „Mi más a Szentírás, mint a mindenható Isten levele teremtményeihez! Biztos, hogy ha máshol lenne Fölséged és a földi császár levelét kapná meg, nem nyugodnál meg és szemeid nem ismernének álmod, mielőtt el nem olvastad, mit ír neked a földi uralkodó. De most az egek császára, az emberek és angyalok ura, levelet küldött a ti életek számára és ennek ellenére, szeretett fiam, elhanyagolod, hogy égő szívvel ezt a levelet olvasd. Iparkodj tehát, kérlek és naponként elmélkedj, *quotidie meditare*, Teremtődnek szavai felett. Tanuld megismerni Isten Szívét Isten szavaiból. *Disce cor Dei in verbis Dei!* . . . Hogy ezt meg tudd tenni, küldje el rád a mindenható Isten a Vigasztalót, a Szentlelket. Ő töltse be szívedet jelenlétével és vigye fel a magasba.”

De másodszor a magános olvasásnál is hathatósabb a liturgiában, tehát a zsolozsmában való olvasása, mert akkor az Egyház is közreműködik az olvasással és mentől jobban értjük, hogy ki az Egyház, annál többre becsüljük ezt a közreműködést. Ezt értékelték a régiek, akik közül kettőnek a bizonyosságát hozzuk fel állításunk erősítésére.

Szent Chrysostomus ezt meri írni: „Onnan, ahol a Szent Könyv megtalálható, távol van minden ördögi hatalom és az ott lakók gazdag vigasztalást nyernek, mert az Írásnak már a pusztta megpillantása is elijeszt a bűntől. Azért ne hanyagoljuk el üdvünket! . . . Nagy védelem a bűnök ellen az Írás olvasása és veszedelmes szakadék, ijesztő mélység a Biblia nem ismerése; nagy veszteség üdvünkre mitsem tudni az isteni rendelésekből. Ez szüli az eretnekségeket és a bűnös életet, ez kever össze mindent, felsőt és alsót. Nem történhetik meg, hogy bárki számára gyümölcsöt ne hozzon a szorgalmas és figyelmes Írás-olvasás.” És igazat ad a nagy egyháztanítónak az, aki tudja, hogy az Úr maga mondotta: „Az én szavam: lélek és élet.” (Jn. 6, 64.)

Szent Jeromos pedig ezt írja:

„Ha Szent Pál apostol szerint Krisztus az Isten ereje

és az Isten bölcsesége, akkor az, aki az Írást nem ismeri, nem érti Isten erejét és Isten bölcsességét sem. A Szentírás ugyanis Istennek, az örök Logosznak látható alakban való megjelenése a betű ruhájában, mint az emberi kifejezésmódnak a ruhájában; de Istennek ez a láthatóváváálása nem olyan mint a teremtet világban, hanem ahhoz hasonló, amint a szakramentumok látható jele mögött kegyelmével jelen van."

Legújabban akadnak ugyan a hit nyelvén író és nem szárazon okoskodó tudósok, akik újra visszatértek ehhez az ősi felfogáshoz. Így N. Peters először az Úr szavára hivatkozik, hogy nemcsak kenyérrel (Eucharisziával) él az ember, hanem minden igével, mely Isten ajkáról fakad (és melyet az Írás megörökített). Azután így folytatja: „A Biblia, mint az élet forrása a szakramentumokhoz hasonló kegyelmi eszköz. Az olvasása szakrális cselekedet és mint ilyent besorozhatjuk azon cselekedetek közé, melyeket a dogmatikusok szakramenteliáknak, szentelményeknek neveznek.”¹ Szavainak megerősítése végett idézi Colund püspökének, egy kiváló dogmatikusnak a szavát: „Ősi és ma is vitathatatlan axioma, hogy az Isten szava, mely a Szentírásból közvetlenül szól hozzánk, csodálatos erőt és megszentelést rejt magában, úgyhogy a szakramentaliákhoz hasonlíthatjuk; és az emberi szívre jobban hat, mint bármely más elmélkedő vagy jámbor könyvnek a legszebb fejtegetése.” Igen, mert a Szentírásban is benne van a „dynamisz theon”, az Isten ereje és az kiárad az olvasóra, mint ahogy kiáradt az erő földi tartózkodása idején arra is, aki csak ruhája szegélyét érintette.

A legmélyebb kapcsolatra a Szentírás és a liturgia közt az Írás-olvasás misztériumos jellegének felismerése mutat rá. Ennek megismerésére Herwegen Ildefonz O. S. B. apát indította el a kutatásokat.² Ő a szentbeszédről és

¹ Norbert Peters, *Unsere Bibel*. Paderborn, é. n.

² *Liturgie und Predigt*. (Bibel u. Lit. 2. Jahrg.) 87, 111. l.

liturgiáról szólva említi meg, hogy az Irás szava, amikor azt a liturgia bevonja a maga világába, részt kap a liturgia üdv-közlő jellegéből. Ez az a „plus”, ami fennáll a Szentírás magános olvasása és a liturgiában történő olvasása közt.

A misztérium mint cselekedet (tehát nem mint hit-titok, hanem mint kultusz-tény) nem más, mint az üdvösség tényeinek megjelenítése, hogy a benne való részvétel útján az ember az istenivel egyesülhessen. A Szentírás liturgikus olvasásában pedig van ilyen „Gegenwartsmoment”, ilyen megjelenítő mozzanat, amint Romano Guardini rámutat¹ és éppen ebben van a ma számára való életértéke. De ezek az újszerű szavak tulajdonképpen Szent Pál tanításának alkalmazása a mai ember számára: „Mivel ami előre megiratott, okulásunkra iratott meg, hogy reménységünk legyen az Írásokból merített béketűrés és vigasz által.” (Róm. 15, 4.) Ez egyúttal az atyák Irás-magyarázatának a legjellemzőbb vonása, amint erre majd rámutatunk.

A Szentírás valóban „ktéma eis aei”, örök érték. Nem olyan, mint Caesar vagy Homerosz vagy Shakespeare vagy akármelyik klasszikus író! Ezt mindenki tekintheti a legelőbb jelenvalóságnak, mely nekünk, sőt így is mondhatja mindenki: mely nekem, személyemnek szól. Ez az a titkos szó, amilyen a kincses barlangot kinyitó „Szezám, nyílj ki”. Ha azzal az érzéssel olvasuk a zsolozsmában az Írást, hogy ebben *Isten maga* mond valami éppen *nekem* szólót; akkor meg is halljuk majd az ő szavát.

Miért kezdi a liturgia a Szentírás újraolvasását hetvenedvasárnapján a Genézis könyvével? Talán új időszakot, új évet akar kezdeni? A rómaiak valóban március elejével kezdték az évet és szeptember-december valóban a hetedik-tizedik hónap volt. Hetvened vasárnapja pedig kb. összeesik március elejével. Így tehát

¹ Heilige Schrift und Glaubenswissenschaft, Die Schildgenossen, 1928, 50. 1.

lehetségesnek látszik, hogy most kezdődik a liturgiában is az újév.

Más magyarázat szerint azonban húsvét a „sollemnitas sollemnitatum”, a legnagyobb ünnep, melyet nagy oktáván át, azaz hétszer hét napon át ünnepeltek s az ötvenedikén, pünkösdön fejezték be az ünneplést. Ilyen nagy ünnepre való előkészület is kell s ez kívánta meg, hogy az Írás olvasásával kezdjék. S ehhez figyelembe vesszük még azt is, hogy ez az idő volt a keresztségre készülők tanításának ideje is, akkor ezt a nézetet kell elfogadnunk, mert hitünk első nagy igazságait: a teremtő Istent, a bűnbeesést, az áteredő bűnt, a Megváltó megígérését éppen a Szentírás első könyve tárja elénk.

Az ünnepélyes olvasás szertartása ma a következő: Az elején van az áldás-kérés és az áldás. Ez ősrégi szokás, mert már Szent Benedek elrendeli.

(Ha a pap maga végzi a zsolozsmát, akkor az Istentől kéri az áldást. A különbség a megszólításban van. A földi előljárót: Domne, az eget urát: Domine szóval kéri.)

A megjelölt szakaszt ezzel a szóval fejezzük be: Tu autem, Domine, miserere nobis. A felelet erre: Deo gratias. Ennek a szokásnak az eredete arra a törekvésre vezethető vissza, hogy az olvasást is istentiszteleti — latreutikus — színezetűvé és így imádságszerűvé tegyék ezzel a kis könyörgéssel, mellyel imádságot is szoktak végezni.¹ A görög liturgiában még gyakrabban fordul elő.

Ossze lehet hasonlítani a zsolozsma olvasmányait a szentmise leckéjével és evangéliumával, mert ez utóbbit is az áldás meg a befejező felelet imádságszerűvé változtatják.

Magábanvéve ugyanis az olvasás nem istentiszteleti tény, legfeljebb annyiban, amennyiben sugalmazott, szent szövegeket használ erre a célra. Főcélja tehát

¹ A. Dold: Die Worte „Miserere nobis“ als Orationschluss, Jahrbuch f. Liturgiewiss. IX, 138.

Brinktrine szerint, de a régi bencés aszketikus iskola szerint is, hogy elvezessen a meditatio-hoz, az isteni igazságokba való elmélkedő elmerüléshez, ez pedig tovább segítsen azután a devotio-hoz, az igazi imádságos lelkülethez.

Van ugyan más felfogás is, de az kevésbé elfogadható. Több — de újabbkori — író állítása, hogy az olvasmányoknak „szoterikus”, az ember üdvösségét szolgáló célja van. Ez azonban az újabb kor ájtatosságainak: a szisztematikus elmélkedésnek, részletes lelkiismeretvizsgálatnak, lelkigyakorlatoknak stb. a célkitűzése. Nem szabad ezt visszavetíteni a liturgiának ősibb gondolatvilágába. Ott az első és majdnem egyetlen cél a Miatyánk első könyörgésének megvalósítása: Szenteltesék meg a te neved. Az ember megszentelése igazában nem is célja, hanem gyümölcse a liturgiának, mégpedig az isteni kegyelem áradása alatt szinte magától érlelődő mennyei gyümölcse.

A szentírási olvasmányokkal kapcsolatban emlékezzünk meg a „Capitulum”-ról, azaz a rövid olvasmányról.¹ A szó ugyanis ezt fejezi ki: caput = fejezet, capitulum = kis fejezet, kis részlet. Már Szent Benedek megemlíti Regulájában. Ennél nincs áldás és a karvezető maga mondja, mégpedig kívülről. Valamikor minden órának megvolt a maga Capitulumja, mint még ma is megvan a Completoriumban.

Később a Capitulumok száma nagyobb lett. Louvaini István püspök († 920) egész sereg megfelelő és alkalmas capitulumokat állított össze. Így az év ünnepei és a liturgia szent időszakai mind külön rövid olvasmányt kaptak s azokat könyvbe is foglalták. Az ilyen könyvnek neve volt: *Capitulare*; de néha az oratiókkal közös könyvbe írták s akkor *Collectarium* volt a neve. A 13. század után újra nagyobb egyszerűség lett az uralkodó

¹ E. T. Moneta-Caglio, *Capitulum e Completorium*. Ambrosius, 1933, 191—209.

a római liturgiában és egyre jobban csökkent az önálló capitulumok száma.

Ma a vesperae, laudes és tertia rövid olvasmánya rendszeresen megegyezik, csak a sextában és nonában van külön capitulum. A completoriumé állandóan ugyanaz az egész éven át, míg a primában kettő van, az egyik vasárnapokra és ünnepekre, a másik a hétköznapiakra.

Az olvasmányok megrövidítésével kettős célt értek el:

Először a megfelelő időre legjellemzőbb szöveg érvényesülhetett. A Szentírásnak egy-egy olyan mondatát választották ki, mely a napnak, az ünnepnek, az időszaknak a gondolatát adja vissza.

Másodszor ilyen módon még jobban kitűnt az olvasmány latreutikus jellege. Nézzük meg csak a vasárnapi vesperae, a completorium és a prima rövid olvasmányait és látjuk, hogy azok valóságos imádságok. Így azután nem is lehet csodálkozni, hogy a capitulumot, mely ha rövid is, de mégis csak olvasmány, nem a lector olvassa, hanem mint az oratiokat, mindenkor a hebdomadarius, a hetes pap imádkozza el.

Befejezésül ehhez csak annyit: ha a napi vagy az ünnepi liturgia szellemébe akarunk belehatolni, akkor ezekre a rövid olvasmányokra különös gondot kell fordítanunk.

b) *A szentatyák írásai.*¹

A zsolozsma olvasmányainak második csoportját alkotják a szentatyák írásai. Ma egyre többször felhangzik a jelszó: Vissza a forrásokhoz! A zsolozsmára ez nem áll, mert soha el nem hagyta hitünk igazi forrásait és a Szentírás mellett a hagyomány tanúi: az egyház-

¹ Ath. Wintersig, Die Väterlesungen des Breviers, übersetzt, erweitert und kurz erklärt, Eccl. orans XIII—XVI. Freiburg, i. B. (Aki teljesen be akar hatolni az atyáktól átvett részekbe, annak nélkülözhetetlen ez a munka!)

tudósok és szentatyák írásai voltak legkedvesebb olvasmányaik.

A szentatyákról azonban tudnunk kell, hogy ők nem voltak kimondottan írók, tehát retorikára, szép stílusratörő művészek, hanem az Egyház pásztorai, Isten szolgái. Mindnyájukról el lehet mondani, amit Szent Ágoston mond Szent Cyprianusról. „Ez a szent püspök megtérése előtt professzor volt. Tudott válogatottan és szépen írni, mint mesterei, kiket követett és tanítványai, kiket ő alakított. És amikor megtérése után nem törekedett ilyen stílus-szépségekre, ez tudatos volt nála. Megmutatta máshol ez a szent férfi, hogyha akar, tud így is írni; de megmutatta, hogy nem akar, amikor utána sohasem írt így.”

Természetesen ez nem annyit jelent, hogy náluk nincs többé szép stílus. Találunk a világirodalom remekeivel vetekedő részeket is. De ez csak másodlagos és mellékes náluk, mert a főcél vallásos volt. Nem a fület akarták csiklandozni, mint az apostol mondja: *prurientes auribus*, hanem a lelket akarták felemelni. Jellemvonásuk Szent Ágoston szerint, hogy a szavakban az igazat és nem a szavakat szerették. Mit használ ugyanis az aranykulcs, ha nem tudja kinyitni, amit akarunk; vagy mit ártana a fából való kulcs, ha ezt meg tudja tenni, amikor semmi mást nem akarunk, mint kinyitni azt, ami eddig zárva volt.

Példaképük ebben az Úr Jézus volt, maga az örök Bölcsesség, aki földi életében mindenki számára hozzáférhető volt, bárcsak kevesek számára átjárható.

A szentatyák írásait olvasva érezhetjük a belőlük kiáradó lelkiiséget és ez fog meg minket. Világi írók alkothatnak az esztétika mértéke szerint tökéletesebb, klasszikusabb műveket, és mégsem lesz annyi gyümölcsük, mint ezeknek a sokszor nagyon is egyszerű műveknek.

Hogy a keresztény irodalomnak mily gazdag kincsesára van a zsolozsmában, mutatja a következő kis felsorolás, hogy kiktől és hányszor kölcsönöz a zsolozsma.

1. Szent Cyprianus (200—258.) karthagoi püspöktől való 15. olvasmány — 2. Szent Hilarius (300—368.) poitiersi püspöktől 36. — 3. Szent Atanáz (293—373.) alexandriai pátriárkától 9. — 4. Szent Vazul (329—379.) cesareai érsektől 14. — 5. Szent Cyrillus (315—386.) jeruzsálemi pátriárkától 3. — 6. Szent Nazianzi Gergely (328—389.) konstantinápolyi pátriárkától 9. — 7. *Szent Ambrus* (340—397.) milánói érsektől 180. — 8. Szent Epiphanius (316—403.) érsektől 9. — 9. *Szent Arany-
szájú Jánostól* (344—407.) konstantinápolyi érsektől 117. — 10. *Szent Jeromos* (331—420.) egyházdoktortól 129. — 11. *Szent Ágoston* (354—430.) hippói püspöktől 363. — 12. Szent Cyrillus (365—444.) alexandriai pátriárkától 3. — 13. Szent Chrysologus Péter (390—452.) ravennai érsektől 6. — 14. Szent Maximus (390—466.) turini püspöktől 18. — 15. *Nagy Szent Leó* (390—461.) pápától 75. — 16. IV. Félix (470—530.) pápától 3. — 17. Szent Fulgentius (468—533.) afrikai püspöktől 9. — 18. *Nagy Szent Gergely* (540—604.) pápától 220. — 19. Szent Izidor (565—636.) sevillai püspöktől 3. — 20. Szent Sophron (576—636.) jeruzsálemi pátriárkától 6. — 21. Szent Germanus (670—733.) konstantinápolyi pátriárkától 3. — 22. *Szent Beda Venerabilis* (672—735.) yarrowi bencéstől 57. — 23. Szent Damascusi János (676—760.) görög szerzetestől 15. — 24. Szent Tarasius (760—806.) konstantinápolyi érsektől 3. — 25. *Szent Bernát* (1091—1153.) clairvauxi apáttól 47. — 26. Szent Aquinói Tamás (1227—1274.) egyházdoktortól. 6. — 27. Szent Bernardin (1380—1444.) sienai ferencstől 3.

Ha anthológiát akarnánk összeállítani, akkor is ezeknek bent kellene lenniök. Kár, hogy magyarban oly keveset olvashatunk a szentatyáktól.¹

c) *A szentek élete.*²

Az olvasmányok harmadik csoportját szokták a reformátorok a legtöbb kritikával illetni s valóban itt lehetne még javítani: s ezek a szentek története a zsolozsmában.

¹ Kühár Flóris szerkesztésében „keresztény remekírók” címen nemsokára 12 kötet jelenik meg a szentatyákból magyar nyelven.

² R. Guardini, *Die Gestalt der Heiligen in der Liturgie. Der neue Ring*, 1928, 56—64.

De két gondolat azonnal jobb állásfoglalásra segít. Az első a korszellem megismerése. Tudnunk kell, hogy a szentekkel szemben minden korszaknak más volt az állásfoglalása.

Az ó-keresztény korszak még annyira „Christo-centrikus” volt, hogy az Úr fényében nem is vette észre a szenteket s amikor észrevette, akkor is a személyes vonásokat eltűntette s meghagyta a legjellemzőbb közös vonásokat. Ebbe az időbe vezetnek minket a „*commune sanctorum*” miséi és zsolozsmái. Ez az oka, hogy a régi világ nagy szentjeinek, pl. egy Szent Benedeknek nincs külön miséje a római liturgiában. Csak a közös, a ki-domborodó, a típus érdekelte. Az apostolt, a vértanút, a hitvallót, az egyháztanítót, a szerzetest, az igazat, a szűzet, az özvegyet látta meg az egyénben is.¹

A középkor a legendákat szerette. Eleinte történelmek voltak, a szentek igazi „acta”-it, cselekedeteit őrizték meg, de olvasásra szánva (*legenda*). Lassan az olvasás győzött a történelmen és a tények száraz törzsét körülvelték a képzelet virágai. Sokszor nem igazak a történelem kritikájával, mindig igazak azonban a lelki átélés szempontjából. Hogy Szent György valóságos sárkányt győzött le vagy allegórikus szörnyön aratott diadalt, ez mellékes annak, aki a maga lelki küzdelmében pártfogót keres az ég szentjei közt. A lelki épülés mellett a gyönyörködtetés is irányította az írók tollát s bizony nagyon sokszor szépek is ezek a legendák. *Fioretti*t, igazi virágos kertet találunk bennük s kedves illatuk nem veszett el a századok folyamán sem.

Az újabb kor bálványa a „*historia*”. Az egyéni történet. Lehetőleg sok adattal alátámasztva, mert azt

¹ Nagyon érdekesek és a szent zsolozsma számára is nagyon hasznos indításokat adnak a következő tanulmányok (a Liturg. Zschr. 1931/32/33 évfolyamaiból): Kloeppel O. S. B., Der Typus des Martyrers nach der Communenmesse; Löhr O. S. B., Der Typus des christlichen Lehrers, — der Virgo, — der heiligen Frau; Kiergen O. S. B., Der Typus des Konfessors, Pontifex nach der Communenmesse.

hiszik, a jegyzetek tömege igazabbá teszik az életrajzot. Szerencse, hogy ez az elv nem tudott egészen érvényesülni a szent zsolozsmában, mert a zsolozsma végül mégis csak imádság. Jól tudjuk, hogy a szentek is emberek voltak s igaza van Szent Liguori Alfonznak, hogy ha életrajzuk a hibáikat is megírná, az a legtöbbször oly vastag kötetet megtöltene, mint az érények. Ma a világban divatozó életrajz-regények, mintha ezt a „cronique scandaleuse”-t keresnék és a nagyokat le akarják hozni a tömeg-olvasó átlagszintjére. Az imádságos lélek ellenben nem azt akarja tudni, hogy szentjeink miben voltak emberek, tehát hozzánk hasonlók, hanem hogy miben voltak szentek, tehát nálunk különbek.

S ezzel eljutottunk a másik elirányító gondolathoz: a szentekről olvasva az ész világosságot, a lélek gyarapodást nyer. Már Paschasius Radbertus írja: „Ha egy kis ruhadarab vagy a porrávált testnek egy kis porszeme, a szenteknek ezek az emlékei hitünk szerint nagy oltalmat jelentenek a hívők számára, ki tudná kifejtetni vagy elgondolni is, hogy az ő életük és érények mekkora anyagot adnak az üdvösségre, mikor azokat jámbor lélekkel szemléljük? Ez az olvasás hitünket erősíti, jámborságunkat táplálja, a világ megvetésében gyarapít és megadja az égiek után való vágyódást.

Innen magyarázható, hogy a legbuzgóbb lelkek mindíg vonzódtak a szentek életének olvasása, megismerése után. Csak néhány nevet sorolunk fel: Nagy Szent Gergely, Szent Beda Venerabilis, Szent Assisi Ferenc, Szent Aquinói Tamás, Szent Néri Fülöp stb.! Ez elég is arra, hogy buzgóbb olvasásra serkentsen.

A zsolozsmában találunk azonban történeti tévedéseket, meg olvasunk sok hihetetlen csodáról! Mit kell ezekről gondolnunk?

Először is az Egyház ebben soha nem tekintette a zsolozsmát véglegesnek. Bizonyítja, hogy maga a Szentszék többször elrendelte a martyrologium kiigazítását. Így történt ez 1584-ben XIII. Gergely alatt, 1630-ban VIII. Orbán rendeletére, 1749-ben XIV. Benedek pedig egyenesen ki is mondja: „A

martyrologiumba soroltaknak nem mindegyike megtámadhatatlan igazság, amint ez az ismételt javításokból is kitűnik." Itt helye van tehát további kutató, helyesbítő munkásságnak.

Azután a csodák, rendkívüli jelenségek, látomások és hallások, nem lényeges jelei a szentségnek. De elvszerűen tagadni ezeket, nem katolikus gondolat. Sőt nem is krisztusi, mert a csoda-tagadó protestánsok is olvashatnák az Úr szavát: „Azokat pedig, akik hisznek, ezen jelek fogják kísérni: Az én nevemben ördögöket űznek ki, új nyelveken szólnak, kígyókat vesznek fel és ha valami halálosat isznak, nem árt nekik, a betegekre kezeiket teszik, és meggyógyulnak.” (Mk. 16, 17.) Mit állnak hitetlenkedve, mikor az Úr ígérését teljesedni látják. Igenis történtek csodák, beszéltek a szentek addig nem ismert és nem tanult új nyelveken, mérgező ital nem ártott nekik, betegeket gyógyítottak, sőt halottakat is feltámasztottak — ha az egyes elmesélt eset talán nem is bizonyítható.

Végül amikor érthetetlen cselekedetekről, — bátran mondhatjuk különcködésekéről olvasunk — akkor Szent Szalézi Ferenc állásfoglalását tehetjük magunkévá: „Van a szentek életében sok oly dolog, amik inkább csodálatunk, mint követésünk tárgya lehet; ilyent találunk Szent Egyiptomi Mária, Szent Sienai és Genovai Katalin és mások életében; de ezek is adnak valamit: az Isten szent szeretetének nagy megízlelését.”

Akár igaz történet, akár szép legenda, amit róluk olvasunk — és cselekedeteik akár csodálandók, de nem követhetők, akár hozzánk közelebb állók és megvalósíthatók a mi életünkben is, egy bizonyos: ők mindnyájan Isten barátai! Ez az egy gondolat is elég, hogy tisztelettel tekintsünk rájuk.

A szentek életével kapcsolatban meg kell emlékeznünk még egy tényről: a liturgikus év folyamán a szentmise szövegei és a zsolozsma olvasmányai élénk adják az Egyház történetét is, de nem a tankönyvekben szokásos módon, hanem az élet számára gyümölcsözőbben.

A tankönyvekben néha többet tanulunk az eretnekek tévedéseiről, mint a szentek helyes és szép taní-

tásáról: apólogetikai szempontból a vádakat, a pápák, papok botlásait bővebben tárgyaljuk, mint a nagy emberek erényeit. A liturgiában ezek csak a háttérrel alkotják, de a kidomborodó az Egyház belső története szentjeiben.¹

¹ Ezen vezetögondolat szerint készült Radó—Kühár—Szu-nyogh: Az Egyház szentjei, Budapest, 1941. (Palladis.)

V. FEJEZET

ANTIPHONA, RESPONSORIUM, VERSICULUS

A zsoltosmának ez a három alkotó része az előadásmódból lett önálló alkotórész, azért már említettük a zsoltározással kapcsolatban is.

1. Az *antiphona* eredetileg nyolcadhanggal magasabban váltakozó ének volt a férfi meg a gyermek és női kórus között. Ebben különbözik a következő *responsorium*tól. Itt két kar mondotta felváltva, míg a *responsorium* jellemzője, hogy egy jó énekes és az egész kar váltotta fel egymást.

A fejlődés útja az volt, hogy a nép nem ismerte az egész zsoltárt, tehát csak a legfontosabb részt ismételte minden vers után. Ezzel vagy a zsoltárra jellemző sor emelkedett ki vagy esetleg az ünnepnek megfelelő részlet. Ha ilyen nem volt a zsoltárban, akkor vettek máshonnan; legtöbbször a Szentírásból, de később kölötttek is megfelelő antiphonát. Mivel az antiphona volt a jellemző, azért az lett sokszor a maradandóbb is. Így a szentmisében az introitusnál az antiphona egészen megmaradt, a zsoltárból csak egy vers és az sem mindig a jellemző, hanem az első szakasz. Ezért sokszor csak úgy lehet megérteni az introitust, ha az egész zsoltárt belevonjuk a magyarázatba.

A zsoltosmánban pedig a zsoltár domborodott ki és a minden vers közé iktatott antiphona maradt el. Így alakult ki a „keret-vers”, mert csak a zsoltár elején és végén mondták el. Sőt még későbbi korban már ezt sem teljesen. Nagyobb ünnepeken még ma is nemcsak

a végén, hanem az elején is végig mondják az egész antiphonát; — innen van az ünnep rangja „Duplex”, azaz két teljes antiphonával imádkozott ünnep. Más alkalommal azonban az elején csak a kezdő szavát mondják el, — az ilyen ünnepnek „semi-duplex” a neve. Sőt a visszafejlődés még tovább is ment és lassan nem is minden zsoltárhoz mondtak antiphonát, hanem egy csoportnak a végén van mindössze antiphona.

Az antiphonának azonban nemcsak az értelem szempontjából van szerepe a zsolozsmában, hanem zenei jelentősége is van. Az antiphona hangneme lesz irányadó az utána következő zsoltár tónusára az énekes zsolozsma alkalmával.

A mai helyzet a következő: minden zsoltárnak vagy zsoltárcsoportnak van antiphonája. Ez egy rövid énekelt részlet vagy magából a zsoltárból vagy máshonnan és elsősorban vagy a zsoltár értelmét világítja meg vagy az ünnep hangulatát fejezi ki. De egyúttal dallammal kidomborítják a következő zsoltár alaphangját.

Példának a legismertebbeket vesszük. A szentmise lépcsőimádságában a 42. zsoltárt imádkozzuk, de hogy miért, azt mutatja az elején és a végén elmondott antiphona „Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutem meam”. Itt tehát a zsoltár értelmét világítja meg az antiphona és lesz valóban „a zsoltár kulcsa”.

De például a Szentolvasó Királynéjának az ünnepén az antiphonák a zsoltártól függetlenül egymásután a rózsafüzér titkait világítják meg.

Húsvéti időben az antiphonák helyett háromszor vagy többször is elismételt alleluját mond a zsolozsma. Erről az allelujáról a következő fejezetben lesz szó. — A római liturgiában az antiphonákat a kar mindig állva imádkozza vagy énekeli. — Itt említjük meg, hogy a zsolozsma végén a Szent Szűz tiszteletére van négy évszakonként változó négy „karének”, ezeket is antiphonának nevezik, de a zsoltárokhoz fűzött antiphonákkal csak névrokonságban vannak, azért ezeket is a maguk helyén később magyarázzuk meg.

Csodálatosan szépek sokszor ezek az antiphonák

és mély értelmük van. Akárhányszor csak egymás után olvasva valóságos elmélkedési anyagot nyújtanak.

Másoknak kiváltságos helyük is van; így a karácsonyt megelőző napokban az ú. n. „O-antiphonáknak”.¹

Különösen fel kell hívnunk a figyelmet két antiphonára. Az egyik a Benedictushoz csatlakozik a laudesben, a másik a Magnificaté a vecsernyében. Ezekből megismerhetjük a nap vezető gondolatát; mégpedig nem önkényesen, hanem az Egyház felfogása szerint.

Amint az antiphonák változatosságukkal a zsoltár-énekeket élénkítik fel, — hasonló módon a responsumok a liturgikus felolvasásokat segítik imádsággá alakuláshoz.² Eredetileg ugyanis a liturgikus vigiliákon a szent szövegek olvasását időnként zsoltárénekekkel megszakították. Eleinte a teljes zsoltárt elénekelték, de a hosszabbakat már jókor megrövidítették, illetve részben a ma is használatos responsumokkal pótolták.

2. A *responsumok* ma szabály szerint két énekelt szövegrészből állanak. Az elsőt R betű jelöli; ezt az előénekes kezdi meg és a kar folytatja. Megfelel körülbelül az antiphonáknak a régi responzális énekmodban. — Ezután az előénekes a második verset énekeli, amelyet V betű jelöl; a kar erre felel — *respondet*, (innen a neve: *responsum*) az első szöveg második felével, amint ez már a IX. században Galliában szokásos volt és ahonnan lassankint a római egyházba is átment. A római egyházban a kar eleinte az egész *responsum*-szöveggel felelt, amint ez még a kis *responsumok*nál szokásos, melyeket a kis órákon, a bencések pedig a laudesben és a vecsernyében is énekelnek.

Advent első vasárnapján, karácsonykor és húsvétkor és még néhány más alkalommal az éjtszakai *responsumok* szövege dúsabb és több részre van elválasztva, úgyhogy a dicséret első részét zárják be.

¹ Ezeket magyarázza Szunyogh X. Ferenc: A kis Jézus elé. Bp. 1942. (Szt. István-Társulat.)

² G. Fornaroli, I *Responsum*, Riv. Lit. 1921, 177—178.

Azokat a responsoriumokat, amelyeknek szövege az előtte lévő olvasmányokból való, vagy pedig tartalmuk szerint ugyanazon tárgynál időznek; „historia”-nak is nevezték.

A rövidítés miatt, de a szükséges énekesek hiánya miatt is sok helyen a responsoriumokat nem éneklik többé, hanem csak olvassák. Így alakult ki az a szokás, hogy az Egyház a responsoriumokat az olvasmányoktól függetlenül is kezdte használni különböző liturgikus cselekedeteknél. Így lehet tehát nemcsak az elhangzott olvasmányra felelet, hanem pl. bensőséges kérés, egy elhunyt lelkéért a temetési szertartásokban. (Exequiae.) Ehhez hasonló a gyászmisében a felajánlás és áldozási ének, valamint a mise végén az ú. n. feloldozás. Találunk még ilyen önálló responsoriumot a gyertya-, hamu- és pálmászentelés liturgiájában; — a lábmosásnál nagycsütörtökön; — azután a pap-, templom- és oltárszentelésnél; — végül a főpap vagy az uralkodó liturgikus fogadásánál.

3. A zsoltároktól az olvasmányokra, — a himnuszoktól az antiphonára, — az antiphonától az oratoria: azaz a költészettől a prózára való áttérést alkotja a versiculus (kis vers). Ez néha rövid, ujjongó kiáltás az éghez: pl. Légy áldva, Uram, az ég erősségében. Máskor a szentekről való dicséret: pl. Szerette őt az Úr és kitüntette. De lehet sürgető kérés, mint pl. Harmatozzatok egek felülről és felhők adják meg az igazat.

A versiculus nagyon hasonlít a zsoltárok egy-egy verséhez, ezért némelyek szerint innen van az elnevezése is. Mások azonban a versus szóból származtatják, amely fordulást jelent, mert a kórus mindig az oltár felé fordulva mondja.

A legtöbb zsoltár verseinek gondolatritmusával kiválóan alkalmas versiculusként való felhasználásra.

- V. Ezután kegyelmességed telít meg minket,
- R. Remegtünk az ujjongástól és örvendeztünk.
- V. Pajzzsal vesz körül az ő hűsége,
- R. Ne félj a rémtől, mely éjtszaka jár.

V. A bűnösökkel lelkem ne veszejtsd el,
R. Életemet a véres emberekkel együtt.
V. Mint szemed fényét, oltalmaz meg engem,
R. Szárnyaid árnyékával boríts be engem.

Mivel a versiculus rendszeren a fejezetek vagy a zsoltárok után jön, pótolja a responsoriumot, de nem áll oly szoros kapcsolatban a zsoltárral és lectioval. Használata nagyon régi a liturgiában. Baumer szerint az első nyomok már a második évszázad liturgiájában felfedezhetők. A Peregrinatióban már bizonyítékot találunk a nagy officiumban való helyzetére és jelentőségére is. Ekkor már a zsolozsmák a zsoltárok és az oratiók összekötésére használták. Ma is ez az igazi szerepe.

VI. FEJEZET

ACCLAMATIOK, INVOCATIOK¹

Az Anyaszentegyház nevelői bölcsességét és a szép iránt való érzékét mutatják a római liturgia végzésére adott utasítások. Tapasztalat mutatja, hogy a tömeg egy Avet sem tud rendesen elmondani begyakorlás nélkül. Azért mentől nagyobb a résztvevők száma vagy mentől kevésbé begyakorlottak, annál inkább szükséges a hosszú közös imádságok eltörlése. Az együttmondás helyett rövid, jelszószerű közbeszólásokkal, kezdő és befejező fohászokkal kell a tömeget bekapcsolni. Így alakultak ki a szent zsolozsmában is az acclamatio és invocatio, amiket Cabrol nyomán ismertetünk.²

Acclamatio neve alatt számos imádságos formát foglalhatunk egybe, melyek sem nem antiphonák, sem nem responsoriumok, sem nem oratio, hanem amelyek röviden valamely óhajnak vagy lelkünk hangulatának kifejezését jelentik. Többnyire az ó- és újszövetségből valók, mint az Amen, Alleluja, Pax vobis, stb. Az első krisztusi hívők kedvelték ezeket a formulákat és köszöntésképpen is használták, mint a barátság vagy a hála kifejezését vagy sokszor mint jelszót. Ez a szokás a mai krisztusiaknál már nincs meg vagy csak nagyon ritka. A szerzetesek és az apácák, akik mint Krisztus igaz fiai öröködnék a felett, hogy az evangélium hagyományaiból semmi el ne vesszék, megtartottak közülök néhányat,

¹ Erik Peterson, *Heis Theos, Epigraphische, formgeschichtliche und religionsgeschichtliche Untersuchungen*. Diss. Gött. 1920. (Gazdag anyagot nyújt a liturgia acclamatiohoz.)

² Cabrol, *id. mű*: 120—130. l.

így pl. a Deo gratias és azt a szertartásokon kívül is használják. De mégis leginkább a liturgiában maradtak fenn ezek a szólások. Ott mint az imádság legősibb maradványai megvannak és így jelentik a mai és az ősi kor közt az egységet, mert mint régi kövek vannak befalazva egy modern épületbe.

1. Amen.¹ Ez a zsidók által már igen régóta használt héber szó. Mikor a leviták Mózes parancsára kimondták az átkot a bálványimádók, a tolvajok és a házasságtörők felett, a nép minden átkokra azt felelte: Amen. Vagyis igenlés értelemben: Úgy van! Igaz! Ily értelmzésben használja Krisztus Urunk is gyakran beszédeiben és az apostolok megtartották ezt a szokást, bevitték az Egyházba. Szent János is használja ezt a szót az Apokalipszisben és Szent Pál is leveleiben a könyörgő imák befejezéséül.

A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme mindnyájatokkal! Amen. (Apok. 22, 21.)

Kegyelem veled. Amen. (Tim. 6, 21.)

Az Isten kegyelme legyen mindnyájatokkal. Amen. (Tit. 3, 15.)

Övé a dicsőség és a hatalom örökkön örökké. Amen. (Apok. 1, 4—6.)

Amint látható, egyrészt megerősítés, másrészt valami óhajt tartalmaz. Tehát vagy azt jelenti: így van, vagy azt: így legyen. A római liturgia leginkább ez utóbbi értelemben használja. A franciák is mondják: Ainsi soit il. Mi magyarok megtartottuk a héber szót.

Szent Jusztinus és más egyházatyák mondják, hogy az eucharisztikus imádság után a nép felelte: Amen. Ebben a szokásban a harmadik értelmét látjuk, mert ezen a helyen nem más, mint a hitnek megnyilatkozása a hívők részéről, hogy az átváltozás szavaira szerintük megtörtént az átlényegülés. Az első századok-

¹ P. Glaue, Amen nach seiner Bedeutung und seiner Verwendung in der alten Kirchen. Zschr. f. Kirchengesch. 1925, 184—198.

ban a nép akkor is ament mondott, mikor az Úr testét magához vette. Ez általános szokás lehetett, ami abból látszik, hogy Novatianus, a III. század egyik eretneke azt követelte híveitől, hogy áldozás után amen helyett ezt mondják: Nem fogok visszatérni Korneliushoz. (Ez volt akkor a pápa.) — Szent Perpetua meséli vízióiban, hogy mialatt ő áldozott, a körülállók ament mondtak. És már Szent Jeruzsálemi Cyrill említi, hogy a Miatyánkot az amennel pecsételik meg. Mindezt azért említettük meg, hogy ne legyen ajkunkon az amen minden gondolat és tartalom nélkül kiejtett szó. Vigyük bele újra hitünket, reményünket, bizodalmunkat.

Gyakorlati tanácsunk: Ne mondjuk ki nyomaték nélkül, hangsúlytalanul, az előzményekhez csak úgy oda-csapva. Tartsunk előtte egy pillanatnyi szünetet és az ament külön hangsúlyozva mondjuk ki még magános imádságainkban is, hogy újra tartalmat nyerjen.

2. *Alleluja*. Ez is héber szó, fordítása: Dicsérjétek Istent vagy: Dicséret Istennek! Ily jelentésben találjuk az Alleluját a legtöbb zsoltárban. Különösen nagy szerepe van a 113–118. zsoltároknak, amelyek, mint a zsidók mondják, a Hallel-zsoltárt, vagyis a nagy alleluját alkották. Krisztus Urunk is ezt imádkozta az utolsó vacsorán és a krisztusiak átvették az ószövetségeiktől ezt a szólást. Az Egyháznak ugyanis, amikor a zsoltárokat átvette, át kellett vennie ezeket is, mert a zsoltároknak szervesen benne van.

Az alleluja története egymagában is már valóságos költemény — mondja Pitra bíboros. Szent János ezt írja: „Mint egy nagy sereg szózatot hallám és mint sok vizek zúgását és mint nagy mennydörgések hangját, így szólni: Alleluja! Mert uralkodik az Úr, a mi Istenünk, a Mindenható. (Apok. 19, 6.)

A hívők a liturgián kívül örömkialtásként használták munkáikban, gyakorlataikban. Angolország keresztény bretonjai 429-ben az ellenséget ismételt alleluja-kiáltásokkal rohanták meg, ez tüzelte bátorságukat, ez adta meg nekik a győzelmet. — Beszélük, hogy a vandálok

üldözése alatt Afrikában az V. században a barbárok benyomultak egy templomba és a lectort egy nyíl a nyakán találta, mialatt az alleluját énekelte. — Nagy Szent Gergely pápa pedig csodálkozva kiált fel az egyik könyvében: „A bretonok nyelve, mely eddig csak pogány szavakat mormolt, elkezdte zengeni az alleluját is.”

Mivel az alleluját minden liturgiában megtaláljuk, valószínű, hogy miként az amen is, ez is része már az eredeti, ősi liturgiának. Ma inkább a szentmisében van a helye. Azért ott szoltunk róla bővebben.

Az alleluja örvendező jellege okozta azt, hogy nemcsak a gyászmisékben, hanem a gyászszolozsmában is elmaradt az alleluja, amikor az eredeti temetési szertartások eltértek az igazi, ősi szellemtől és a szomorúság jellegét öltötték magukra. Eredetileg ugyanis ez nem így volt. A IV. és V. században a halottakat még az alleluja énekével temették; a görög és gallikán liturgia ma is megtartotta ezt a szokást.

Az alleluja elhagyása tehát a gyásznak a jele; azért is hagyták el a bőjti napokon, a vigiliákon és az egész Szent Negyvennap alatt. II. Sándor óta pedig elhagyják már hetvenedvasárnaptól egészen nagyszombatig. Az alleluja elhagyása a bencés apátságokban egy kedves és mélyen megindító ceremóniának lett a felidőzője. A szent zsolozsma közben az allelujának éppúgy Isten hozzád-ot mondanak, mint amikor valaki kedves személytől búcsúzik. Nagyszombaton ismét megjelenik és maga a celebráns énekli nagy ünnepélyességgel. Nemcsak a szentmisében, de a misén kívül is az alleluja lesz sokszor az antiphona és a responsorium is a szent zsolozsmában.

3. *Dominus vobiscum*: És a válasz: *Et cum spiritu tuo* fontossága a liturgiában még nagyobb, mint az allelujáé. Eredetileg az Emmanuel szónak a fordítása: *Nobis cum Deus* — velünk az Isten! Az ószövetségben már köszöntés formájaként használták, mert Booz is aratóit e szavakkal köszönti: Az Úr legyen veletek; ezek válaszolták: Az Isten áldjon meg. (Ruth 2, 4.)

Értelem szerint ugyanezt a köszöntést találjuk meg az ószövetségben különböző alakokban; pl. az Úr, a ti Istenetek legyen veletek, — az Úr legyen veled, — Jákob Istene legyen veletek, — a hadak Ura lesz veletek, — én veletek vagyok, mondá az Úr, stb. Az újszövetségben Gábor angyal a Szentszűzet ezekkel a szavakkal köszönti: Az Úr van teveled. Szent Pálnál a köszöntés a következő alakban van: A mi Urunk kegyelme legyen veletek; — a békesség és szeretet Istene veletek legyen; — Isten szeretete legyen mindnyájatokkal, stb.

A Dominus vobiscum és a feleletnek liturgiai használata minden szertartásban igen gyakori. Nincs kifejezéssel teljesebb és ünnepélyesebb szólás, mint ezeknek a szavaknak a használata, ha az egész szent cselekménnyel való összefüggésüket tekintjük. Ez a papnak rendes köszöntési formája a krisztusi közösséghez. A szent zsolozsma alkalmával is a pap minden hívőnek szószólója; összefoglalja kéréseiket és így ő az a főpap, aki a hívek imádságát Istenhez juttatja. Mielőtt tehát közvetítőjük lenne, hozzájuk fordul. A Dominus vobiscumnak helye tehát természetesen az oratio előtt van mind a misében, mind a karimában, de azután a prefáció éneklése és az evangélium olvasása előtt. Ez utóbbi alkalommal a diakonus is mondhatja a Dominus vobiscumot, egyébként csak felszentelt pap. Ezért ha nem ilyen végzi a szent zsolozsmát, az e helyett így mondja: Domine exaudi orationem meam, — a felelet pedig erre: Et clamor meus ad te veniat.

4. *Pax tecum*: Az előzőhöz hasonló, ugyancsak már az ószövetségben használatos köszöntésforma. Egyiptomi József ezekkel a szavakkal köszönti testvéreit: Béke legyen veletek, ne féljete! — Isten Gedeonhoz is így szólt: Békesség legyen veled, ne félj. — Az újszövetségben különösen Szent Pál leveleiben fordul elő sokszor ez a kifejezés: Kegyelem és békesség legyen veletek.

Ez a köszöntés is megtalálható minden liturgiában. De a püspöknek fenntartva. Már Szent Krizosztomosz

említi, hogy a püspök ezekkel a szavakkal köszönti a hívőket, mikor a templomba lép. A liturgiában a Pax tecum sokszor a békecsók szertartásával van egybekötve, mely a szeretetnek és megbocsátásnak jele.

Különösen a megholtakért való liturgiában használják ezt a formát vagy hasonlót. A legrégebb sírfeliratokban olvassuk ezeket a szavakat: Béke! — Békében! — Élj békességben! — Krisztus békessége legyen veled! — Tiszta lélek, nyugodj békében! — Aludj békében az Úrban! — A békesség álmát alussza! — Lauvinia, méznél édesebb, nyugodj békében!

Némely helyen a Béke veletek köszöntést a prédikáló pap használja beszéde elején.

5. *Kyrie eleison*: is a liturgikus invocatiók közé tartozik. A görög felkiáltás magyar értelme: Uram, könyörülj rajtunk! Már a prófétáknál olvassuk: Uram, könyörülj rajtunk, mert benned bízunk — de az evangéliumban is így kiáltanak a jerikói vakok: Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtunk! Ezt mondta a kánaáni asszony meg a tíz bélpoklos is, mikor meglátták Jézust: Könyörülj rajtunk! Éppen a Szentírásnak ezek a helyei határozzák meg pontosan ennek az értelmét. A betegek, a világ szerencsétlenei kérnek ezzel kegyelmet, könyörögnek Isten irgalmasságáért. Ezek a szavak lettek a krisztusiak könyörgései nyomorúságukban, felkiáltásuk, melyet az ég felé küldtek, hogy Isten haragját enyhítsék vagy könyörületességét elnyerjék. Ez a formula olyan népszerű s egyúttal olyan régi, hogy görög nyelven maradt fenn, holott hasonló értelmű latin is létezik: Miserere nobis. Néha a görög és a latin formát egymás mellett használják mint liturgikus kettőzést. Egyébként ez a kifejezés egyik emléke a liturgia ősi nyelvének, mert a liturgikus nyelv a III. század közepéig Nyugaton is kétség nélkül a görög volt.

Ezt a könyörgést különösen az ú. n. litánia-alakban (litaneia, supplicatio) használták. A litánia egy kérelem kifejezéséből áll, melyet a diakonus vagy a pap intéz Istenhez; a nép és azután gyakran a gyermekek

kara a kérésre ezeket a szavakat mondja: Uram, könyörülj rajtunk. A litániának igazi régi formáját az apostoli konstitúciókban olvashatjuk.

A zsolozsmába is korán belekerült. Szent Benedek Regulájában olvassuk, hogy ekkor már a litánia a Pater nosterrel volt összekapcsolva — tehát a Kyrie, Pater egybekapcsolása ebben az időben már általános lehetett és így van mind a mai napig. A római liturgia csak ezen a három helyen használja: a szentmisében — a zsolozsmában a Pater előtt — és az ú. n. litániák kezdetén és végén.

Hivatalosan csak öt ilyen litánia van és a nyilvános istentiszteleteken csak ezeket szabad használni. Egy időben nagyon divatosak voltak a magánjátatosságra szánt litániák is, de azután egy „magasratörő korszak” elhagyta ezeket, mert az elmélkedő imádságot többre becsülte a szóbeli imádságoknál. Most, amikor a szóbeli imádság újra kezdi visszanyerni értékelését, a magánjátatosságra szánt litániák is megjelennek az imakönyvekben.

6. *Deo gratias*, To Theo charis. Hála Istennek! Egyike azoknak a liturgikus felkiáltásoknak, melyeket az első század krisztusi hívői igen gyakran ismételtek. Keletkezése apostoli szokásból ered. Szent Pál mondja: Hála legyen Istennek, ki nekünk megadta a győzelmet a mi Urunk Jézus Krisztus által. Ez a kifejezés mód később megszokottá lett a krisztusiaknál, akik Isten iránt való hódolatukat és hálájukat fejezték ki ezzel. Mikor a prefektus megmondta Szent Cyprianusnak: Kard által fogsz meghalni, azt felelte: *Deo gratias*! Ezt a feleletet több vértanú aktájában megtaláljuk. Sőt személynévként is használták a *Deo gratias*-t és Afrikában volt több szent is ezen a néven.

Szent Ágoston idejében a *Deo gratias* mintegy csatakiáltás lett a katolikusok között. A donatisták a hívőket gyakran vad dühvel támadták meg és a *Deo gratias* helyébe ezt a kiáltást tették: *Deo laudes*! Szent Ágoston azonban tiltakozott ez ellen és meghagyta

népeinek, hogy maradjanak hívek a Deo gratiashoz. Egyik művében így szól róla: Mi jobbat tudhatnánk lelkünkbe felfogni, ajkunkkal kimondani, tollunkkal leírni, mint a Deo gratias? Nincs szó, mely rövidebben kifejezné, boldogabban hallatná, pontosabban értelmezné, gyümölcsözőbben gyakorolná mindazt, aminek meg kell bennünk lennie Istennel szemben.

A nagy tanító mondja azt is, hogy a szerzetesek ily módon köszöntik egymást. Amikor Exodiust Szent Ágoston utódává tették, a nép többször így kiáltott fel: Deo gratias! Szent Benedek meg azt mondja Regulájában, hogy valahányszor a kolostor kapuján kopognak és valahányszor egy szegény könyörög, a kapus így feleljen: Deo gratias.

A formula a kolostori szokásban mindmáig fennmaradt. Az ébresztő harang hangjára és más alkalmakkor a szerzetesek Deo gratiassal felelnek. De a liturgiában is használata éppoly gyakori, mint az amené. A lectio és a capitulum olvasása után — amely utóbbi szintén rövid lecke — Deo gratias mondunk, a Tu autem Domine miserere nobis vers után. Most minden liturgikus officium Deo gratiassal végződik.

A liturgiában még sok más formulát is találunk, melyeket kevésbé gyakran használnak, de mégis érdekesekek. Az evangélium olvasásakor a Gloria tibi Domine a IV. században már szokásos volt és a legtöbb liturgiában megtaláljuk. Audi nos, Domine! Juva nos, Domine! Miserere nobis, Domine! Hallgass meg minket, Uram! Segíts meg minket, Uram! Könyörülj rajtunk, Uram! invocatiokat már Szent Ágoston említi. De a következő felkiáltások is magukon viselik a régiség nyomait: Exsurge Christe, adiuva nos! — Kelj fel Krisztus, segíts minket! — Laus tibi Domine, Rex aeternae gloriae — Dicséret neked, Uram, örök dicsőség Királya! — Laus tibi, Christe! — Dicsőség neked, Krisztus!

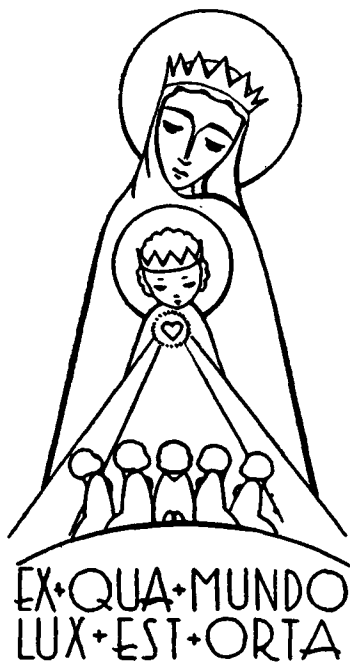
Az acclamatiokat különösen gyakran használták a zsinatok alkalmával. Mikor a 426. esztendőben Szent Ágoston Hippoban a béke templomában zsinatot hívott

egybe és ott bemutatta a népnek választott segítőtársát, a nép az ő ajánlatát háromszoros Deo gratiassal üdvözölte, de hozzátette: Christo laudes — hála Istennek és dicséret Krisztusnak. Azután nyolcszor ezt kiáltotta: Dignum et iustum est, majd háromszor: Krisztus, hallgass meg! Éljen Ágoston! Végül nyolcszor ismételték meg e szavakat: Légy a mi atyánk, légy a mi püspökünk.

Talán a Gloria Patri is ezen acclamatiók közé sorolható, de e befejező formulákká vált felkiáltásokról máshol szólunk. — A többi acclamatio, amiket régi poharakon, gyűrűkön, lámpákon és hasonlókon találunk, a régészeknek érdekeseek, de liturgikus használatba nem mentek át.

Nem zárhatjuk be jobban ezt a fejezetet, mint Pitra bíborosnak a különböző liturgikus acclamatiokról írt szavaival: „Szent Pál adja a példát, hogyan szólítjuk meg az Úr Jézust a doxológiákban és üdvözlésekben, mert levelei tele vannak ilyen kifejezésekkel. Ez a leggyermekibb, a legkifejezésteljesebb, a legmeghittebb krisztusi imádságfajta nemcsak a régi énekekben maradt ránk, hanem még a sírokon, a templomokban, az otthonokban használt edényeken, a temetők útjain, a szent helyek küszöbjein és asztalain is találhatunk ilyen kifejezéseket mozaikból kirakva vagy bevésve, odafestve. Azután minden korszakot túlélve eljutott hozzánk is az első krisztusiak örökségeként. Így a mieink is lettek a hívő nép acclamatioi, a krisztusi lélek felkiáltásai. Nem múlik el a legelső századoktól az örökkévalóságig oly nap, melyen a szent zsoltosma ne ismételtetné el ezeket a legősibb szólamokat.”

Ó, bár ennek tudata átjárna és átéltebbé tenné kimondásukat!

VII. FEJEZET

IMÁDSÁGOK A ZSOLOZSMÁBAN

Minden óra a zsoltározás, az olvasás és a himnusz-éneklés után kimondott imádságos résszel végződik. Idetartoznak először a Pater és a Credo; — azután a különböző áldások; — s végül a collecta oratio.

a)

1. A *Miatyánk*¹ neve az Úr imádsága, mert maga az Udvözítő tanította meg rá a tanítványokat. Az ő biztatására merjük azóta is az Uristent így szólítani: Mi Atyánk! — „Ki vagy a mennyekben”, ez a jelzői mellékmondat is az Úr Jézus kedves szólásformája: az Atya nevénel majdnem mindig hozzáteszi, mint például a hegyibeszédben láthatjuk.

A megszólítás után jön három kérdés; mind a három közvetlenül Istenre vonatkozik. Tárgyuk: Isten neve, Isten *országa*, Isten *akarata*. A hit dicsérni kívánja ezt a nevet, a remény vágyódik ez ország után és a szeretet iparkodik az akarat előtt meghajolni, amint Szent Bonaventura kifejtette ezt.

A középső kérdés önmagában áll: követi az első három égi és az utolsó három földi kérdés. Az első helyen kimondja, mire van szükségünk: mindennap a kenyérre. De nemcsak a testet tápláló kenyérre, hanem a lelket tápláló kenyérre. Ez az a „*panis supersubstantialis, artos epiusios*”, amit az Írás említ. Azért vonatkoztatja ezt már

¹ Alf. Seeberg, *Vaterunser und Abendmahl*. (Neut. Studien, Leipzig, 1914.) — Ad. Deissmann *Episios*. (U. o.)

Cyprianus az Eucharisziára és benne Krisztusra, az élet kenyerére.

Az utolsó kérés már a földön élők sorsát nézi és kéri a legnagyobb és egyetlen *földi* rossztól, a *bűntől* való szabadulást, azután a *kisértéstől*, tehát a jövő bűntől, végül a bűnnek forrásától: a *gonosztól* való szabadulást. A görög szöveg szavát ugyanis: „apo tou ponérou” lehet a személyes bűnre, az ördögre is érteni.¹

A legősibb időktől fogva imádkozták ezt a krisztusi hívők és a zsolozsmában is sokszor előfordul. El-imádkozzuk egész magunkban minden *óra elején*, hogy összeszedetten, megfelelő hangulatban végezhesük azt el. Azután minden *óra végén*, hogy még egyszer tömören összefoglaljuk az elhangzott kéréseket s így terjeszszük az Úr elé. Ekkor az általános szokás szerint a kezdő szavát és az utolsó előtti könyörgést az előimádkozó hangosan mondja s a felelet is hangos: az utolsó könyörgés. A többi halkan mondjuk minden alkalommal. Ez még a régi „*arcanum*”, titoktartás emléke.

A *completorium*ban egészen halkan imádkozzuk, hogy elnyerjük bűneink bocsánatát. Ilyennek tekinthetjük a matutinumban a zsoltárok és az olvasmányok közé eső Miatyánkot. Ez is a liturgiában szentelmény jelleggel bír és bocsánatos bűneinket „*ex opere cooperantis Ecclesiae*”, a velünk együtt imádkozó Egyházanyánk közreműködésével eltörli.

A vecsernyében hangosan imádkozzuk végig. Ez Szent Benedek intézkedésére vezethető vissza. Ő rendeli ezt el így a Regulában.

¹ Érdekes fejtegetést adott erről E. Buonaiuti. Azt mondja, hogy az első 3 kérés meg más maradványok (Maran Atha, Veni Domine) mutatják, hogy a krisztusi hívők imádsága először eschatologikus volt. De mikor ebben a Krisztust-váró hangulatban mintegy csalódtak, akkor lett az imádságuk soteriologikus. Az igazság pedig vele szemben az, hogy már a Miatyánk 3 utolsó kérése is soteriologikus, tehát már a kezdet is ennek a két értelemnek egybekapcsolása volt. V. ö. Jhb. für Liturgiewissenschaft, II. 443.

2. Az *apostoli hitvallásról* itt kell megemlékeznünk (míg a másokról: Szent Atanáz szimbolumáról a primával kapcsolatban szólunk.) Ez is a Miatyánkkal együtt a legrégebbi keresztény imádságunk és ezt is a Miatyánkhoz hasonlóan használja a zsolozsma. Egészen csendben mondjuk el a matutinum és a prima előtt meg a completorium után. Az elejét és végét hangosan, a többit csendben a prima és a completorium Preceseiben.

Újabban sokat írtak ennek az eredetéről. Ezeket a tanulmányokat összefoglalva mondhatjuk, hogy a mai alakjában nem más, mint az ősrómai keresztési hitvallás kifejtése és három különböző részből fonódott egybe.¹ Az első rész: *trinitarius*, az Atya, Fiú és Szentlélek megvallása, a második: *christologicus*, Krisztus földi életére, szenvedésére és megdicsőülésére vonatkozik, a harmadik: *ecclesiasticus*, az Egyházzal, a szentek egységéről stb. tesz vallomást.

Az első rész a keresztség előtt feltett kérdésekre felelt: Hiszel-e az Atyában? A Fiúban? És a Szentlélekben? A kérdések pedig természetesen fakadtak Jézus rendelkezéséből: Kereszteljétek az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. — Mivel mind megfogalmazásában, mind tartalmában magán viseli az ősi jelleget, joggal nevezhetjük „apostoli hitvallásnak”.

b)

Az imádságok második csoportjába tartoznak az *absolutiok* és a *benedictiok*. A mai világ meggyengült hite meglátszik többek közt abban is, hogy nem hisznek a gonoszlélek erejében s ezért nem élnek a liturgia exorcismusaival. Azután, hogy nem hisznek az áldás erejében s nem kérik a hívek maguk sem a pap áldását, de sokszor mintha maguk a papok is elfelednék a püspök figyelmeztetését, melyet felszentelésükkor adott nekik: „A papnak áldozatot kell bemutatnia, *aldania*,

¹ I. Brinktrine, Die trinitarischen Bekenntnisformeln und Taufsymbbole. Tüb. Theol. Qu. schr. 1921. 156—190. V. ö. Lietzmann, Symbolstudien. Zschr. f. nt. Wiss. 1921—23.

vezetnie, predikálnia és keresztelnie kell." Az áldás tehát papi életfeladat és az áldó hatalom a papnak nagyértékű joga és hatalma.

A zsolozsma mind a kettőt gyakorolja. Az exorcismusról papnevelés alkalmával azt tanították, hogy az ördögtől való megszállás a missziós-területeken gyakori és ott van igazi helye az „ördögűzés” gyakorlásának. Az élet azóta megtanított rá, hogy jár az ördög a kultúrvilágban is. Ott van a nagyváros utcáin, vigyorog a nagy, fényes reklámok mögött, meglapul a könyvekben, de csak azért lapul, hogy csellel megejtse a lelkeket. Bizony ma is és minden helyen igaz a zsolozsmában az apostol intése, melyet mindennap és minden helyen kell a completoriumban imádkozni: „Ellenségtek, az ördög ordító oroszlánként jár körül és keresi, hogy kit nyeljen el.” Mentől mélyebb a hitünk az ég erejében, annál inkább meggyőződünk, hogy mint lázad az ég ellen és az égbevágók ellen a gonosz.

Ezért örültem meg nagyon, mikor újabban terjeszteti kezdték XIII. Leó pápa által jóváhagyott exorcismust. Ehhez az „ördögűző” gyakorlathoz nem kell külön püspöki engedély, de a köztünk is triumfáló sátánnal szemben sikerrel alkalmazhatjuk.

De amint említettem, a zsolozsma is ad alkalmat és módot a papi hatalom ilyen irányú erejének érvényesítésére. Mégpedig az exorcismushoz tartozik inkább az ú. n. „*absolutio*”, a matutinum zsoltáraiból az olvasáshoz vezető rész; viszont már inkább pozitív, tehát kegyelmet közlő az utána következő áldás.

Az absolutiot — mint már említettük — tekinthetjük az előtte levő Miatyánk utolsó kérésének kiterjesztéseként (embolismus). De könyörgő alakban más-más szavakkal mind az Úr segítségét kéri: „szabadíts meg a gonosztól!”

„Hallgasd meg, Urunk Jézus Krisztus, szolgálid könyörgését és irgalmazz nekünk, ki az Atyával és Fiúval együtt élsz és uralkodol századokról-századokra.”

„Annak jósága és irgalma segítsen meg minket,

ki az Atyával és Fiúval él és uralkodik századokról-századokra."

"Bűneink bilincseitől oldozzon fel minket a mindenható és irgalmas Isten."

"A boldogságos, mindenkoron Szűz Máriának és minden szenteknek könyörgése és érdemei által vezessen át minket az Úr a mennyek országába."

Az áldott papi hatalom gyakorlására még jobban megfelelnek a zsolozsmában levő rövid áldások. Ha egyszer ráeszmélünk, mily nagy dolog a papi áldás, akkor sokkal tudatosabban és átéltebben fogjuk ezeket imádkozni a magunk lelke javára is, de elsősorban a világ, az emberek s főként a ráknbizottak javára.

Az első nocturnum három áldása a Szentháromság három személyéhez fordul s őket kéri egymásután verses, ritmikus és többször rímes formájával.

"Örök áldásával áldjon meg minket az örök Atya."

"Isten egyszülött Fia, kegyeskedjék minket megáldani és megsegíteni."

"A Szentlélek kegyelme világosítsa meg eszünket és szívünket."

Ugyanígy cselekszik a második nocturnum három áldása:

"A mindenható Atya-Isten legyen hozzánk irgalmas és kegyes."

"Krisztus adja meg nekünk az örök élet örömeit."

"Szeretetének tüzeit gyullassza fel szívünkben az Isten."

A többi áldásokat fel sem soroljuk. Van köztük egészen ismerős is: „Nos cum prole pia, benedicat Virgo Maria.” „Kedves gyermekével áldjon meg minket Szűz Mária.” Van, amit kár, hogy elfeledtünk, mint: „Maga a szűzek Szűze járjon közben értünk az Úrnál.” „A Szűzanya által adjon nekünk az Úr áldást és békét.”

Külön fel kell hívnunk a figyelmet két állandó áldásra. Az egyik a reggeli Primában hangzik el és kéri, hogy „egész napunkat és minden cselekedetünket a maga békéjében irányítsa a mindenható Úr.” A másik

pedig az esti completoriumban mondja: „Most nyugodalmass éjtszakát és egykor boldog véget adjon nekünk a mindenható Úr!”

„Egy bizonyos: jobban kellene becsülnünk a papi áldást és többször kellene kérni is, adni is!”

c)

Harmadik csoportba foglaljuk a különböző oratiokat, miket a szent zsolozsma felhasznál.

A legfontosabb a tulajdonképeni „oratio”, mely ezt a nevet is viseli, de amelyet „collecta”-nak is neveznek. Ez minden szent zsolozsmában azonos a szentmiséjével. Azért a nevére, eredetére, jellegére, jelentésére és szerepére való tudnivalókat megismerhetjük a szentmise magyarázatából. Itt azonban még néhány kiegészítést kell adnunk.¹

Először a szent zsolozsmában való használatáról kell szólnunk. A legrégibb időben minden óra a Miatyánk elmondásával befejeződött. Szent Benedek idejében még így van. Csak a kilencedik században kezdték a Miatyánkhoz kapcsolni a szentmiséből átvett oratiokat. Ez is mutatja a szentmise és a szent zsolozsma benső összefüggését. Törekednünk is kell, hogy a napi liturgia teljes megértéséhez és benső átéléséhez mindig egymásra vonatkoztassuk. De ettől eltekintve az oratiok önmagukban is az elmélkedés számára kimeríthetetlen anyagul szolgálnak. Nem kellene annyi újabb könyv után kapkodni, ha a Breviáriumot és Missalet kezdenénk felhasználni elmélkedéseink forrásául.²

¹ A legjobb tanulmányok egyikét egy protestáns szerző adta: P. Schorlemmer, Die Kollektengebete mit Text, Übersetzung und einem Glossar. Gütersloh, 1928. (Szépen rámutat pl., hogy a collecták kegyelemtana ágostoni.) Becsülésére pedig példát egy anglikán nyújt: I. B. Lancelot, The Religion of the collects. London, 1929.

² Legújabban több ilyen elmélkedési könyv jelent meg. A legjobb Karl Geerling: Die Stunde Gottes. Ein Weg in das sonntägliche Beten der Kirche. Paderborn, 1940.

De másodszor éppen a megértés kedvéért kell Casellel röviden jellemeznünk a liturgikus imádságot.¹

A liturgikus imádságnak legelső jellemvonása a nagy tárgyilagosság, melynek alapja Krisztus és az Egyház szoros egymásbakapcsolódása. Amikor ugyanis Krisztusnak a Szentlélekkel betelt jegyese együtt imádkozik fejével és völegényével, Krisztussal, akkor imádsága nem egy esetleges emberi lénynek véletlen imádsága, hanem olyan imádság, mely Isten Lelkéből s ezzel a legobjektívebb igazságból fakad s egyúttal olyan imádság, melyben Krisztus minden tagjának közössége összetalálkozik. — Hogy ezzel azonban a legbelsőbb és legszemélyesebb együttélést nem tagadjuk, sőt ellenkezően erre szólít és buzdít a liturgia, az máris világos.

Az Egyház így felfogva, nemcsak a jelen minden nemzeti, nacionalista határokon túl terjed el, hanem kitágul az időben is, a világ kezdetétől annak végéig; a vezeklő Ádámtól és igazságos Ábeltől egészen a világ végén élő utolsó szentig.

Ezek mind együtt imádkoznak, együtt dolgoznak a liturgikus szolgálat felépítésén. Vannak idők, melyekben a liturgikus imádság elevenen, életerővel telten fakad és növekszik, amikor a Krisztus és a közösség lelkéből való élet olyan erős, hogy magának hatalmas, tartalmas és művészileg szép kifejezést teremt. Ilyen idők voltak különösen az Egyháznak első századai. Vannak más idők, szegényebbek, a friss életben lanyhábbak. Az ilyen időknek a hagyományos javakat kell megőriznie, ápolnia és tovább adnia. Semmiesetre sem „hisztoricizmus”, amikor az Egyház az istentiszteletnek ősi, hagyományos alakjához ragaszkodik; ellenkezőleg, ez a szeretet a hagyomány iránt lényegéből fakad, az Egyháznak fentebb említett időkefeletti személyiségéből, mely bizonyos értelemben részvétel az Istenember örökkévalóságában.

Az Egyház nem tegnapi, hogy neki örök változé-

¹ Casel, i. m. 136. l.

konyságban mindig újat kelljen előhoznia; vannak kincsei, melyek soha meg nem öregednek, el nem avulnak. Ezért szereti, ezért ragaszkodik a hagyományhoz. Az ember, ez az egynapi lény, lehet, hogy nem tudja a régít megbecsülni, ők nem várhatnak, más nemzedékek jönnek, melyek az Egyháznak hálások lesznek a „maradiságért”.

Ha tehát napjaink Egyháza szigorúan megállapított liturgiát mutat be, ez egyik következménye az ő tárgyilagosságának és a hagyományhoz való hűségének s mind a kettőnek az alapja az örök értékük. A legmélyebb objektivitás azonban nem áll az áthagyományozott formák pusztá megtartásában, hanem a liturgia erejétében, Krisztusnak és az Egyháznak személyek feletti lelkéből.

Természetes azonban, hogy amikor az egyházi fegyelem különös szeretettel őrzi meg és adja tovább a keresztény őskorban alakult szertartásokat és szövegeket, akkor ez a cselekedete abból a megérzésből fakad, hogy azok a régi idők nagyobb mértékben tudták az Egyház lelkéből megalkotni a liturgiát. A külső objektivitás és törvényszerűség tehát itt csak a benső objektivitást őrzi; a külső fegyelem a belső rendet szolgálja és belőle indul ki.

Most nyílik alkalom, hogy a *nyelvéről* is szóljunk. Elég sokszor elhangzik ugyanis a kívánság, hogy legalább magános imádkozás alkalmával miért nem az anyanyelven. Így értené mindenki, hogy mit imádkozik. De azután miért kell a közösségben is latinul imádkozni, mondjuk olyan apáca-zárdákban, melyeknek tagjai nem ismerik eléggé. Kora, a hagyománya és története által tiszteletreméltó és tiszteletet érdemlő kultusznyelv nálunk a latin. Ennek a nyelvnek egy külön ismertetőjele éppen abban áll, hogy felülemelkedik az új idők nacionalista határain és egy vallásos és kulturális egyetemességet, univerzalizmust hirdet. Ezzel visszavezet minket a középkorba, amikor volt ugyan erővel teljes népi-

ség, de a népi határok fölött valóban európai kultúregység boltozódott. — Már az egységes latin nyelv által is az Egyház a szellemi és a vallásos világba fel-emelt „Imperium Romanum”-ot képviselte, mint ahogy történelmileg is a latin nyelvnek használata a római birodalom kiterjedésén nyugodott. Keleten, ahol a rómaiak a magasan álló hellenista kultúrára bukkantak, az Egyház is megtartotta a görög, szír és kopt nyelveket. De még ezen részekben is nem az élő nyelvet, hanem annak régebbi, változatlan formáját használják a kultuszban. (Az énekelt kultusznyelv mindig régi, megőrzi a régiségeket.) A kultusz, mely az Istenhez fordul, Istent akarja tisztelni és az embereket Istenhez vezetni; minden nép-nél szívesen használt a hétköznapi fölé emelt, megszilárdult, a titokkal beburkolt és ezáltal az Istenség örök-voltát megsejtető formákat. A nyelv ilyenkor nem kifejezni akarja a gondolatot, hanem takarni. A misztérium nem akar fényes világításban, mindenki előtt láthatóan megjelenni, hanem a maga természetfeletti értékét is értékes és ritka ruhában akarja megmutatni. Régi, de igaz mondás tartja: „Quotidiana vilescunt = a mindennapi közönségessé válik”.

Az idegen nyelv egyúttal nagyobb nyugalmat is visz bele a liturgiába. Amit saját nyelvén vagy mereven vagy tolakodóan vagy erőszakosan tudna kifejezni, azt lemérsékli és a régi megszentelt szavak nemes ragyogása által nyugodtabb és előkelőbb mozdulatokat vesz fel.

Igy szolgál a liturgikus nyelv annak a feladatnak a megoldására is, hogy az emberekhez az Istenről szólva, ne feledkezzék meg önámítólag a szenvedésekről és bajokról, hanem azokat belsőleg legyőzze és engedje, hogy az ember megízlelhessen valamit a mennyország-nak megdicsőüléséből, annak harmóniájából és boldogságából úgy, amint az esti napsugár a maga izzó sugaraival megaranyozza az emberek fejét, melyek a napon át a szenvedést és a munkát látták.

A negyedik megjegyzésem a liturgikus oratiók

szépségének szántam. Tudom, hogy vannak sokan, akiknek áhítatát növeli a szépség meglátása. Azért szeretnék most rámutatni a collecta-k gyönyörű ritmusára, amelyet némelyek már régebben is megsejtettek, de aminek a törvényét csak újabban ismerték meg.¹

Míg a versnek lelke a ritmus, a „taxisz tón chro-nón”, a szabályos időközben történő ismétlődés, addig a klasszikus latin prózának lelke a „numerus”, a szavaknak, hangsúlyoknak, hosszúságnak és rövidségnek, a jelzőknek és jelzett szavaknak arányos elhelyezése. Főként a körmondatokban és azoknak befejezésében érvényesült ez a zeneiség, mely néha egészen a vers ritmusához közeledett. A szónokok öntudatosan iparkodnak úgy befejezni a körmondataikat, hogy a végén az adoniszi sor képletét: — UU / — hallhatjuk kicsendülni. Például: *Ceterum censeo Carthaginem / esse delendam.*

A klasszikus latin prózának ezt a zeneiségét nevezték el „cursus”-nak és ez háromféle is lehetett: ritmikus, metrikus és szillabikus.

a) A ritmikus cursus-t főként Cicero beszédeiben látjuk érvényesülni, de azután a keresztény írók is átvették és így az ősi liturgia nagy egyéniségei, Szent Leó és Szent Gergely még hűségesen őrizték ezt a hagyományt.

A ritmikus cursus-ban a mondatok harmóniája a rész-mondatok arányosságából keletkezik, azoknak körülbelül egyforma hosszúságából, továbbá az ismétlésből vagy bizonyos ritmikus elemek ellentétbe állításából, de elsősorban a mondatok zenei hangzású befejezéséből. Ez a befejezés azonban már a metrum alkalmazása, tehát a vers elemeinek a prózába való illesztése. Ezeknek négy főfaját ismerjük:

¹ I. Cochez, *La période métrique dans les prières de la liturgie*. Quest. lit. et paroiss. 1921. 117—226. F. di Capua, *Il ritmo della prosa liturgica*. Didaskalion. 1927. 1—23.

cursus planus: — ○ ○ / — — nóstris infunde, régna
coelórum,

cursus tardus: — ○ ○ / — ○ ○ incarnationem cognó-
scimus, vírginis úterum

cursus velox: — ○ ○ ○ ○ : glóriam perducámur,
sánguine redemísti

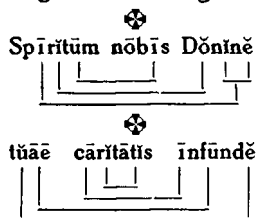
cursus dispondaicus — ○ ○ / — : esse videátur.

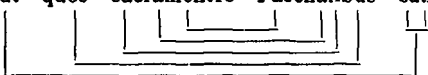
A régi oratiók közt seregével találunk ezekre pél-
dát. Így a Sacramentarium Leonianum 1030 oratioja közt
csak kettőből hiányzik ez a ritmikus-metrikus mondat-
befejezés. Példának csak egyet hozunk fel belőlük: a
régí karácsonyi collectat, mely azután a szentmise
állandó imádságai közé került a felajánlási részben.
Olvassuk el hangosan s az említett cursus-okat éreztetve
s akkor megsejtjük szépségét.

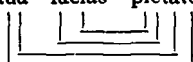
„Deus, qui humanae substantiae dignitatem / et
mirabiliter condidisti / et mirabilis reformásti, / da
quaesumus / nobis eius Divinitatis esse consórtes / qui
humanitatis nostrae fieri dignátus est párticeps.”

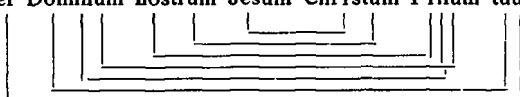
Igaza van Cabrolnak, hogy kis liturgikus költe-
mény ez, tele elegáns egyszerűséggel, léttel teljes
józansággal, mély és igaz tartalommal.

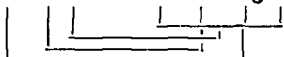
b) A metrikus „cursus” a görög Isokrates szónok-
lataiban nyilvánul meg először, de azután átvette De-
mosthenes és tőle Cicero is. Ennek mibenlétét egy példa
világítja meg a legjobban. Olvassuk el hangosan a
következő imádságot is, de egyúttal vigyázzuk meg,
mint felel meg egymásnak egy-egy kereszttel elválasz-
tott részben a szótagok hosszúsága és rövidsége.

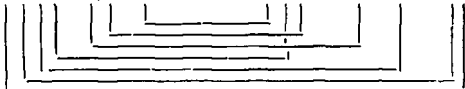

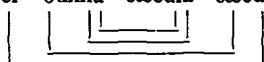
✠
 ūt quos s̄acrāmētis Pāschālībūs s̄atiāstī

✠
 tūa faciās piētātē cōncōrdēs

✠
 Pēr Dōmīnūm nōstrūm Jēsūm Chrīstūm Fīliūm tūūm

✠
 quī tēcūm vīvīt ēt rēgnāt

īn ūnitātē ejūdēm ✠ Spīrītūs Sānctī Dēūs

✠
 pēr ōmniā s̄aculā s̄aculōrūm

Amen.

Vagyis lényegében minden mondatszakasz két részre oszlik és a második részben a hosszú és rövid szótagok fordított sorrendben az első részhez igazodnak; mégpedig a legtöbbször majdnem ugyanolyan sorrendben egymásután. Legfeljebb néha az első rész egy-egy hosszú szótagját a második részben két rövid szótag

együtt helyettesíti; vagy néha egy-egy szónak (mint a példában a „concordes” szónak) nincsen párhuzamos párja. Sokszor azután az első rész verslába (dactylus, iambus, trochaeus) átmegy a második félbe és a két részt egységbe kapcsolja össze.

Ez a két „cursus” a klasszikus latinsággal együtt eltűnt. A 12. században megkísérelték felújítani, de eredmény nélkül. Helyét a 8. századtól kezdve egyre jobban a harmadik: a „cursus syllabicus” foglalta el.

c) A „cursus syllabicus”-ban a zenei hullámzást az erősebben, nyomatékosabban kiemelt hangsúlyos szótagoknak a hangsúlytalanokkal való váltakozása adja, mint általában a mai európai nyelvekben és nem a hangmagasság váltakozása, mint a klasszikus latinságban. A régiek zenei hangsúlyozásukat mi már alig tudjuk elképzelni és csodálkozunk, amikor azt olvassuk, hogy Ciceronak fuvalás adta meg az alaphangot, mert beszédét szinte „énekelve” kellett előadnia.

A hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozását látjuk a legtöbb sequentiában. Eleinte rímtelenek voltak a sorok és a váltakozás sem volt egészen egyenlő időközben történő. Például: „Victimae paschali laudes / immolent Christiáni stb.” Később teljesen szabályos hullámzás és a rímek játéka költőivé tették az eredetileg „próza”-nak is nevezett cursus-t. Így jöttek létre a „Dies irae” meg a „Stabat Mater” stb. sequentiák.

A 16. századtól fogva a cursus-t, a szépen hullámozó, zenei prózának ezt a lényeges elemét egészen elhanyagolták. Ekkor keletkeznek azok a hosszas és bonyolult imádságok, milyenek a Hétfájdalmú Szűz, Szent de La Salle János, Jézus Szent Neve stb. miséjében és zsoltosmájában vannak. Ezek inkább a gallikán-liturgia stílusával rokonok és nincs meg bennük már „az a római szellem, melynek jellemzője a világosság, egyszerűség, szabatoság, rend, gyakorlati érzék, a vonalvezetés szigorúsága és minden érzelgősségnek, képzelgetcsapongásnak, titokzatosságnak a távolléte”. Látszik, hogy ezeket oly korszak alkotta, amely „olvasta” és nem „mondotta”

a zsqlozsmát. Szerkesztett és nem az ajak meg a fül számára írt imádságok. Már legfeljebb csak az értelmet kapják meg, de hangzásbeli szépségükkel gyönyörködtetni alig tudnak.

A collecták a szóbeli kifejezésben nagy tömörséggel, teológiai mélységgel és gondolatuk bőségével tűnnek ki. Különösen a vasárnapi oratiók valódi ékszerei a liturgikus imádság stílusának. Kimeríthetetlen ékes-szólással, szelíd bensőséggel, kenetteljes melegséggel, mindig új formában és új változatokban fordul a Legfőlségesebbhez és könyörög mindazért, amit emberi szív óhajt és amire üdvösségéhez szükség van.

A legtöbb liturgikus oratio a következő részekből áll:

a) *Invocatio* — az Isten megszólítása. Mégpedig az ősi imádságok majdnem kivétel nélkül „a mindenható örök Istenhez” fordultak, aki mindent megtehet és minden kérést teljesíthet, csak akarnia kell, aki örökké van és változatlan évezredek óta; akinek semmi sem sietős, aki várakozhat és elhalaszthat.

b) *Commemoratio*: megemlékezés az ünnep tárgyáról vagy az alkalomról; mellyel mintegy megalapozzuk a következő részt.

c) *Petitio*: kérés, mégpedig az előző gondolatból természetesen következő kegyelemért.

d) *Conclusio*: befejezés: Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Ez utóbbihoz meg kell említeni, hogy az Egyház Krisztusban az Elsőszülöttet látja a testvérek között, az emberiség fejét, aki igaz Isten, de igaz ember is és így a bűnöket kivéve, mindenben hasonló lett hozzánk, aki mint Isten Fia egyedül méltó Főpap és közbenjáró az Isten előtt. Ezért küldjük minden imádságunkat Krisztuson át az örök mindenható Istenhez, de azért is, mert ő tanított így: Bármit kértek az én nevemben, megadja az Atya.

A záróforma lehet hosszabb és rövidebb is. Az utóbbi csak így hangzik: Per Dominum Jesum Christum.

Amen. A hosszabb: Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen. Így végződik minden oratio, melyet az Atya-Istenhez intéz a szent zsoltosma. Kivétel mindössze az a néhány oratio, melyet egyenesen Krisztus Urunkhoz intézünk és amelyeket ez a vonatkozó mondat fejez be: Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen.

Éppen ezekben a sajátságokban különbözik a liturgikus imádság az újabb idők minden egyéb magános imádságától. Ezekben ugyanis Krisztushoz fordulnak az imádkozók, őt dicsérik és magasztalják, őt kérik és engesztelik, neki adnak hálát. Bizony a legtöbb magános imádság most christocentrikus és nem theocentrikus. De igaza van Karl Adam professzornak, hogy ahol megvan annak az élénk tudata, hogy az új kegyelmi életnek legbiztosabb zálogát Krisztus emberiségében bírjuk, ott megvan még az igaz ősi imádságos lélek. De ha ez a tudat meggyengül vagy egészen eltűnik, akkor a meggyengült hit talajából a moralizmus kiaszott virágai fakadnak. Ez a lelkület az imádság helyett valamilyen eltévedt aszketizmusba vezet és nem egyszer idegroncsoló skrupulozusba, mely sok szerencsétlen lelkében az örömhírt vészhírré teszi.¹

Meg kell emlékeznünk még néhány imádságfajtáról:

1. Az első az ú. n. „*suffragium*” = oltalomkérés.

Bizonyos napokon a napi oratio után következik még egy másik imádság, mely áll egy antiphonából, a

¹ V. ö. Klawek, Das Gebet zu Jesus. Seine Berechtigung und Übung nach den Schriften des Neuen Testament. Münster, 1921. — A Szentírás „epikaleisztai ton Kyrion”, annyit jelent, hogy „az Urat szólítani”, mégpedig a kultuszban. De bár az ősi hívők ismerték a Jézushoz intézett imákat és Pál is imádkozik hozzá, mégis a legtöbb imádság Istenhez irányul „dia Kriszton” vagy „En Krisztó”. — I. A. Jungmann S. J., Die Stellung Christi im liturgischen Gebet. Münster, 1925.

versből és a feleletből meg az „A cunctis” imádságból. X. Pius reformja előtt több suffragium volt: a Szent Szűz, Szent József, Szent Péter és Pál, a templom védőszentje tiszteletére meg a béke elnyeréséért imádkoztak. X. Pius pápa valamennyit ezzel a ma használatos egyetlen suffragiummal helyettesítette.

Eredetük visszavezethető arra a szokásra, hogy a napi zsoltosma mellett elmondták Szűz Mária zsoltosmáját is meg a halottak officiumát is. Amikor ezek elmaradtak, akkor pótolták ezeket a suffragiumokkal.

2. Tartalmilag rokon az oratioval az ú. n. *Preces* = könyörgés is.¹ Ezeket ádent, a bőjti napok, az évnegyedes bőjtök, a vigiliákon mondják a laudesben és a vesperaeiben — továbbá a primában. Ebben kétféle is van; amikor a laudesben és vesperaeiben is mondjuk a precest, akkor a primában egy hosszabb könyörgés van, míg a többi ünnepnapokon rövidebbet imádkozunk.

Van ezenkívül a kis órákban is *preces*, mikor a laudesben és a vesperaeiben van; azután a completoriumban is, mikor a vecsernyében elimádkozzuk a suffragiumot.

Ezek az Egyház általános szükségleteiért imádkoznak. Olyanok tehát, mint a nagypénteki ünnepélyes kérő imádságok meg az ú. n. „általános imádság”, mely a szentmise szertartásában is megvolt az offertorium előtt, de ma már csak a felszólítás maradt meg. Lehet, hogy ezt helyettesíti a zsoltosmában ez az imádság. Mindenesetre régi, mert már Szent Benedek szintén ismeri s különböző névvel illeti: *supplicatio*, *litaniae*, *Kyrie eleison*, *missae*.

Eredetére nézve van más felfogás is. Így mint érdekességet említjük meg, hogy Baumstark azt mondja: „Hasonló váltakozó imádságokat találunk a mystérium-kultuszokban, így az Izis misztériumaiban . . . Tisztán formai tekintetben talán ezek a pogány misztérium-vallásokban előforduló váltakozó imádságok hatás-

¹ E. Caronti, *Le prece litaniaca*, Riv. di Apologia crist, 1921. 205—238.

sal lehettek a mi preceseink keletkezésére.”¹ De ez csak tisztán formai hatás lehetett, mert tartalom szempontjából az előbb említett véleményt kell elfogadnunk.

3. Befejezésül ezen a helyen emlékezzünk meg arról az imádságról, melyet a zsolozsma befejezése után csendben szoktunk elmondani s melyet a jelen munka bevezetőjeként adtunk: a „Sacrosanctae” kezdetű fohászlól. Szent Bonaventurának tulajdonítják.

A szent zsolozsmában egy megjegyzés van ehhez az imádsághoz kapcsolva: „Aki az officium után ajtatosan elimádkozza, annak X. Leó pápa az emberi gyarlóságból származó minden hiányosságát és vétkét megbocsátja.”

Ehhez a rubrikához érdekes kérdés fűződik: vajjon búcsúimádság-e ez és így csak a bűnért járó büntetéseket engedi el vagy pedig ennél több és valóságos megbocsátása a mulasztásoknak és vétkeknek, igaz, hogy csak az emberi gyarlóságból elkövetetteknek?

Beringer a búcsúról írt könyvében csak búcsúnak tartja. Igaz, hogy ő általában a modern emberként erősebben értékeli az „opus humanum”-ot és kevesebb érzéke van az „opus Dei”, az Istennek bennünk való működése iránt.²

Brinktrine már liturgikusabb és a szentelményekről majdnem ezt a felfogást vallja, amit én is megírtam a confiteorral kapcsolatban. Csak nem használja azt a kifejezést, amivel én próbáltam érzékeltetni a szakramentumok, a szakramentaliák és általában az emberi imádságok, jócselekedetek értékét. Újra közlöm, hogy ismeretebbé váljon:

A szakramentumok biztosan kegyelmet *adnak* „ex opere operato”, a Jézus által rendelt cselekedetek elvégzése által.

A szakramentaliák majdnem biztosan kegyelmet

¹ Baumstark, Von geschichtlichen Werden der Liturgie. Freiburg, 1932. Herder. 22. l.

² Beringer, Die Ablässe. Einsiedeln Benzinger, 302. l.

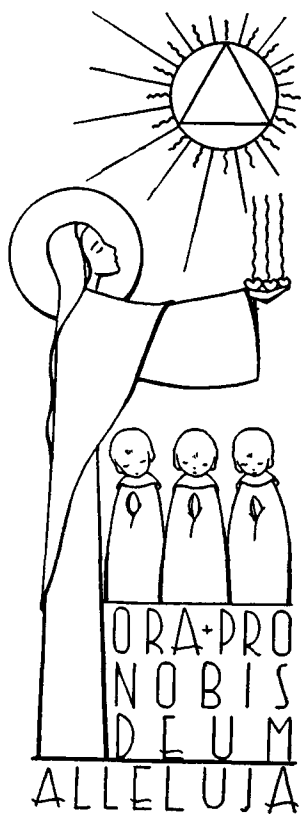
közölnek „ex opere cooperantis Ecclesiae”, a szentelmenyeket alapító és velünk közreműködő Egyház biztos és változatlan ereje által.

A többi imádságok, jócselekedetek talán kegyelmet nyernek „ex opere operantis”, az imádságot és jócselekedetet végző személy egyéni (változó és bizonytalan) érdeméből.

Ezek után halljuk, mit mond Brinktrine:¹ „Ha már egy imádságnak, például a Miatyánknak bánattal való elmondása megszerezheti a bocsánatos bűnöknek szakramentumon kívül való bocsánatát, mennyivel inkább hihető, hogy ez a „Sacrosanctae” megszerzi a félig akart, az emberi gyarlóságban gyökeredző hibák bocsánatát. Megerősíti ezt az is, hogy ennél az imádságnál az Egyház közreműködése is hozzájárul. Ez a közreműködés történhetik az Egyháztól meghatalmazott személynek a közbelépésével, de szakramentumon kívüli módon. Gondoljunk például az áldoztatás alkalmával mondott feloldozásokra: Misereatur . . . Indulgentiam . . ., melyeknek a megfelelő módon előkészített hívek számára bűntörlő erejük van. De nem okvetlenül szükséges a pap közvetítése. Elgondolható az a mód is, hogy az Egyház például egy imádság elvégzését írja elő, mint a jelen esetben.”

Igy tehát elfogadhatjuk, hogy ez bocsánatos bűnök törölő és nem csupán büntetést elengedő imádság.

¹ Brinktrine, id. mű: 126. l.

VIII. FEJEZET

SZŰZ MÁRIA TISZTELETE A ZSOLOZSMÁBAN

Sokszor idézik a liturgiára vonatkozóan X. Pius pápa szavát: „az igazi krisztusi szellem első és nélkülözhetetlen forrása a szent misztériumokban való tevékeny részvétel”. De hogy mennyire igaz ez az állítás, mutatja éppen a Szűzanya iránt való tisztelet megnyilatkozása a liturgiában általában, de azután külön is kiemeljük a zsolozsmát. Erről a kettőről kell tehát szólnunk.

1. A legjobban megmagyarázza a liturgikus Mária-tisztelet lelkét Cabrol.¹ Ő mutat rá, hogy a liturgia a legtagabb értelemben az *ember hódolata Isten előtt*. Ehhez a legáltalánosabb meghatározáshoz a krisztusi liturgia egy olyan vonást fűz hozzá, amely megkülönbözteti minden más „deista” kultusztól: nevezetesen azt a tényt, hogy a krisztusi ember imádságát *Krisztus által* adja át Istennek.

Mélységes szakadék választja el Istentől az embert. Isten a korlátlan, a végtelen, a tökéletes lény, minden lét teljessége. A Biblia ezt a legélénkebben tudatosítja. Nem filozófiai okoskodásokkal, nem az „ens a se, actus purus, motor primus immobilis, ens absolutum” stb. elvont fogalmakkal, hanem himnuszos énekkel és imádságos szavakkal. A Szentírásban Isten az Úr, a korlátlan uralkodó, a királyok királya, az urak ura. Ő veri bilincsbe a szeleket és a viharokat, ő boltozza fölénk az eget, az ő parancsára kél föl a nap és a hold, ő szórta tele az eget a csillag-milliárdokkal. Lát mindent, mert szeme áthatol

¹ Cabrol, id. mű: 312—331. l.

a legsötétebb éjtszakán és behatol a lélek legrejtettebb zugaiba, nem marad rejtve előle semmi titok a lelkiismeret mélyén. Előtte nem több az ember, mint földi féreg, tehetetlen gyermek, egyetlen pillantása megsemmisítheti. Olyan csak az ember, mint a gyorsan hervadó virág, a szélről sodort levél — vagy még ennél is kevesebb, csupán por és hamu.

Mikor azonban az Isten Fia égből földre szállt és emberi testbe öltözött, áthidalta ezt a mérhetetlen űrt Isten és ember között s maga lett a közvetítő, az emberek közbenjárója Isten trónusa előtt. Jézus az Emmanuel, a „köztünk lakó Isten”. Benne jött le az Isten a földre, hogy az embert az égbe emelje. Ez a krisztusi vallás lényege.

A közvetítő eszméje Isten és emberek között, amely tehát a krisztusi hit lelke, szükségképen tovább is ágazott. A krisztusi hívő alapvonása, hogy közvetítőt keres és Krisztushoz menekül azért, hogy elnyerje bűneinek bocsánatát. De azután még más közvetítőt is keres. Mentől jobban rádöbben Isten nagyságára és a maga nyomorúságára, annál inkább érzi a közvetítő szükségességét. Ezért Isten Fia után annak édesanyjánál is menedéket keres. Azután kéri azok segítségét is, akik Isten barátai voltak és itt a földön Isten iránti szeretetből a halálba mentek s azért ott az égben most az örök béke és szünetnélküli boldogság birtokosai. Ezek az alárendeltebb közvetítők azonban egyáltalában nem kisebbitik a legfőbb közbenjáró hatalmát; ellenkezőleg azt még jobban kidomborítják. Azért kérjük az ő közbenjárásukat, mert Isten barátai. De hozzánk mégis közelebb állanak és a bűnös ember hozzájuk mégis csak bátrabban mer közeledni, mint Isten színe elé, mert ők maguk is egyszerű emberek, bűnös emberek voltak, mint mi; nekik is harcolniok kellett, de hűséges és jó szolgáknak bizonyultak, ezért Isten színe előtt élhetnek és értünk közbenjárhatnak.

Ez a gondolat nyilatkozik meg a zsolozsmában is, mert most a liturgikus Mária-tisztelet többi megnyilat-

kozásairól nem szólunk. Bizonyos azonban, hogy nem tévelygett el a helyes útról a keresztény jámborság, amikor szíve ösztönzését követve Szűz Máriánál keres menedéket, közbenjárót és szószólót Isten előtt.

Különben is ennek a tiszteletnek gyökerei az evangéliumban vannak s így a Szentírást olvasó protestánsoknak is el kellene ezt ismerniök.

Isten maga köszöntötte először a Szűzet angyala által: Ave Maria! (Lk. 1, 28.) Azután Erzsébet fűzte hozzá az áldás szavait. (Lk. 1, 42.) Erre fakadt a Boldog-ságos lelkéből a Magnificat ujjongó éneke. (Lk. 1, 42.) Az angyalok glóriája, a pásztorok hódolata, a napkeleti mágusok imádása, Simeon jóvendölése mind-mind evangéliumi alapját adják a mi Mária-tiszteletünknek.

Igy látjuk a kisgyermek mellett mindig az édes-anyát. De azután ott látjuk a halál pillanatában is a kereszt tövében. És halljuk, amint az Úr Jézus Szent Jánoshoz fordulva nekünk is mondja: „Ime, a te anyád!” Ugyanígy tudjuk, hogy Szent Jánossal együtt minket is anyja oltalmába ajánlott: „Ime, a te gyermeked!”

Nem kell tehát Renannal valami eldugott, obszkurus gnosztikusnál keresni Mária-tiszteletünk alapjait. Nem kell az apokrif evangéliumok csodavadászó elbeszéléséhez menni. A Szentírás idézett szavaiban benne van a Szent Szűz minden megtiszteltető jelzője: Szűz, Áldott, az Isten Anyja, a Hétfájdalmú, a Megváltó anyja, az emberiség Pártfogója.

Azért látjuk már a katakombák falain megfestve és a szarkofágok díszein kifaragva éppen ezeket a jele-neteket: az angyali üdvözetet, az Erzsébettel való talál-kozást, a betlehemi jelenetet és a leggyakrabban a böl-csek imádását. De amint a kisgyermeket anyja nélkül nem ábrázolhatják, a liturgia mindig ott látja Jézus mel-lett Szűz Máriát.

2. Ez az oka, hogy a zsoltosma oly sokszor alkal-mazza a legősibb és legszebb Mária-imát: az angyali köszöntést. Minden óra elején és a végén el kell

csendben imádkozni a Miatyánkkal együtt az Udvözlégý Máriát is.

Történetileg bizonyos, hogy első fele az angyal üdvözléséből és Erzsébet köszöntéséből tevődött össze, — és hogy már a középkorban szerették a Miatyánkhoz csatolni. Először egyik párizsi zsinat rendeli ezt el már 1198-ban. De ekkor még csak a két evangéliumi dicsérő szöveget mondták csupán. A 14. század vége felé kezdtek hozzáfűzni Jézus nevét Amennel. (A domonkos breviárium még ma is ebben az alakban használja és csak a Mária-zsolozsmák órái előtt.)

A második rész könyörgő imádság. Először szórványosan a 15. század második felében találjuk és csak ennyit: Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis. Ez arra mutat, hogy a litánia könyörgését fűzték a köszöntés szavaihoz. Később — valószínű ferences predikációk hatására került a befejező rész is hozzá: nunc et in hora mortis nostrae. Így tehát ez a második rész a középkori ájtatosságnak ma is élő maradványa.

A görög liturgiában is van ehhez hasonló imádság, de a kérő rész ebből hiányzik, viszont a dicsérő szavak ki vannak bővítve. „Isten szűz Anyja, üdvözlégý Mária, malaszttal teljes, az Úr van teveled; — áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse; — akit szültél, lelkünk megváltóját.”

A mai alakjában Quiñonez breviáriumban találjuk (1535), mégpedig pótlásul az elmaradt kis Mária-zsolozsma helyett. Általánosan kötelezővé V. Pius pápa tette (1568) a Miatyánk után.

Ma már nem az elmaradt zsolozsma pótlását látjuk ebben a szokásban, hanem azt, amit a jelen fejezet elején említettünk. Érezzük ugyanis, hogy milyen gyöngye a mi saját imádságunk; — ennek megjavítására és kiegészítésére kérjük mi gyarló, bűnös emberek a Szűzanya hathatós imádságának közbenjárását. „Ora pro nobis peccatoribus” — itt mintha azt jelentené: Imádkozz helyettünk, bűnösök helyett; imádkozz te a mi nevünkben. Először minden imádságunkat az istenembei

közvetítőre való hivatkozással — per Dominum nostrum Jesum Christum — fejezzük be; — de azután köszöntjük és kérjük a „mediatrix nostra” közbenjárását is.

A legtöbbször már fáradtak vagyunk a zsolozsma végén. Sokszor elnapoljuk ezt a különben is magánosan, csendben elmondandó Ave Maria-t. De ha a fönti gondolatot magunkévá tesszük, buzgóságunk fellángolhat a végén, hogy a „minden kegyelmek Anyja” tegye jóvá a mi nem egyszer felületesen elmondott zsolozsmánkat.

3. Mindennapos megnyilatkozása a liturgia Mária-tiszteletében a vesperás Magnificatja. Ez az egyetlen örvendező hangú imádság, amely még nagypénteken sem hagyja el az Egyház ajkát, mert tudja, hogy éppen akkor tette velünk a legnagyobbat a Fölséges, kinek szent az ő neve. De erről máshol elmélgedtünk. Ugyanúgy máshol szólunk Szűz Mária kis zsolozsmájáról, melyet egykor a clunyi bencések naponként elmondtak a rendes zsolozsma *mellett*, de amelyet ma már a rendes zsolozsma *helyett* végeznek főként apácázárdákban.

Megjegyezzük, hogy a nagyon is egyhangú és szinte állandóan azonos kis zsolozsma helyett jobb lenne, ha ők is áttérnének legalább a kis órák végzésére és a megfelelő időben való mondására. Ez nem jelentene többletet, mert időben körülbelül egyforma ez a kettő, — de feltétlenül liturgikusabb lenne.

4. Ezek helyett a liturgia egy másik naponkénti Mária-imádságáról kell még szólnunk, az ú. n. Mária-antiphonákról. Ennek a négy antiphonának szimbolikus szép képét találhatjuk könyvünknek ebben a második részében négy helyre szétosztva.

A legszentebb Szűz mint Istennek Anyja, a megváltás művében való különleges szerepe miatt az Egyházban a legrégibb idők óta egészen kiváló tiszteletet nyer s könyörgésének hathatósága miatt bizalommal

fordulunk hozzá. A loretoi litániában egyebek közt ezt a címet is kapta: Vas insigne devotionis: „Ájtatosságnak jeles edénye.” Mi az „áhitatnak ebbe a jeles edényébe, a Szent Szűz szeplőtelen anyai szívébe zárjuk bele a napi zsolozsmát, amidőn a zsolozsma végén a megfelelő Mária-antiphonát imádkozzuk a hozzátartozó verssel és könyörgéssel. Így fejezzük ki előtte tisztelteljes hódolatunkat és kérjük őt, hogy ajánlja Istennek a mi egész zsolozsma-imádságunkat, annak elégtelenségeit érdemeivel pótolja és vegyen pártfogásába. Tiszteltünknek és sürgető kérésünknek kifejezésére mi, Évának síró gyermekei, Szűz Mária antiphonáit a verssel és könyörgéssel együtt térdenállva imádkozzuk (csak a karvezető imádkozza állva); csak a húsvéti időben és vasárnapokon — melyek húsvét ünnepének megismétlődései — imádkozzuk állva, az Úr feltámadásának emlékére.

A legismertebb a szokásos négy közül a *Salve Regina*, *Hermannus Contractus* bencés imádsága († 1054), mert a legtöbbször ezt imádkozzuk: a zsolozsmában Szentháromság vasárnapjáig, tehát féléven át, a csendes misék végén pedig az egész év folyamán. Először IX. Szent Lajos király udvari kápolnájában kezdték a *completorium* után ünnepélyesen énekelni. Bizonyos az, hogy már a XI. században megvolt és elterjedt. Jámbor krónika mondja el, hogy Szent Bernát, Szűz Máriának bensőséges tisztelője, aki 1147-ben a speieri dómban kereszteshadjáratot hirdetett, ott a *Salve Reginát* hallva, térdre borult s ő tette hozzá az utolsó szavakat: *O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria*. A XVI. században a *Salve Reginát* a többi antiphonákkal együtt minden óra végén elimádkozták Szűz Mária kis zsolozsmájának pótlásaként.

Eredetileg így kezdődött: — s még a XVI. században is így imádkozták — *Salve, Regina misericordiae*. A középkor az Úr Jézusban ugyanis a „*Rex iustitiae*” fölséges, de sokszor ijesztő képét látta. Templomainak bejárata fölé sokszor ezt faragta. Érezte azonban, hogy

kell melléje a vigasztaló, a felemelő vonás is. Ezért köszöntötte az „igazság királya” mellett az „irgalmasság királynőjét”. A „misericordiae” szó elé a „mater” később került be, és az „irgalmasság Anyjának” nevezzük Máriát, nemcsak azért, mert irántunk, Krisztusban gyermekei iránt irgalmas, hanem mindenekelőtt azért, mert édesanyja az Istenembernek, az irgalmasszívű Főpapnak, mert ő a személyes isteni Irgalmasságot adta e világnak. Az Istenember, aki Máriától született, forrása a természetfölötti isteni életnek, amelynek mi a megigazulásban részesei lettünk, és mint Krisztusnak Anyját, aki a mi életünk, nevezzük őt is életünknek, s mint Krisztusnak testvérei, az ő gyermekei vagyunk. Ha tehát Krisztusban a keserű bűn, az örök halál lelkünkől távozik és a szenttétevő kegyelemben édes, mennyei béke árad abba, Mária a mi édességünk és reménységünk is. Tőle született az, akitől mindent kaptunk, akiben örökkévalóságunk édes reménye nyugszik.

Csak az örökkévalóságban lesz egészen nyilvánvalóvá, mivé lettünk Krisztusban, Mária Fiában. Idelenn még számkivetésben vagyunk, sóhajtozunk a sokféle nyomorúság nyomása alatt, melyek az első Éva bűnéből származnak. De annál nagyobb bizalommal hívjuk Máriát, a második, a jobb Évát segítségül, hogy mint részvevő, jó anya, Istennél bennünket, az ő gyermekeit hathatósan pártfogoljon s egykor megdicsőült Fiát megmutassa nekünk, hogy őt örökre láthassuk.

Hogy ezt az antiphonát a népájtatosságokon gyakran énekelték, kitűnik nemcsak abból, hogy a délutáni népájtatosságnak a neve franciául ma is „Salut”, hanem kitűnik Luther szavaiból is, aki így írt ellene: „Ezt az imádságot (Salve Regina) énekelik az egész világon s nagy harangzúgás (Salve-harangszó) jelzi azt. Sajnos, oda jutottunk, hogy szinte nincsen templom, ahol ne honosodott volna meg nagyon is a Salve Regina éneklése.”

Majdnem általánosan elfogadott vélemény, hogy az „*Alma Redemptoris mater*” is Hermannus Contractus bencés alkotása. Sűrgető könyörgése ez a gyengéknek,

akik beismerik bűneiket és Istennel szemben fennálló adósságukat. Ádám gyermekei Máriához folyamodnak benne, a mindig szűzhöz, aki Gábiel híradására fölséges csoda által Teremtőjének és a mi Megváltónknak anyja lett, és mint ilyen, számunkra az égnek megnyílt kapuja s a földi élet háborgó tengerének fénylő, világitó csillaga.

Ádventi időben, mikor az Alma Redemptoris verse és könyörgése oly szépen egybevághat a Rorate-misék imádságaival, az Egyház különösen gondol az anyagi üdvözlésre és Szűz Máriának vágyára az Úr születése után. Régen külön ünnep is volt: a „Festum expectationis partus Mariae”, Szűz Mária várakozásának ünnepe december 18-án. De nemcsak ádventben alkalmazhatjuk ezt az antiphonát a Szent Szűzre, hanem az egész karácsonyi időben, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéig, amikor a Szűzanyát úgy ünnepeljük, mint akitől nekünk a Megváltó született, mint az Üdvözítőnek fönséges Anyját. Ezért az Alma Redemptoris, tartalmát tekintve, egészen különösen illik az ádventi és karácsonyi időbe.

A harmadik Mária-antiphonának, az *Ave regina coelorum*-nak szerzője teljesen ismeretlen. Ez elsősorban hódoló üdvözlése Máriának mint a menny Királynőjének. Majd mint a Megváltó Anyjának hódolunk benne, valamint a szűzek Szűzének. Csak legvégül ajánljuk magunkat az ő anyai könyörgésébe.

A *Regina coeli laetare* eredetére vonatkozólag Durandus a következőket írja: I. Gergely pápa idejében egyszer a húsvéti ünnepekben Rómát rettenetesen fertőzött levegő ülte meg. Ennek elmúlásáért a pápa könyörgő körmenetet rendelt el. Ezen a körmeneten az Ara coeli templomban őrzött és a hagyomány szerint Szent Lukács által festett Mária-képet hordozták körül. A körmenet alatt, mintegy a Szent Szűz képe előtt, eltűnt ez a rossz levegő s a kép mellett három angyalt hallottak énekelni: Regina coeli laetare, alleluja — Quia quem meruisti portare, alleluja — Resurrexit sicut dixit, alleluja. A körmeneten résztvevő pápa maga hozzáfűzte: Ora pro nobis

Deum, alleluja. Ekkor az Angyalvár fölött angyalt pillantott meg (a hagyomány szerint Szent Mihályt), aki a pestis megszűnésének jeléül kardját visszatette hüvelyébe. Ettőlfogva nevezték Angyalvárnak. Azóta Rómában a húsvéti időszakban a Regina coelit énekelik. Durandus elbeszéléséből mindenesetre megállapítható, hogy már az ő idejében igen tiszteletreméltó kort tulajdonítottak ennek az antiphonának.

Az antiphonákhoz tartozó könyörgést minden liturgikus időben követi ez a rövid fohász: V. Divinum auxilium maneat semper nobiscum; R. Amen. A liturgikus órákról az ember ugyanis vagy napi foglalkozására indul vagy pedig nyugodni tér. Hogy munkánkban és pihenésünkben mindig és mindenütt velünk legyen Isten kegyelmének segítsége, amit kértünk, azért mondjuk ezt a befejező imádságot, miközben keresztet vetünk magunkra. Régebben gyakran hozzátették még ezt is: Nos cum prole pia, benedicat virgo Maria.

IX. FEJEZET

ELFELEJTETT ALKOTÓRÉSZEK

Arra, amit most el szeretnék mondani, elsősorban a tapasztalat vezetett rá, mert a szent zsolozsmáról szóló irodalomban legtöbbször még megemlítve sem találtam. Hasonlót mindössze Guardini ír a szentmisével kapcsolatban abban a kis könyvében, melyben a szentmisén való részvétel föltételeire szeretne ránevelni.¹

Bizonyos szempontokból a szent zsolozsmát összevethetjük a szentmisével. Így pl. amint liturgikus szempontból teljes csak az énekes és asszisztenciás szentmise, míg a csendes, olvasott mise csak olyan, mint egy operának a zongorakivonata vagy még inkább a szöveggönyve, — hasonlóképen a szent zsolozsmát is egészében csak akkor értjük meg, ha nagy kórusban és jól énekelve halljuk. Minthogy azonban a legtöbb zsolozsmázó talán soha életében nem vesz részt egy ilyen kóruson, hanem egész életében csak magában és csendben végzi el a zsolozsmáját, azért merültek feledésbe a szent zsolozsmának azon alkotóelemei, melyekre itt szeretnénk felhívni a figyelmet. Célunk pedig az, hogy ezeknek az elemeknek öntudatosítása után, amennyit csak lehet, vigyünk át belőle a magános zsolozsmákba is, mert csak gazdagodni fog tőle.

1. A legelső elfeledett elem: *a csönd*.² Guardini azt

¹ Romano Guardini: *Besinnung vor der Feier der hl. Messe*. Mainz, é. n., Grünewald. Ennek az első kötetében talált finom pszichológiai megfigyeléseket alkalmaztam itt a szent zsolozsmában.

² G. Mensching, *Das hl. Schweigen*. Giessen, 1926.

mondja, ha valaki megkérdezné őt, mivel kezdje meg a liturgikus életet, azt felelné neki, hogy tanulja meg a csöndet, mert e nélkül a többi mind komolytalan vagy hiábavaló lesz. Ugyanezt a gondolatot továbbfejlesztve azt mondhatnók, hogy ugyancsak a misztikus életnek is a legelső föltétele, meg azután a zsolozsmának is kegyelmekben gazdagabb végzésének föltétele: a csönd.

Ennek hatalmát az Eucharisztikus Világkongresszus csodás éjszakáján éltem át. A vezetőség rosszul számította ki az időt. Elhangzottak már a beszédek, megszűntek a szavalókórusok is zúgni és a szentmise megkezdéséig maradt még vagy 20 perces szünet. Az első öt percben még valami nyugtalanság volt tapasztalható, de azután egyre jobban elhalkult minden suttogás is és egy negyedórás csend borult az egész térre. Magam úgy éreztem és más jelenlévők is megerősítették, hogy valami melegség járt át mindenkit és illatosabb lett a levegő. A legfélelmetlenebb éppen ez a negyedóra. Nem volt ebben a különben jó cél érdekében a szenvedélyek felrázása, nem volt benne Krisztus ügyéért harcrakészülődség, egyáltalában nem ember próbálkozott meghódítani lelkeket — hanem volt csendes imádság, a lelkeknek szeretetben egyesülése Krisztussal, kegyelemáradás, lélekkitárulás, Krisztusnak a szívbe vonulása. Most sejtettem meg, milyen lehetett az az égi csönd, amelyet Szent János tapasztalt meg, mikor a Bárány a titkos könyvnek hetedik pecsétjét feltörte és utána félóra csönd lett az égben.

Mi elfelejtettünk csöndben lenni. Úgy érezzük, ha a liturgiában is valahol csönd keletkezik, mint valami hiányt, be kell töltenünk. A rendetlenségnek és valami kellemetlennek az érzése támad fel mibennünk, mert üresnek érezzük a csöndet. Nevelők ezért akarják a szentmise alatt mindig foglalkoztatni a gyermekeket. Ezért csöngettek, harangoztak, imádkoztak hangosan, egészen napjainkig a liturgiában egyedül megmaradt csönd idején, az Úrfelmutatáskor is, mert valóban még a liturgiából is száműzték a csöndet. Példának csak a

nagypénteki imádságokat hozzuk fel. Valamikor a diakonus felszólítására: *Flectamus genua*, valóban az egész hívősereg térdre borult és csöndben imádkozott a paptól kitűzött szándékra. Csak egy kis idő elmúltával hangzott fel a szubdiakonus felszólítása: *Levate*, és ekkor állva hallgatták meg a papnak összefoglaló, a hívők egyes imádságait valóban összegyűjtő (*collecta*) imádságát. Ma pedig szünet és csönd nélkül nyomban követi egymást a két felszólítás.

De a csönd még nem azonos azzal, hogy nem beszélünk. Nem lehet csupán külsőséges valami, hanem a lélekben kell megteremteni a csönd világát. Ezt komolyan kell akarnunk és keményen kell gyakorolnunk. A csönd építi fel lelkünkben azt a templomot, amelyben majd elhangozhatik Istent-dicsérő szózatunk. Azért a gyakorlat számára jegyezzük meg: egyik legjobb előkészület a csönd megteremtése.

2. A csöndből nő ki az *igazi és helyes szó*.¹ A szóra vonatkozóan találóan mondja Guardini, hogy az valami titokkal teljes. Olyan röpke, hogy egy pillanatban elszáll, de egyszerre oly hatalmas, hogy sorsokat határoz meg és a lét értelméről dönt. Egyszerre egészen gyönge, a térben hangokból felépülő alkotás, de ugyanakkor valami örökkétartót tartalmaz: az igazságot. A szó az ember belsejéből jön: mint hang, testének szervezetéből — és mint fogalom, lelkéből és szívéből, tehát az ember alkotja. De azért van benne valami, amit az ember nem maga alkot, hanem megtalál, megtanul és felhasznál: és ez az igazság birodalma. A gondolkodó ember Szent Ágostonnal rájut arra a tényre, hogy az igazság tőlem függetlenül, létemet megelőzően és létemet továbbélve, egyszerűen van. Nem kitalálja az ember, hanem rátalál. — És ez az igazság adja a szavak lelkét.

Most azután folytathatjuk, hogy az igazságot megismerhessük, csöndben kell lennünk. Aki mindig beszél, nem jut el az igazsághoz. Illetve bizonyos igazságokat

¹ Fr. Klatt, *Die schöpferische Pause*. Jena, 1922.

természetesen felismer, meglát összefüggéseket, levon következtetéseket és készít tervek, de ez még nem a tulajdonképeni igazság. Ezt akkor látjuk meg, amikor a dolgok lényegét, az összefüggések értelmét, az örökké érvényességeket megérezzük. De aki mindig beszél, az nem jut el soha a magábatéréshez, aki pedig soha nem tér be önmagába, az nem lát meg semmi igazságot.

A szó csak akkor lényeges és hatalmas, ha a hallgatásból jön. De a hallgatás nem azonos a némasággal. Némának lenni gyakran olyan rossz, mint fecsegőnek. A néma ember olyan, mint a börtönbezárt ember, de ezt a börtönt a szó kitárja.

A liturgia, elsősorban pedig a szent zsolozsma, majdnem kizáróan szavakból áll, miket Isten mond nekünk és mi mondunk el Istennek. Ezeket a szavakat nem szabad lesüllyeszteni. De az történik minden szóval, még a legmélyebb és legszentebb is, ha nem helyesen mondják ki. A szent zsolozsma szavaira pedig feltétlenül áll, hogy bennük az igazság ragyog fel, Istennek és a megváltott embernek igazsága; — bennük a szívnek kell kifejezésre jutnia. Krisztus szívének, melyben az Atya szeretete él és az ember szívének, aki Krisztushoz ragaszkodik.

A zsolozsmánál különösen fontos, hogy a szó valóban *kimondott szó* legyen. Úgy tudom, hogy a montecassinói bencéseknek kiváltságuk, hogy a szent zsolozsmát teljesen magukban végezhetik, minden ajakmozdulat nélkül. Mivel a magyar bencések jogközösségben és kiváltsággközösségben vannak velük, megpróbáltam magam is és a következő tapasztalatra jutottam: A tisztán szemmel olvasott és csak lélekben kimondott zsolozsma szinte semmi nyomot nem hagyott lelkemben. Amikor pedig jámbor írók tanácsára kimondottam suttogva a szent zsolozsma szavait, akkor már majdnem mindig akadt egy-egy gondolat, amely megragadt lelkemben. De igazában csak akkor lett élménnyé a zsolozsma, amikor kórusban, az egyik részt magam is hangosan kimondtam, a másik résznél pedig figyeltem a kórus má-

sik felére. Aki nem akarja elhinni ezt azt igazságot, próbálja meg és mondjon el egy Miatyánkot először tisztán lélekben. Azután imádkozza el halkán, a szavakat is kimondva. Végül egyszer kísérje figyelemmel és saját érzelmeivel, gondolataival körülfonva, amíg azt más mondja vagy a szentmisében a pap énekei. Akkor is meg fogja látni a különbséget a három imádság-élménye között. Ez a tapasztalat bizonyítja, hogy a zsolozsma szavainak kimondása valóságos lényeges, csak elfelejtett alkotóeleme a helyes zsolozsmázásnak.

3. Amit a kimondott szóról mondottunk, azt állíthatjuk az *elénekelt énekről*.¹ Tudatosan fejeztük ki magunkat így: az elénekelt énekről, mert mind a kettőnek megvan a maga jelentősége.

Először is az ének éppen olyan nem fölösleges és elhanyagolható eleme az imádságnak, mint ahogyan nemcsak költői játék a szép birodalmában a ritmus meg a rím. Van érzelem, mit szinte szavakban kifejezhetni nem is lehet, mert „nem érez az, ki szóval kimondhatót érez”. De mégis, ha belsőmet ki akarom tárni, szavakba kell foglalnom. Hogy azonban szavam mögött mily gazdag és bőséges érzelem van, azt legtöbbször úgy tudom kifejezni, hogy el is énekelem a szót. Egy példa világossá teszi gondolatunkat. Milyen szürke és a használattól egészen elkopott lehet ez a szó: Szeretlek. Még akkor is, ha nem egy csélcsp ifjú suttogja el a századik könyvelő lányának, hanem akkor is, amikor egy igazán mélyen érző lélek mondja el a világon legszebbnek: Szeretlek szép Szűz Mária! Próbáljuk azonban elénekelni és szint, életet, csillogást kap a szó. — De fordítva is meggyőződhetünk állításunk helyességéről. Hányszor van úgy, hogy egy ének megkapta egész valónkát, amikor hallottuk énekelve, — de amikor megszereztük esetleg a szövegét, azt szinte semmitmondónak találjuk. Tessék csak megpróbálni végigimádkozni a legtöbb templomi énekünket és mindenki megérti, mire gondolunk.

¹ A. de Waul, Liturgical chant in early christian Rome, The Eccl. Rev. 1922. 465—474.

Ezért fontos a jelző is: az elénekelt ének. Az Egyház azért foglalta énekbe lelkének benső világát, hogy énekelve tegyük mi is azt magunkévá. Van imádság, pl. a Gloria, mit helyesen és jól elmondani talán sohasem lehet. Így a Sanctust is az angyalokkal énekelnünk kellene. Amikor tudunk tehát, vegyünk részt az énekes zsolozsmában és meg fogjuk tapasztalni, hogy sokkal több és mélyebb vallásos átélésünk lesz. Szent Gertrud könyve bizonyítja, hogy legtöbb misztikus átélése a szent liturgia valamely énekéhez kapcsolódott. De még magános zsolozsmázásnál is megtehetjük, hogy bizonyos részeket legalább halkan dúdolván vagy talán nem is hallhatóan, de bensőleg átérezve elénekelünk. A legközelebbi óra végén gyakorlatként köszöntsük énekkel Szűzanyánkat és végezzük el így legalább az antiphonát.

Az Egyház énekének jellemzője Casel szerint nem az érzelmi felfokozottság, a pillanatnyi elfogódottság, az expressionista kiállás.¹ Sőt ellenkezőleg: a szent zsolozsma is az énekben az objektív világosságot keresi. Meg akarja találni a maga személye fölötti, az isteni-ben és az örökkévalóban gyökerező tartalmának természetes kifejezését a nyugodt, tartózkodó, mértéket tartó, a gondolatnak és érzelemnek bőségét fékező, a természetet és az ösztönöst stilizáló formáját. A liturgia ebben is az antik szellem örököse, mely az élet és művészet legfőbb törvényeként a mértéktartást tisztelte. (Ez a görög: szofroszüné vagy Szent Benedek szavával: *discretio*.) Az antik szellem éppen ebben a mértékben az isteni számnak és eszménynek tükröződését látta. A hellének nem a törvény- és korlátnélküliségben, hanem minden nagyság és mélység mellett kimértben és a kialakítottban látták az istenit. A „Bölcsek Könyve” is azt tanítja, hogy mindent „mérték, szám és súly szerint” elrendezett. Nem a káosz, a tohu va bohu, hanem a kozmosz, a Teremtő Lélek műve. Ebben a küzdő erők mind célhoz jutottak és összhangra találtak. Így tudja a liturgia is

¹ Casel, id. mű: 143—145. l.

a hatalmas indulatokat, melyek pl. a zsoltárokon átáramlanak, az előadás formájában okosan mérsékelni és elrendezni.

A zsolozsma zenei díszítését is ebből a szempontból kell megítélni. Az egyházi zene az istentisztelet lényegéből tör ki, hiszen az imádság egész bensőnknek, teljes érzelmvilágunknak felemelése Istenhez és ennek a felemelésnek szükségszerűen meg kell a zenében és az énekben is nyilatkoznia. Ha minden zene eredete egyrészt az ujjongó lendület, az entuziazmus kiemelkedik a mindennapi élet alacsonyosságaiból, felemelkedés a lélek szabadabb világába; másrészt, ha minden zene eredete valami mély belepillantás a harmóniába, a mértéknek és a számnak szépségébe, akkor a léleknek és a szívnek vallásos fölemelése is az isteni szabadságba és az isteni törvényszerűségbe kell, hogy a zeneélvezet vezessen el, mégpedig annak klasszikus formájához. Leibnitz is azt mondja: a zene öntudatlan számolás. Szent Ágoston szerint pedig: „Aki szeret, az énekel.”

Az Isten iránt való szeretetről az Egyház azt vallja: „Ő az én szeretetemet rendezte”; a szeretetnek nincs fogalmi szava, tehát az énekének is rendezettnak kell lennie, vagyis vissza kell tükröznie az Isten nyugalmat és a mi nyugalunkat az Istenben. Ez a nyugalom azonban nem a sír nyugalma. Ez a nyugalom örökké hullámzó mozgás, de céltudatos, tervszerű mozgás, éppen ezért nyugalommal teljes. Így az Egyház zenéje is, melyet rendezője Nagy Szent Gergely után, gregorián éneknek nevezünk, tele van nyugalmas mozgással és életteli renddel. A szavaiban és szövegében nem egyszer mennydörög és nagyon gyakran eget ostromol, a muzsikája már előre kibontja a béke szivárványívét, már előre megsejtet valamit a végső harmóniából. Elsősorban a zsoltárok melódiáját, melyek a zsolozsma éneklésénél elsősorban jönnek tekintetbe. Azt mondhatnánk, valami epikus nyugalmat terjesztenek a szövegében nagyon gyakran lírikus, megindult énekek felett.

Gazdagabban mozognak, de még mindig mérték-

tartóan az antifónák és a himnuszok, ezek már jobban kifejezik a szent szövegnek és az egyházi ünnepnek megfelelő érzelmet, hangulatot; de azért még inkább csak sejtetik és nem engedik túlzottan kicsengeni s akadálytalanul áradni. Korlátokba szorított telítettség, kimért élettél-teljesség ezeknek a liturgikus formáknak a tulajdonságai.

4. De idetartozik a *hallgatás* is. A mai ember műveltsége könyvműveltség. Nagyon sok baj származott abból, hogy az emberek olvassák azt, amit hallaniok kellene. Ezáltal halt meg a mese, ezáltal vesztette el a költészet a legjobb erejét, mert minden szép, bölcs, bensőséges és ünnepélyes szót hallanunk és nem olvasnunk kell. Az olvasásnál az az egyszerre gyöngéd és hatalmas valami, amit szónak nevezünk, nem tud helyesen kiemelkedni. Benne ragad a nyomtatásban. Kiesik belőle a testszerű is meg az életszerű is. Pedig a szent szavakat is testiszellemi valóságukban kell kifejtenünk. Krisztus végre is nem azt mondotta: „Akinek szeme van az olvasásra olvassa”, hanem: „Akinek füle van a hallásra, hallja.” (Mt. 11, 15.) Nem akarja ez a megállapítás az olvasás értékét lecsökkenteni, maga helyén jó és szükséges. De nem szabad elnyomnia, ami még szebb, még jobb, még szükségesebb, nevezetesen a hallgatást, amelyről Szent Pál mondja, hogy a hit a hallásból fakad. (Róm. 10, 14.) Megengedjük, hogy a hit olvasott szövegeken is felálgolhat, de a jó hírnek szava saját erejét akkor kapja meg, amikor hallgatjuk és meghallgatjuk. Mi, örökké olvasó modern emberek, ezt elfelejtettük; mégpedig annyira, hogy nehéz észrevennünk, mi az, ami itt feledésbe merült. Az igazság az, hogy a teljes szó nem a nyomtatott, hanem a kimondott.

Még inkább áll ez az Isten szavára, mely ugyanúgy, mint az ember, testből és lélekből áll és amint a szakramentumokban különböztetünk az anyag és az alak között, szintén egyszerre szellemi és testi valóság. Rendeltetése az, hogy az élő ember vegye magába, hogy azt táplálja és hogy abban, mint erő és hatalom működ-

jék. De ehhez teljes alakját kell bírnia. Ha ezen a vonalon elmélkedünk tovább, akkor még mélyebbre jutunk el. Az Isten, aki a megváltásunkra hozzánk eljött, az örök Ige volt; de a mód, ahogy ez az Ige közénk lépett, nem az volt, hogy a gondolatban fölragyogott vagy hogy könyvbe, írásba foglalták, hanem hogy ember lett, „testet öltött”, látni, hallani, sőt mint Szent János első levelének elején oly nyomatékosan hangoztatja, kezeinkkel fogni lehetett. Ez a titok működik tovább a liturgikus szavakban és ezért oly fontos, hogy azok élő és testetöltött szavak legyenek. Ámde a leírt szó tetszhalott és ebből az állapotából a kimondás támasztja fel.

5. Az elmondottakkal rokon az *összeszedettség*. Nem azonos sem a csönddel, sem a hallgatással. A hallgatás legyőzi a lármát és a beszédet; az összeszedettség a szórakozottságon és a nyugtalanságon arat győzelmet. Az összeszedettség épp olyan fontos, mint a hallgatás és az egyik a másik nélkül meg nem lehet.

Az összeszedettséget, mely a szent zsolozsma jó végzéséhez feltétlenül szükséges, Guardini így magyarázza meg: Rendesen az ember figyelme a körülötte lévő dolgok és emberek felé fordul, s azért a jelenségek sokfélesége a legkülönbözőbb irányba szétszórja. Ezért benső világa nyugtalan lesz, érzelmei, vágyai egyik tárgyról a másikra sodródnak. Akarata mindig célokat lát meg és célokra tör, mégpedig nem egyszer ugyanabban az időben többre is. Így lesz az ember szétszagatott, fölizgatott és így jut el önmagával is ellentmondásra. Ezekkel szemben hat az összeszedettség. A figyelmet a sokféleségből visszatéríti és a lelket önmagával egyesíti. A szellemet visszahívja csapongó gondolataitól és váltakozó kívánságaitól, megszünteti a tervek szövését, célok kitűzését, önmagunkba térít és ezzel elmélyít. A szent zsolozsma helyes végzéséhez éppen erre az elmélyedésre van szükség, míg a mai élet, a minket környező világ éppen ettől foszt meg minket.

A mai mesterséges életben az ember a gyorsan és szabálytalanul váltakozó hatások áldozata lesz. Ezek

egyszerre erősek is, de felületesek is. Nincs bennük mérték, sem összefüggés. Elterelik lelki világunkat a mélytől és fontostól az érdekeshez. Mintha a modern ember csak ezt keresné és bizony a szent zsolozsma nem érdekes. De ne feledjük, hogy a mai emberben nincs mélység és nincs középpont, hanem csak a külsőségekben és az esetlegesben él. Nem találja meg magában a lényegest, ezért vágyódik ingerek és szenzációk után. Élvez csak, de azután magát üresnek érzi és új élvezetre vadászik. Éppen mert a mai élet egész összetettsége ennyire ellenkezik a szent zsolozsma világával, azért van életbevágóan szükség az összeszedettség megtanulására.

Liturgia csak az összeszedettségéből nőhet ki. Különbösen az egész liturgikus mozgalom csak valami „érdekességgé” lesz, csak divattá, melyért egyesek kis ideig rajonganak, de azután elfelejtik. Amit Guardini az egész liturgiára vonatkoztatva mond, hogy méltó megüléséhez szükséges az összeszedett lelkület, az lényeges alkotó-eleme a szent zsolozsma jó végzésének is.

Az első tehát, amivel a zsolozsmát kezdenünk kell: csönd, nyugalom, összeszedettség. Valóban jelen kell lennünk. Gondolatainkat s érzelmeinket össze kell szednünk: most itt vagyok, most nincs más dolgom, mint a szent ünnepségben részt vennem, most egyedül ez a fontos és én egészen ebben akarok lenni.

De igaz, hogy akkor vesszük észre, milyen szórazottak vagyunk, amikor ezt megpróbáljuk megvalósítani. Gondolataink mindenfelé szertehúznak: az emberekhez, akikkel kapcsolatunk van, családunk, barátaink, ellenfeleink; hivatásunk kötelessége; az otthoni gondok; a nyilvános élet kötelezettsége; a személyes dolgaink, stb. Újra és újra vissza kell magunkat térítenünk, újra és újra erővel kell jelen lennünk ott, ahol vagyunk és annál, amit imádkozunk. De ha megtanuljuk, akkor az örökkévalóság nyugalmából éreztünk meg valamit lelkünk alapjában.

6. A cselekvésről is meg kell emlékeznünk, mert ha

a szent zsolozsmának magános végzése ma már szinte csak olvasásból áll, azért lényeges alkotóeleme marad a teljes zsolozsmának bizonyos cselekedeteknek is az öntudatos és megfelelő elvégzése. Nemcsak arról van szó, hogy valami külsőleg is történik, mert van olyan cselekedetünk, melyben szinte semmi lélek nincsen, mikor pl. villanykapcsolót bekapcsolunk. Mentől nehezebb, fontosabb és nemesebb, amit meg kell tennünk, annál inkább kell figyelmünkkel, komolyságunkkal, szeretetünkkel, lelkünk érzelmvilágának mélységével és akaratunk alkotó erejével jelen lennünk.

Különösen fontos ez a liturgiánál, amely nem más, mint: szolgálat Isten előtt. Talán éppen ez az egyik megkülönböztetője a magános imádságtól, melyet mindenhol lehet végezni: otthon is és a szabadban is. A liturgia pedig elsősorban a szent helyen való szolgálatot jelenti. Mikor tehát nem a szent helyen és közösségben cselekedjük a zsolozsmát, akkor is meg kell teremtenünk csöndből, összeszedettségéből, hallgatásból azt a lelki templomot, melyben Isten színe előtt végezzük szolgálatunkat. Ehhez szükséges az a lelki készség, amit az olasz nyelv oly szépen kifejez: fare atto di presenza.

Ezt a jelenlétet kell megvalósítanunk cselekedeteinkben is, mikor a liturgiát, tehát a szent zsolozsmát is végezzük. Amikor ülünk a templomban és a liturgiában, ez nem azt jelenti, hogy a kényelmet keressük, mert ott az ülés az összeszedett figyelemnek a magatartása. A térdelés is egészen más, mint mikor a vadász letérdel és úgy céloz, mert ez az Isten előtt áldozatot bemutató lélek mozdulata. A felállásnak is nemcsak az az értelme, mint mikor valaki menetközben megáll vagy valamire vár: ez a mennyei Úr előtt a tiszteletadásnak a magatartása.

Dürernek van egy szép rajza. Két sovány kéz van mindössze rajta, imádságosan egybetéve. De annyi lélek és annyi mélység van benne, hogy aláírás nélkül is megértjük: ezek imádkozó kezek. De nemcsak a kéznek kell imádkoznia, hanem az egész testnek.

Sajátságos paradoxonnak látszik, de így van, hogy a mai ember annyira akar lelki életet élni, hogy ebben a törekvésében megfélekedett a testről és ezért nem tudta vágyát elérni. Oly sok jó lélek szeretne bensőségesen imádkozni — lélekben és igazságban, de mert elfelejti, hogy a testnek is imádkoznia kell, nem tud eljutni a bensőséges imáig.¹ Aki nem hiszi, próbálja meg, hogy csak egyetlenegyszer végezze el otthon a szobájában úgy a szent zsolozsmát, hogy feláll vagy letérdel, amikor az utasítások ezt kívánják és maga meg fogja tapasztalni, hogy a testnek összeszedettsége és az imádságba való belevonása mennyivel gazdagabbá és teljesebbé teszi zsolozsmáját.

7. Végül a közösség is egy ilyen elfeledett eleme a szent zsolozsmának, amikor az a papnak egyedül végzett kötelességévé lett.² Eredetileg, amint láttuk, a közösségből nőtt ki a zsolozsmázás és még ma is a közösség nevében történik. A pap sohasem a maga nevében, mint különálló egyén végzi a zsolozsmát, hanem mint hivatalosan fölszentelt, a közösség nevében, a közösségért. Ez, mondjuk, a lelki közösség, amelyet könnyű ráeszméléssel újra hatóerővé tenni.

De nehezebb a külső közösséget megvalósítani. Csak törekednünk kellene rá. Buzgó papok életében nem egyszer találunk példát rá, hogy zsolozsmájuk végzésében társat kerestek és igyekeztek mindig legalább kettesben felváltva végezni. Nem merjük ezt általában tanácsként adni, de biztatunk mindenkit, hogy amikor csak lehet és alkalma van rá, álljon be valahol egy-egy imádkozó közösségbe. Amint ugyanis az itt felsorolt alkotóelemek mindegyike elsősorban a közösen végzett zsolozsmában érvényesülhet, de erejükkel jótékonyan tudják átjárni a magános zsolozsmázást is, ha tudatosítjuk őket és megfelelő módon meg is valósítjuk.

¹ V. Kurrein, *Die Symbolik des Körpers*. — W. Stöhlín, *Vom Sinn des Leibes*. Stuttgart, 1934.

² Th. Michels: *Leben aus liturgischer Gemeinschaft*. Jena, 1923. 64—70.

X. FEJEZET

ÖSSZEFOGLALÁS

Befejezésként most összefoglaló képet kellene adnunk, de erre alkalmasabbat nem találhatnánk, mint a liturgia misztériumos mélységeit feltáró Caselt. Ő tanítja a szent zsolozsma tartalmára vonatkozóan a következőket:¹

Ami a zsolozsma tartalmát illeti, abban minden kifejezésre jut, ami benne van azon a Krisztus által közvetített kapcsolatban, amely fennáll egyik részről Egyház és a lélek, másik részről lélek és az Isten között. Végtelenül széleskörű tehát ez a tartalom s azért csak egy-két jellemző tárgyát emeljük ki. Ha inkább külsőleg nézzük a zsolozsmát, akkor annak tartalma legnagyobb részben az ó- és az újszövetségi Szentírásból vett szövegek. Hiszen valóban az a legközelebbi lehetőség, hogy az Egyház a maga imádságos életében azokat a könyveket használja fel, melyeket Lélektől sugallt emberei által, Isten maga adott a kezébe. Ki tudna ugyanis jobban és szebben beszélni mindarról, ami az Isten és lélek között végbemegy, mint maga az isteni Lélek és az Istennel telített ember.

Igen, hiszen tulajdonképen az Egyház nem kapta egyszerűen a szentiratokat, hanem a Lélek sugallata és vezetése alatt maga hozta létre. Évezredekén át ebbe helyezte a maga tapasztalását és élményét. Nem csoda, ha istentiszteletében szívesen nyúl vissza ezekhez az írásokhoz. A szoros értelemben vett sugalmazott könyv-

¹ Casel, id. mű: 147—157. l.

vek véget érnek az apostolokkal, de bizonyos, hogy ezekről az írásokról különleges értelemben mondhatjuk, hogy azok az Istennek és az Egyháznak lelkéből íratlak. De a Lélek nem hagyta el Egyházát sohasem. Újra és újra a szeretet énekeire indította és bölcsességének tanítására irányította. Isten világosságában élő férfiak és asszonyok énekeltek és imádkoztak. Amit ők énekeltek és imádkoztak, az szívüknek legsajátosabb tulajdona volt, de e mellett ugyanakkor Krisztusnak és a keresztény közösségnek lelkéből is fakadt, tehát az egész közösség tulajdonai lettek. Így váltak azután méltóvá arra, hogy az Egyház kultuszába felvételre találjanak. Így kerültek be a zsolozsmába a szentírási szövegek mellett a himnuszok, antiphonák, az egyházatyák írásai, Istentől vezetett tudósok. magyarázatai. A püspökök és más liturgusok a prófétálás karizmájából vagy a kontemplációból megalkották a maguk ünnepélyes, gondolatokkal teli orációit és prefációit. Sőt a szent szövegeknek az alkalmazása is új művészettel teli költészetté lett. Az egésznek azután a muzsika adott utolsó bevégzettséget és megszentelést, de ez a zene is belülről fakadt, mert mint egy régi író mondja: „A Szentlélek-Isten dúdolta bele a szent emberek szívébe.”

Ez a szoros egybekapcsolódás isteni és emberi, a kegyelem és a természet között, általában jellemző a katolikus imaélet lényegére. Eddig erősen hangsúlyoztuk ennek az objektivitását, mert a mai időnek legnagyobb szüksége éppen az objektív isteni normának való alávetésre van. A modern idők ugyanis egészen az ember öndicsőítésére és a maga alkotta élményre vannak irányítva. A modern ember individualista lelke „felszabadította” a személyiséget és izolálta is; ezáltal a társadalmat atomjaira bontotta és elvezetett a szocializmushoz, melyben a személyiség a tömegnek feláldoztatott. Az Egyháznak objektív közösség-szellemé aláveti ugyan az egyes személyt a magasabb isteni normának és egy rendbe állítja be, de éppen ezáltal védi meg a személyiséget, előmozdítja annak fejlődését, megadja

neki a maga saját helyét, amelyen nélkülözhetetlen. A modern szisztéma olyan, mint összefüggés nélküli köveknek önkényes összehalmozása; ezeket tetszés szerint lehet eltolni, gyarapítani vagy kisebbiteni és egészen a zavarnak képét adják. A keresztény rendszer azonban olyan, mint azok az antik templomok, amelyek csak úgy és nem másként létezhetnek, amelyben minden oszlop, minden pillér, minden gerenda, minden szobor a maga helyén van, minden darabnak megvan a maga saját szépsége és az egész együtt alkotja ezt a műremeket, melyből nem szabad egy részt sem elvennünk a nélkül, hogy az egész el ne rontanánk.

Igy egyesíti a liturgikus imádság is a szigorú normákat és törvényeket a személyes életnek szabad mozgásával és saját jelentésével. És a liturgián belül is a szabadságnak ismét fokozatai vannak; amint az antik művészet, különösen az egyiptomi és az ó-görög és a beuroni művészet a legfölségesebb isteni dolgok számára a legszigorúbb formákat használja; azonban mentől jobban közeledik az emberihez, annál szabadabb lesz a mozgása a nélkül, hogy naturalizmusba esnék, hasonlóképen az egyházi imádság is ismeri az ünnepélyes imáadásnak tulajdonképeni cselekedetei mellett — a szívnek emberi, mozgalmasabb érzelmeit és tud azoknak kifejezést is adni.

Nem lehetséges és nem is szükséges, hogy ezt egész részletesen megmutassuk, elég rámutatnunk a zsoltárokra, melyek a zsoltosmának a magját alkotják. Nincs a vallásos embernek olyan lelki hangulata, melynek a zsoltár kifejezést ne adna. A bánat mélységes lelki fájdalमतól és az elhagyatottságnak kietlenségétől egészen az Istennel való egyesülés ujjongó öröméig — az Úr nagy közösségével való egységének átérzésétől egészen a legszemélyesebb és legeggyedülállóbb Istentáélelísig. Isten félelmet keltő felségének megismerésétől az ő édes szeretetének megízleléséig, — az imáadás, dicséret és hálától egészen a gyermeki kérésig. De vegyük még ehhez hozzá az allegorikus alkalmazást

Krisztusra és az Egyházra, az újszövetség üdvművére, azután vegyük hozzá azt a változó megvilágítást, melybe a liturgikus ünnepek és a napi órák állítják a zsoltárt, akkor megsejtünk valamit a liturgikus imádságnak gazdagságából és kimeríthetetlenségéből. Az Egyház legtöbbször meg is mutatja a zsoltárt bekeretező vagy kísérő antiphonával azt a különleges szándékot, mellyel aznap a zsoltárt imádkozza és a hangulatot, amelybe azt be akarja meríteni. Eredetileg ezek a refrének, visszatérő versek voltak, melyeket a nép vagy mindenegyes vers után vagy úgy minden harmadik vers után közbeszúrt: most azonban rendszeren bekeretezik a zsoltárt és magából a zsoltárból vannak véve, annak ilymódon egyik gondolatát emelik ki különösebben. Később alkotnak nagyobb és gazdagabb antiphonákat is, melyek lazább kapcsolatban állanak a zsoltárral, de mégis azon a meghatározott napon egy meghatározott hangszínt adnak neki. A korális dallam is, amely szerint a zsoltárt énekelni kell, az antiphona tónusához igazodik. Hogy mily egyszerű és mély eszközökkel dolgozik itt az Egyház, az meglátszik abból is, hogy pl. a közbeszúrt Allelúja bele tudja vinni a húsvét csengését minden zsoltárba, még az oly komoly Miserere-be is és az egész officiumnak örvendezést, lendületet ad.

Mint azok a dalok vagy énekek, melyekhez egykor Dávid és a többi Istennel töltekezett énekesek hárfájukat zengették, úgy lesz az egész ó- és újszövetségi Szentírás már magában is mérhetetlen és kimeríthetetlen tengerszere a tanításnak, imádságnak, költészetnek és életbölcseiségnek. De ahogy a dalokat, úgy alkalmazza a liturgia ezeket a szent szövegeket is és ezek a liturgiában ismét új, meglepően sokoldalú életet kapnak; mindenki tudja, hogy a próféták szavai, a Bölcsesség könyvének mondásai, a szent énekek, levelek, evangéliumok mind kezdenek élni, csillogni és új fényt sugározni, amikor meghatározott napokon és ünnepeken olvassák őket. A régi liturgia alkotói oly férfiak voltak, mint Justinus a mártír, Ambrosius, Origenes, Nagy Szent

Gergely, akik egészen az isteni iratokban éltek, lélekkel gazdag módon tudták a szent szövegeket Krisztusnak és az Egyháznak megüendő misztériumára alkalmazni és ezzel tudtak az Írás gazdag bányájából aranyat kiemelni és drága pénzt verni. Ebben a munkájukban nem a modern filológikus pontosság szerint jártak el, hanem művészi szabadsággal, melyet az antik ember úgy szeretett, de e mellett mégsem estek képzelődésbe. Pillantásuk, amikor a nagyra és az egészre irányult, a mélybe is hatolt s az Istentől sugallt könyvek titkai éppen ezért tárultak fel előttük. Munkájuk ennél fogva nem tudományos idézés, hanem az Isten szavának szabad átköltése, utánköltése. Éppen itt nyilvánul meg, hogy mint lehet az isteni igazság az embernek legsajátosabb tulajdona.

Amint Cassianus a szerzetesektől megkívánta, hogy a zsoltárokat úgy imádkozzák, mintha maguk írták volna, ez valósul meg a liturgiában is. — A legfőbb példakép maga az Úr Jézus Krisztus, mert a kereszten lelkének végső szükségében a zsoltáros szavával kiáltott fel az Atyához: „Eli, Eli, lama szabaktani!”

Hasonlóképen tud a liturgia is megfelelő időben és megfelelő helyen, megfelelő szót találni a Szentírásból és ezzel minden emberi körülménybe tud belevinni természetfölötti világosságot.

Említettük már, hogy az Istentől sugallt szövegek mellé csatlakoznak az Egyház imádságában magának az Egyháznak, szentjeinek, tanítóinak és művészeinek alkotásai is. Itt bámulatraméltó a gazdagsága. A legkülönbözőbb körök, messzeeső népek, eltérő kultúrák, férfiak és asszonyok, tudósok és szemlélődők működtek közre, hogy összeszöjék, kihímezzék azt a ruhát, mellyel a liturgia ékesíti magát Isten dicsőségére. Tudjuk pl., hogy a himnuszok megadják minden ünnepi időnek a sajátos hangulati tartalmát úgy, hogy a lélek hacsak egypár szót hall belőle, fel tud lendülni az ünnep gondolatához. Mily fönséges a *karácsonyi himnuszban* Krisztus, a mindent megváltó, az Atya Fia, az Atya Egyetlenje, Ki

kezdetben egyedül született kifejezhetetlen módon . . . Mint tudja *a húsvét vecsernyéje* a titkot édesen és bensőségesen összekapcsolni az Eucharisziával, ezzel az igazi húsvéti szentséggel, a megkeresztelték eledelével: „Készülődjete a Bárány lakomájára, öltözzetek fehér ruhába. Hátunk mögött a Vörös-tenger, énekeljünk vezetőnknek, Krisztusnak. Az Ő szentséges, a kereszt oltárán megtört testét és rózsáló vérét ízleljük és élünk Istenért. A pászka szombatján oltalomra leltünk a pusztító angyal elől s megszabadultunk Fáraó kemény igájától. A mi pászkánk most már Krisztus, Ő áldoztatott fel mint bárány és mint kovásztalan tiszta kenyeret adja nekünk a maga testét.”

Örömből, szeretetből, de a búcsúzás fölött érzett fájdalomból alakul egybe *a mennybemenetel himnusza*. Jézus, megváltásunk, szeretetünk, vágyódásunk, mint Isten minden dolgok teremője vagy s az idők teljében emberré lettél, mint tudott téged szereteted rávenni, hogy magadra vedd bűneinket, elszenvedd a borzasztó halált, hogy minket a haláltól megszabadíts. Légy te a mi örömünk, amint egykor te lész jutalmunk. — *Pünkösdkor* felcsendül a Lélek jöveteléről az ének, erővel telten, mint a sas szárnysuhanása és mégis szelíden, mint a galamb röpte: „Jöjj teremő Lélek, töltsd be tied bensejét s tetézd isteni kegyelemmel a szíveket, miket te alkottál. A te neved a Főnséges ajándéka, élő forrás, lelki tűz, szeretet és balzsam. Hétszeres vagy ajándékaidban, ujj az Isten jobbján, az Atya ígérete s a bölcs szó osztogatója. Gyujtsd fel értelmünk világosságát, önts a szívekbe szeretetet és gyenge testünket átjáró erőddel tedd gerincessé.”

Vessünk még egy egészen rövid pillantást *az atyák irataiból* vett sokszerű olvasmányra, melyek a liturgikus imádságot kellemesen megszakítják. Amint az Atyák mindegyike a kereszténység fényét sajátos módon tükrözte vissza, úgy az ő irataik is különböznek egymástól hangulatban, tartalomban és formában. Egyszer inkább száraz exegézist adnak, máskor mélységbe törő allegori-

zálás tűnik elő, majd teológus mélybelátás jelentkezik, majd a gyakorlati életbölcse ség jut szóhoz vagy a misztikus izzás hevít, de mindig halljuk a legfinomabb kultúrának mélyeiben felfokozott kereszténységnek hangjait, melyek gyakran formáikban is klasszikus bevégez tiséget nyerne k.

A váltakozó s gazdag tartalomnak megfelelően a *zsoltosma előadása* is gazdag változású és élő erő a liturgiában, úgyhogy sohasem lesz egyhangú, álmosító, hanem a szellemet mindig frissen tartja. A zsoltárokat nyugodt, de folyékony tempóban, egyszerű, de vonzó melódiával adják elő, amelyen minden élénkség mellett, az állandó visszatérés által — mikor a kórus egyik fele visszaadja a másíknak a verset — valami epikus nyugalom terjed el az egész felett, más oldalról a zsoltárok előadása nem nélkülözi a mozgalmas sokféleséget. A nyolc egyházi tónus mindegyíkének, amelyek szerint komponálják az antiphonákat és amelyhez alkalmazkodik a zsoltár dallama, megvan a maga jellege és a tónus megválasztása által tud az Egyház az éneknek, ugyanazon szöveg mellett is mindig új és mindig sajátos színt adni. Mily vágyakozóan hangzik pl. a második tónus, mily misztikus a negyedik, mily ünnepélyes a hetedik tónus, mennyire érzelemmel átjárt az ötödik, mennyire férfierővel átjárt a nyolcadik.

Mégjobban hozzáillenek a mindenkori tartalomhoz az antiphonák, amelyek a maguk pontosan vágó, tiszta vonalvezetésével, frissiségével és lendületével egy-egy kis remekművet alkotnak és a zsoltárok orientális nyugalma mellett inkább a görög mozgalmasságot fejezik ki. (A nyolc tónus ógörög dallam, ógörög tónus.) Amikor a lélek a gondolatoktól gazdag zsoltárok imádkozásában elfárad, akkor tör át a versiculus, egy kis versecske a maga bezáró sóhajtásával mint kürtző és megtöri a nyugodt vonalat és egy új részhez vezet át, vagy az olvasmányok meghallgatására vagy a kérő imádságnak vagy pedig a zsoltosma két kimagasló csúcspontjához: a Benedictus és a Magnificat énekéhez. Ezt a ket-

tőt különösen ünnepélyes zsoltár-tónusban éneklik, és a Magnificat a nyolcadik tónus hangjánál oly fenséges, oly nyugalmas, mint a Parthenon oszlopai.

Az olvasmányok tónusa az egyszerű felolvasó hang, mely minden szubjektív retorikát megszüntet, de viszont az értelmi szüneteket élesen, tisztán kiemeli. — Az olvasmányokra következnek a *responsoriumok*, a visszhangként felelő énekek. Ezeket a vontatott, gazdag s lassan-ként kibontakozó melódia jellemzi s ezenkívül bizonyos részeknek ismétlése, mellyel az egyik kar mintegy felel a másiknak. Így felkeltik bennünk az utánagondolásnak, a lelki szemlélődésnek a hangulatát, mely lassan forgatja a mély gondolatokat; majd erről, majd arról az oldalról nézi és újra vissza-visszatér az egészen soha ki nem meríthető megfontoláshoz. Kétféle *responsorium* van. Az egyik az éjtszakai zsolozsmában, mely egészében véve szemlélődő, hosszabb feleletek vannak, melyek az új gondolatokat elvégző olvasmányokhoz csatlakoznak. A nappali órákban a rövid *responsoriumok* vannak inkább s egy példa ezekből megmutatja, hogy pszichológiailag mily mélyen átjárja az imádság-forma az ember értelmét és minden egyszerűsége mellett mily művésziesen stilizálja a pszichológiai folyamatot:

Schola: A dühöngő sárkánytól — szabadíts meg Urunk.

Chorus: A dühöngő sárkánytól — szabadíts meg Urunk.

Schola: És az egyszarvú támadástól szolgádat.

Chorus: Szabadíts meg Urunk.

Schola: Dicsőség stb.

Chorus: A dühöngő sárkánytól stb.

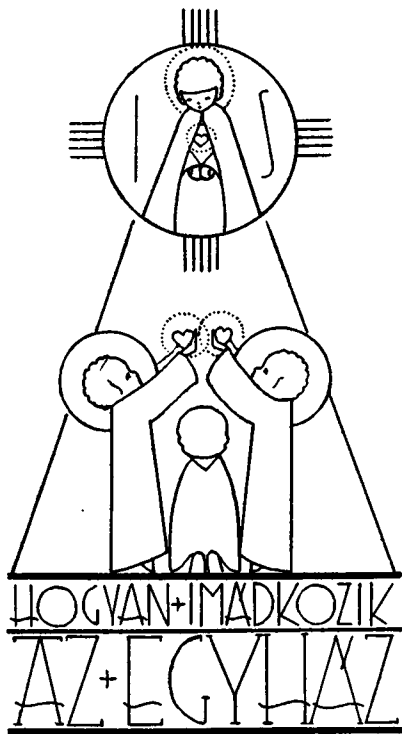
Láthatjuk és hallhatjuk a szövegben és a dallamban, hogy mint fakad az imádság felkiáltása először néhány hívő lelkében és mint veszi át azután az egész közösség; ehhez csatlakozik egy második, még erősebb felkiáltás és a dallamban szenvedélyesebb. A kórus megmarad az első könyörgésnél, az egész megnyugszik, lejjebb száll és végződik az első mondat közös ismétlésében, mely egyúttal a megoldást is jelenti.

Gyorsabb folyásban áradnak tova a himnuszok,

telve görög bájjal és elevenséggel. Az Egyház hosszú ideig vonakodott ezeket is bevenni az officiumba. Csak mikor Szent Ambrus tevékenységével egyházas komolyságot nyertek a himnuszok, akkor tudtak lassan beleolvadni a zsolozsmába. Könnyen megjegyezhető, fülbe-mászó és jellemző hangadásukkal megadják a különböző időknek a hangulatát s egyúttal az egyes imádságos óráknak is bizonyos lendületet adnak. Mint Nyugat alkotásai, szemben az orientális zsoltárokkal, még az antiphonáknál is nagyobb aktivitást adnak.

Ime ezek azok a kövek, amelyekből az Egyház megalkotta azt a csodálatos „imádság-templomot“, amelynek szerkezetét a következő részben ismertetjük.

III. RÉSZ

I. FEJEZET

A SZENT ZSOLOZSMÁT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

A skolasztikus bölcselet mondása: „forma dat esse rei” — az anyagnak a formábaöntés, az alakítás ad életet. Ugyanaz tehát az anyag számára a forma, mint a test számára a lélek: a létét és igazi benső valóságát meghatározó mozzanat. Amikor tehát a zsolozsma alakját tárgyaljuk, nem elégszünk meg pusztán a külső szerkezetnek ismertetésével, hogy melyik órában hány zsoltárt és milyen sorrendben stb. imádkozunk, hanem fontosabbnak tartanánk a benső szerkezetnek, az igazi léleknek megsejtetését.

A felületes szemlélő előtt is valami csodálatos alkotássá teszi a zsolozsmát a lírának, epikának és drámának bensőséges egymásbakapcsolódása. Hol a szív árad ki égbecsapó lánggal a zsoltárokból, énekekben és himnuszokban, hol az Úr tanítását hallgatjuk a szentleckében meg a többi epikus jellegű olvasmányokban, de ezeket is meg-megszakítja a responsoriumok lírája. Drámává pedig főként az előadás formája, a váltakozó kórusok, a párbeszéd, a hieratikus mozdulatok, felállások, térdhajtások stb. teszik a zsolozsmát. Hogy azonban ezek a lírai, epikai és drámai részek mint váltakoznak egymással, az nem önkényes és tervszerűtlen összeállítás eredménye, hanem az Egyházban működő belső erőknek organikus, a Szentlélektől adott szervezetének és szerkezetének természetes kifejlődései.

A zsolozsma egész épületének alapját és vázát a zsoltárok alkotják, meg főként a matutinumban a szent olvasmányok, elsősorban a Szentírás. Ezt a kettőt úgy tekinthetjük a zsolozsmában, mint ahogyan nézzük a

szentmisében a kánont. Ez az az állandóan megmaradó központ, amely köré csoportosulnak a többi részek. Így a zsoltárokat bekeretezik az antiphonák, az olvasmányokra visszhangot adnak a responsoriumok és az imádsághoz átvezetnek a rövid versiculusk.

A zsoltárok és a hozzáfűzött antiphonák, az olvasmányrészletek és a rácsendülő responsoriumok kiválasztását a következő tényezők szabályozzák:¹

a) Először a nap különböző része, elsősorban a reggel és az este. A laudes dicsérő zsoltárait, de főként a primának minden imádságát szinte teljes egészében a reggelnek, a kezdésnek a gondolata járja át. Ugyanígy az esti completorium minden részletében az este gondolatával foglalkozik. Nem is csoda, hogy a prima és a completorium így napról-napra egyforma és alig vesz részt az ünnep gondolatában. De a többi órában is megtaláljuk azért a nap pályájával való kapcsolatot, legalább célzásaiban. Míg a prima himnusza azzal kezdődik: „Már kél a nap, dereng a fény”, addig a sexta az Urat magasztalja, ki „délre fényt ad, lángolót”. Nonakor megérzi a himnusz, hogy a mindent fenntartó örök erő szabja meg: „éjtszaka kövesse a fénylő napot”. A completoriumot pedig akkor imádkozzuk, mikor: „utolsót lángol már a nap, hozzád kiáltunk Istenünk . . . tartsd távol az éj kísértő rémeit”.

Ezekről azonban már szóltunk az imádságos szent órák ismertetésénél, hogy megadjuk minden órának a maga hangulatát.

b) A második alakító tényező a hét, mégpedig ennek is, mint a napnak, az eleje és a vége, vagyis a keresztény hét első napja, a vasárnap és az utolsó, a szombat.

A hét napjai közül természetesen a legdöntőbb jelentőségű a vasárnap. Amint megvan minden vasárnapnak a külön miséje, ugyanígy megvan a zsolozsmája is. És mind a kettőt csak akkor lehet elhagyni,

¹ L. Brinktrine, id. mű: 24. § Die auf den Inhalt des Stundengebetes einwirkenden Faktoren. 116—120. l.

amikor valamilyen kiválóbb ünnep esik vasárnapra. A vasárnapi liturgia alapgondolata folytatódik azután az egész hét olvasmányaiban és változó részeiben.

A hét utolsó napját a zsolozsma elsősorban a Boldogságos Szent Szűznek szenteli. Háttérbe szorít minden egyszerű ünnepet és az egyszerű napi zsolozsmát. A szombatnak ez a megszentelése messze visszanyúlik a történelemben, egészen Alkuinig és a francia bencésekig. Elsősorban Clunyben virágozott fel a Szent Szűznek ez a bensőséges tisztelete és ők ültették el Európa népeinek szívébe. Így hazánkban is Szent Gellértnek köszönhető, hogy „szívünkbe oltatott s belénk ontatott eleink vérével szeretete, azért fenn is marad, soha ki nem szakad igaz magyar szívből tisztelete”.

Érdekes azonban, hogy a hét többi napjának a liturgiában nincs különlegesebb jellege. Kialakult ugyan lassan olyan szokás, hogy a hét egyes napjaira votívzsolozsmákat állítottak össze és XIII. Leó pápa még megengedte, hogy ezeket bizonyos megszorításokkal használhassák. Hétfőre volt a szent angyalok zsolozsmája, keddre az apostoloké, szerdára Szent Józsefé, csütörtökre a szent Eucharisziáé, pénteket az Úr szenvedésének szentelték és szombatot a Szeplőtelenül Fogantatott Szent Szűz zsolozsmájával szentelhatték meg. De X. Pius pápa liturgikus reformjainak során ismét eltörölte ezeket a fogadalmi zsolozsmákat és újra „de ea” a napról kell mondani a zsolozsmát, hacsak nem esik rá valamilyen ünnep.

Megindult, de nem járta át az egész zsolozsmát a teremtés hat napjára való gondolat. Csak a vecsernye himnuszaiban jut kifejezésre. *Vasárnap* azért a fényt-teremtő Istent dicséri a himnusz: „ki nappalokra fényt derítesz, elsőnek rendeléd a fényt, mikor világot alkotál, ki estét s reggelt összekötsz, s így lesz, mit összefogsz: a nap”. A második nap választotta el Isten a vizet és a szárazat, azért mondja a himnusz: „A mennyek alkotó Ura, ki össze hogy ne folyjanak, vizet víztől választasz el s az ég határát megszabod.” Kedden köszönti a földet megalkotó Urat, akinek köszönhető „magot hogy adjon bőven és virágot tarkát, illatot, teremjen dús gyümölcsöket s jó étket adjon, laktatót”. Szerda vecsernyéjé-

ben elmondja: „Negyednapon te lángoló napod forgását rendezé s a holdnak rendjét s csillagid fénylő körútját megszabod.” A mindenséget benépesítő Urat magasztalja a *csütörtöki* vecsernye himnusza, míg *pénteken* az emberalkotó Urat köszönti himnuszos szava.

(Érdekes, hogy a teremtés hat napjának művét teljes egészében mint tudja beolvasztani az egész zsolozsmába a francia maurinus-bencés kongregáció breviáriuma, melyet most már csak a magyar bencések használnak. Tudom, hogy vádként emlegetik ellenük, hogy egészen „tanítókölteménnyé” tették ezzel a zsolozsmát, de tagadhatatlan, hogy mély hittel, igaz áhitattal alkották meg ezt a műüket és újra meg újra csodálatos kapcsolatokra bukkanunk rá. Nincs helyünk bővebb ismertetésre, csak minden napnak alapgondolatát közöljük, melyet ők maguk megadtak a napi zsolozsma fejlecéeként. Vasárnap gondolata: a feltámadt Krisztus; Istennek és az isteni törvénynek dicsérete és szeretete. Hétfő a teremtő Isten jóságát és szeretetét mutatja meg az emberek iránt és Krisztust mint a kegyelem szerzőjét. Kedd vezető gondolata Krisztus tanítása: a felebaráti szeretet. Szerda az Istenbe vetett remény és bizalom napja, mert megmutatja Krisztust, az irgalmasság bőkezű osztogatóját. Csütörtök vezető gondolata Krisztus, ki minket a hittel és a kegyelemmel táplál. Pénteken egyrészt a szenvedő és értünk meghaló Krisztust zengi a zsolozsma, de megmutatja őt mint segítőkét bajainkban. Szombaton pedig rámutat, hogy küzdő Egyházát Krisztus örök békével jutalmazza és az Úr megadja az igazaknak a megígért jutalmat.)

c) Az év is döntő hatással volt visszatérő ünnepeivel a liturgia kialakítására. Elsősorban ez szabályozta a Szentírásból vett részleteket. Nem véletlenség és céltalanság, hogy pl. ádvent idejére Izaiás prófétát választották, karácsonyi időben a rómaiakhoz írt levelet olvasták, húsvét számára az apostolok cselekedeteit meg az Apokalipszist hagyták. Ha a hétköznapiakon a római breviárium zsolotárjai és az egyes napnak a teremtésből vett gondolata nem állanak majdnem semmiféle kapcsolatban, addig az év és az olvasmány között majdnem mindig megtaláljuk a belső összefüggést.

Érdekes, hogy a Misszálét magyarázók mily kevésbé

vették figyelembe a zsolozsma olvasmánya és a szentmise változó részei között meglévő kapcsolatot. Próbáljuk csak meg egybevetni ezt a kettőt és magunk fogjuk megtapasztalni, hogy mennyi új meglátást fogunk ebből meríteni.

Ezt a három alakító tényezőt három koncentrikus körrel ábrázolhatnánk mi is. Ezek adják a zsolozsmában a változatosságot és a sokszerűséget. Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a nap időszakai — elsősorban a prima és completorium, de azután a tertia, sexta, nona is — *Isten működését ünneplik a természetben.*

A hét — itt is elsősorban a szombat és a vasárnap — Isten működését magasztalja *a kegyelem rendjében* és megmutatja az üdvösség történetében végbevitt nagy tetteit, Krisztus feltámadását és Mária helyét az isteni üdvösségtervben.

Az év is elsősorban a természetfölötti világban végbevitt nagy tetteket, különösen pedig az *üdvösség történetének eseményeit* szemlélteti, — így karácsonykor, húsvétkor és az Úr többi nagy ünnepein — de azután megmutatja *az Úr nagy tetteit az ő szentjeiben*, mert valóban: *mirabilis Deus in sanctis suis.*

Mint érdekességet megemlíthetjük, hogy a zsolozsma sem ismeri a hónapnak a megszentelését. Legfeljebb csak egyes rendekben látjuk ennek a gondolatnak az érvényesülését. A hónapoknak megszentelése még ma is csak a népájtosságbán játszik nagy szerepet. Így lett március Szent József hónapja, június Jézus Szívének, július Jézus Szent Vérének hónapja, november a szenvedő lelkek megsegítésének ideje és így kapott a Szentszűz a népi áhítatban négy hónapot is: a rorálás decembert, a virágzó májust, azután a mennybevitel hónapját, augusztust és a szentolvasóval átmádkozott októbert. Újabban szeptember Szent Mihály, illetve az angyalok hónapja lett. Három hónapra nincs kialakult kép, de januárt a kis Jézus, februárt a tanító Jézus és áprilist a szenvedő és feltámadó Jézus havának vehetjük.

Alapgondolatban ugyanaz az erő hat ezekben a népi ájtatosságokban, mint ami a liturgiában vezetett a nyolcad kialakítására. A szerető szívnek kedves ünnepének megülésére nem elég egy nap, ki akarja terjeszteni ezt az időt, a liturgia legalább egy hétre, a népájtatosságot egy egész hónapra.

II. FEJEZET

A TÖRTÉNETI FEJLŐDÉS ROVID VÁZLATA

A zsolozsma ájtatos imádságához tulajdonképen nincs szükség a zsolozsma történeti fejlődésének ismeretére. Mégis a teljesség kedvéért legalább is vázlatosan szeretnők ismertetni. Megjegyezzük azonban, hogy akit a történelem tudása nem hangol különösebb áhítatra, ezt a fejezetet nyugodtan ki is hagyhatja.

A zsolozsma fejlődésében az első korszak Szent Benedekig tart. Ebben az időben alakulnak ki az imádságos szent órák úgy, amint azt már megismertük. Azonban, hogy az egyes helyeken milyen órákat tartottak meg és azok alatt mit imádkoztak, abban a legnagyobb változatosságot találjuk. Az első, aki ebbe a sokféleségbe valami rendet vitt be és véglegesen szabályozta nemcsak a nyolc imádságos órát, hanem törvénybe foglalta, hogy az egyes órákon mit és milyen sorrendben imádkozzanak, az Szent Benedek volt. Regulájának egész tekintélyes részét foglalja el éppen a zsolozsma törvénybefoglalása és ennek az az oka, hogy előtte ezt még senki meg nem tette, tehát nem hivatkozhatott elődjének példájára. Szent Benedek reformjának két vezető gondolata volt; az első, hogy hetenként az egész zsoltaíróskönyvet, mind a 150 zsoltárjával végig kell imádkozni, — és a második, hogy a zsolozsmát úgy kell végezni, hogy „értelmünk és szavunk egybehangzók legyenek”.

Szent Benedek után az ő lelki gyermekeinek egyike, a liturgiát szabályozó Nagy Szent Gergely pápa lett nagy hatással a zsolozsma fejlődésére. Róla nevezték el a Rómában szokásos imádságot „Officium Gregoria-

num"-nak, mely különbözött a Milánóban használt „Officium Ambrosianum"-tól. Hogy nagyobb elterjedésre a római zsolozsma talált, ez elsősorban a bencések művének az eredménye volt, mert Monte Cassino szét-dúlása után a nagy római bazilikák istentiszteletét ők látták el, majd pedig a missziók apostoli munkáját magukra vállalva, ezt vitték el magukkal mindenfelé.

Rómában legnagyobb virágzásra a Szent Péter-templom kórusa emelkedett és a VII. század vége felé ennek a bazilikának a zsolozsmája jutott el Angliába, majd a VIII. században frank földre. Itt már volt egy másik zsolozsma, az „Officium Gallicanum", de ez jóval hosszabb volt, mert pl. a vigiliában nem egyszer 40—50 zsoltárt imádkoztak. Lassan a római zsolozsma háttérbe szorította a gallikán zsolozsmát. A IX. század elején a római és frank zsolozsma alaprajzában már majdnem egészen azonos azzal a zsolozsmával, melyet egészen X. Pius reformjáig használt a római Egyház. A római breviárium Franciaországban a szerzeteskolostorokban néhány toldalékot kapott: a bűnbánati zsoltárokat, a halotti officiumot Clunyben, azután az ú. n. gradual-zsoltárokat, végül a X. században Szűz Mária zsolozsmáját.

A XI. században VII. Gergely reformtevékenységét kell megemlítenünk, aki alatt a római zsolozsma eljutott Spanyolországba s így a század vége felé ez jutott uralomra egész Nyugaton. Csak Toledóban maradt meg a mozarabikus breviárium, melyből hiányoznak a változó zsoltárok és Milánóban az Ambrus-féle, mely főként abban különbözik a rómainál, hogy a zsoltárokat két hétre osztja el.

A következő századból az ú. n. kúriális breviárium keletkezése figyelemreméltó. A pápai kúriának sok munkával megterhelt hivatalnokai számára, akik gyakran voltak kénytelenek utazni, egy könyvbe foglalták össze a zsolozsmanak addig különböző könyvekben megtartott részeit. Külön psalterium, külön lectios, külön homiliás, stb. könyv helyett egy kötetet kaptak, amelyben a régi

római zsolozsmával ellentétben, az olvasmányok nagyon rövidek voltak. Ennek a reformnak szerzője valószínű III. Ince pápa volt. De elterjesztésében elsősorban a franciskánusok voltak tevékenyek. Ennek a könyvnek a címe volt: „*Breviarium secundum consuetudinem Romanæ curiæ*”, mit magyarul így fejezhetnénk ki: *rövidített zsolozsma* a római kúria szokása szerint. Valószínű, hogy így kapta az egyébként meglehetősen hosszú zsolozsma a breviárium nevet.

Most egy ideig a franciskánusok szerepe lesz jelentős.¹ A ferencesek negyedik generálisa, Haymot, IX. Gergely parancsára ezen a breviáriumon néhány változtatást és javítást tett. Ezt a javított zsolozsmát vezette be Rómába azután III. Miklós pápa, ki maga is franciskánus volt. Csak a lateráni egyház ragaszkodott továbbra is a régi római szokáshoz, de 100 évvel később XI. Gergely pápa parancsára csatlakozott az új ritushoz.

Az új római breviárium elterjedésében szerepe volt még a párizsi egyetemnek is, mert ezt vezették ott be és a Párizsban tanuló papok és szerzetesek továbbvitték hazájukba.

Lassan azonban egyre jobban elszaporodtak a szentek ünnepei. És mert ezeknek életét olvasták mind a három nocturnumban, azért a Szentírás olvasása egyre nagyobb mértékben háttérbe szorult. Azután elfelejtették Szent Benedek alapelvét is, hogy hetenként egyszer az egész zsolotárskönyvet végig kell imádkozni; volt zsolotár, melyet mindennap elmondottak s volt olyan, melyre sohasem került a sor. A harmadik ferdeség volt bizonyos túlterhelés. A hétköznapiakon és az egyszerű ünnepeken a napi zsolozsma mellett el kellett végezni Szűz Mária officiumát, a halottak zsolozsmáját és böjti napokon a bűnbánati és a graduale-zsolotárokat. Mind a há-

¹ H. Dausend, *Der Franziskanerorden und die Entwicklung der Liturgie*. Franz. Stud. 1924. 165—178. — A. d'Aura, *Il Breviario Romano ed i Francescani nel secolo XII*. Studi Frances. 1929. 29—61.

rom komoly baj volt és valóban megokolttá tette, hogy a jobbak is reform után vágyakoztak. A korszellemből fakadt azonban a negyedik kifogás, melyet a humanista műveltségű papok emeltek a zsolozsma ellen, főként X. Leó pápa idején és ez a zsolozsma rossz latinsága.

Ezekre a panaszokra határozta el X. Leó pápa, hogy valami javítást engedélyezzen. Az ő kívánságára Ferreri Zachariás püspök egy egész himnuszos könyvet költött a teljes liturgikus évre, de erősen humanisztikus jelleggel. A következő pápa, VII. Kelemen megengedte minden papnak, hogy Ambrosius, Gergely és a többi himnuszköltő alkotása helyett ezeket a latin ódák stílusában megírt himnuszokat imádkozhassák. Himnuszos kötetének végén Ferreri megígéri, hogy az egész zsolozsmát át fogja dolgozni és újra kiadja, de művének befejezése előtt meghalt.

Örökét átvette egy spanyol franciskánus, Diego Fernandez de Quñiones, aki a római Santa Croce-templom kardinálisa volt és éppen azért breviáriumát legtöbbször „Breviarium S. Crucis”-nak nevezték. Kihagyta ebben egészen a capitulumokat, versiculusokat és az olvasmányok után a responsoriumokat, de sokat elhagyott az antiphonákból és himnuszokból is. Minden nap minden órájában 3—3 zsoltárt adott és így vasárnap és ünnepnap egyszerű zsolozsma és ünnepi zsolozsma teljesen egyforma volt. Ezzel szemben nagyobb helyet adott a Szentírás olvasásának: az év folyamán az egész újszövetséget és az ószövetség nagy részét elolvastatta.

A világi papok megkapták az engedélyt, hogy magánhasználatra vehetik ezt a zsolozsmát, de a kórusok számára eltiltották. Ennek ellenére is nagyon gyorsan elterjedt, nevezetesen Olasz-, Francia- és Spanyolországban, ahol még kóruson is felhasználták. Mint érdekességet megemlítjük, hogy Saragossa és Tarragonában fellázadt a nép, mikor ezt a zsolozsmát bevezették a katedrálisba. Nem ment többé oda, hanem a szerzetesek istentiszteletét látogatta.

De mindjárt a breviárium megjelenése után a

kritika is felemelte szavát. Nevezetesen kifogásolták, hogy a régi egyházi tradíciót sokszor gyökeresen elhagyja vagy legalább is erősen elszínteleníti. Azután hogy a didaktikus, oktató cél nyomul előtérbe és háttérbe szorítja a zsolozsma latreutikus — Istent dicsérő jellegét; és végül, hogy az „oratio publica et communis” — a nyilvános közös imádság jellege helyett ez az új zsolozsma egészen magánimádsággá lett. A legjelentősebb kritikusok voltak Párizsban a Sorbonne tanárai és Rómában Caraffa kardinális. Mikor azután ez utóbbit pápának választották, neki mint IV. Pál pápának, első dolga volt eltiltani ennek a breviáriumnak használatát, amely tehát így élt összesen 23 évet.

De azok a teológusok is, akiknek nem tetszett a „Breviarium Crucis”, elismerték, hogy a római breviárium azért reformra szorul. Így történt azután, hogy a trienti zsinat a zsolozsma megjavításával is foglalkozott. Külön bizottságot állítottak össze erre a célra és mikor ez nem tudta befejezni a zsinat ideje alatt a munkáját, elhatározták, hogy a többi az apostoli Szentszékre bízzák. A pápák azután be is fejezték ezt a munkát.

A pápai bizottság tagjai voltak Egidio Foscari domonkos szerzetes, majd modenai püspök és Giulio Foggiano. Foscari érdeme volt a szentek életrajzainak átjavítása, Foggianoé pedig a stilisztikai javítások. Reformjukhoz mintának Róma főtemplomainak és a vatikáni könyvtárnak legrégibb breviáriumait használták fel, de felhasználták Caraffa bíborosnak, a későbbi pápának az előmunkálatait is. Vezető alapelvük volt, hogy a régiből semmi lényegest el ne hagyjanak, stb. és semmi lényegben újat ne alkossanak, hanem a zsolozsmát, amennyire csak lehet, visszavezessék a régi, jobb alakjára, a szellemétől idegen újításokat és apokrif részeket pedig eltávolítsák belőle.

Újra bevezették az ú. n. scriptura currenset, a Szentírás folytatólagos olvasását, hogy így újra nagyobb tért foglaljon el a Biblia. Az atyák homiliái közül is többet kicseréltek jobbra és megfelelőbbre. A szentek

officiumait pedig annyira korlátozták, hogy az év folyamán 200-nál többször a napról kellett imádkozni a zsol-tárokat. Most adtak először bevezetésként általános rubrikákat, ezeket III. Pál pápa által a ferencesek szá-mára engedélyezett direktóriumból vették át; szerzőjük Ciconiolano ferences páter. Következtesen végigvitték a „Proprium de tempore”, „Proprium sanctorum” és a „Commune sanctorum” szétválasztását, melyet azóta minden breviárium követ. A Szűz Mária kis zsolozs-máját, a halottas officiumot, a bűnbánati zsol-tárokat mindössze néhány napra szorították, akkor is csak a magános elvégzését tették kötelességgé. Most lett sza-bállyá, hogy minden óra előtt elimádkozzák a Pater — Avet, a matutinum és a prima előtt még az apostoli hitvallást is.

Ezt a zsolozsmát azután V. Szent Pius pápa 1568 július 9-én külön bullával kiadta és kötelezővé tette mind a nyilvános karimádság számára, mind a magános imádság számára. (Breviarium Pianum.) De azok az egyház-megyéek és azok a szerzetesrendek, melyeknek legalább 200 év óta saját breviáriumuk volt, megtarthatták a magukét.

Pius pápa breviáriumát még három pápa javította. Először VIII. Kelemen, mert az ő idejében történt meg a Vulgata szövegének a revíziója, amelyre azért volt szükség, mert az idők folyamán sok hiba csúszott be. A pápától kinevezett bizottság tagja volt többek között Baronius, Bellarmin és Gavantus. Ez a bizottság Pius pápa breviáriumának szövegét javítani is igyekezett. És hogy a szövegromlást egyszersmindenkorra megaka-dályozzák, VIII. Kelemen pápa 1602-ben exkommunikáció terhe alatt megtiltotta, hogy a hivatalos római breviáriu-mot a püspököknek engedélye nélkül ki lehessen még egy-szer nyomtatni és ez a rendelet még ma is érvényben van.

A második javítató VIII. Orbán pápa volt és az ő munkája főként a himnuszok versmértékére vonatko-zott. A humanizmus hatása alatt a régi metrikát és

stiliztikát négy jezsuita próbálta megjavítani: Famiano Strada, Tarquinio Galluzzi, Girolamo Petrucci és Mathias Sorbiewski — de maga a pápa is írt több himnusz, így Szent Martina, Szent Hermenegild és Szent portugáliai Erzsébet zsolozsmája számára.

A himnuszoknak ezt a kijavítását gyakran meglehetősen erős hangon bírálták. Nekünk is meg kell engednünk, hogy az ókeresztény és a középkori erőből és eredetiségből sokat veszítettek ezek a himnuszok, de mi is igazat adunk Baumstarknak, hogy ezt a reformot a kor szellemével kell néznünk és megítélnünk. Bizonyos, hogy az Egyház ezzel a késői humanizmusnak a szolgálatában állott. De a népek apostola (Fil. 4, 8.) szerint az Egyháznak nem utolsó feladata minden időben, hogy a kor főbb áramlatait, főként ha azok az emberek gondolkodása és cselekvése részére nagy hatással vannak, figyelembe vegye és alkalmazkodjék hozzá, amennyiben semmi hit- és erkölcsellenes nincs bennük, hogy ami jó és helyes, azt lélekkel töltsse be és ezzel természetfölötti magaslatra emelje.

Ez alkalommal vezették be a csillagot (asteriscus), mely a zoltár verseit két részre osztja.

A harmadik breviáriumjavító pápa XIV. Benedek volt, aki erre a célra bizottságot nevezett ki, de a bizottság munkájával nem volt megelégedve, hanem azt elvetve, maga akart javítani a zsolozsmán, de közben meghalt. Azóta a reformtörekvés szinte teljesen elnyugodott napjainkig.

A római breviáriummal szemben Franciaországban a XVII. és XVIII. században bizonyos ellenáramlatok merültek fel és több egyházmegye külön breviáriumot szerkesztett. De a XIX. század elején a solesmesi kolostor nagy apátja és a modern liturgikus mozgalom megindítója, Prosper Guéranger kitartó munkával elérte, hogy újra mindenütt a római breviárium lett az általános.

Korunkban a liturgikus mozgalom nagy pápája, X. Pius vette kezébe a breviárium reformját és legalább átmenetileg valami befejezést is nyert. Leszállította a zoltárok számát a matutinumban kilencre, azután a hét-köznapi kis óráinak külön zoltárokat adott; a hosszabb

zsoltárokat két vagy több részre osztotta szét. A kisebb ünnepeken a zsoltárokat nem a közösből kell venni, mint régen, hanem a napról és így újra érvényesül az ősi szentbenedeki elv, hogy az összes zsoltárokat végigimádkozzák a hét folyamán. De X. Pius reformja sem teljes, mert nevezetesen az általános utasítások, de főként a lectiok s különösen a történeti olvasmányok, a szentek legendái még mindig javításra szorulnak.¹ De X. Pius óta más változás nem történt, mint hogy XV. Benedek pápa alatt is meg XI. Pius pápa alatt is több új ünnepet (Krisztus Király, Szűz Mária anyasága, stb.) soroztak be a zsoltosmába.

¹ *Fr. Brehm, Die Neuerungen im Brevier. Regensburg, 1914. — X. Schmid, Brevier-Reform. Lucern. 1927.*

III. FEJEZET

A SZENT VIRRASZTÁS

Az éjtszaka hórája a matutinum. Tudjuk már, hogy a virrasztás lelke járja át egészen ezt a órát. Mint az okos szűzek égő méccsel várták az Urat, úgy akarjuk mi is imádságos lélekkel várni őt. És amint az első hívők lelke sóvárogva szólította az Urat: „Jöjj el, Urunk Jézus!”, úgy hívjuk, kérjük, óhajtjuk mi is az ő eljövetelét. Ezzel a hangulattal kezdjük meg a matutinum szerkezetének megismerését.

Mindenegyik imádságos óra tárgyalásánál először megadjuk a vázlatát és azután beszélünk részleteibben egyes részletkérdésekről. Így a matutinum vázlata a következő:

Bevezető:

- a) Miatyánk . . . Udvozlégy . . . Hiszekegy . . .
- b) Két vers (Uram, nyisd meg ajkam . . . Isten, ügyelj segítségemre) a Dicsőséggel és Allelujával.
- c) A 94. zsoltár, a meghívó versnek ősi antiphonás módján történő beiktatásával.
- d) Himnusz.

I. rész

Első éjtszakai óra — nocturnus

- a) Három zsoltár, elején és végén antiphonával.
- b) Átmenet az olvasmányra (vers és felelet, Miatyánk és feloldozás).

c) Három olvasmány, mindegyik előtt áldás, utána pedig responsorium.

II. rész

Második éjtszakai óra — nocturnus

Teljesen azonos az elsővel.

III. rész.

Harmadik éjtszakai óra — nocturnus

Teljesen azonos az elsővel; a kilencedik olvasmány után következik a

Befejezés

Te Deum.

Ha a laudestől elválasztjuk és befejezzük ezt a részt, akkor:

V. Az Úr legyen veletek.

Könyörgés.

V. Az Úr legyen veletek.

V. Áldjuk az Urat.

V. A meghalt hívek . . .

Miatyánk.

Lássuk ezeket részletesebben.

a) Ősi szokás az, hogy az isteni zsolozsma végzésébe nem fogtak bele előkészítés nélkül. Így már a clunyi bencések három orációt és a 15 gradual-zsoltárt elmondották. Ma csendes bevezetésként a Pater, Ave, Credo szolgál.

Ebből már Maiuma János püspök 515 körül írt „Pleropholion” munkájában ajánlja a Miatyánkot és a hitvallást mint legjobb előkészületet. Valóban, a szent zsolozsma végzésére mi mindnyájan „divina institutione formati” — isteni tanítástól oktatva kezdünk, azért méltán imádkozzuk a Miatyánkot, mert az Úr mondotta: Így imádkozzatok. A Miatyánk hét kérése magában foglalja az Úr Lelkét az Atya iránt, de magában foglalja az Egyház minden óhajtását és magában foglalja mindazt, amit mi fel tudunk ajánlani. Tertullianus a Miatyán-

kot magát *breviáriumnak* nevezi: „Breviarium totius evangelii — az egész evangélium rövid összefoglalása.”

Szűz Máriát pedig azért köszöntjük, mert benne csodálja meg az Egyház az Istenemberrel való legbensőségesebb kapcsolatot. Szent Ambrus azt mondja: „Legyen meg mindenekben Mária lelke, hogy magasztalja az Urat” — és valóban a szent zsolozsmát csak ezzel a lélekkel lehet végezni.

A hitvallást pedig azért kell imádkoznunk, mint Szent Pál mondja: „Hinni kell annak, ki az Istenhez járul” (Zsid. 11, 6.), „Mert a szívből fakad a hit a megigazulásra és az ajakkal történik a megvallás az üdvösségre.” (Róm. 10, 10.)

b) A hangos mondás két verssel kezdődik. Az egyik: „Uram, nyisd meg ajkamat.” Ezt a kezdetet igazában Szent Benedek Regulájából és a nyomában fakadó kolostori szokásból érthetjük meg. A szent pátriárka napközben csak a hallgatagságot (*taciturnitas*) ajánlja, de éjtszakára a szigorú hallgatást (*silentium*) rendeli el. Megparancsolja, hogy a *completorium* után senkinek nem szabad beszélnie. Ezt mindenkor megtartották a kolostorokban és azért mikor az egész éjtszakai hallgatás után beszédre nyitották ajkukat, akkor az első céljuk volt, hogy az Úr dicsőségét magasztalják és az ő nevében nyissák meg ajkukat.

(Egyébként ez a vers a mai zsidó istentiszteletben is megvan. Pl. az engesztelés napján elmondott imádságok előtt.)

A másik vers: „Uram, siess segítségemre”, már a régi aszkéták előtt nagy tekintélyben állott, amint ezt Cassianus elmékedéseiből tudjuk. Szent Benedek Regulájában megparancsolja, hogy minden óra előtt elimádkozzuk. Őt ugyanis egészen átjárta az a hit, hogy minden munkánkhoz, bármilyen fajta is legyen az, először az isteni kegyelem segítségét kell kérnünk. „Legelőször is bármi jót kezdesz cselekedni, a legállhatatosabb imádsággal az Úrtól kérd annak véghezvitelét.” Nem lehet csodálkoznunk azon, hogy aki ezt a parancsot adja gyermekeinek, az minden imádságos órát ezzel a verssel

akar kezdeni. És nem csodálkozhatunk, hogy tanítványai nemcsak az imádság kezdetén, hanem minden munkájuk elején segítségül kérték az Isten kegyelmét.

(A bencés zsolozsma a világiakétól abban különbözik, hogy a két vers sorrendje fordított és az Úr segítségét kérő verset háromszor kell elismételni.)

Mondjuk az első kérést alázattal, bizalommal és buzgósággal. Hogy ajkunk ne legyen olyan, mint a zengő érc és csengő cimbalom. És ne legyen olyan, mint a gőgös, magabizott ember, ki dőlyfében azt mondja: „Labia nostra a nobis sunt.” (11. zsolt. 5.) Hanem hirdessük a prófétával, hogy „az én dicséretem te vagy”. (Jer. 17, 14.)

De mondjuk még nagyobb alázattal és tehetetlenségünk egész átérzésével a második fohászt. Mert mi is elmondhatjuk Szent Ágostonnal: „Nem dicsér majd téged az én ajkam, ha meg nem előz engem a te irgalmad. A te ajándékod, hogy téged dicsérhetlek. Nem tudom magam dicsérni Istent, hacsak ő nem adja meg nékem, hogy dicsérhessem őt.” És mély átérzéssel jelöljük meg ajkunkat a kereszt jelével. Mert imádság közben támad ránk akárhányszor leghevesebben az ellenség, de mi elmondhatjuk Szent Mártonnal: „Engem a kereszt jele véd, azért az ellenség sorain is átmegyek biztonságban.” Kövessük a régi szerzetesek példáját, hallgassunk mindnyájan Szent Benedek atyánk tanácsára és használjuk gyakran, minden napunk, munkánk, imádságunk kezdetén ezt a rövid fohászt, melyet Cassianus az áhítatos érzelem összefoglalásának, örökös imádságnak nevez: „Formula pietatis, jugis oratio.”

c) Az igazi bevezetés a matutinumhoz a 94. zsoltár és a meghívó vers, az invitorium, amelynek szerepe körülbelül olyan, mint a szentmisében az introitusé: az egyik a szent zsolozsma, a másik a szentmise megértésének kulcsa. Az invitorium célja egyrészt, hogy lelünköt az imádságra hangolja, másrészt imádásunk és dicséretünk tárgyára rávilágítson. Ez az a vezető gondolat, mely alá sorakozik a zsolozsma folyamán minden

más gondolat, a középpont, melyre irányulnak érzelmeink, a cél, amelyre kell törnie mindennek. Az ősi szokás szerint mindjárt az elején kétszer elmondjuk, majd minden szakasz után teljesen vagy részben ismétljük, hogy egészen átértsük, teljesen magunkévá tegyük és mélységeibe belehatoljunk.

Hallgassuk úgy, mint az Isten követének szavát, mellyel a Jegyes barátait meghívja a menyegzős asztalhoz. Vagy fogjuk úgy fel, mint az égi Egyház szavát, mellyel felszólítja a földi Egyház imádkozóit, hogy vele egyesüljenek közös imáadásban. Ez a gondolat nekünk is tud olyan lendületet és derűt adni, minő Szalézi Szent Ferenc szívét töltötte el saját vallomása szerint: „Tegnap, Szent Péter bilincseinek ünnepén, míg a kórus a meghívó verset énekelte: „Éljen az apostolok Királya; Jertek és imádjuk őt’ — oly édes és szeretetreméltó érzés járt át, minő még soha. És azt kívántam, hogy árássa el szívemet egészen.”

(Ajánljuk, hogy elmélkedéseinkben vessük össze az invitoriumot és az introitust, mert sokszor egészen csodálatos fényt vetnek az egész napunkra.¹⁾)

A bevezető zsoltár is minden szakaszával figyelemreméltó. És ezt is összevethetjük a lépcsőimádsággal a szentmisében. A Judica zsoltár is boldogságot, derűt és az ebből fakadó vágyat fejezi ki a szentáldozat után, de azután ezt a hangulatot felváltja a Confiteor alázatós bűnvallomása. A Venite zsoltár is örvendezéssel kezdődik, de a végén ez is komoly lesz, magunkba szállásra, lelkiismeretvizsgálatra, bűnbánatra serkent, hogy ha majd a mi égbeszálló szavunkra Isten válaszol a zsoltosma folyamán, — és válaszol is minden alkalommal, csak mi nem figyelünk rá — ne keményítsük meg szívünket.

Elmélkedjük végig ezt a zsoltárt, hogy mindig jól végezhesük. A jó kezdés máris fél eredmény.

¹ E. Flicoteaux összevetette őket. L. La vie spirit. 1924. 365—384.

Jöjjetek, örvendezzünk az Úrnak, ujjongjunk Istenünknek, ki a mi üdvösségünk; valljuk meg őt az ő színe előtt és zsoltárokkal ujjongjunk neki.

Jöjjetek: Intézzük e szavakat mindazokhoz, akiknek velünk kell áldaniok az Urat: mondjuk a magunk lelkének és a magunk szívének, hisz oly sokszor vagyunk távol az Istentől. „Szándékaim, gondolataim, akaratom, érzéseim, egész belső világom, jöjjetek, menjünk fel a hegyre, ahol az Isten lát és ahol az Istent látjuk.” (Szent Bernát.) — Örvendezzünk az Úrnak: Isten azt akarja, hogy örömmel dicsérjük őt, akarja, hogy szeretettel, gyönyörűséggel merüljünk el tökéletességeinek szemléletébe. — A mi üdvösségünknek: Jézusunknak tehát, — mondja Szent Jeromos; mint a Szentszűz énekeli: Istenben, az én üdvösségemben. — Az ő színe előtt: hogy betöltsön bennünket az ő jelenléte, mint a bölcs szüzeket. — Valljuk meg: ismerjük el nagyságát és a magunk semmiségét.

Mert nagy Űr az Isten, király mindenek felett; mert nem veti el az Űr az ő népét; az ő kezében van a föld minden határa, s látja a hegyek magasságát.

Nagy: Bármily kicsinnyé tette magát az Isten, ő mindig a végtelen, az egyedül nagy; imádjuk nagyságát s áldjuk irgalmaságát. — Az ő kezében: Uralma feltétlen, amint nagysága végtelen. Mi mindig az ő kezében vagyunk, akár szeretetét, akár igazságát érezzük.

Mert övé a tenger, ő alkotta azt, s kezei alapozták meg a földet. Jöjjetek, boruljunk le az Űr előtt, imádjuk őt, sirjunk az Isten előtt, aki teremtett bennünket, mert ő a mi Urunk Istenünk, mi pedig az ő népe és legelőjének bárányai vagyunk.

Mélységesen alázzuk meg magunkat az üdvözítő Isten előtt látva az ő végtelen hatalmát. — Boruljunk le: Emlékezzünk arra, hogy a kórusban erre a szóra mindnyájan letérdelnek az oltár előtt. A mi Istenünk: Egészen a mienk az ő gyöngédségében és jótéteményeivel. — Mi pedig az ő népe vagyunk: tehát alávetettség, szeretet, odaadás kell részünkről.

Ma ha az ő szavát halljátok, ne keményítsétek meg szíveteket, mint a lázadók a kísértés napján a pusztában, ahol kísértettek engem atyáitok, megpróbáltak és látták az én műveimet.

Ezt a részt Szent Pál idézi, hogy emlékeztessen arra, hogy az evangéliumnak vagyunk alávetve. (Zsid. 4.) „Ki Istentől van, Isten ígését hallgatja.” (Ján. 8.) — *Ma:* az élet eltűnik, mint egy nap: „Intsétek egymást mindennap, míg azt

mondják: ma." (Zsid. 3.) — *Ne keményítsétek meg: Mindenekelőtt a szív keménységétől féljünk és Isten Lelkének való ellenállástól.* (Szent Bernát, a vigasztalásról. I., II.) — *Ahol megkísértettek:* „Ne kísértsek Krisztust, mint némelyek kísértették és elpusztultak. Mindezek jelképekül történtek . . . a mi oktatásunkra.” (I Kor. 10.)

Negyven esztendeig voltam közel ehhez a néphez és mondtam: Mindig tévelyegnek szívükben; nem ismerték meg az én útaimat; s ezért haragomban megesküdtem, nem jutnak el az én nyugalomba.

Ahogy haladunk korban, úgy kell egyre tanulékonyabbnak lennünk. — A nyugalom, amit Isten akart adni Palesztinában az ő népének, előképe volt annak, amit lelkünknek ígér ennek a földi zarándoklásnak végével: „Mert nekünk is hirdettetett ez úgy, mint azoknak. Siessünk tehát bemenni ama nyugalomba.”¹

d) A meghívó vers gondolatát és érzelmét emeli ki még jobban a legtöbb alkalommal a most következő himnusz. De míg az invitorium talán jobban az eszünkhöz szól és értelmünkön át akarja szívünket meghódítani és akarattunkat meghajlítani, addig a himnusz — főként, ha énekeljük — szívünket akarja varázsával megéjteni és egész nap az Isten szolgálatába állítani. Aki átélte, az mind megvallhatja, hogy valóban egy ünneppélyesen elénekelt invitorium hangulata döntő volt egész napjára. Világi hívők is, akik a 94. zsoltárnak, az invitoriumnak liturgikus énekét csak egy alkalommal hallhatják legtöbbször és ez a temetés, igazat adnak, hogy a „Circumdederunt” szava és a Venite zsoltár éneke mélyen átjárja egész valónkat.

Jegyezzük meg a himnuszokról Szent Ágoston szavát: „A himnuszok Isten dicséretét tartalmazó énekek. Ha megvan a dicséret, de az nem Istené, akkor nem himnusz. De ha megvan a dicséret és az Istené is, de nem énekelik, akkor sem himnusz. Hogy himnusz legyen, ahhoz ez a három kell: hogy dicséret legyen, Istené legyen és énekelt legyen.” Ezért mondja egyik zsinat,

¹ Újabban szép magyarázatát adta Halász Pius: Örök liturgia c. szép könyvében. Bp., 1942. Korda.

hogy a matutinum és a vesperae himnuszát mindenképen énekeljük.

A nocturnumok, mint a megadott vázlatból láthatjuk, most következnek. Mind a három együtt a matutinumnak tulajdonképeni magja és főrésze. Két-két részre oszthatjuk: az egyik a zsoltárok az antiphonával és a második az olvasmányok a responsoriummal. Mégpedig hétköznapi zsolozsmákban ez a két rész külön van választva, először jön a kilenc zsoltár, utána következik a három olvasmány. A vasárnapi és ünnepi zsolozsmákban azonban a két rész váltakozik egymással: minden nocturnumban három-három zsoltár és három-három olvasmány van.

Három szám¹ érvényesül a matutinum szerkezetében: a hármás, a kilences és a tizenkettes. Ehhez a három számhoz fűznek a magyarázók többé vagy kevésbé találó szimbolikus gondolatot. Elmondjuk mi is azokat, melyek ebből a mi ájtatosságunkat is növelni tudják.

Minden *hármás felosztás* elsősorban a három isteni Személyre hívja fel figyelmünket, kiktől származik minden isteni adomány és akikre vissza kell sugározni minden dicsőségnek.

Gondolhatunk az Istenre irányuló három főerényre is, a hit, remény, szeretetre, mert ezek alkotják az isteni kultusz lényegét és ezek minden igazi érdemnek forrásai.

A három nocturnumnak egymásután következése és mégis kissé szétválasztása két mélyebb gondolatot is adhat. Az egyik szerint a három történelmi fejlődési fokot láthatjuk benne: az ősi korszakot, a mózesi törvény korszakát és a krisztusi szeretet korát, mert az olvasmányok így lesznek egyre világosabbak, míg az evangéliumban és a Te Deumban nem végződnek.

A másik gondolat a legmélyebb s azért ezt tudjuk leginkább ajánlani, hogy megfelelő hangulattal végez-

¹ E. B. Lease, *The number Three, Mysterious, Mystic, Magic.* (Classical Philology, 1919.)

hessük az éjtszakai virrasztás három szakaszát. Gondoljunk az Úr Krisztus virrasztására áldozata előtt, amikor a Getszemáni-kertben egymásután háromszor ment imádkozni és közben megnézte tanítványait, de azok aludtak. Ne legyünk mi aluszékonyak, imádkozzunk mind a három nocturnumot Udvözítőnk szívével, hogy legyen meg az Isten akarata.

A *kilences szám* legfőképpen az angyalok kilenc karát juttathatja eszünkbe, akiknek énekével egyesülünk mi is zsolozsmázás közben.

Az *Istenség* szolgálatában állanak a kerubok (az igazság), a szeráfok (a szeretet) és a trónállók (az erő angyalai).

A *világmindenség* angyalai: az urak, a hatalmasságok és az erők.

Az *emberek számára* vannak rendelve: a fejedelmek (a népek számára), a főangyalok (a népek vezetői számára) és az angyalok (az egyesek védelmére és oltalmára).

A *tizenkettes számnál* pedig gondolhatunk a tizenkét apostolra, de gondolhatunk arra is, hogy a tizenkét zsoltár a kis órákban és a tizenkét zsoltár az éjtszakai imádságban a nappal és az éjtszaka minden órájának megszentelése.

További részletezés helyett egy gyakorlati tanácsot adunk. Figyeljük meg jól és elmélkedjük át első sorban az antiphonákat, mert azok világítják meg a legjobban az okot, ami a zsoltár kiválasztásának alapja volt; — vagy pedig az ünnep gondolatát, melyet azonban kapcsolatba hozhatunk a rákövetkező zsoltárral. Példának egyet mutatunk be, a templomszentelés zsolozsmáját.

1. nocturnum:

A templomszentelés eszméje.

a) 23. zs. Domini est: A templomot megtisztítjuk és megáldjuk, hogy az Úr lakóhelye legyen.

b) 45. zs. Deus noster: És felszenteljük a templomot, hogy örökre az Úr tulajdona legyen.

c) 47. zs. Magnus Dominus: Rendeltetése lesz az isteni áldozat bemutatása.

2. nocturnum :

A felszentelés hatása.

- a) 83. zs. Quam dilecta: Szeretjük, mert Isten háza lett.
- b) 86. zs. Fundamenta: Mert az Úr birodalma és a mennyország kapuja.
- c) 87. zs. Domine Deus: Mert szentté lett az Úr és az ő tagjainak feláldozása számára.

3. nocturnum :

Az elrejtett misztérium értelme.

- a) 90. zs. Qui habitat: A templom a mennyország képe lesz, hol az Úr lakik s ahonnan gyakorolja hatalmát.
- b) 95. zs. Cantate: A templom mása a lelki templomnak, melyet az Úr emel Atyjának azokkal a lelkekkel együtt, kik neki adják magukat.
- c) 98. zs. Dominus regnavit: A földi templom a szent város képe, hol az isteni Fölség kitárja nagyságát és meghallgatja fogadalmunkat.¹

Ebből a példából is láthatjuk, hogy a zsoltároknál nem szabad a részletekbe elmerülnünk, hanem abban a megvilágításban kell meglátnunk és abban a hangulatban kell elimádkoznunk, melyet az invitorium és a himnusz már felkeltett bennünk és most az antiphonák elmélyítenek és tudatosítanak.

A zsoltárok a breviárium lírai elemét alkotják, míg a szent olvasmányok az epikáját. A kettő között kell tehát valami átmenetnek lennie. Erre szolgálnak a vers, a Miatyánk és a feloldozás.

A vers ezen a helyen már ósrégi, mert Szent Benedek is azt mondja, hogy „a zsoltároknak és egy versnek az elmondása után következzenek az olvasmányok, amelyek között egy-egy feleletet énekeljenek”.

A *Miatyánk* már újabb eredetű, Szent Benedek nem említi és pl. a ciszterciák breviáriumban ma is

¹ Az úrnapi zsolozsmára vonatkozóan lásd Dr. Duret: Die Schönheiten des Offiziums in festo Corporis Christi. Wien, 1854.

hiányzik. Sőt a római breviáriumban is eredetileg a versiculus után nyomban következtek az olvasmányok, mint a halotti officiumban és a nagyhét három utolsó napján ma is így van.

A *feloldozás*, amint a neve is: *absolutio*, mutatja, tulajdonképpen a Miatyánk utolsó részének olyanforma kibővítése, mint az embolismus a szentmisében. Mások szerint azonban — és ez a valószínűbb — eredetileg valóban a bűnöktől való feloldozás volt, mert Isten szavát csak megtisztított lélekkel szabad hirdetni. Ha ezt a szertartást összevetjük a szentmisében az evangéliumot megelőző imádsággal és áldással, akkor az utóbbi véleményt kell elfogadnunk, melyet megerősít némely ma is használatos *absolutio* szava: „A vinculis peccatorum . . . A bűnök bilincseitől oldozzon fel az Úr.”

Ennél az átvezető résznél is kitűnik, hogy a zsolozsmát tulajdonképpen hangosan, közösen kellene mondani, mert az olyan, mint egy dráma, dialogusokkal kísért cselekedet. Ezek a párbeszéddek azonban amily természetesek a közös mondasban, éppolyan feltűnők, amikor valaki magánosan imádkozza azokat. De ha magánosan imádkozva is nem érezzük azt, hogy egyedül imádkozunk, hanem gondolunk mindig a velünk együtt imádkozó földi és égi egyházra, akkor még a magános zsolozsmázást is átjárja valami bensőség. Sőt mivel a magános imádkozó áldásért közvetlenül az Udvözítőhöz fordul, sokszor jobban érezheti, hogy az Úr kegyelme kíséri imádságát. Akkor talán ő is átérzi, amit Olier ír le emlékiratában: „Szent József napján, mikor a zsolozsma következő szavait mondtam: *Benedictione perpetua* . . . úgy éreztem, hogy Istenemnek ajándékos gazdag keze osztogatja bőkezűen kegyelmét szívemben. Lelkem úgy eltelt erre és oly nagy szeretetet éreztem, hogy negyedórán át nem tudtam mást tenni, mint szünet nélkül ismételni: Ó szeretet, ó szeretet, mit tegyek érted? Ó Szerelmem, miért szeretsz engem annyira és miért ez a sok kegyelem?”

Valahányszor zsolozsmázás közben a szent olvasmányokhoz érünk, fülünkbe kellene csendülnie annak a tanácsnak, amit Szent Pál apostol adott kedves tanítványának, Timoteusnak: „*Attende lectioni!*” (4, 13.) Feszülten fogjunk hozzá az olvasáshoz.

Minden más elmélkedési könyvet helyettesít ugyanis a zsolozsma szent olvasmánya, ha olyan lélekkel olvasuk, amilyenre Szent Gergely tanít minket szeptember első vasárnapján a negyedik olvasmányban: „A szent olvasmány lelki szemünk elé mintegy tükröt tár, hogy abban meglássuk belső arcvonásainkat. Ebből megismerhetjük ugyanis csúnyaságunkat meg szépségünket; az olvasmányból megérezzük, mennyit haladtunk, vagy hogy a haladástól mily messze állunk. Elmondja a szentek tetteit, hogy a gyöngék szívét az ő követésükre sarkallja. Néha az ő hibájuk is ismerőssé válik, hogy az erősek győzelmében meglássuk, mit kell, őket követve, nekünk is gyakorolnunk és a bukásukban ismét meglássuk, mitől kell nekünk is félnünk.”

És mily csodálatos nevelői bölcsesség van az Egyház eljárásában, hogy először himnuszokkal és zsoltárokkal a szívünket akarja fellángoltatni és így alkalmassá tenni az olvasmányok megértésére és befogadására, hogy mi már előre átérezzük, amit az emmauszi tanítványok csak utólag tudatosítottak magukban: „Nemde lángolt bennünk a szív, mikor hozzánk szólt az úton.” (Lk. 24, 32.) Valóban bennünk is felcsap ez a csodálatos láng, ha úgy gondolkozunk, mint egy szent szerzetes: „Én csodálatos ízt találok ezekben az olvasmányokban. Valósággal elragad, amikor látom, hogy mindig Isten az, aki szól hozzám, mindig Isten cselekszik, mindig Isten parancsol, Isten büntet, Isten bocsát meg, Isten fizet vissza, Isten az, ki összetör, de ugyan-csak Isten az, ki újra visszaállít. Ó, mennyi jó van az Isten könyvében!”

Igy segít el a zsolozsma imádkozása a szent szövegek megértésének ősi és az Egyház liturgiájában ma is használt módszeréhez, mint ezt Casel szépen kimutatta:¹ Azt mondja, ezen a módszeren értjük az olvasmányoknak és az imaszövegeknek allegorikus magyarázatát. „Mint magyarázó elvet alkalmazták már a Szent-

¹ Casel, id. mű: 137—139.

írás magyarázatánál is, sőt ennél jobban, mint az imádság magyarázatánál. Maga az Úr Jézus Krisztus ezt a módszert alkalmazta, „mikor tanítványainak lelkét megnyitotta, hogy ők az Írást megértsék”. Az apostolok és az egyházatyák azután az írásmagyarázataikban gazdagon kialakították ezt az *allegorikus módszert*, de talán még fontosabb szerepe van a liturgiában és a liturgikus imádságok magyarázatában. Természetesen a biblikus és liturgikus allegóriák tárgyban és módszerben gyakran majdnem egészen egybeesnek és mindenekelőtt ugyanaz mindkettőben az alapelv. De a liturgia a szövegeknek kiválasztásával, helyével és megvilágításával az allegóriának új és sajátos szerepet ad s ezáltal új virágzást, frissiséget és sokoldalúságot ad neki.

Allegória görög szó és az *allegorein* igéből származik, ez pedig össze van téve ebből a két szóból: *allos* = más és *agorein* = beszélni. Az allegória tehát azt jelenti, hogy aki allegóriát mond, még mást is akar mondani, mint amit közvetlenül elmond, hogy tehát a szavaknak megszokott értelme mellett még egy második értelmet is rejt mögéjük és engedtet kihallanunk, kiolvasnunk. A vallásos allegória azon a nézeten alapul, hogy az Isten Lelkétől inspirált író vagy méginkább maga az isteni Inspirátor részben azért, mert az isteni dolgokat földi szavakkal kifejezni lehetetlen, részben azért, mert tekintettel van az emberi szellem gyöngeségére és fejletlenségére, titokkal teljes rejtvénytyszerű képekben szólott, melyek azonban a mélyre tekintő szemnek többet lelepleznek, mint amennyit a felületen mondani látszik. A szószerinti értelem felett tornyosodik egy lelki értelem, melynek magasságai nem mindenki számára járhatók, mely csak lassanként, a későbbi eseménynek és kinyilatkoztatásoknak fényében lép elő a felhőből, akkor azonban királyi fényben az Isten gondolatainak örök mennyei magasságába emelkedik fel, azokra mutat rá.

Különösen az ószövetség volt az allegorikus magyarázatok tárgya. Az egyházatyáknak a hittől megvilágosított értelme belelátott a törvény parancsainak, a próféták szavainak, az ótestamentomi királyok és szentek cselekedeteinek fátyola mögé és mindenütt meglátta majd több, majd kevesebb világossággal félhomályban

csillogni Jézus Krisztus alakját, míg az evangéliumban egészen világosan élénk nem lép.

Amit az ősök csak fáradságosan sejtettek, az most, mikor maga a világ Világossága megjelent, egyszerre napnál világosabb lett. Minden titokhoz megadatott a kulcs Krisztusban, mint „Dávid Kulcsában”.

Ha ezáltal a keresztyén teológia csalhatatlan útmutatót kapott a Szentírás megmagyarázására, akkor a *krisztusi allegória* megértése, egész szépsége, mélysége és tiszta világossága igazában csak a *liturgiában lép elő*, mert ennek szíve Krisztus megváltói műve és mindent, de mindent erre vonatkoztat, amit a szent szövegekben olvas vagy imádkozik.

A liturgia minden szent olvasmányának és imádságának mélyebb értelmét ennek a gondolatnak a segítségével találjuk meg, mert az Egyház ajkán valamennyi a Megváltóra énekelt dallá lesz. Mint a menyasszony az ő szeretettjéről majd nyíltan dicsérő szavakban, majd elrejtett célzásokban beszél, úgy énekel az Egyház és a Lélek is a mennyei Völegényről majd tiszta, dogmatikusan megformulált mondatokban, majd — és gyakran ez az izzó szerelemnek nyelve — titokzatos képekben és költeményekben, melyek egész mélységüket és szépségüket csak a beavatottak előtt tárják ki. Az emberiség sorsa, az ószövetség üdvösségtörténete, úgy amint a liturgia olvasmányaiban élénk tárul, legmélyebb értelmüket azáltal kapják, hogy az Isten Fia a közvetítő Isten és az ember között, úgy jelenik meg bennük, mint középpont és mint végső cél, kiben a világ és az idő megtalálja a maga beteljesedését. Így nyilatkozik ki Krisztus a liturgiában, mint minden idők Ura és a földkerekség Kormányzója, mint a királyok Királya és a seregek Ura, mint az Isten népének Vezére az örök üdvösségre: egyszerűen mint Isten és ember, mert mindez csak az Isten-ember tudott lenni.

A matutinum végső kicsendülését a Te Deumban nyeri el. Miután a lélek a három nocturnum három állomásán elmerült az isteni igazságok és az üdvösség

történetének nagy tényeibe, miután ezekből világosság árasztotta el belsejét és világosság nyomán az érzelem melege járta át valóját: — énekelni kezd. Elmélkedjük át még ezt a csodálatos éneket.¹

A Te Deum himnusza két, körülbelül egyenlő részből áll: az első részt a Szentháromsághoz intézzük, dicsőítjük először legfőbb tökéletességeit, azután megkülönböztetjük az imádandó személyeket; a második résznek tárgya az Isten Fia. Miután imádtuk az ő kettős természetét és magasztaltuk fő misztériumait, a megtestesülést, a megváltást, a jövődő ítéletet, kérjük, hogy őrkdjék Egyháza felett s vezesse az égbe azokat, akik hisznek őbenne.

Téged Istenünk, dicsérünk, téged Urunknak vallunk.

„Ez a szív tollával van írva és a szívnek hangjával kell elzengenünk. Vigyázz, ne mondj hazugságot, amikor imádkozod.”

Téged örök Atya, az egész föld tisztel.

Atya: Minden megkülönböztetés nélkül és senki sincs kizárva a gyermeki viszonyból, mint az Úr imádságában mondjuk: Mi Atyánk. — *Az egész föld:* tehát a föld és annak teljessége. (23. zs.) Egyesülünk mindig az Egyházzal imádásunkban az Isten előtt, az egész világ minden táján élő, minden tagjával.

Téged mind az angyalok, az egek és minden hatalmaságok.

Angyalok: Általában a boldog lelkek: — Az egek, a trónusok, mert az Úr mondja: az én székem az ég. (Ap. cs. 7.)

Téged a kerubok és szeráfok szüntelen így dicsőítenek

„Az angyalok hierarchiájából a legmagasabbra emelteteket említjük meg, akik a legnagyobb világosságot és szeretetet nyerték. — Utalás egyúttal Izaiás látomására: „Láttam az Urat ülni magas királyi széken. Szeráfok kiáltottak egymásnak: Szent, szent, szent.”

Szent, szent, szent a seregek Ura Istene.

Minél jobban kinyilvánítja magát az Isten, annál inkább kelt tiszteletet és szent félelmet. Érezzünk úgy, mint az angyalok az ő végtelen fölsége előtt. (Apok. 6.)

¹ Ezek az elmélkedések Bacuez könyvéből valók: L'office divin. Paris, 1916. Gigond.

Tele van az ég és föld dicsőséged magasztosságával.

Minden az ő dicsőségével van telve, abban az értelemben, hogy minden az ő tökéletességét fejezi ki és nyilvánítja; abban az értelemben is, hogy az ő fölségét tiszteli vagy legalább is elismeri a teremtés minden része.

Téged az apostolok dicsőséges kara.

Az angyalok után az emberek. Mindenekelőtt a szentek s első helyen az apostolok, mert ők közölték a többiekkel az Udvözítő kegyelmét és mert Szent Cyprianus szerint az apostolok Krisztus dicsősége (II Kor. 8.).

Téged a próféták dicsőséges száma.

Próféták, a szó legtágabb értelmében: mindazok, kiket Isten felhasznált arra, hogy testvéreiket természetfölötti módon megvilágosítsák.

Téged a mártírok fényes serege dicsér.

Az apostolokat a mártírok követik. S megelőzik a mártírok az apostolokat, ha azok nem voltak vértanúk is, mert a vértanúság mindennél dicsőségesebb. — Az ő seregük valóban fényes, ragyogó fehér, mert: „Ezek azok, akik nagy szorongatásból jönnek és megmosták ruhájukat a Bárány vérében.” (Apok. 7.)

Téged az egész földkerekségen megvall az Anyaszent-egyház.

A földi Egyház egy az égivel: a kettőnek ugyanaz a lelke.

Végtelen Fölségű Atya.

A te imádandó, igaz és egyetlen Fiadat.

És a vigasztaló Szentlelkel.

Három isteni név, a legfölségesebbek, amit nyelv ki- mondhat; micsoda fölséggel adja elénk az Egyház, hogy imádjuk!

Itt végződik a Szentháromsághoz szóló rész.

II. Krisztusunk, dicsőség királya.

Emlékeztető a 23. zsoltárra. Ki a dicsőség királya? — Szent Tamás különösen szerette ezeket a szavakat. Szokása volt ismételni a rákövetkező versekkel együtt a szentmisén az átlényegülés és szentáldozás közötti időben.

Te, ki emberré lettél, hogy megmentesd az embert, nem irtóztál a Szűznek méhétől.

Emberré lett, vagyis felvette az emberi természetet, egy lett a személy egységében, hogy az embert megmentse. Nem irtóztál, Uram, ily kicsinnyé lenni?! — Szent Damiáni Péter mondja, hogy Szent Odilo ezeknél a szavaknál mindig mélyen meghajolt.

Te legyőzted a halál fullánkját és megnyitottad híveidnek a mennyország kapuját.

„Halálával megrontotta a halált és feltámadásával megújította az életet.” (Mennybemenetel ünnepének prefációja.) — Hála a mi Urunknak, a halál a mennyországba emel bennünket, nem a mélységbe taszít.

Te az Isten jobbán ülsz, az Atya dicsőségében.

Amint a 109. zsoltár zengi: Mondá az Úr az én Uramnak: Ulj az én jobbmra.

Hisszük, hogy mint bíránk jössz el ismét.

Ugyanott imádkozzuk: Itél a nemzetek között . . . — Ne feledjük el soha, hogy az irgalmasság ideje után következik az igazságosság ideje.

Könyörgünk tehát, hogy segítsd a tieidet, akiket szent véreddel váltottál meg.

A dicsőítés után következik a könyörgés, ahogy az Úr imádságában is. Ha a Te Deumot énekeljük, ennél a résznél letérdelünk. — Akiket megváltottál, visszavásároltál. Ez a mi reményiségünk alapja. Szent Lellisi Kamill haldokolva ezeket a szavakat suttogta.

Add, hogy a te szentjeiddel együtt részünk legyen az örök dicsőségben.

Valószínű, hogy a Te Deum eredetileg itt végződött.

Mentsd meg, Uram, a te népedet és áldd meg örökségedet és vezesd őket és magasztald fel őket örökre.

Ha ezek az utolsó verssorok különböző zsoltárokból kölcsönözve mindig részei voltak a Te Deumnak, azt kell mondanunk, hogy a szerző mikor megalkotta, egyenesen az Egyház officiuma részére állította össze.

Mindennap dicsérünk téged és áldjuk nevedet örökkön-örökké.

144. zsoltár. — A papnak erejét és életét erre a feladatra kell áldoznia.

Kegyeskedjél minket megőrizni, Uram, e napon minden bűntől.

A 120. zsoltár vége. A napnak első felajánlása: egész szívből történjék.

Irgalmazz nekünk, Uram, irgalmazz nekünk.

A 122. zsoltár. — Nyomorúságunkban nincsen egyebünk, mint Isten irgalmassága.

Legyen a te irgalmad, Uram, mirajtunk, amint reménylünk benned.

A 32. zsoltár vége. Remény és bizakodás, ez minden imádságnak gyümölcse.

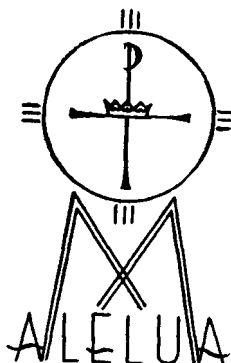
Benned reménylek, Uram; add, hogy ne szégyenüljek meg sohasem.

30. zsoltár. — „Miért félték, kishitűek, hogy az Úr a bűnt nem bocsátja meg? Saját kezével a keresztre függesztette azokat.” (Szent Bernát.)

Gyakorlati tanácsunk most az, hogy ne térjünk át azonnal a következő rész elolvasására, hanem előbb elmélkedjük át a második kötet első fejezetéből minden egyes nap matutinumáról szóló részt. Kezdjük el vasárnap és folytassuk az egész héten át. A megfelelő napon zsolozsmázás közben különösen a napi matutinumra ügyeljünk. Így tehát egy hét leforgása után térjünk át a következő fejezet elolvasására.

IV. FEJEZET

A HAJNALI DICSÉRET

Allelujás, ujjongó lélekkel köszönti az Egyház a hajnali órában a mi igaz napunkat, a feltámadott Udvözítőt. Új nap támadtával új szívvel dicsérjük Jézust énekünkkel.

A gyakorlatban a matutinum és laudes szorosan összetartoznak, mert mint említettük, a kórusban nem szabad elválasztani, hanem rögtön egymásután következnek és egy közös befejezést kapnak. Hogy mégis különálló óra, mutatja, hogy ismételjük a szokásos kezdést. Ez azonban nemcsak történeti emléke annak, hogy a laudes már a nappal hét órája közé tartozik, hanem egyúttal intés, hogy újult buzgalommal folytassuk imádásunkat és a most kezdődő napon is iparkodjunk valósággá váltani a liturgia programját: „ut in omnibus glorificetur Deus — hogy mindenben Isten dicsőíttessék“.

A laudes szerkezete a következő:

Bevezetés:

- a) Miatyánk, Udvözlégys
- b) Isten, siess segítségemre . . .
- Dicsőség . . . Alleluja.

Imádság:

- a) 5 zsoltár, a megfelelő antiphonával.
- (Megjegyzendő, hogy a negyedik zsoltárt mindig egy bibliai ének helyettesíti.)

- b) Rövid olvasmány
- c) Hímnusz, a versiculussal
- d) Benedictus, antiphonával.

Befejezés:

- a) Köszöntés
- b) A napi imádság
- c) Befejező versek.

Részletesebben a zsoltárok választásáról kell szólnunk. Ezek rendszeresen a dicsérő zsoltárokból valók. De a második zsoltár (vasárnap és szombat kivételével) kérő jelleggel bír és ebben még ma is Szent Benedek Regulájának hatását láthatjuk. Ugyancsak ő rendelte el, hogy a negyedik helyen az ószövetségből való bibliai éneket imádkozzuk el. Ötödik helyen egészen X. Pius pápáig a psalteriumnak három utolsó zsoltárát mondták el együtt. Ezt megtaláljuk még ma is minden keleti rítusban, sőt valószínű, hogy a zsidók is ezt a három zsoltárt imádkozták reggeli imádságuk alkalmával.

Van azonban a laudesnek egy másik szerkezete is, a bőjtbevezető, azután a nagybőjti időszak minden napjára és az ádventi időszak hétköznapijaira. Ezeken a napokon ugyanis első helyen mindig a Miserere zsoltárt kell elimádkozni és az így kieső zsoltárt pedig a primához kapcsolják hozzá negyedik zsoltárként.

Figyelemreméltó ennek a órának a szép felépítése, főként a második szerkezetben. Mint a nagy művész a hangszerén, úgy játszik a liturgia az emberi szív érzelmeivel. A bűnbánat hangulatából, a kérő zsoltár könyörgéséből az ószövetségi ének átvezet a dicsérő zsoltárok magaslatáig, úgy amint a természetben is a hajnal idején a diadalmasan felkelő nap a sötétséget világosságra varázsolja.¹

A *rövid olvasmányt*, amelyet capitulumnak neveznek, már Szent Benedek is megemlíti. Eleinte a kórus vezetője maga mondotta ezeket, mégpedig kívülről. Szent

¹ Parsch, id. mű: 19. l.

Benedek szerint rövid olvasmányul az Apokalipszisnek és a rómaiakhoz írt levélnek egy kis részletét kell mondani. A római zsolozsmában vasárnapokon és azokon a hétköznapokon, melyekre semmi szentnek az ünnepe nem esik, ma is ez a kettő van szokásban. Igazi jókívánság mind a kettő s egyúttal program a következő nap számára. „Áldás, dicsőség és bölcsesség, hálaadás és tisztelet, hatalom és erősség a mi Istenünknek mindörökön-örökké! Amen.” (Jel. 7, 12.) „Az éj elmúlt, a nap pedig elközelgett. Vessük el tehát a sötétség cselekedeteit és öltözzünk a világosság fegyvereibe; mint nappal, tisztességesen járjunk.” (Róm. 13, 12.) Szent Ágostont egész életének megváltoztatására bírták ezek a szavak, minket is serkenthetnek a kezdődő nap megszentelésére.

Figyelemreméltók minden zsolozsmában a laudes zsolttáraihoz kapcsolódó *antiphonák*. Fontosságukat mutatja, hogy nagyon sok zsolozsmában más alkalommal is ezeket kell ismételni; továbbá az a tény, hogy nagyon sok alkalommal csak a laudesnek vannak külön antiphonái. Ezekből láthatjuk meg legvilágosabban, hogy az Egyház a nap liturgiájából milyen gondolatokat akar kiemelni és a lelkünkbe ültetni.

A laudes *himnusza* majdnem minden zsolozsmában egyúttal reggeli ének is. Rámutat a most felragyogó napvilágra és Krisztus jelképét látja benne, ki a bűn éjtszakáját elűzi, s azután ehhez a gondolathoz kapcsolja kérését. Hogy tartalmának költőiségét megismerjük, egy ilyen himnusznak prózai fordítását közöljük a maurinus bencések breviáriumából.

„A felkelő nap ragyogása újra a templomba hív minket és int mindnyájunkat, hogy a derűt adó ajándékért új hálát adjunk most.

De a hajnal ragyogását is felülmúlja a győztes Krisztus a maga fényével és kell tapsolnunk ennek a győzelemnek is, hiszen magunk is részesei vagyunk.

Midőn a sötétségből kibontakozó világ tiszta fénnel felragyogva hirtelenül előállt: mekkora erőnek műve volt ez.

De mikor az Atya visszaadja az életnek Fiát, kit pedig

a halálnak adott át, hogy a bűnösöknek életük legyen: mekkora szeretetnek műve volt ez!

Mikor a világ örök Teremtője megtekintette a világot, ragyogó fényben tündöklő művét maga is jónak találta.

De mennyivel örömet szerzőbb látvány tárult az Atya elé, mikor az égi Bárány szűz vérében tisztára mosott föld ragyogott elébe.

Midőn a felkelő nappal újra megadatik nekünk az újjá-születő világnak ragyogása, általa lelkünk Isten nagy tetteinek megismerésére juthat el.

De az örök Atyának fénye, szívünk világossága, Krisztus testének felhőjében megláttatja velünk önmagában az Istent.

Add meg nekünk, boldog Háromság, hogy törvényednek világosságánál kerüljük mind, amit tiltasz és megtegyük mind, amit parancsolsz."

Rövid versiculus után következik egy újszövetségi ének, *Zakariás örvendező szózata*, amelyben a Szentlélek-től ihletett lélekkel köszönti az ószövetség papja a felkelő Világosságot. Reggeli imádságban alkalmasabbat aligha tudnánk találni ennél az éneknél. Napról-napra újra és újra fellángoló buzgósággal kellene imádkoznunk, hogy ezzel köszönthessük, aki a mai szentmisében is eljön a mi meglátogatásunkra és a mi megszabadításunkra. Talán a következő kis elmélkedés segítséget nyújt ehhez is (melyet szintén Bacuez könyvéből vettünk).

Ez a gyönyörű canticum hálaadás a megváltás jótételményeiért, ami minden más jónak záloga. — Adjuk át magunkat a Szentléleknek, aki Zakariást ihlette és aki az Anyaszentegyházat is inspirálja.

Aldott legyen az Úr, Izraelnek Istene, ki meglátogatott minket és népét megváltotta.

Aldott! A soká visszatartott érzésnek kitörése. — Izrael Istene: Mi Izrael gyermekei vagyunk hitünk által, „Istennek Izraelje”. (Gal. 6.) Meglátogatott: a megtestesülés által. Megváltást adott: A bűn fogsága rosszabb volt, mint az egyiptomi és babiloni fogság.

És Udvözítőt adott nekünk, Dávidnak, az ő szolgájának házából.

(Et erexit cornu salutis nobis.) Szarv: erő, hatalom, az

üdvösség szarva: az üdvösségnek létrehozója, szerzője, oka a mindenható Udvözítő, Dávid fia, de ugyanakkor az Isten Fia.

Ahogy megmondotta szentjei, prófétái által, akiket minden században támasztott.

Minden században, a világ kezdetétől fogva. Minden pátriárka hirdette az Udvözítőt, Ádámtól kezdve. — Ennek a nagy jóslatnak megvalósulása biztosítja a többiek megvalósulását.

Az ellenségeinktől való megszabadulásra és mindazok kezéből, akik gyűlölnek bennünket.

Megszabadulást adott, egyedül ő téphette szét bilincseinket és menthetett meg a sátán zsarnokságától.

Hogy irgalmas legyen atyáinkhoz, megemlékezve az ő szent szövetségéről.

A szövetség célja Jézus Krisztus volt s beteljesült a megtestesülés által.

Amint megesküdött Ábrahámnak, atyánknak, hogy megadja nekünk.

Az esküvés a szövetségre vonatkozik.

Hogy megszabadulva az ellenségeink iránti félelemtől, szolgálhassunk neki.

Ellenségeink: a sátán és az ő angyalai. — Hogy szolgáljunk neki: ez a megváltás egyetlen célja, az igazi papi szívnek vágya. Félelem nélkül: mert a kegyelem törvényében a félelem helyét a szeretetnek kell elfoglalnia. (II Tim. 1.)

Szentségben és igazságban ő előtte, életünk minden napjaiban.

Ő előtte: Sokan igazak az emberek szemében, de kevesen az Isten előtt, mint amilyen Zakariás volt. — Ó, bár lennénk szentek és igazak az Isten szemében! Mit bánnánk akkor, hogy akármit ítélnék is meg az emberek.

És te, Gyermek, a Magasságbeli prófétájának nevezetel: mert az Úr színe előtt jársz, hogy az ő útját előkészítsed.

A Magasságbeli prófétája: ez a szó az előfutárnak, Keresztelő Szent Jánosnak nagyságát mutatja, melyet az Udvözítő magasztalt. — És a papnak a hivatása ennél is szentebb és magasztosabb. „Krisztus követeként működünk . . . így tekintsen minket az ember.” (I Kor. 4. — II Kor. 5.)

Hogy népednek megadjad az üdvösség bölcsességét, az ő bűneinek elengedésére.

Ez volt Keresztelő Szent János feladata és ez a mienk is: megvilágosítani a lelkeket, megtisztítani a szíveket, megismertetni az emberekkel az Üdvözítőt és az üdvösségnek bölcsességét.

A mi Istenünk irgalmasságának mélysége által, mellyel meglátogatott a felkelő Nap.

A megváltás az Isten legcsodálatosabb, ingyen adott irgalmassága az emberek iránt: ennek eszközlői a papok. — *A felkelő Nap:* a laudes idejének jól megfelelő kép.

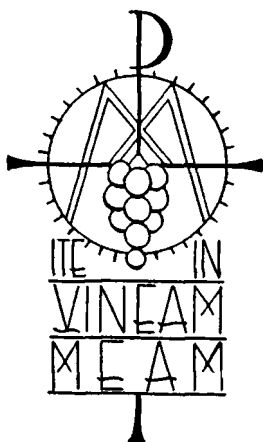
Megvilágosítani azokat, akik a sötétségben és a halál árnyékában ülnek, hogy a békeesség útjára vezérelje lépteinket.

A mi Urunk azért jött, hogy utunk, világosságunk, életünk legyen. Evangéliuma az emberi nem számára a csillag, mely az éj sötétségében kel föl, hogy világosságot adjon a pusztaságban eltévedt karavánnak, a zátonyra jutott hajónak.

Most pedig azt kellene ismételtnünk, amit a matutinum végén írtunk. Nem ismételjük, csak felhívjuk rá a figyelmet, hogy így cselekedjünk és a következő héten át a laudes megértésébe merüljünk el és tanuljuk meg azt jól imádkozni.

V. FEJEZET

A MUNKA MEGSZENTELÉSE¹

Míg az éjtszakai matutinum az örök békesség szellemét leheli, — míg a hajnali laudes ugyancsak az ég angyalaival kórusban zengi Isten dicséretét: — a nappal kis órái visszahoznak a földre és rámutatnak az evangéliumi igazságra: „Dolgoznunk kell, míg nappal van.” (Ján. 9, 4.) De a zsolozsma még most sem feledkezik meg az örök igazságról és mert tudja, hogy Isten a zsenge áldozatot szereti, azért a nap első óráját is neki szenteli, de egyúttal az egész napot is neki ajánlja.

A kis órák mutatják meg azután az *utat is*, melyen járnunk kell, a *célt*, melyet el kell érünk, azután szemünk elé állítják a *nehézségeket*, melyek a nap folyamán ránk várnak, az ellenséget, ki fenyeget, de a *segítséget* is, melyet kérnünk kell, amelyet azonban meg is kapunk az égből. Szent Ágoston írja és a zsolozsma teljesíti az ő tanácsát: „Szükséges, hogy az ember megfontolja, miként kell járnia az úton, hogy el ne maradjon, se vissza ne térjen, se el ne térjen, se ne sántikáljon.”

A prima szerkezete a legszétesőbb a zsolozsma

¹ Leggazdagabb ismertetése N. Gihl, Prim und Komplet des römischen Breviers. Freiburg, 1924.

minden órája között. Főként a második felében, amely valóban belső összetartozás nélkül való konglomerátum. A prima ugyanis két részre osztható: az elsőt nevezhetjük „officium chori”-nak, tehát a tulajdonképeni karimádságnak, a másikat pedig „officium capituli”-nak, a szerzetesi testületek imádságának.

Bevezetés.

- a) Miatyánk, Udvözlégy, Hiszekegy
- b) Isten, siess segítségemre . . . Dicsőség . . . Alleluja

I. A kórus zsolozsmája:

- a) himnusz
- b) 3 zsoltár, az antiphonával (bőjti napokon 4 zsoltár)
- c) rövid olvasmány és rá rövid felelet
- d) könyörgések (vasárnap mások, mint hétköznapokon)
- e) versiculus és felelet
- f) imádság.

II. A káptalan zsolozsmája:

- a) a martirologium olvasása a hozzátartozó verssel és imádsággal
- b) Isten segítségül hívása a napi munkához
- c) rövid olvasmány
- d) áldás.

Ebből a vázlatból láthatjuk, hogy az első rész felépítése nagyjában megegyezik a következő három óráéval. Csak meg kell említenünk, hogy a himnusz és az imádság mindennap ugyanaz. A rövid olvasmány számára pedig két forma van: az egyik (Regi saeculorum) a vasárnapok és ünnepnapok számára, a másik pedig (Pacem et veritatem) a hétköznapok számára.

A zsoltárok régente ugyanazok voltak mindennap, a zsolozsma reformja óta ezek is változnak, de határozott gondolatot vagy rendszert nehéz bennük találni, mert számszerint következnek egymás után.

Vasárnap elmondjuk — hacsak valamilyen ünnep nem esik erre a napra — *Szent Atanáz hitvallását*. Hogy valóban Szent Atanáz írta-e, azt történetileg bizonyítani talán nem lehet, de tény, hogy a benne foglalt

tanítás megegyezik a nagy egyháztanítóéval. Az ő kor-
szakában nagy viták voltak a Szentháromság és a meg-
testesülés titka körül és ez a szimbolum éppen erre a
kettőre vonatkozó katolikus tanítást fejezi ki nagyon
szépen. Nincs meg benne ugyan az apostoli hitvallás
klasszikus tömörsége és talán kissé bőbeszédűnek is
tűnhetik fel, de az bizonyos, hogy hitünknek ezt a két
igazságát be tudja imádkozni lelkünkbe.

A zsoltárok közül külön meg kell említenünk a
118. zsoltárt, mely az egész psalteriumnak a leghosszabb
zsoltára, azért a vasárnapi kis órákon át végig ezt
imádkozzuk 11 részre osztva. Az első két részt a primá-
ban, a többi órában pedig 3—3 részt. Az egész zsoltár
176 versből áll; ezeket nyolc versenként egy-egy sza-
kaszba foglalhatjuk és így kapunk 22 részt, melyek meg-
felelnek a zsidó ABC 22 betűjének. Valóban a zsidó
eredetiben ezekkel a betűkkel kezdődtek az egyes vers-
sorok. A zsoltózsma 2—2 ilyen szakaszt foglal össze egy
doxológiával. Az első olvasásra rendszertelennek tűnik
fel a törvénynek ez az ismétlődő dicsérete. De nagyon
kiváló írók dicsérték és magasztalták és kísérelték meg-
magyarázni. Így köztük Szent Ágoston is azt mondja:
„Amint csak tudtam, végigtárgyaltam ezt a nagy zsoltárt
és megmagyaráztam.”

Talán mi is másképp gondolkozunk róla, ha eszünk-
ben tartjuk *isten Mesterünk példáját*, kiről az írás a
következőket jegyzi fel: „Ime jöttem, hogy megtegyem
akaratomat.” (Zsid. 10, 5.) „Nem keresem a magam aka-
ratát, hanem azét, ki engem küldött.” (Ján. 6, 38.) „Amik
neki kedvesek, azt teszem mindig.” (Ján. 8, 29.) Ha az
Úr példáját akarjuk követni, akkor nekünk is úgy kell
gondolkoznunk a törvényről és a 118. zsoltár imádkozá-
sával bele kellene imádkoznunk lelkünkbe, amit Bossuet
ír erről a zsoltárról: „Aki Krisztust szereti, az ezt a
törvényt szereti, átkarolja, megcsókolja; éjjel-nappal
ezt fontolgatja; ennek megértése után vágyódik; sem
kezétől, sem ajkától el nem engedi; ezt tartja szeme
előtt; ezt vési be szívének legbelsejébe; ennek szépsé-

gét csodálja, titkait kutatja; ebbe helyezi reményét, örömet, dicsőségét, gazdagságát, szeretetét és végül minden tervét; ennek vonalához és irányításához igazodik maga is; vele oltalmazza, vele díszíti magát; ezt a fegyvert, ezt a pajzsot, ezt a szépséget szemléli.”

A tökéletesség programja a földön: „Istent féljed és parancsait őrizd meg, ez ugyanis az egész ember.” (Eccl. 12, 13.) Krisztus példája mellett tehát a *tökéletességnek ez az alaptörvénye* is sarkallhat, hogy úgy imádkozzuk ezt a zsoltárt, hogy cselekedetünknek indítójává lehessen. Akkor majd mi is elmondhatjuk Szent Ágostonnal: „Mentől megközelíthetőbbnek látszott nekem ez a zsoltár, annál mélyebbnek is tűnt fel.” Azt is mondja, hogy sokáig habozott, mielőtt belekezdett volna magyarázásába, nemcsak hosszúsága miatt, hanem azért is, mert a többi zsoltárban a nehézség szembetűnő, ebben pedig éppoly valóságos, de kevésbé látható. Azonban könnyű bármely részében tanítást, eligazítást találni az élet minden körülményei között. Pascal mondja, hogy húga „nagyon szerette az egész zsolozsmát, de főként a kis órákat, azért, mert a 118. zsoltárból vannak összeállítva, melyben sok csodálatos dolgot talál és nagy lelki gyönyörűsége annak elmondása. Mikor jóismerőseivel ennek a zsoltárnak szépségeiről beszélt, olyan elragadtatás fogta el, hogy magánkívül lévőnek látszott”. Bossuet, aki osztotta ezt a csodálatot, teljes erejéből ellene volt a breviárium azon reformálóinak, akik ennek a zsoltárnak mindennapi elmondását meg akarták szüntetni.

Szerzője ismeretlen, az egyházatyák és sok magyarázó Dávidnak tulajdonítja. De az ilyen kifejezések pl.: „A királyok előtt beszélek a te tanításodról” (46. vers); „Mielőtt megáláztak, eltévelyedtem, de most megtartom szavadat” (67. vers) nehezen alkalmazhatók a próféta-királyra s itt az ő stílusára nem ismerünk rá. Vannak, akik úgy gondolják, hogy a fogság alatt íratott és valóban nincs benne említés a templomról és az áldozatokról, a szerző csak egy kultuszt említ s ez a Törvény. De valószínűbb mégis, hogy a fogságból való visszatérés után íródott; a zsidók idegen uralom igáját szenvedik (23. és 46. vers), ez az az idő, amikor a népnek emlékezetébe

idézték a törvényt. Ezdrás és Nehemiás sok példányban leírta és kiosztotta közöttük. Végül sorai mesterségesen vannak összerakva és a gondolatokat a szerző teljesen az abc szerinti kezdésnek áldozza fel, ami a költészet hanyatlásának időszakára mutat. Gondolnak Ezdrásra, Jeremiásra mint szerzőre, sőt néha a Makkabeusok korára vezetik vissza. Semmi sem teszi bizonyossá sem szerzőjét, sem megírásának idejét. — A szerzőt megvetik, rosszul bánnak vele, üldözik Isten szavának ellenségei. A vallással ellenséges uralom bezárja, „élete állandóan veszedelemnek van kitéve” (109. vers), de Isten szava vigasztalására szolgál.

Ha megpróbálunk valami logikus menetet találni itt, — ahol a szerző nem ad mást, mint Ielkének állandó kiáradását — úgy ezt láthatjuk: 1. Akik szeretik és gyakorolják a törvényt, boldogok; 2. ez az Isten által nyilvánlatkoztatott törvény felbecsülhetetlen értékű; 3. ez adja az igazi bölcseséget; 4. ez óv meg a rossztól; 5. Isten maga tanított bennünket erre; 6. a zsoltáros maga is kívánja és szereti egész szívéből; 7. erről gondolkodik szüntelenül; 8. hűséges akar lenni hozzá; 9. kemény próbáknak van alávetve; 10. hevesen üldözik, de Isten törvénye vigasztalja és fenntartja viszonytagságaiban; 11. szent buzgalom tölti be a rossz ellen; 12. tudja, hogy a gonoszok nem kerülnek el Isten igazságos büntetését; 13. kegyelmet kér Istentől, hogy tudjon ragaszkodni az ő szent törvényéhez, minden nehézség közepette is; 14. megköszöni jótéteményeit 15. és ugyanígy az ő próbáit is, amelyek jobbá tették.

Lacordaire-nek a rózsafüzérre vonatkozó szavait alkalmazhatjuk erre a zsoltárra, hogy egyike azoknak az imádságoknak, melyet „a szeretet mond mindig és ezért nem ismétél sohasem”, mert ugyanazon szavaknak a szeretet mindig ujságot ad.

Ennek a résznek a *záróimádsága* a legszebb reggeli imádság, mert a legszebb napi programot adja elénk: Vigyázzunk gondolatainkra, szavainkra és cselekedeteinkre; kerüljük el a bűnöket és tegyünk meg minden jót, amit meg tudunk tenni, de ne magunkban bízva, mert ismerjük akaratunk gyöngeségét, hanem a kegye-

lem erejét kérve. Három gondolat van tehát egybefoglalva: a hála a jótéteményekért, a kegyelem szükségessége és a cselekedetek felajánlása.

A második rész a kolostori életből érthető meg és a kolostori szokás adja ezeknek az egyébként széteső részeknek összefoglaló keretét. A káptalan zsolozsmájának nevezzük azért is, mert régente ezt a kolostornak egy külön termében, az ú. n. kapitulumban végezték.¹

Először elolvassák a következő nap *martirologiumát*. Ez alól csak húsvétvasárnapja és a halottak napja kivétel. Először elmondják a következő nap dátumát, mégpedig római elnevezés szerint, a Kalendae, Nonae és az Idus elnevezéssel. Azután a holdváltozás szerint, végül a ma szokásos elnevezést.

Azután első helyen olvassák fel a másnapi ünnep meghirdetését, — ha a következő napra valamilyen liturgikusan a zsolozsmában is megtartott ünnep esik. Ugyancsak megemlítik az első helyen a kiváltságos vasárnapokat és hétköznapokat, minő pl. a hetvenedvasárnap vagy hamvazószerda, stb. Csak ezután következnek maguknak a vértanúknak, illetve későbbi szokás szerint a napi szenteknek is a felolvasása. Az Egyház szentségét mutatja, hogy a naponként felsorolt szentek után mindig hozzá kell tennie záróformaként, hogy máshol még más vértanúk, hitvallók, szűzek és szentek is vannak.

Erre a felolvasásra a kegyelem nagyságát megcsodálva, őszinte szívvel mondhatjuk: Deo gratias.

A martirologium felolvasása azonban csak a kórusra kötelező, de X. Pius pápa rubrikája azt mondja, hogy a kóruson kívül: laudabiliter fit — dicséretes és így kívánatos is. Egy francia egyházi lapban olvastam, hogy sokan vannak papok, kik a magános imádság alkalmával is elolvassák a martirologiumot, hogy ájtatosságukat növeljék, a szentek pél-

¹ Pr. Schepens, L'office du chapitre à prime. Rech. de science rélig. 1921—22.

dájára pedig követésükre buzduljanak. Mivel a martirologium nem csupán a nevek száraz felsorolásából áll, hanem röviden elmondja a szentek küzdelmeit és munkáit is, azért szép volna, ha a magyar papok sorában is akadnának ennek a példának követői. De ha ezt nem is tudjuk megtenni a zárókönyörgés alkalmával, melyet akkor is el kell mondani, ha a martirologium olvasása elmarad, egyesüljünk a nap szentjeivel, hogy az ő érdemeik által elnyerhessük mi is a segítséget a földön és a boldogságot az égben, mint az imádság mondja: „... ut nos mereamur adiuvári et salvári”.

A munkára való előkészület ennek a káptalani zsolozsmának a második része. Régente ugyanis a káptalanteremben osztotta ki a szerzetesek előljárója a napi feladatot a szerzetesek számára. És miután mindegyik megkapta a maga feladatát, elmondották háromszor az Isten segítségét kérő kis verset, — amint Szent Benedek ajánlja a Regulában — majd a Miatyánk elimádkozása és rövid vers és felelet átvézet az imádsághoz, mellyel a menny és föld Királyának ajánljuk fel a mai napon szívünket, lelkünket és testünket, érzékeinket, szavainkat és minden cselekedetünket. Kell-e a jószándék felkeltésére új imádságokat keresnünk vagy magunknak szerkesztenünk, mikor a zsolozsma ily szép szavakat ad ajkunkra?

A kolostori életből érthető a harmadik rész is, a *rövid olvasmány*. Valamikor ugyanis naponként ezen a helyen egy fejezetet (capitulum) olvastak fel a rendszabályokból. Éppen ebből a szokásból származik, hogy a testvérek egybejövetelét — conventus fratrum — ma is capitulumnak nevezzük. Ezért beszélünk rendi káptalanról, kanonokok káptalanjáról s így tovább és ezen értjük a tagok összességét. Ma már a zsolozsmában nem a rendszabályból olvasnak fel, hanem rendesen a nonának a fejezetét olvassák, de megmaradt a régi szertartás, amely szerint, mint a szentmisében az evangélium előtt is, először áldást kérünk és áldást veszünk, az olvasmány végét pedig a szokásos formával zárjuk: „Te pedig, Uram, könyörülj rajtunk.”

Befejezi az egész órát az előljáró *áldása* vagy

ha valaki maga imádkozza, akkor az önmegáldás. (Ez az ú. n.: absolutio capituli.) Hogy új részlet ez, mutatja az, hogy a szokásos segítségülhívással kezdődik. (Adiutorium nostrum etc.)

Ezután következik egy sokat vitatott rész, pedig csak két szóból áll.¹

V. Benedicite.

R. Deus.

A versiculus szava: Benedicite — felszólítás, de mintha az előjáró alázatosságból elhárítaná magától az áldás kiosztását és a közösséget akarná felszólítani, hogy az mondjon áldást. A felelet pedig tovább mutat az Istenre, minden áldás forrására. Így fordíthatnók tehát le:

V. Mondjatok áldást.

F. Az Istené az áldás.

Csak most következik azután az előjárónak az áldása élőkre és holtakra.

Eredetileg ez a forma a köszöntésnek és a válaszadásnak egyik fajtája lehetett. Szent Benedek ugyanis azt mondja Regulájában, hogy ha a szerzetesek összetalálkoznak, a fiatalabb kérje az idősebb áldását (63. fej.). Az ifjabb tehát azt kérte: „Benedic” — „Adj áldást reám”, az idősebb pedig azt felelte rá: „Benedicat (sc. Deus)” „Áldjon meg” (t. i. az Isten). Hasonlíthatjuk a régi magyar köszöntéshez: „Adj’ Isten, — Fogadj Isten.” Később udvariasságból egyes szám helyett többesszámot használtak; — úgy, mint a francia ma is — és így a köszöntés szava lett: *Benedicite*, a felelet pedig a régi felelet elhallgatott része: *Deus*.

Lassan a találkozásokor az áldáskérésnek és adásnak ez a fajtája feledésbe merült, csak a munka kezdetén és végén tartották meg. Majd még későbbben átment az étkezésnél mondott imádságba, csak itt a közösség felelete ismétlésből áll. (Tehát olyan formasággá vált, mint az angol köszöntés: How do You do?, melyre a felelet is: How do You do!)

A 13. században ez az egyszerű áldás: „Benedicite Deus” kevésnek tűnt fel és akkor alakult ki a mostani hosszabb áldás, amelynek a végén *megemlékezünk ma*

¹ P. Schepens, Le début du Bénédicité. Rech. de science vel. 1920, 368—371. — Válaszol rá P. Batiffol u. o. 1923, 166—168.

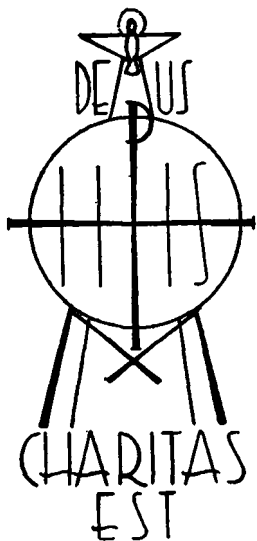
a megholtakról, mert régente a martirologium után felolvasták a nekrologiumot is, a kolostor halottairól való megemlékezést és hozzáfűzték az értük való imádságokat. Ezzel a szokással függ össze valószínűleg az is, hogy a misekönyv utasításai szerint a halottakért való misét prima után kell bemutatni. Minden pap breviáriumaiba a megfelelő lapon beírhatná, ha van kedves halottja és legalább a prima áldásába belefoglalhatná őt.

Az áldás imádság, kérés, hogy az Úr tartson távol tőlünk minden rosszat, vezessen el az örök életre s a tisztítóhelyen váró lelkekről való megemlékezéssel végződik. Az Egyház sohasem végez úgy officiumot, hogy róluk meg ne emlékeznek. Kéri, hogy Krisztussal egyesülhessenek, ahogy mi is az ő tagjai vagyunk. Ezzel az imádsággal kifejezzük a nagy krisztusi család egységét, a szentek egységének csodálatosan szép és kiválóan szociális dogmáját. Életünkben sok kegyelmet kapunk és kérdemlünk az elhunytak számára; a tisztulás helyén és főként a mennyországban a lelkek pedig viszonzásul sokat tehetnek érettünk Isten irgalmasságából.

Egészében tehát gyönyörű szép reggeli imádság a prima; — és hozzá oly tömör, hogy elég öt perc ennek az imádságnak elmondásához, melyet minden reggel elsőnek ad az Egyház minden papjának, szerzetesének, apácájának ajkára. Tehát általános és teljes, az imádság minden céljának megfelel s mindenki megérti. Miért nem ezt használjuk tehát egyéni reggeli imádságnak is. A következő héten tegyük ezt meg. Mindennap elmélkedjük át a második kötet első fejezetéből az aznapra szóló primát s utána átértve és átélve imádkozzuk el.

VI. FEJEZET

HÁROM ÉGBEPILLANTÁS

Szent János evangéliumában olvassuk: „Nemde tizenkét órából áll a nap?” (11, 9.) Ezt a tizenkét órát már régen négy egyforma csoportra osztották, melynek mindegyike 3—3 órából áll, azért Ausonius egy ilyen részletet *trichoriának* nevez el. A zsoltosza mindegyiknek kezdetét rövid imádsággal szenteli meg. Napközben ugyanis a munkája foglalja el az embert és attól nagyon sokszor nem ér rá az égbe tekinteni, Istenre gondolni. Valóságos lelki felüdülés éppen nagyon munkás napokon, ha ezeket a kis órákat a maguk idején imádkozzuk el, mert öt-öt percet a legmunkásabb napon is lehet szakítani pihenésre és jobb pihentető nincs, mint imádságos égbetekintés. Ki nem hiszi el, próbálja meg és igazat fog adni.

Ennek a három órának a szerkezete teljesen megegyező:

Bevezetés: lásd a primáét.

I. himnusz

II. 3 zsoltár az antiphonával

III. rövid olvasmány, a rövid felelettel

IV. átmenet az imádsághoz: vers és felelet

V. zárókönyörgés.

Befejezés: lásd a laudesét.

A három óra *himnusza* először is mutatja a nap járásával való egybekapcsolódást, úgy amint ezt már láttuk. Azért itt most egy másik, bensőbb kapcsolatra mutatunk rá, nevezetesen arra a kapcsolatra, mely a liturgia igazi napja, a szentmiseáldozat és a három kis óra között fennáll. Hogy a zsoltosma és a szentmise sokszorosan egymásba fonódó két liturgikus tény, arra már többször rámutattunk: így a collecta tárgyalásánál is.

Hogy a kis órák valóban kapcsolatban vannak a szentmiseáldozattal, azt bizonyíthatjuk a Missale rubrikáival. A konventmiséket ugyanis a duplex, a semi-duplex ünnepeken, azután vasárnapokon és a nyolcadokon belül a tertia elvégzése után kell bemutatni; — a simplex ünnepeken és a közönséges feriakon sexta után van a szentmise ideje; ádvent idején, a Szent Negyvennapban, azután az évnegyedes böjt három napján, valamint a böjttel is megtartott vigiliákon a nona elvégzése után következik a szentmiseáldozat. Vagyis mentől öröndetesebb alkalommal mutatják be a szentmisét, annál inkább előre teszik annak idejét.

A matutinumot és a laudest is tekinthetjük a szentáldozatra való előkészületnek, de nem állnak olyan közvetlen kapcsolatban vele, mint a kis órák, mert ezeket úgy tekinthetjük, mint vagy előkészület a szentmisére vagy pedig még annak utózenge.

Ez a hely alkalmas azonban arra, hogy még mélyebben behatoljunk az imádságnak és áldozatnak kölcsönös összefüggésébe, úgy amint Casel mutatott rá erre.¹

Minden vallásnak a legfőbb tevékenysége az áldozat és az áldozatot körülvevő és a belőle fakadó, rá előkészítő imádságok. És mentől inkább lelkibb, szebb, szellemibb valamely vallás, annál magasztosabb, lelkibb

¹ Casel, id. mű: 131—136.

az áldozatról és az imádságról való nézete, fogalma. A pogányok és sok tekintetben a zsidók külső, materiális áldozata mellett az imádság is külső, pusztán rituális imádság volt. Minthogy ez a két tevékenység ilyen kölcsönös kapcsolatban áll egymással, azért tovább is folytathatjuk, hogy mentől tisztább, mélyebb, bensőségesebb, lelkibb lett az imádság, annál jobban emelkedett vele együtt az áldozat fogalma is. Vagyis, mentől jobban iparkodott az ember az imádságával valósággal szívvel is megközelíteni az Istent, annál kevésbbé volt imádsága pusztán ajkának imádsága és külső forma. Mentől inkább lett az imádság valósággal a lélek leg-lelkéből feltörő kiáltása az Istenhez, annál inkább lett az áldozat is az Istennek való teljes, önzetlen önátadásnak a kifejezése. Tehát mentől jobban megfelel az ima az „imádság eszméjének“, azaz bensőnknek Istenhez való emelésének, másrésről pedig mentől jobban betöltötte az áldozat, azaz „az Istennek nyújtott ajándék“ a maga feladatát és valóban az Isten akarátának való benső átadás kifejezése lett, annál jobban közeledett egymáshoz az imádság és az áldozat és egymásba olvadtak. *Az áldozat tehát mélyebb értelemben az imádságos élet csúcspontja.*

Az áldozat gondolatának átszellemesítése, egészen a lelkiiségbe való átvitele azonban veszélyt rejt magában. Ha ugyanis az áldozat lelke az Istennek való benső, szellemi önátadásban áll, akkor talán jobb is, ha minden külső és külsőséges cselekedetet, mozzanatot elhagyunk és engedjük, hogy a szív átadása egyedül az imában álljon. Ezt a következtetést le is vonták a későbbi antik-korban, a kezdődő kereszténység idején. A pogányok közül is sok jámbor lélek és a zsidók közül is sokan. Ezzel azonban minden külső és látható kultusz megszűnt vagy csak a közösségben való imádkozásra korlátozódott, melyet azután talán éppen olyan jól vagy talán még jobban el tud végezni az önmagában elmerülő, a külső zajtól, embertársaitól nem zavart egyes ember. Így előállhat az a veszély, hogy az egész

istentisztelet visszavonul az emberek belsejébe és hogy végül minden vallás elmerül a korlátot nem ismerő individualizmusba és szubjektivizmusba, mely már nem az Isten, hanem az ember körül forog.

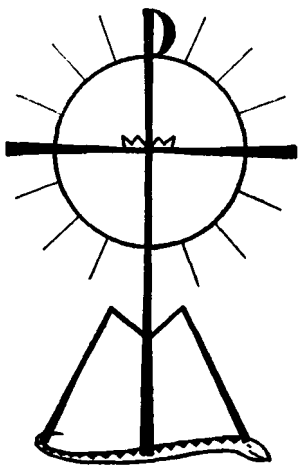
Krisztus vallása ebben is fordulópontot jelent. A keresztyénség ebben a tekintetben is, mint más szempontból is, ami helyeset, jót, kifejezõt, örök emberit talált a Krisztus elõtti idõkbõl, azt jóváhagyta, elfogadta, de isteni erõben és fenségben mégis messze felülemelkedett az összes nemkrisztusi vallások fölé. Világosan és teljesen átlátta, hogy a pogány és zsidó idõk külsõséges, rituális, materiális áldozatának az újszövetségben meg kell szûnnie. Teremtett helyébe egy „lelki, szellemi áldozatot” vagy a római kánon szavával kifejezve: „*oblatio rationabilis*”-t. Ugyanezt jelenti ez a szó, mint a keleti liturgiában még ma is élõ „*logiké thysia*”. De ugyanakkor ezt a *szellemi áldozatot* azonosítja a *szentmise áldozatával*, tehát egy külsõ liturgikus cselekedettel, melyet a pap és a nép közösségben végez és amely a kenyér és bor elemeihez van kapcsolva. Ennek ellenére azért ebben a cselekedetben semmi külsõ és materiális nincs belekeverve. Mert a látható objektív cselekedet mögött egy szellemi, lelki valóság áll. *Jézus Krisztus*, az emberré lett Isten-fiú *valósítja meg a misztikus alakok fátyola, színe alatt újra és újra a maga lelki átadását a mennyei Atyának*. És a közösség a maga Isten Lelkével telített és Isten Lelkétõl vezetett lelkével csatlakozik *Krisztus áldozatához és vele együtt mutatja be Istennek a maga lelki áldozatát*. Így állnak a legszebb szövetségben egymással az objektivitás és a szubjektív együttélés, átélés. Az objektivitás átszellemesül, átbensõségesedik, de a szubjektív elem megtalálja a maga szilárd és változatlan magatartását Krisztus cselekedeteiben. Ennek isteni ténye felemeli magához az ember cselekedeteit és ad neki valódi erõt és jelentést. A szõllõtõ elvezeti az életnedvet a szõllõvesszõhöz, az pedig a tőnek erejében hoz bőséges gyümölcsöt.

Ha a krisztusi áldozat bemutatásánál Krisztus cselekedete abban áll, hogy az Úr a maga megváltói és áldozati cselekedetét a szimbolikus fátyol alatt újra végbeviszi, akkor a hívők szubjektív együttműködése, együttáldozása elsősorban az imádságban fejeződik ki, mely az áldozatot körülveszi. Ezért játszik oly jelentős szerepet a szentmiseáldozatban az „eucharistia”, amit általában mise-kánonnak nevezünk. Ennek szerepe nagyobb, mint egyébként volt az imádság szerepe a régiek áldozatában. Az „eucharistia”-ban itt, ismételjük, nem az Oltáriszentséget értjük a mai értelemben, hanem a szentmise főimádságát, tehát az ősi liturgikus értelmét. Tehát az eucharistiában találja meg az imádság és áldozat közötti viszonyt, a katolikus kultuszban ismert mély és találó kifejezését. A kettő a legszorosabban egyesült, annyira, hogy az áldozatnál szereplő elemek, kenyér és bor, nevüket a fölötte mondott háláadó imádságról kapták s ezért nevezzük Eucharistia-nak.

Mi tehát az eucharistia a teljes liturgikus értelemben? *Krisztus objektív cselekedete és a közösségnek együttérző, együtt hálát adó, együtt dicsérő, együtt áldozó cselekedete.* Ez a kettő együtt, az áldozati imádság és az imádság áldozata, a keresztény kultusz legmagasabb pontja, keresztény eucharistia.

Ehhez az óriási középponthoz sorakoznak szűkebb és távolabbi körökben a többi imádságok, mint az Alpok hegyi világában a legmagasabb csúcsok köré sorakoznak a távolsággal egyre jobban csökkenő hegyek. Az első ezek között magának a misének az imádságai, ezekhez vehetjük nemcsak a 3 tulajdonképeni imádságot (collecta, secreta, communio), hanem a 4 körmeneti éneket is (introitus, graduale etc., offertorium, communio), valamint a két olvasmányt (lectio és evangelium).

Távolabbi hegyláncolatot alkotnak a zsolozsma imádságai, melyekben még mindig az áldozat erejét látjuk és ha meg akarjuk tanulni az imádkozó Egyháztól, hogy miképp kell nekünk is imádkoznunk, akkor egyszer

az életben legalább a nem papoknak is érdemes elolvasni, elmerülni a szent zsoltosmában és tanulni belőle.

A szent zsoltosma az az aranypánt, mely az áldozat ragyogó drágakövéét keretbe foglalja és megtartja. Igaz tehát, hogy a legfőbb feladata, hogy keretet adjon és őrizőül szolgáljon, de azért magában is szép, művészi és értékes. Vezetünk a művészetek köréből egy más példát is, mely a zsoltosma és áldozat viszonyát még világosabbá teheti. Vannak képek, melyek egy tájat vagy hangulatot akarnak visszaadni és legfeljebb egy-két egészen kicsiny alak van a képen, mint „staffage”, hogy a szemnek nyugvópontul szolgáljon vagy talán csak azért, hogy a képnek nevet adjon és így a publikumnak elfogadhatóbbá tegye. Más képeken viszont az ábrázolt cselekedet jön annyira az előtérbe, hogy a háttér éppen csak sejteni lehet. Végül vannak műremek, melyeken az elől levő alakok és a háttér egészen megfelelnek egymásnak, úgyhogy a környezet az alakokat a megfelelő keretbe helyezi át, de az alakok

viszont a környezetnek adnak magasabb jelentőséget. A cselekvő személyben kezdődő vonal folytatódik bizonyos módon a körülvevő fákban, épületekben, hegyekben s bennük csendül ki, ezek pedig a maguk csúcspontját találják meg a kép főszemélyében. Kétségtelenül ez az utóbbi ennek a művészi problémának különösen jó megoldása. Hasonló módon rendezte az Egyház a szentmiseáldozat és a zsolozsma közötti viszonyt.

Azok a hatalmas, monumentális gondolatok, amiket az áldozati cselekedet hallgatva rejt magában és amiket a mise-kánon megpróbál kifejezésre juttatni, tovább csengenek a szent zsolozsmában és abban bizonyos mértékig mint a fehér fény a prizmában, sugaraira oszlik. Sok, ami ebben a középpontban, a szentmisében csak jelezve volt, most a szent zsolozsmában különböző más oldaláról mutatkozik előttünk és mi egyes részleteiben is szeretettel elmélkedve elmerülhetünk.

Az ószövetség vezetése az üdvösség felé, a Megváltó megjelenésére való előkészítés, azután Krisztusnak istenemeri alakja, tanítása, szenvedése, halála és feltámadása, végül Krisztus misztikus továbbélése az Egyházban, a mártíroknak és a mindenszenteknek szenvedése és dicsősége, a megváltás művének hatása az Egyház és az egyes emberek életében, egyszóval az isteni üdvösségtervnek és a kegyelemnek titkai, mind szeretettel rajzolt képet kapnak és kialakulást nyernek a liturgia mindennapos imádságaiban. S ez az imádság viszont megtalálja a maga megkoronázó befejezését, mely nélkül csak töredék maradna az áldozat ünnepének szakramentális misztériumában, melyben mindez a sokszerű és gazdag vonal egybefut s melyben a megtört színek sugárzó fehér egységgé egyesülnek.

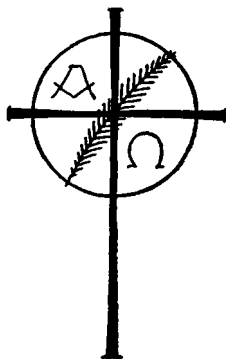
A zsolozsma szilárd pontként azoknak az eseményeknek liturgikus ábrázolása és megjelenítése körül forog, mely az egész kereszténység középpontjában áll: azaz Krisztus megváltói tette a halál és feltámadás által. (Az „pascha”, a nagy titok a középpont!) Az erő, amelylyel a *zsolozsma* e körül rezeg, oly erős, hogy az imádság az *áldozati cselekedetnek szakramentális méltóságá-*

ban résztvesz és ezzel, ha csekélyebb mértékben is, de azért felemeltetik az áldozat objektív értékéhez. Ezzel az Egyháznak és a léleknek minden imádsága Krisztus imádságává lesz. Krisztus lelke: a Szentlélek erős szárnyakkal viszi felfelé a közösség imádságát és ad neki olyan isteni értéket, melyet az önmagától és önmagából soha nem bírhatna. Így válik valóban „Jézus nevében” való imádsággá, melynek maga az Úr ígér biztos beteljesedést. (Ján. 16, 23.) „Aki bennem marad és én őbenne, sok gyümölcsöt hoz, de nélkülem semmit el nem érhetek. Ha bennem maradtok és az én ígém bennetek marad, akkor kérhetek, amit akartok és megleszen nektek.”

Itt három hétre szakítsuk meg a folytatólagos olvasást és elmélkedjük át a második kötet első fejezetének alapján az első héten az aznapi tertiát, a másodikon a sextát, a harmadikon a nonát. Így talán sikerül lassan ránevelnünk magunkat, hogy ne a tertiát, sextát, nonát imádkozzuk, hanem tertiakor, sextakor, nonakor imádkozzunk!

VII. FEJEZET

IMÁDSÁGOS HÁLA

A nap munkája közben háromszor egy-egy pillantást vethettünk az égre. A tertia még a munka kezdetén a Szeretet Istenének kegyelmét kérte, — a sexta pedig a kísértő kígyó feletti győzelmet. Ezt fejezte ki az előző kép. A nona már a munka végét jelenti. Ha Istenért és Istennel végeztük, akkor már vár ránk a jutalom, Krisztus megadja agyőzelem pálmáját. Most már közeledik az esti szürkület, ezzel közeledik a vecsernye hangulatos órája.

A hívők gyakorlati vallásos életében a délelőtti szentmise mellett a délutáni vecsernye emelkedett a legnagyobb jelentőségre. De liturgikus szempontból is mondhatjuk, hogy valóban a szentmiseáldozat és a vecsernye kapcsolatban van egymással, mert a szentmise alapításának az órájában imádkozzuk. Ezért találjuk Cassianusnál ezt az elnevezést: *sacrificium vespertinum*, sőt *sacrificium eucharisticum*. Mivel a mai gyakorlatban nincs meg az esti szentmiseáldozat, azért valóban úgy foghatjuk fel, mint hálaadást a reggel bemutatott szentmiséért.¹

¹ A mai világ nagy lelki szüksége változást hozott ebben is és közelebb hozta a liturgikus apostolság egyik kedves gondolatának: az esti misének a megvalósulását. Németországban ugyanis a rendkívüli körülményekre való tekintettel megengedte a Szentszék, hogy vasárnap és ünnepen (Bécsben egy helyen hétköznap is) este félnyolckor mutassanak be szentmisét.

Szerkezete majdnem azonos a laudes szerkezetével, a különbség mindössze, hogy a negyedik helyen nem bibliai ének, hanem zsoltár van.

Bevezetés: lásd a laudesét.

I. 5 zsoltár az antiphonával

II. rövid olvasmány

III. himnusz

IV. vers és felelet

V. Magnificat az antiphonával

VI. Záróimádság

Befejezés: lásd a laudesét.

A vecsernyében 19 zsoltár közül választ ki a szolozsma minden alkalomra ötöt. De a legtöbbször előforduló zsoltárok a 109, 110, 111. és a 116. Látszatra a zsoltároskönyv sorszáma szerint következnek egymás után, de azért találhatunk bennük valami közös gondolatot és ez a lelkek megváltása és megdicsőülése, isteni Fejükkel, a Megváltóval való kapcsolat által.

Ezekről elmélkedjünk magunk számára is, de azután prédikáljuk is el hiveinknek, mint Faulhaber bíboros prédikált mind a 19 vecsernyei zsoltárról.¹

Az első zsoltártól kezdve mintha a mennyország nyílnék meg és látnók ragyogását. Nehezen találunk másutt ilyen kevés szóval ennyi csodát megrajzolva s ennyire magasztos nyelven. Leírja a Megváltónak teljes nagyságát, melyet Isten maga hirdetett ki: örök születését, papságát, áldozatát, küzdelmeit, győzelmét, uralmának dicsőségét és erejét. Mi lehetne alkalmasabb, hogy fölemelje a lelket e világ fölé, hogy meg tudja vetni annak hiúságait! Milyen boldogsággal kell a papnak is mindennap hirdetnie azokat a címeket, melyekkel az örök Atya dicsóíti Fiát s melyeket az isteni Fiú közöl az ő szolgálival, választottjaival! Milyen hálával, hivatásának minő átérzésével, a szent oltár iránt mily nagy tisztelettel kell ismételnie és magára alkalmaznia

¹ M. Kard. Faulhaber, Die Vesperpsalmen der Sonn und Feiertage weiteren Kreisen erklärt. München, é. n.

ezeket a nagyjelentőségű szavakat: Te pap vagy mindörökké . . . Az Úr a te jobboldon . . . Itél a nemzetek között! . . .

Az Egyház miután elénekelte az Isten Fiának dicsőítését, ki a mennyben győzedelmeskedett, vele magasztalja az ő Atyjának jóságát kiválasztottjai s élő tagjai iránt. Mert a 110. zsoltárt nem lehet csak Izrael népére korlátozni: láthatóan kiterjed ez az egész Egyházra, vagyis a kiválasztott népre, melyet Isten szeret, kik a földet betöltik s kikkel örök szövetséget kötött. Mindenekfölött említésreméltó a csodálatos *eledel*, mellyel táplálja őket: „Táplálékot adott az őt félőknek.” Azután az *uralom*, melyet megígért neki minden nemzetek felett. „Hogy örökségül adja neki a nemzeteket”, megkegyelmezett nekik, megszabadítván őket a pokol szolgaságától, melynek az egyiptomi fogság csak jelképe volt: „Megváltást adott” . . . Nincs meghatóbb, mintha ezt a zsoltárt Jézus Krisztussal és az ő szentjeivel való közösségben imádkozza az oltár papja, aki letéteményese és kiosztója a manna által jelképezett isteni eledelnek.

A „Beatus qui” kezdetű zsoltárt tárgya természet-szerűen az előző zsoltárhoz fűzi. Miután néztük a kiválasztott népet összességében, a Szentlélek azt Fejében és külön-külön tagjaiban szemléli. Az igaznak boldogságáról fest egyszerű és megható képet; azután arról szól, aki mindenekfölött példaképe és forrása minden igazultságnak; végül szembeállítja ezzel a meg nem térő bűnösnek boldogtalanságát, akinek bűnét nem törölte el Isten irgalmassága és kegyetlenül szenved a lelkiismeretfurdalástól, a gyötrő fájdalomtól és reménytelenségtől. Nincs ennél alkalmasabb intés a bűntől való elfordulásra és az erény szeretetére.

Amilyen egyszerű és nyugodt hangú a 111. zsoltár, olyan lelkes és magasztos a következő, a „Laudate pueri . . .” Az Istennek nagysága és a mi gyöngeségünkhöz való leereszkedése megragadják a zsoltáros szívét. Egy jámbor pap mondotta, hogy nem tudja az öröm ujjongása nélkül elimádkozni ezt a szép részt: „Fel-

emeli a szegényt a porból . . . hogy a fejedelmek közé ültesse . . .” mert emlékezteti arra a kegyelemre, melyet Istentől nyert, midőn közösséget adott neki Egyháza elöljáróival és az ennél még drágább kegyelemre, melyben részesíteni akarja, hogy a mennyország örök királyságának uralkodói közé helyezze. A két utolsó vers az Egyházra emlékeztet, mely a fogyhatatlan termékenység ígéretét nyerte, de gyermekeinek szaporodását csak papjainak buzgósa és munkája arányában láthatja.

Az utolsó zsoltár változik. Legtöbbször a 116. zsoltárt imádkozzuk: „Dicsérjétek az Urat minden nemzettek.” Az elismerés és a buzgóság egyszerű szava, hála és köszönet a Megváltónak, hogy minden népnek megadja megváltása zálogát. Sürgető kérés, hogy az isteni Jóság megvalósítsa a maga teljességében irgalmasságának terveit. Xavéri Szent Ferenc nem fáradt bele ismétlésébe; ez lett folytonos kérése, mert ebben találta meg lelke legégőbb vágyának kifejezését: Isten országának elterjedését az egész földön.¹

Nem szólhatunk itt részletesebben a többi zsoltárról, melyek még előfordulnak az officium ezen részében. Az ünnep tárgyára gondolva észrevevesszük, hogy melyiket miért választották megtaláljuk a megfelelő alkalmazást. A Boldogságos Szűz ünnepein pl., amikor a következő zsoltárokat imádkozzuk: „Örülök, midőn mondják nekem . . .”, „Ha az Úr nem építi . . .”, „Dicsérd Jeruzsálem . . .” — feledhetjük-e, hogy a Szent Szűz mindenkifölött „az Úr háza”, „Dávid tornya”, „a szent város”, így magasztalja őt az Isten Lelke.

Az apostolok officiumában megkap bennünket ezeknek a verseknek különleges értelmezése: „Midőn megfordította az Úr Jákob fogságát . . .”, „Sírva mentek . . .”, „Ha a tenger végére megyek lakni, oda is a te kezéd vezet el engem . . .”, „Istenem, nagyon tisztelem a te barátaidat . . .”

Bizonyára feltűnik a mártírok ünnepén a „Hittem . . .” kezdetű zsoltárnak ez a verse: „Drága az Úr előtt az ő szentjeinek halála . . .”, „Széttörted bilincseimet . . .” stb.

¹ A vecsernye zsoltárainak költői szép magyarázatát adja Halász Pius már említett könyvében. (Örök liturgia. Budapest, Korda.)

Az egyházfők ünnepén ezek a papi lélekkel teljes szavak: „Ha belépek házamba, ha pihenésre térek (mindíg arra gondolok, hogy), helyet találjak az Úr házának . . .”, „A te papjaid igazságba öltöznek . . .”

Végül a szűzek zsolozsmájában a legmagasztosabb és legtisztább érzések ezeknek az ártatlan lelkeknek kiváltsága, kik úgy mentek át ezen a földön, hogy semmi mást nem kívántak, mint a mennyországot és akik annál több dicsőséget adtak Istennek, minél alázatosabbak és természetüknél fogva minél gyöngébbek voltak.

Bővebben még csak a Szent Szűz diadalmas énekeről kell elmélkednünk: a Magnificatról. Ez az új törvény első éneke és első próféciaja. Szent Ambrus a Szent Szűz alázatosságának eksztázisát látja benne: ez az ő hála-jának himnusza is.

Két egyenlő részre oszlik: az öt első versben hálát ad a Szent Szűz az Úrnak, hogy kiválasztotta őt Fia édesanyjának; a további öt versben nagy vonalakkal megrajzolja a megtestesülés hatását a világban és Istennek tökéletességeit, melyek ebben a misztériumban jutnak kifejezésre.

Magasztalja Ielkem az Urat.

Mária csak az Urat látja nagynek; csak neki hódol, őt dicséri, őt csodálja. — „Ha Úrnak nevezi őt, ezzel már megmondja, hogy ő szolgálóleánya.” (Szent Antonih.)

És ujjong az én Ielkem Istenben, az én üdvösségemben.

Erzsébet mondotta: Ujjong az örömtől a gyermek szívem alatt; Mária feleli: Ujjong a Ielkem az üdvöt adó Istenben: az Udvözítőben. — Nem érzéketlen üdvösségét illetően, a kegyelmek iránt, melyeket kap, nem közömbös a dicsőséggel szemben, mely reá vár; de azért mindenekfölött az Udvözítőre gondol, a szeretetre, melyet ő érdemel, a gyöngédségre, melyet tanúsítani fog irányában, arra a csodálatos egyesülésre, melyben egyedül az övé.

Mert meglátta szolgálóleányának kicsinységét: íme mostantól boldognak nevez engem minden nemzedék.

Meglátta az Úr Máriát. A Szűz átérezve mondja: „Ő látott meg engem, nem én őt.” (Teoph.) — Meglátta: nem szüzességét, ártatlanságát, hanem alázatos, kicsiny voltát. — Mert szolgálónak nevezte magát, azért lett az Isten Anyja és az egek Királynője. (Lk. 1.) Meglepő jóslat is ez a vers, mely folytatódik a századokon át és teljesedik minden nap. „Áldott vagy te” — mondják neki minden időben, minden helyen Krisztus hívei.

Mert nagy dolgokat tett velem a Hatalmas és szent az ő neve.

Van alázatosság, mely a mi semmiségünkön alapszik s ez hideg — mondja Szent Bernát; de van más alázatosság is, melynek eredete Isten ismerése és szeretése: ez elbűvöl és elragad; ez a legszentebb Szűz alázatossága. — Valóban nagy dolgokat tett az Úr! Istenember és Istenanya: mi lehet náluk csodálatosabb!

És az ő irgalmassága nemzedékről-nemzedékre száll az őt élőkhön.

Nemcsak óérette jött el az Isten Fia hozzá; szeretetében örül azoknak a javaknak, melyeket ő általa akar juttatni minden embernek. — A kegyelem és irgalmasság időszaka kezdődik.

Hatalmas dolgokat tett az ő karjával, elszélesztette a kevélyeket szívük gondolataival.

Szűz Mária beszélni kezd a megtestesülés hatásairól. — A multban mondja jelen helyett a próféták szokása szerint, hogy tett az Úr; de ez örök jelen is, mindenkor nagy dolgokat tesz ő, teremt lelkeket s megszenteli azokat. — Karjával, nem ujjával vagy kezével, hanem karjával, azaz megtestesült Igéje által. — Kevélyek: az ördögök, a lázadó zsidók, akiket Fáraó és seregei jelképeznek az Egyiptomból való kivonuláskor.

Letette a hatalmasokat a trónról és felmagasztalta a kicsinyeket.

Amit akkor tett, nem szűnik meg tenni a világban: az isteni Ige megalázkodásának folytonos hatása, hogy megszégyeníti a kevélységet és felmagasztalja az alázatosságot.

Az éhezőket betöltötte jókkal és a gazdagokat üresen bocsátotta el.

A gazdagok: a zsidók. — Az éhezők: különösen a pogányok. Szűz Mária által elégitette ki Isten ezt az éhséget, általa nyerték meg a lelkek táplálékukat.

Befogadta Izraelt, az ő szolgáját, megemlékezvén irgalmasságáról.

Befogadta, azaz segített rajta. — Izrael: itt „Isten Izrael-jé”-t (Gal. 6.) jelenti, tehát az Egyházat. — Megemlékezett irgalmasságáról: A mi boldogságunk alapja az Isten irgalmassága és az ő ígéretei.

Amint szólott atyáinknak, Ábrahámnak és az ő ivadékanak örökre.

Szűz Mária mindnyájunk nevében beszél; mert Ábrahám minden hívők atyja, és az ígéretek, melyeket ő nyert, kiterjednek minden népre: „A te ivadéokban megáldatnak a föld minden népei.” (Gen. 22.) Gondoljunk arra, hogy Jézus Krisztusban egy családot alkotunk vagy inkább egy testet, melyet ugyanaz a lélek mozgat és ugyanezen boldogságra van

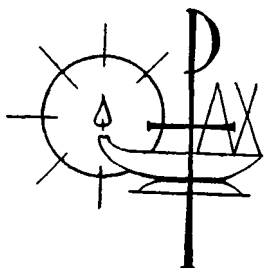
hivatva: „A népek örököstársak, egy testbeliek és részesek az ő ígéreteinek Krisztus Jézusban.” (Ef. 3.)

A gyakorlat számára most két tanácsom van. Az egyik, amit minden óra végén ismételttem: a következő hetet szenteljük mindennap a megfelelő vecsernye teljes megértésére a szokott módszer szerint.

A másakra bővebben nem térhetünk ki, de legyünk mindnyájan a vecsernye apostolai, hogy a mai szokványos „litániák” helyett újra visszakapja méltó helyét ez a szép óra a hívők szeretetében és gyakorlatában is.

VIII. FEJEZET

ISTEN KEZÉBEN

Itt van az este. Meggyújtjuk az imádság mécsesét és kérjük a békességet, az ég legszebb ajándékát az utolsó órában, a completoriumban.

Mielőtt a completorium szerkezetét tárgyalnánk, egy vallomással tartozom. Nagyon szeretem, mert a legszebb szerkezetű órának tartom, de azért is, mert Szent Benedek alkotása. Igaz, hogy az újabb kutatás rámutat azokra a csírákra, melyek már előbb is megvoltak, de azt nem lehet tagadni, hogy Szent Benedek volt, aki először beolvasztotta a zsolozsmába a hetedik órának a completoriumot és megállapította még a zsoltárokat is, amiket ma is imádkozunk.

Egyébként szerkezetében megegyezik a prima felépítésével, ami érthető már azért is, mert mind a két óra a szerzetesi élet szükségleteinek felel meg. Amint a prima is két különböző részből áll, ugyanabból a kettőből tevődik össze a completorium is, csak fordított sorrendben, az első az „*officium capituli*” és a második az „*officium chori*”.

I. Officium capituli.

1. Áldás és utána rövid olvasmány
2. Adiutorium . . . Pater . . . Confiteor . . . Absolutio.

II. Officium chori.

1. Converte . . . Deus, in adiutorium . . .
2. Három zsoltár

3. Himnusz
4. Rövid olvasmány és rövid felelet
5. Versiculus
6. Simeon éneke
7. (Könyörgések)
8. Oratio

Befejezés: Áldás, Mária-antiphona, Pater, Ave, Credo.

A completorium *első részének* helyes megértéséhez figyelembe kell vennünk, hogy kezdetben a completorium közvetlenül az esti étkezéshez csatlakozott. Az étkezés alatt pedig olvasás volt és ehhez az olvasáshoz csatolta hozzá a felolvasó a figyelmeztetést: „Testvérek, józanok legyetek . . .” (I Pét. 5, 8.) Ez utóbbi rész lett azután az állandó imádság, de hogy valóban a hosszabb olvasmányt helyettesíti és ezért valóban lectio brevis és nem capitulum, mutatja az a tény, hogy áldáskéréssel és adással kezdődik ma is, a befejezése pedig az olvasmányok után szokásos: Tu autem, Domine, miserere nobis.

A legtöbb kolostorban a templomban tartott olvasás után *lelkiismeretvizsgálatot* tartottak és mindjárt nyilvános gyónást is végeztek.¹ Mert a lelkiismeretvizsgálat egy új részlet, ezért kezdődött a versiculussal. Ez az utóbbi újabb eredetű, mert Szent Benedek Regulájában még nincs róla szó. Az ő korában még a Pater noster volt a bűnbocsánatot kérő és megszerző imádság. A Confiteor a VIII. században kezd kialakulni és azzal, hogy az Egyház bevette a zsoltosmába, szentelményi jelleget is kapott. Ez azt jelenti, hogy elimádkozása nemcsak az imádkozó áhítatának mértéke szerint szerzi meg a bűnök bocsánatát, hanem a szentelményeknél közreműködő Egyház ereje segít azt kieszközölni. Tehát a tökéletes bánat szubjektív értékű imádságai helyett az Egyház ad nekünk egy objektív jellegű imádságot. Nagy kár, hogy nem hiszünk eléggé az Egyházban és e miatt nem használjuk eléggé a Confiteort sem, hanem helyette

¹ C. R. Pasté, La confessione liturgica. Scuola catt. 1922. 47—58.

újabb formulákat próbálgatunk a magunk erejével szerkeszteni. Igaz, hogy a Confiteor abból a korszakból való, amely imádságaiban a „szent, erős Istenhez” fordulva, nem ismerte még az érzelgős kifejezéseket. Nincs benne szó „végtelen szeretet”-ről, mire ember úgysem képes. Nem is ígéri, hogy „soha többé”, amit ember a maga erejéből úgysem tud megtartani. Ezek helyett alázatosan megvallja, hogy vétkezett gondolatlanul, szóval, cselekedettel, mégpedig saját hibájából, saját igen nagy hibájából; — utána pedig magában nem bíz, hanem a győzedelmes Egyház közbenjárását kéri és szerzi meg magának. De mert ennek a kornak nagyobb volt a hite a szentek egyességének erejében, jobban is átérezte a bűntől való szabadulás megkönnyebbedését és nem maradt a lelkében bizonytalan kérdés: vajjon tökéletes volt-e az én bánatom és így megszerezte-e bűneimnek bocsánatát. Ezt az érzését és megbizonyosodását fokozta az utána következő *absolutio*, mert tudta, hogy bár kérő formában adja ajkunkra az Egyház, de az ő ajkán a kérés is teljesebbé válik.

A második rész zsoltárai példaképpül szolgálhatnak, hogyan lehet megfelelő hangulatú zsoltárokat kiválasztani az egyes órák számára. A 30. zsoltár azt a *megnyugvást* sugallja lelkünkbe, mellyel az Úr is imádkozta ennek a zsoltárnak a szavait a kereszten: „Atyám, kezdebbe ajánlom lelkemet.” A megnyugvás szavai után következik a *remény éneke*, a 90. zsoltár. Már a óra elején, az áldásban két kegyelmet kér az Egyház: a csendes éjszakának és a szent halálnak kegyelmét (*noctem quietam et finem perfectum*), — most pedig, ebben a zsoltárban bátorságot akar önteni az éjszaka és az utolsó küzdelem rémeivel szemben. Angyalainak parancsolt s azok őriznek meg minket minden küzdelemben. Az utolsó zsoltár pedig *Isten áldására* szólít fel minket: *Ecce nunc benedicite Domino*. Lehetne-e ennél megfelelőbb érzelmeket és lehetne-e azokat a megfelelőbb módon lelkünkbe sugározni?

Hasonló szép a *completorium himnusza is*. És ettől kezdve minden a megnyugvást és békét akarja lelkünkben megerősíteni. Az öreg *Simeon éneke* így lehet a mi imádságunk is és az utána következő *oratio* is nekünk szóló imádság. Ebben az imádságban azt kérjük, hogy Isten angyala látogassa meg „habitationem istam”, ezt a lakóhelyet. Ez arra mutat, hogy a legrégibb időben, mint Szent Benedek Regulája is tanúsítja, a *completoriumot* nem a templomban, hanem a kolostorban végezték. Az apát pedig, mint családapa, külön mindegyik gyermekét szenteltvízzel meghintette s utána áldást mondott rá. A bencés kolostorok ma is megőrzik ezt a szokást, de a római zsolozsma csak az áldást tartotta meg belőle.

Befejezésként mi is megvizsgálhatjuk a *completorium* szerepét az eucharisztikus áldozattal szemben. Látszatra ugyanis míg a többi óra kapcsolatba hozható a szentmiseáldozat bemutatásával, addig a *completorium* mintha ettől független lenne. A matutinumban virrasztunk és így készülünk az Isten Fiának új eljövetelére, melyet minden szentmiseáldozat, mint kis parúzia, misztériumos valósággal megvalósít. Úgy, amint maga az Úr parancsolta, hogy imádsággal és virrasztással készüljünk az ő eljövetelére. A laudesben a sötétségbe beleszövődik a felkelő nap fénye és a hajnalpír hirdeti az igazságosság Napjának eljövetelét. Így tehát ezután mondhatjuk már a szentmisét, mert abban eljön, kit a laudes éneke már előre köszöntött: „Áldott, ki az Úr nevében jön.” — A primát is tekinthetjük a szentmisére előkészítő imádságnak, bár mint láttuk, elsősorban a következő nap munkáját akarja megszentelni. De vajjon mi életünknek legszebb és legnagyobb műve, ha nem az „Opus Dei”, a szentáldozatnak a bemutatása.

A kis órákról tudjuk, hogy azok vagy közvetlen megelőzői a szentáldozatnak vagy pedig annak kicsendülései. A vecsernye az Eucharisztiaért ad eucharisztiaát; a szentmise alapításának óráján magasztalja Istent, ki nagy dolgokat cselekedett mivelünk is.

És a completorium mit tesz? Köszönetet mond minden kegyelemért, mellyel Isten a nap folyamán meglátogatott minket. De van-e nagyobb jótette az Úrnak, mint Krisztus megjelenése közöttünk a szentmiseáldozatban? Simeon éneke is akkor kapja meg teljes értelmét, ha a szentmisére és a szentáldozásra vonatkoztatjuk, tehát eucharisztikusan magyarázzuk. Így tehát nyugodtan elmondhatjuk, hogy az egész zsoltosma s annak minden órája valóban a szentmise áldozata köré fonódó imádságos koszorút.

Ennél az utolsó órájánál is arra kérünk mindenkit, hogy a következő héten át erről elmélkedjék és ezt élje át teljes erejével. Akkor nyugodtan folytathatja a második kötetben következő elmélkedések olvasását.

U. i. o. gl. D.

TARTALOM

Előszó	5
------------------	---

I. RÉSZ.

I. Fejezet: A hórakról általában	11
II. " Az éjszaka hórája	23
III. " A hajnal hórája	37
IV. " A reggel hórája	45
V. " A nappal kis hórái	51
VI. " Az esti szürkület hórája	61
VII. " Az este hórája	71

II. RÉSZ.

I. Fejezet: A krisztusi hívők legelső imádságai	83
II. " A zsoltárok és bibliai énekek	97
III. " A himnuszok	123
IV. " A szent olvasmányok	133
V. " Antiphona, responsorium, versiculus	152
VI. " Acclamatiók, invocatiók	157
VII. " Imádságok a zsolozsmában	167
VIII. " Szűz Mária tisztelete a zsolozsmában	187
IX. " Elfelejtett alkotórészek	197
X. " Összefoglalás	209

III. RÉSZ.

I. Fejezet: A szent zsolozsmát alakító tényezők	221
II. " A történeti fejlődés rövid vázlata	226
III. " A szent virrasztás	234
IV. " A hajnali dicséret	252
V. " A munka megszentelése	258
VI. " Három égbepillantás	267
VII. " Imádságos hála	275
VIII. " Isten kezében	283

